

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

Cu titlu de manuscris
C.Z.U: 327:351.86(478)(043.2)

STEJARU SELENA

**DIPLOMAȚIA MULTILATERALĂ – MECANISM DE PROMOVARE A
REFORMELOR DEMOCRATICE ÎN REPUBLICA MOLDOVA**

**SPECIALITATEA 562.03
PROBLEME ȘI STRATEGII ALE DEZVOLTĂRII GLOBALE ȘI REGIONALE**

Teză de doctor în științe politice

Conducător științific:

CIOBU Emil, dr., conf. univ.

EJOVA Cristina, dr. hab. conf. univ.

Autor:

CHIȘINĂU, 2024

© Stejaru Selena, 2024

CUPRINS

ADNOTARE (rom, eng, rus)	4
LISTA ABREVIERILOR	7
INTRODUCERE	9
1. DIPLOMAȚIA MULTILATERALĂ – MECANISM DE PROMOVARE A REFORMELOR DEMOCRATICE ÎN REPUBLICA MOLDOVA: ABORDĂRI ISTORIOGRAFICE ȘI TEORETICO-METODOLOGICE	19
1.1. Istoriografia cercetării diplomației multilaterale drept mecanism de promovare a reformelor democratice.	19
1.2 Aspecte conceptual-teoretice și abordări metodologice ale cercetării diplomației multilaterale în calitate de promotor al reformelor democratice.	35
1.3. Concluzii la Capitolul 1	54
2. MULTILATERALISMUL CA FACTOR IMPORTANT ÎN PROMOVAREA VALORILOR DEMOCRAȚIEI ȘI DE ASISTENȚĂ ÎN CONTEXTUL PROCESELOR DEMOCRATICE	57
2.1. Specificul realizării parteneriatelor multilaterale la nivelurile global și regional de către Organizația Națiunilor Unite și Uniunea Europeană	57
2.2. Sinteze conceptual-teoretice ale relației „democratizare” – „asistență externă pentru democrație”	75
2.3. Concluzii la capitolul 2	91
3. IMPACTUL DIPLOMAȚIEI MULTILATERALE ASUPRA REFORMELOR DEMOCRATICE ÎN REPUBLICA MOLDOVA	94
3.1. Instrumentele Uniunii Europene de promovare a reformelor democratice în Republica Moldova	94
3.2. Cooperarea Republicii Moldova cu partenerii externi multilaterali de dezvoltare: asistența pentru agenda de reforme și obiective de dezvoltare	112
3.3. Concluzii la Capitolul 3	130
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	133
BIBLIOGRAFIE	138
ANEXE	165
Anexa 1. Caracteristicile de bază ale diplomației multilaterale.....	165
Anexa 2. Categoriile de instrumente dezvoltate de organizațiile internaționale	166
Anexa 3. Organizații internaționale politice și/sau economice angajate prin documentele constitutive în promovarea valorilor democrației, drepturilor omului, statului de drept.....	168
Anexa 4. Tratatelor multilaterale încheiate de Republica Moldova.....	170
Anexa 5. Cadrul normativ în domeniul asistenței externe în Republica Moldova	174
Anexa 6. Tipul angajamentelor AOD net pentru Republica Moldova (2008 – 2027).....	176
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII	177
CURRICULUM VITAE	178

ADNOTARE

la teza de doctor în științe politice *Diplomația multilaterală – mecanism de promovare a reformelor democratice în Republica Moldova*, autor Selena Stejaru, specialitatea 562.03 - Probleme și strategii ale dezvoltării globale și regionale, Chișinău, 2024

Structura tezei: introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografia din 457 titluri, 6 anexe, 137 pagini de text de bază. Rezultatele tezei sunt publicate în 16 articole științifice (1 - în revistă internațională cu impact, 11 - în reviste naționale de categoria B/C, 4 – în materialele conferințelor).

Cuvinte - cheie: diplomație multilaterală, multilateralism, organizații internaționale, politică externă, globalizare, democratizare, reforme democratice, stat de drept, buna guvernare, asistență externă pentru democrație, parteneriat, politica europeană de vecinătate.

Scopul lucrării constă în realizarea unei cercetări complexe a diplomației multilaterale în vederea definirii cadrului instituțional-funcțional și identificării mecanismelor de promovare a valorilor democrației și susținerea reformelor în Republica Moldova.

Obiectivele investigațiilor: analiza istoriografiei cercetării diplomației multilaterale ca mecanism de promovare a reformelor democratice, prin elucidarea aporturilor științifice și studiilor empirice ale autorilor din Republica Moldova și de peste hotare; identificarea aspectelor conceptual-teoretice și abordărilor metodologice de cercetare a diplomației multilaterale în calitate de promotor al reformelor democratice; reliefarea specificului parteneriatelor multilaterale pentru dezvoltare democratică la nivel global, regional și subregional; sintetizarea referențialului conceptual-teoretic privind dimensiunile relației „democratizare” și „asistență externă pentru democrație”; examinarea instrumentelor Uniunii Europene de promovare a reformelor democratice în Republica Moldova în contextul obiectivelor politicii europene pentru țările din vecinătatea estică; cercetarea cadrului de cooperare a Republicii Moldova cu partenerii externi multilaterali prin prisma agendei de reforme și obiectivelor de dezvoltare.

Noutatea și originalitatea științifică constau în realizarea analizei științifice de ansamblu a mecanismului diplomației multilaterale, agendei globale de asistență pentru dezvoltare, democrației și statului de drept; evaluarea politicilor de dezvoltare democratică promovate de Organizația Națiunilor Unite și de Uniunea Europeană; determinarea impactului instrumentelor diplomației multilaterale asupra realizării reformelor democratice și a parcursului european al Republicii Moldova.

Rezultatul care contribuie la soluționarea unei probleme științifice importante rezidă în faptul că diplomația multilaterală reprezintă un mecanism de promovare a valorilor democrației, care contribuie la realizarea reformelor instituționale în vederea racordării la standardele europene și cele internaționale ale politicilor de dezvoltare ale statelor, inclusiv ale Republicii Moldova.

Semnificația teoretică constă în cercetarea mecanismului diplomației multilaterale, prin aplicarea principiilor inter- și pluridisciplinarității; determinarea cadrului conceptual-metodologic de cercetare a sistemului diplomatic multilateral, racordat la realitățile în schimbare și tendințele de dezvoltare a științei post-neoclaseice; evidențierea proceselor avansării Republicii Moldova în parcursul european, realizarea reformelor democratice.

Valoarea aplicativă: rezultatele cercetării, concluziile și recomandările formulate pot fi utile factorilor de decizie, reprezentanților instituțiilor guvernamentale, sectorului asociativ și comunității științifice. Materialele pot servi drept suport la elaborarea cursurilor specializate în domeniul relațiilor internaționale și studiilor diplomatice.

Implementarea rezultatelor științifice este reflectată în materialele forumurilor naționale și internaționale din Republica Moldova, România, Federația Rusă; articolele publicate în revistele de specialitate din țară și peste hotare; în activitatea autorului în calitate de lector la Universitatea de Stat din Moldova, specialitatea Relații Internaționale.

ANNOTATION

to PhD thesis in political science entitled: *Multilateral diplomacy - mechanism for promoting democratic reforms in the Republic of Moldova*, author Selena Stejaru, specialization 562.03 – Problems and strategies of global and regional development Chisinau, 2024

Thesis structure: introduction, three chapters, general conclusions and recommendations, bibliography of 457 titles, 6 annexes, 137 pages of basic text. The results of the thesis are published in 16 scientific papers (1 - in international impact journal, 11 - in national category B/C journals, 4 - in conference materials).

Keywords: multilateral diplomacy, multilateralism, international organizations, foreign policy, globalization, democratization, democratic reforms, rule of law, good governance, external assistance for democracy, partnership, European Neighborhood Policy.

The aim of the thesis is to undertake a comprehensive study of multilateral diplomacy with the objective of defining the institutional-functional framework and identifying mechanisms for promoting democratic values and supporting reforms in the Republic of Moldova.

Research objectives: the analysis of the historiography of multilateral diplomacy research as a mechanism for promoting democratic reforms, by elucidating the scientific contributions and empirical studies of authors from the Republic of Moldova and abroad; identifying the conceptual-theoretical aspects and methodological research approaches of multilateral diplomacy as a promoter of democratic reforms; highlighting the specifics of multilateral partnerships for democratic development at the global, regional and subregional level; synthesizing the conceptual-theoretical reference regarding the dimensions of the relationship "democratization" and "external assistance for democracy"; examination of the European Union's instruments for promoting democratic reforms in the Republic of Moldova in the context of the objectives of the European policy for the countries of the eastern neighborhood; the research of the cooperation framework of the Republic of Moldova with external multilateral partners through the prism of the reform agenda and development objectives.

The novelty and scientific originality lie in the comprehensive scientific analysis of the mechanism of multilateral diplomacy, global development assistance agenda, democracy, and the rule of law. This includes the evaluation of democratic development policies advocated by UN and EU. Additionally, it involves determining the impact of multilateral diplomacy instruments on the realization of democratic reforms and the European trajectory of the Republic of Moldova.

The result that contributes to solving an important scientific problem lies in the fact that multilateral diplomacy serves as a mechanism for promoting democratic values, thereby facilitating the achievement of institutional reforms to align with European and international standards in the development policies of states, including the Republic of Moldova.

Theoretical significance consists in researching the multilateral diplomacy mechanism through the application of inter- and multidisciplinary principles; determining the conceptual-methodological framework for researching the multilateral diplomatic system, aligned with the evolving realities and trends in the development of postclassical science; highlighting of processes of the Republic of Moldova's advancement in its European trajectory and the realization of democratic reforms.

Applicative value. The research results, research findings, formulated conclusions, and recommendations can prove valuable for officials, representants of governmental institutions, the associative sector, and the scientific community. The content of this paper may also serve as a scientific foundation for elaborating study materials in courses related to the field of international relations and diplomatic studies.

Implementation of research findings are reflected in academic papers presented and discussed within national and international forums in Romania, the Russian Federation; articles published in scientific journals both in the Republic of Moldova and abroad. As well as in the activities of the author as lecturer at the Department of International Relations, Moldova State University.

АННОТАЦИЯ

диссертации на соискание ученой степени доктора политических наук *Многосторонняя дипломатия – механизм продвижения демократических реформ в Республике Молдова*, автор Селена Стежару, специальность 562.03 Проблемы и стратегии глобального и регионального развития, Кишинэу, 2024 г.

Структура диссертации: введение, три главы, общие выводы и рекомендации, библиография из 457 заголовков, 6 приложений, 137 страниц основного текста. Результаты диссертации опубликованы в 16 научных статьях (1 - журнал с высоким фактором научной значимости, 11 - национальные журналы категории В/С, 4 - материалы научных конференций).

Ключевые слова: многосторонняя дипломатия, мультилатерализм, международные организации, внешняя политика, глобализация, демократизация, демократические реформы, правовое государство, эффективное управление, внешняя помощь, партнерство, европейская политика соседства.

Цель исследования состоит в проведении комплексного исследования многосторонней дипломатии для определения институционально-функциональных рамок и выявления механизма продвижения ценностей демократии, поддержки реформ в Республике Молдова.

Задачи исследования: анализ историографии исследований многосторонней дипломатии как механизма продвижения демократических реформ путем освещения научных вкладов и эмпирических исследований авторов из Республики Молдова и за рубежом; выявление концептуально-теоретических аспектов и методологических исследовательских подходов многосторонней дипломатии как механизма продвижения демократических реформ; освещение особенностей многостороннего партнерства в целях демократического развития на глобальном, региональном и субрегиональном уровне; синтез концептуально-теоретических ориентиров относительно аспектов отношений «демократизация» и «внешняя помощь для продвижения демократии»; рассмотрение инструментов Европейского Союза для продвижения демократических реформ в Республике Молдова в контексте целей европейской политики для стран восточного соседства; исследование рамок сотрудничества Республики Молдова с внешними многосторонними партнерами через призму программы реформ и целей развития.

Новизна и научная оригинальность работы заключаются в проведении всестороннего научного анализа механизма многосторонней дипломатии, глобальной программы по развитию, демократии и правового государства; оценке политик демократического развития, поддерживаемых ООН и ЕС; определении воздействия инструментов многосторонней дипломатии на реализацию демократических реформ и европейского пути Республики Молдова.

Результат, способствующий решению важной научной задачи, заключается в том, что многосторонняя дипломатия представляет собой механизм продвижения демократических ценностей, который способствует проведению институциональных реформ с целью приведения их в соответствие с европейскими и международными стандартами политики развития государств, включая Республику Молдова..

Теоретическая значимость заключается в исследовании механизма многосторонней дипломатии через применение принципов меж- и полидисциплинарности; определении концептуально-методологической базы исследования многосторонней дипломатической системы, соответствующей меняющимся реалиям и тенденциям развития пост-неоклассической науки; освещении процессов продвижения Республики Молдова на европейском пути и реализации демократических реформ.

Прикладное значение. Результаты исследования могут найти применение при расширении университетских курсов - внешней политики, международных отношений, других социально-гуманитарных наук, на курсах повышения квалификации сотрудников органов государственной власти и в разработке практических рекомендаций для профильных органов государственной власти. Работа представляет собой библиографический и методико-дидактический источник в учебном процессе подготовки докторантов, магистрантов и студентов.

Внедрение результатов научного исследования отражено в докладах в рамках некоторых национальных и международных научных конференций; в статьях, опубликованных в специализированных изданиях в стране и за рубежом; в работе автора в качестве преподавателя по специальности Международные Отношения в Молдавском Государственном Университете.

LISTA ABREVIERILOR

- AARMUE** - Acordul de Asociere Republica Moldova - Uniunea Europeană
- APCE** - Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei
- ApM** - Alianța pentru Multilateralism
- BERD** - Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare
- BM** - Banca Mondială
- CoD** - Comunitatea Democrațiilor
- CoE** - Consiliul Europei
- CNIE** - Comisia Națională pentru Integrare Europeană
- CPDD** - Cadrul de Parteneriat ONU - Republica Moldova pentru Dezvoltare Durabilă
- CSI** - Comunitatea Statelor Independente
- ECOSOC** - Consiliul Economic și Social al ONU
- IDIS** - Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale
- IPA** - Instrumentul de asistență pentru preaderare
- MAEIE** - Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene a Republicii Moldova
- OCDE** - Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică
- ODD** - Obiective de Dezvoltare Durabilă
- ODIHR** - Biroul pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului a OSCE
- ODM** - Obiectivele de Dezvoltare ale Mileniului
- OING** - organizație internațională neguvernamentală
- ONG** - organizație nonguvernamentală
- ONU** - Organizația Națiunilor Unite
- OSC** - Organizațiile societății civile
- OSCE** - Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa
- PaE** – Parteneriatul Estic
- PAUERM** - Planul de Acțiuni Uniunea Europeană - Republica Moldova
- PEV** - Politica Europeană de Vecinătate
- PNUD** - Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare
- TACIS** - Asistența Tehnică acordată țărilor CSI
- UNDEF** - Fond pentru Democrație la Națiunile Unite
- UNDAF** - Cadrului de asistență pentru dezvoltare al Națiunilor Unite
- UNESCO** - Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură
- UE** - Uniunea Europeană
- UNFPA** - Fondul Națiunilor Unite pentru Populație

UNICEF - Fondul Națiunilor Unite pentru Copii

USAID - Agenția Statelor Unite pentru Dezvoltare Internațională

URSS - Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste

ZLSAC - Zonă de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța investigației problemei abordate. Modelul politic al unei societăți libere, pluraliste și democratic organizate, bazat pe principii etice și ideologice, este în continuare supus presiunii. În prezent, noi provocări de nivel global se adaugă la multiplele probleme nesoluționate. Instabilitatea politică și economică, criza alimentară și energetică, creșterea inflației și amenințarea unei recesiuni iminente survin pe fundalul schimbărilor climatice continue, post-pandemie și a agresiunii Federației Ruse împotriva Ucrainei. Ipotezele care au fost valabile o lungă perioadă de timp au devenit contestabile. Discursul post-adevăr pune în pericol legitimitatea proceselor electorale credibile, iar războiul interstatal și amenințarea atacurilor nucleare reprezintă o realitate îngrijorătoare.

Pe parcursul ultimilor ani, evaluările internaționale evidențiază o tendință de declin și stagnare a democrației la nivel global. Datele relevă că, deși multiple democrații au implementat legislația și infrastructura necesară, pentru a consolida instituțiile democratice, accesul inegal la aceste instituții rămâne o problemă majoră. Corupția, lipsa serviciilor de calitate, sărăcia, conflicte politice legate de identitate, intoleranța și polarizarea societății, controlul exercitat asupra mass-mediei, politici populiste care promit soluții rapide și simpliste la probleme social-economice complexe sunt amplificate de factori atât interni, cât și externi.

În prezent, criza fără precedent cu care se confruntă Europa, în condițiile în care pacea și stabilitatea sunt considerate de la sine înțelese, a evidențiat puternic esența democrației pentru apărarea și consolidarea păcii și prosperității. Dificultățile economice, ascensiunea partidelor de extremă dreapta și criza energetică apar într-un moment în care democrația stagnează sau chiar regresează în cea mai mare parte a regiunii. Promovarea democrației și a valorilor democratice a devenit mai importantă pentru europeni de la invazia rusă în Ucraina, fiind acum considerată cea mai mare valoare care trebuie apărată de instituțiile europene.

Circumstanțele externe actuale au devenit o sursă majoră de insecuritate și pentru Republica Moldova, având un impact semnificativ asupra stabilității socio-economice și politice în țară. Agresiunea militară a Federației Ruse împotriva Ucrainei a determinat Uniunea Europeană să ofere în mod accelerat și neobișnuit o perspectivă europeană celor trei vecini est-europeni – Republica Moldova, Ucraina și Georgia. Atât Ucraina, cât și Republica Moldova au obținut statutul de țări candidate pentru aderarea la UE în iunie 2022, iar Georgia a devenit țară-candidată la UE în decembrie 2023. În același timp, aceste decizii au vizat și progresele pe agenda reformelor democratice interne. Republica Moldova a înregistrat rezultate reale, cu toate că există întrebări justificate legate de calitatea unor reforme.

Actualitatea și importanța cercetării derivă din reperatele fundamentale prevăzute expres de cooperarea internațională pentru dezvoltare și promovare a normelor democratice. Evoluțiile social-politice și economice actuale impun ample procese de adaptare și reformare, atât pentru state, cât și pentru majoritatea organizațiilor internaționale. Necesitatea unui sistem multilateral eficient este incontestabilă, iar diplomația multilaterală reprezintă cel mai relevant și important mecanism de promovare a valorilor democratice și de gestionare a riscurilor cu care se confruntă societatea internațională modernă. Prin angajamentul său de a se moderniza și a implementa reforme democratice, Republica Moldova a demonstrat că împărtășește aceste valori.

Dialogul cu parteneri de dezvoltare și evoluțiile principale din domeniul guvernancei au pus bazele unei serii de transformări favorabile în domeniul politicii interne și externe a țării. Începând cu 2017 Republica Moldova a progresat și se află acum printre primele 25% dintre țări la nivel global în ceea ce privește guvernarea reprezentativă, drepturile sociale, egalitatea de gen, și integritatea mass-media. Schimbarea democratică a guvernării, faptul că la guvernare se află forțe politice pro-europene a fost tratat cu încredere de către instituțiile și statele UE. Sincronizarea geopolitică cu agenda politică occidentală a facilitat accesul la resurse importante pentru avansarea reformelor democratice și construirea unui stat de drept integru și funcțional în continuare.

Promovarea principiilor democrației și agenda de dezvoltare durabilă globală se înscriu printre prerogativele majore ale diplomației multilaterale. Autenticitatea circumstanțelor impune diplomației multilaterale un răspuns mai clar și ferm în crearea unor parteneriate, alianțe și acorduri strategice. Sprijinul statelor occidentale este vital pentru Republica Moldova. Acestea reprezintă cele mai democratice regiuni și parteneri naturali în promovarea valorilor și intereselor bazate pe consolidarea uniunilor supraregionale și globale, și au ca obiectiv comun modelul competitiv de societate democratică liberă într-o lume multipolară.

Analiza exhaustivă a proceselor democratice la nivel global și regional, precum și reforma sistemului politic a statelor, nu poate ignora dimensiunea multilateralismului. Procesul multilateral de cooperare, parteneriatele organizațiilor internaționale sunt întemeiate pe angajamentul comun privind abordarea solidă și coerentă între politicile interne și modul în care aceste valori sunt integrate și susținute în țările în curs de dezvoltare. Astfel, pornind de la prezumția că democrația este o aspirație globală, diplomația multilaterală servește drept mecanism care înlesnește realizarea obiectivelor de reformare democratică și dezvoltare, cercetarea noastră este importantă pentru a analiza și evalua impactul diplomației multilaterale asupra reformelor democratice în Republica Moldova la etapa actuală. Rezultatele cercetărilor sunt formulate în concluzii și recomandări. Utilizarea acestui studiu este binevenită la cercetarea noilor direcții și aspecte ale mecanismului diplomației multilaterale de promovare a reformelor democratice în Republica Moldova.

Gradul de studiere a temei. Pentru a evalua gradul de cercetare al problemei abordate, au fost analizate lucrările cercetătorilor atât din străinătate, cât și din Republica Moldova, care au contribuit la dezvoltarea studiilor diplomatice și a democratizării. Am constatat că problematica investigată în teză prezintă un interes sporit în mediul academic și printre experți, fapt confirmat de diversitatea ideilor și modelelor de analiză generate cu privire la diplomația multilaterală, instrumentele și politicile de asistență pentru democrație, și influența acestora asupra reformelor interne și a direcțiilor de dezvoltare ale unei țări.

La începutul secolului XXI la nivelul politicii mondiale, diplomația ar putea fi caracterizată în două moduri. *În primul rând*, diplomația este în prezent cu adevărat globală, spre deosebire de diviziunile ideologice Est-Vest, care excludeau un număr mare de state din procesul relațiilor diplomatice clasice în perioada Războiului Rece, când statele în curs de dezvoltare atrăgeau atenția marilor puteri doar în măsura în care acestea puteau fi asociate uneia din ele, iar problemele precum, sărăcia și dezvoltarea erau efectiv eliminate de pe agenda diplomatică. După Războiul Rece însă, preocupările specifice ale diplomației de dezvoltare au devenit mult mai importante în diplomația multilaterală.

În al doilea rând, diplomația contemporană poate fi, de asemenea, caracterizată ca fiind complexă și fragmentată. Din perspectiva categoriilor analitice utilizate în prezenta lucrare, ne referim la apariția mai multor actori implicați în procese complexe, multilaterale, care pot fi combinate cu cele bilaterale. În esență, diplomația multilaterală acoperă o agendă de probleme mai vastă decât oricând înainte. În același timp, în prezent diplomația multilaterală necesită consolidarea capacităților tuturor actorilor implicați în procesul de monitorizare a rezultatelor. Acest fapt se datorează nu doar diversității și complexității procesului de multilateralism, care implică negocierea unui spectru larg de probleme, ci și schimbărilor radicale la nivelul interconectării și interdependenței dintre societăți în contextul internațional actual, ceea ce transformă diplomația atât ca proces, cât și ca instrument.

Diplomația multilaterală este analizată de politologi, istorici, sociologi, juriști, economiști, specialiști în relațiile internaționale, tranzitologie, diplomație, studii europene. Dat fiind aspectul multidimensional și specificul evolutiv al fenomenului, se evidențiază necesitatea unei abordări interdisciplinare și multidisciplinare.

Vom menționa că în mediul științific occidental, printre teoreticienii care au conceptualizat multilateralismul și diplomația multilaterală prin intermediul organizațiilor internaționale se numără J.-G. Ruggie [367]; R.-O. Keohane [285]; J.-A. Caporaso [198]; R. Cohen [207]; R. Cox [220]; A. Knight [291]; E. Newman [323]. Conform aserțiunilor acestor teoreticieni, diplomația multilaterală prin esență și conținut reprezintă o formă practică de cooperare eficientă, care s-a

transformat într-un principiu de organizare în lumea globală, fundamentată pe ideea generală a multilateralismului și condiționată de intensificarea cooperării ca o exigență a relațiilor internaționale contemporane. Cercetătorii în domeniul științelor politice au căutat să stabilească o corelație între premisele teoriei alegerii raționale și formele de relaționare socială, care se dezvoltă prin interacțiunea actorilor, aceasta fiind supusă presiunilor structurilor internaționale.

În mod similar, P. Muldoon [315]; J. Kaufmann [281] și P. Kerr, G. Wiseman [287], P. Sharp [386] susțin că problematica diplomației moderne vizează natura sa versatilă și pluralistă, dar, și rolul care îl deține în secolul XXI. Tendințele precum, interdependența, globalizarea, regionalizarea, utilizarea forței, probabilitatea schimbării puterii în politica mondială conferă diplomației multilaterale un caracter imperativ și o pot considera singura opțiune durabilă pentru gestionarea diferendelor dintre entitățile politice, care implică state sau actori non-statali. În opinia lui J. Der Derian [227], remodelările continue ale formatelor diplomatice nu corespund ipotezei conform căreia diplomația a atins sau se apropie de cea mai bună formă finală.

Impactul mediului extern asupra societăților în schimbare, mecanismul difuziei, rolul organizațiilor interguvernamentale, procesele integraționiste și condiționalitatea democratică au fost profund analizate de autorii S.-P. Huntington [271], L. Whitehead [424], Ph. Schmitter [379], P. Burnell [194]. Valul de democratizare care a început în Portugalia în 1974 a contribuit la răspândirea neo-democrațiilor pe o suprafață largă a globului; niciun continent sau zonă geoculturală, indiferent de categoriile „specifică” sau „îndepărtată”, nu a fost complet imună la efectele produse. În opinia cercetătorilor aplicarea unui set universalist de premise, concepte și ipoteze ale sub-disciplinelor politicii comparate - tranzitologia și consolidologia - poate explica rolul diplomației multilaterale în exercitarea presiunilor asupra regimurilor autocrate. Condiționalitatea politică a ocupat un loc important alături de cea economică. Organizațiile internaționale de tip universal și regional leagă, în mod explicit, împrumuturile și negocierea acordurilor comerciale de asumarea și implementarea măsurilor de reformă a instituțiilor politice, organizarea alegerilor corecte, respectarea statului de drept și a drepturilor omului.

Complexe studii comparative privind instrumentele Uniunii Europene, inclusiv structurile de monitorizare și mecanismele de condiționalitate politică în promovarea reformelor democratice, au fost elaborate de A. Dimitrova și G. Pridham [231]; R. Youngs [429]; T. Carothers [201]. Cercetătorii S. Levitsky, L. Way [299]; F. Schimmelfennig, U. Sedelmeier [376]; M. Vachudova [413] identifică politica Uniunii Europene de promovare a democrației, în principal, în baza modelului de pârgă, sub forma legăturilor și de guvernanță.

Pentru cercetarea tematicii au prezentat interes studiile specializate în drept internațional ale experților din România, precum A. Năstăte, B. Aurescu, C. Jura [97]; M.-I. Niciu, G. Chivu

[98], I. Gâlea [59]; I.-Gh. Bărbulescu, [12]; R. Miga-Beșteliu [90]; D.- L. Rădulescu [121], A. Carpinski, D. Mărgărint [29]. Autorii evidențiază rolul important al organizațiilor internaționale în democratizarea vieții internaționale. Influența organizațiilor internaționale asupra conținutului politicii internaționale este analizată din perspectiva structurii, modului de funcționare, a caracterului și sferelor de acțiune ale acestora. Fondată în baza colaborării multilaterale a statelor în diverse domenii, într-un cadru juridic instituționalizat pentru realizarea obiectivelor stabilite, și prin instrumente legitime organizațiile internaționale influențează comportamentul statelor. Apariția instituțiilor internaționale a dus la apariția unei noi forme și metode diplomatice, definită în doctrina dreptului internațional ca diplomație multilaterală. Cu toate acestea, normele de drept care guvernează acest domeniu al diplomației sunt neuniforme și lipsite de rigoarea necesară, susțin cercetătorii.

Fenomenul diplomației multilaterale este subiect de cercetare pentru mulți savanți din Republica Moldova. Lucrări valoroase în domeniu au fost elaborate de V. Teosa, Gr. Vasilescu, E. Ciobu [161], [395], [39]; V. Saca, Gh. Rusnac [142]; A. Roman [132]; N. Țâu [164]; S. Cebotari, Gh. Caldare [32], [31], [28]; A. Burian [23], [25]; O. Bontea [18]. Evoluția relațiilor de cooperare ale Republicii Moldova cu organizațiile internaționale în contextul transformărilor structurale ale sistemului post-Război Rece este analizată de V. Juc [81]; V. Saca [137]; Gr. Vasilescu [173]; P. Varzari [169], V. Moraru [94], C. Solomon [148]; A. Colațchi [209], Gh. Cojocaru [40], C. Morari [92], N. Stercul [453], C. Ejova [440]. Studiile vizează transformările socio-politice din spațiul postcomunist între factorii globali, regionali și locali [142]; tranziția spre democrație a Republicii Moldova și rolul dimensiunii internaționale [173]; modernizarea social-politică a Republicii Moldova în contextul extinderii procesului de integrare europeană [91]. Cercetătorii subliniază că Republica Moldova a urmărit să se includă în procesele de cooperare multilaterală prin aderarea la organizații internaționale guvernamentale, având un spectru larg de obiective - de la recunoașterea calității de stat independent și subiect al dreptului internațional până la dezvoltarea unor sectoare, în funcție de caracterul structural-funcțional al instituțiilor la care sunt parte [80].

Scopul și obiectivele de cercetare. În conformitate cu actualitatea problemelor abordate și gradul de investigație a temei în literatura de specialitate, *scopul cercetării* constă în realizarea analizei complexe a diplomației multilaterale în vederea definirii cadrului instituțional-funcțional și identificării mecanismelor de promovare a valorilor democratice și susținerea reformelor în Republica Moldova. Pentru atingerea scopului urmărit, au fost stabilite următoarele *obiective*:

- realizarea analizei istoriografice complexe prin elucidarea cercetărilor științifice și studiilor empirice ale autorilor din Republica Moldova și de peste hotare;

- identificarea reperelor teoretico-conceptuale și elaborarea cadrului metodologic de cercetare a diplomației multilaterale în calitate de promotor al reformelor democratice;
- reliefarea specificului organizațiilor internaționale și a parteneriatelor pentru dezvoltare democratică la nivel global, regional și subregional;
- sintetizarea referențialului conceptual-teoretic privind relația democratizare - asistență externă pentru democrație;
- examinarea cadrului politico-juridic al relațiilor Republicii Moldova cu Uniunea Europeană în contextul obiectivelor și instrumentelor de promovare a democrației prevăzute de politica europeană pentru țările din vecinătatea estică;
- determinarea impactului diplomației multilaterale asupra realizării obiectivelor de dezvoltare și reformelor democratice în Republica Moldova.

Ipoteza de cercetare: Diplomația multilaterală realizată prin organizații, foruri și structuri internaționale bazate pe tratate și drept internațional constituie un mecanism de promovare a valorilor universale, de consolidare a culturii democratice și are impact asupra creșterii bunăstării și realizării reformelor instituționale în vederea racordării politicilor de dezvoltare ale statelor la standardele internaționale. Cooperarea multilaterală a Republicii Moldova cu partenerii externi de dezvoltare a contribuit la consolidarea poziției sale pe scena mondială, a parcursului european și la avansarea reformelor democratice.

Sinteza metodologiei de cercetare și justificarea metodelor de cercetare alese. În procesul de perfectare a tezei a fost aplicat un set de abordări, principii și metode de cercetare. *Principiul interdisciplinarității* a permis reliefarea corelațiilor specifice, care vizează diplomația multilaterală și procesele de democratizare; realizarea unui studiu polivalent prin explicarea noțiunilor științifice în contextul realităților Republicii Moldova, din perspectiva relațiilor internaționale, a studiilor diplomatice, politologiei, dreptului, economiei, sociologiei. *Principiul istorismului* a asigurat investigația diplomației multilaterale, a organizațiilor internaționale pe de o parte, tranziția, reforma democratică, pe de altă parte, sub aspectul dezvoltării istorice și succederea logică a evenimentelor. *Principiul complementarității* a fost relevant pentru a evalua caracterul și conținutul prevederilor de politică externă adoptate în primii ani de independență ai Republicii Moldova, deși au pierdut din actualitate și relevanță în sensul aplicativ, este important a cunoaște practica politică din trecut, să fie însușită și înțeleasă ca experiență utilă pentru evitarea anumitor dificultăți în condițiile actuale. *Principiul obiectivității* a stat la baza reflectării echidistante și imparțiale a impactului diplomației multilaterale asupra obiectivelor de dezvoltare, racordare la standardele internaționale, implementarea reformelor în Republica Moldova.

Cu ajutorul *metodei inductiv - deductivă* și modului de a face raționamente s-a reușit analiza faptelor și evenimentelor în contextul realităților Republicii Moldova și a deduce interesele și direcțiile principalele de colaborare cu organizațiile internaționale; a contribuit la formularea concluziilor pentru fiecare capitolul, inclusiv a concluziilor generale. *Metoda analizei și sintezei* a fost utilizată în studierea comportamentului actorilor din perspectiva teoretică și din punct de vedere practic, al declarațiilor, reacțiilor și acțiunilor; a fost aplicată pentru analiza cadrului politic-juridic și de parteneriat al Republicii Moldova cu organizațiile internaționale, prin documentele oficiale. *Metoda structural-funcțională* a fost relevantă la investigarea proceselor de democratizare și integrare europeană; prin analiza lor structural-sistemică au fost evidențiate elementele definitorii și examinate funcțiile fiecărui actor în parte. Pornind de la caracterul și angajamentele organizațiilor internaționale vom arăta impactul produs asupra efortului de implementare a reformelor structurale și democratizare a societății în Republica Moldova.

Metoda realist-empirică a fost relevantă pentru realizarea studiului pe linia progresivă, de la simplu la complex și de la concret la abstract. Diplomația multilaterală în prezent nu mai poate fi definită doar prin summit, congres, conferință, dar implică o gamă vastă de forme și actori care generează schimbări, influențează comportamentul societăților în general, și produc norme și standarde internaționale, în particular, aplică diferite strategii, politici și instrumente, solicitând instituții, lideri și mijloace. *Metoda fenomenologică* a fost aplicată pentru a examina condițiile fundamentale, evenimentele globale și de nivel regional, care au determinat evoluția diplomației multilaterale, în contextul proceselor globalizării, integraționiste și de democratizare.

Suportul metodologic și teoretico-științific la care am apelat pe parcurs, în scopul cercetării și verificării ipotezelor include metode general-științifice de cunoaștere a fenomenelor social-politice: *metoda istoriografică* pentru analiza celor mai importante elaborări: monografiile, culegeri de materiale și publicații științifice; cunoașterea, explicarea și înțelegerea conceptelor abordate contextual, prin descrierea și interpretarea datelor. *Metoda istorică* a asigurat analiza evoluției diplomației multilaterale în spațiu și în timp, ținând cont de contextul social, politic, ideologic. Totodată, a permis să explicăm pe tot parcursul tezei modalitățile evoluției diplomației Republicii Moldova, începând cu declararea independenței, când țara a inițiat reforme democratice și până la moment. *Metoda comparată* pentru a identifica experiența internațională și particularitățile naționale, definind în context unele acțiuni în măsură să contribuie la agenda politică și de integrare europeană a țării noastre. *Metoda sistemică* a permis tratarea fenomenului multilateralismului drept factor important, asigurând definirea fundamentelor sistemice ale cooperării internaționale pentru dezvoltare și promovarea democrației. *Metoda behavioristă* a contribuit la examinarea nivelului de dezvoltare a societății din perspectiva interacțiunii cu comunitatea internațională; rolul

diplomației multilaterale în relaționarea dintre instituțiile formale și neformale internaționale și naționale; a permis să analizăm tipurile de comportament ale diverșilor actorilor implicați în diplomația multilaterală, dar și în procesul de implementare a reformelor și cel integraționist european, evidențiind acțiunile, realizările și deciziile adoptate. *Metoda studiului de caz* a fost relevantă pentru analiza instrumentelor ONU și UE, a politicilor de asistență pentru democrație, statul de drept, drepturile omului, buna guvernare; rolul și efectul lor în dinamizarea reformelor democratice în Republica Moldova, alte foste republici sovietice și state din spațiul post comunist.

În proces de selectare și interpretarea datelor s-a recurs la metode specifice. *Studierea documentelor* a permis să analizăm în baza documentelor rolul și influența actorilor globali și regionali asupra societăților în tranziție; investigația specificului platformelor multilaterale, programelor, proiectelor de asistență internațională de sprijin financiar, tehnic și consultativ; să urmărim evoluția Republicii Moldova, realizările și constrângerile în atingerea obiectivelor de dezvoltare și implementarea reformelor democratice. *Metoda prognozării* a fost utilă pentru a identifica perspectivele dezvoltării mecanismelor politico-juridice internaționale de promovare și apărare a valorilor democrației; consolidarea multilateralismului bazat pe norme care ar corespunde realităților, să reprezinte cea mai bună modalitate de promovare atât a intereselor naționale, cât și a celor colective. Deopotrivă, metoda a fost aplicată pentru a determina rolul diplomației multilaterale din perspectiva realizării reformelor democratice și susținerea aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană.

Noutatea și originalitatea științifică constă în realizarea analizei științifice de ansamblu a mecanismului diplomației multilaterale, agendei globale de asistență pentru dezvoltare, democrație și statul de drept prin aplicarea principiilor inter- și pluridisciplinarității; determinarea cadrului conceptual-metodologic de cercetare a sistemului diplomației multilaterale, racordat la realitățile în schimbare și tendințele de dezvoltare a științei post-neoclasice. Un aspect important în cadrul lucrării constituie evaluarea politicilor de dezvoltare democratică promovate de ONU și de UE, și determinarea impactului instrumentelor diplomației multilaterale asupra realizării reformelor democratice și a parcursului european al Republicii Moldova.

Problema științifică importantă soluționată rezidă în elaborarea unei viziuni științifico-practice de ansamblu privind analiza diplomației multilaterale drept mecanism de promovare a reformelor democratice prin evidențierea instrumentelor specifice organizațiilor internaționale de promovare a valorilor democrației la nivel global, cât și impactul asupra transformărilor democratice în context regional. Acest fapt a contribuit la confirmarea rolului important și influența pozitivă a diplomației multilaterale asupra realizării reformelor instituționale în vederea

racordării la standardele europene și cele internaționale ale politicilor de dezvoltare ale statelor, inclusiv ale Republicii Moldova.

Semnificația teoretică și valoarea aplicativă a lucrării constă în cercetarea mecanismului diplomației multilaterale, prin aplicarea principiilor inter- și pluridisciplinarității; determinarea cadrului conceptual-metodologic de cercetare a sistemului diplomatic multilateral, racordat la realitățile în schimbare și tendințele de dezvoltare a științei post-neclasice; evidențierea proceselor avansării Republicii Moldova în parcursul european, realizarea reformelor democratice. Rezultatele cercetării, concluziile și recomandările formulate pot fi utile factorilor de decizie, reprezentanților instituțiilor guvernamentale, sectorului asociativ și comunității științifice. Materialele pot servi drept suport la elaborarea cursurilor specializate în domeniul relațiilor internaționale și studiilor diplomatice.

Sumarul capitolelor tezei. Lucrarea este alcătuită din introducere, trei capitole, divizate în subcapitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie și anexe. În Introducere se argumentează actualitatea și importanța problemelor abordate, încadrarea temei cercetate în preocupările internaționale și naționale, prezentarea rezultatelor cercetărilor științifice anterioare referitor la temă, scopul și obiectivele trasate, ipoteza de cercetare, sinteza metodologiei de cercetare și justificarea metodelor de cercetare aplicate, sumarul capitolelor tezei.

Primul capitol, intitulat **Diplomația multilaterală - mecanism de promovare a reformelor democratice în Republica Moldova: abordări istoriografice și teoretico-metodologice**, include analiza critică a bibliografiei, prezentarea, descrierea și interpretarea datelor din literatura științifică, reliefarea unor abordări și definiții privind diplomația multilaterală și reforme democratice, fiind prezentată și metodologia aplicată. Primul paragraf este consacrat analizei situației în domeniul de cercetare, studiile realizate la subiectul dat și în relație cu tema de cercetare. Sunt analizate lucrările cercetătorilor și experților de peste hotare și din Republica Moldova care pun în lumină, inclusiv factorii și contextul apariției noilor actori internaționali și impactul diplomației multilaterale asupra transformărilor democratice la nivel global și regional. În paragraful doi sunt elucidate fundamentele conceptual-teoretice și este reliefată metodologia aplicată în desfășurarea cercetării, cuprinde setul de principii, abordări și metode de cercetare științifică, care au permis reflectarea mecanismului diplomației multilaterale în calitate de promotor al reformelor democratice.

În al doilea capitol, numit **Multilateralismul ca factor important în promovarea valorilor democrației și de asistență în contextul proceselor democratice** este dedicat rolului organizațiilor internaționale interguvernamentale angajate în mod explicit în susținerea valorilor democrației și multilateralismului bazat pe norme. Din perspectiva probabilității de a influența

comportamentul statelor este evidențiat cadrul de reglementare, strategiile și politicile de asistență pentru democrație. Primul paragraf reflectă specificul realizării parteneriatelor multilaterale la nivelurile global și regional de către Organizația Națiunilor Unite și Uniunea Europeană. În cel de-al doilea paragraf a fost realizată o sintetizare privind reperele conceptuale și teoretice ale relației democratizare – asistență externă pentru democrație.

Capitolul al treilea, cu titlul **Impactul diplomației multilaterale asupra reformelor democratice în Republica Moldova**, având ca suport analiza conținutului documentelor, include cercetarea diplomației multilaterale a Republicii Moldova, cadrul politico-juridic și parteneriat cu organizațiile interguvernamentale internaționale, fiind reliefat sprijinul de care beneficiază țara noastră în procesele de modernizare, reformare și integrare europeană. În primul paragraf sunt analizate instrumentele Uniunii Europene de promovare a reformelor democratice în Republica Moldova. În cel de-al doilea paragraf este realizată o evaluare a rezultatelor cooperării Republicii Moldova cu partenerii externi multilaterali de dezvoltare și valorificarea asistenței externe pentru agenda de reforme și atingerea obiectivelor de dezvoltare.

În **Concluzii generale și recomandări** sunt prezentate rezultatele cercetărilor conceptual-teoretice și analitico-aplicative, fiind elaborate recomandări și evidențiate perspectivele de cercetare ale problemei științifice.

Aprobarea rezultatelor. Tezele și concepțiile principale formulate în lucrare reprezintă rezultatul cercetărilor efectuate de autor, care au fost prezentate în cadrul a mai multor conferințe științifice naționale și internaționale: Conferința științifică cu participare internațională *Modernizarea guvernării din Republica Moldova: aspecte teoretico-aplicative* (Chișinău, 27 mai 2022); Conferința științifică internațională *Țările post-sovietice între UE și Federația Rusă - analiza circumstanțelor specifice și tendințelor politice*. (Chișinău, 27 septembrie 2016); Conferința științifică internațională *Știința politică și societatea în schimbare* (Chișinău, 13 noiembrie 2015); Conferința științifică *If You Want Peace, You Have to Plan for It*. (Chișinău, 18-19 septembrie 2015). Tezele și concluziile de bază ale lucrării sunt prezentate în 16 articole științifice (1 - în reviste internaționale cu impact, 11- în reviste naționale categoria B/C, 4 – în materialele conferințelor).

1. DIPLOMAȚIA MULTILATERALĂ – MECANISM DE PROMOVARE A REFORMELOR DEMOCRATICE ÎN REPUBLICA MOLDOVA: ABORDĂRI ISTORIOGRAFICE ȘI TEORETICO-METODOLOGICE

În primul capitolul este supus analizei referențialul istoriografic, aspectele teoretico-metodologice și abordările epistemologice, pentru a dezvolta obiectul investigației. Pornind de la premisa că înaintarea statelor pe calea democrației a devenit un criteriu de bază al integrării lor în sistemul internațional contemporan, democratizarea a dominat agenda diplomației multilaterale alături de alte probleme ale dezvoltării globale și regionale, care în ansamblu, au impulsivat în ultimele decenii noi instrumente și strategii diplomatice. Pentru a înțelege mai bine mecanismul diplomației multilaterale de promovare a reformelor democratice, în primul paragraf se vor prezenta în sinteză studiile efectuate cu referire la subiectul dat și în relație cu tema de cercetare abordată. Sunt analizate lucrările cercetătorilor occidentali, cât și din Republica Moldova care reliefează, inclusiv factorii și contextul apariției noilor actori internaționali, rolul diplomației contemporane și impactul diplomației multilaterale asupra transformărilor democratice la nivel global și regional. În paragraful doi sunt elucidate fundamentele conceptuale și reperele teoretico-metodologice de cercetare a diplomației multilaterale drept mecanism de promovare a reformelor democratice, fiind prezentată metodologia și instrumentele de investigație.

1.1. Istoriografia cercetării diplomației multilaterale drept mecanism de promovare a reformelor democratice.

În istoriografia universală specializată, diplomația multilaterală este un subiect cercetat în mod multidimensional. Această abordare poate fi observată și în studiile autohtone, care reflectă transformările din arealul european, natura lor complexă și impactul direct asupra intereselor naționale, precum și asupra politicii externe și interne a Republicii Moldova. Declanșarea proceselor democratice la nivel global, schimbările profunde în Europa Centrală și de Est, precum și evoluțiile socio-politice și economice de la sfârșitul secolului XX au impus procese ample de adaptare și reformare, atât pentru state, cât și pentru majoritatea organizațiilor internaționale. Provocările secolului al XXI-lea, care sunt interconținuate, impun necesitatea elaborării unor noi răspunsuri la crizele existente la nivel mondial. Pentru a răspunde cu succes la aceste amenințări, comunitatea internațională are nevoie de un sistem multilateral bazat pe norme și respectarea valorilor universale.

Aceste transformări complexe și interconexe continuă să deschidă noi perspective de cercetare. În acest context se încadrează și prezenta teză, pornind de la afirmația că necesitatea

unui sistem multilateral eficient este incontestabilă, iar diplomația multilaterală reprezintă cel mai relevant și important mecanism de promovare a valorilor democratice și gestionare a riscurilor cu care se confruntă societatea internațională modernă. Republica Moldova a demonstrat că împărtășește aceste valori, prin angajamentul său de a se moderniza și a implementa reforme democratice. Astfel, cercetarea noastră este fundamentată pe studiu referențialului istoriografic asupra concepțiilor contemporane privind diplomația multilaterală drept mecanism de promovare a reformelor democratice și este realizată în baza analizei documentelor, a cadrului normativ relevant și a lucrărilor științifice în domeniu ale autorilor de peste hotare și din Republica Moldova.

Dat fiind, că multilateralismul este cadrul predilect de acțiune a diplomației multilaterale și de realizare a politicii externe a statelor, considerăm important elucidarea acestui fenomen. Potrivit cercetătorilor, în termeni funcționali multilateralismul este o practică diplomatică bazată pe cooperarea între mai multe state, denumită adesea diplomație multilaterală. În termeni teoretici, este un concept cheie pe care se bazează arhitectura sistemului internațional contemporan și, prin urmare, este un element esențial în studiul relațiilor internaționale. În același timp, fiind un proces istoric dinamic, multilateralismul nu poate fi disociat de contextul în care se conturează.

Procesele democratice alături de cele integraționiste, care au avut loc pe toate continentele și sunt încă în desfășurare, ating noi stadii ale evoluției, iar dezvoltarea și siguranța statelor nu mai pot fi tratate unilateral. Obiectiv comun a devenit coordonarea eforturilor în realizarea intereselor supreme ale comunității internaționale, cum ar fi consolidarea păcii și securității, promovarea valorilor democratice, dezvoltarea durabilă, etc. Autenticitatea acestor condiții a conferit noi coordonate de raportare la natura relațiilor interstatale și a inclus în orizontul de cercetare al teoreticienilor conceptele de multilateralism și diplomație multilaterală. Ideea că un sistem internațional bazat pe reguli este cel mai bun mod de asigurare a prosperității și un garant al securității, că odată cu promovarea intereselor naționale statele trebuie să decidă și asupra intereselor comune, impune diplomației multilaterale permanente readaptări, revizuire a practicilor, și extinderea obiectivelor. Diplomația multilaterală oferă instrumente de menținere a păcii, promovare a drepturilor omului, a libertăților fundamentale și a statului de drept. Totodată, reprezintă un mecanism concret de asigurare a standardelor care acoperă aproape toate sectoarele industriale, inclusiv tehnologia, siguranța alimentară, agricultura, sănătatea, etc., determină o agendă mondială pentru dezvoltare și sprijină efortul țărilor în implementare acestor politici.

Cu ocazia deschiderii a 74-a Adunări Generale a Națiunilor Unite în 2019, la conferința *Asamblarea elementelor într-o lume fracturată: Reconstruirea încrederii în multilateralism pentru pace și securitate*, fostul prim-ministru australian Kevin Rudd reitera, că multilateralismul este una dintre acele noțiuni inventate de comunitatea diplomatică internațională care derutează practic

pe toți ceilalți, dar adevărul este că o lume organizată prin cooperare multilaterală presupune o ordine mondială mai justă, bazată pe egalitatea suverană a statelor, statul de drept și practica diplomației [318]. În anul 2021 la Lisabona în cadrul conferinței interparlamentare pe marginea Politicii Externe și de Securitate Comună și Politica de Securitate și Apărare Comună a Uniunii Europene (PESC/PSAC), Înaltul Reprezentant al UE pentru Afaceri Externe și Politica de Securitate și Vicepreședinte al Comisiei Europene, Josep Borrell afirma că în dezbaterile privind politica externă a UE, multilateralismul este un concept cheie, care încă necesită reajustări: ”Pe această dimensiune avem obiectivul unui multilateralism reînnoit, potrivit pentru secolul XXI, care reprezintă mesajul principal al noii Strategii privind multilateralismul, stabilește așteptările și ambițiile UE în ceea ce privește sistemul multilateral și sugerează utilizarea tuturor instrumentelor de sprijin politic și diplomatic de care dispune Uniunea pentru a apăra drepturile omului și dreptul internațional și pentru a promova soluții multilaterale la provocările globale” [270].

În articolul *Ascensiunea multilateralismului: principii, instituții și acțiuni comune*, Al. Novosseloff [433] observă că, termenul *multilateralism* este utilizat în multiple contexte, precum concept normativ sau analitic, mod de cooperare și/sau acțiune, tip de organizație sau instrument. Multilateralismul poate primi simultan atât formă, cât și conținut, și într-adevăr, adesea se manifestă concomitent, fiind polivalent și extrem de complex.

În lucrarea *International Relations Theory and Multilateralism: the search for foundations*, cercetătorul J. Caporaso [198] susține că, utilizat în scopuri de analiză „multilateralismul” devine un concept empiric, dar poate fi considerat și concept normativ în sensul unei „convingeri” despre modul în care ar trebui să funcționeze cooperarea internațională. Din perspectiva principiului de organizare a vieții internaționale, o analiza sistematică a multilateralismului a fost întreprinsă abia începând cu anii '90 ai sec. XX. Spre exemplu, vom menționa autorii J.-G. Ruggie *Multilateralism: The Anatomy of an Institution* [366]; R.-O. Keohane *Multilateralism: An Agenda for Research* [285]. Anterior termenul era utilizat în special pentru a descrie o formă de încheiere a tratatelor, care implică trei sau mai multe părți, fie cu referire la funcționarea instituțiilor Bretton Woods, evidențiază cercetătorul J. Van Oudenare, în sinteza *What is multilateral?* [414].

A. Knight [291, p. 38], R.-W. Cox [220] subliniază în studiile lor că, deși afirmația fundamentală a lui J.-G. Ruggie, conform căreia termenul „multilateralism” este legat de preferință și instituționalizare, iar acțiunile colective în rezolvarea problemelor care apar între mai mulți actori sau entități pot fi atemporale și se bazează pe un set de principii, se desfășoară într-o perspectivă pe termen lung, sensul concret al multilateralismului este - ca al oricărui concept - să fie înțeles într-un context istoric specific.

În volumul *Multilateralism Under Challenge? Power, International Order, and Structural Change* autorii E. Newman și colegii săi, observă, că evoluțiile care au avut loc pe scena internațională la începutul anilor 1990 au influențat conceptualizarea tradițională a multilateralismului. Sistemele multilateralismului într-o serie de domenii importante au devenit în decalaj cu provocările și cerințele contemporane, ceea ce a impus analiza formelor și normelor multilateralismului din perspectiva viabilității și a generat necesitatea de a examina care anume schimbări pot fi absorbite prin mecanismele diplomației multilaterale [323, p. 4].

Astfel, fundamentată pe ideea generală a multilateralismului și condiționată de intensificarea cooperării ca exigență a relațiilor internaționale contemporane, diplomația multilaterală, prin esență și conținut, este o formă practică de cooperare eficientă, care la rândul său devine un principiu de organizare în lumea globală. Din perspectiva unui singur actor, aceasta reprezintă un mod de acțiune și poate deveni un instrument diplomatic constant. Însă, pentru a deveni instrumentul principal la nivel global sau regional, este necesar ca toți actorii implicați să accepte normele multilateralismului ca principiu organizator al cooperării internaționale.

Pentru a înțelege premisele esențiale în abordarea strategică și tematică a diplomației multilaterale, precum și a actorilor implicați, este necesară înțelegerea istoricului și a relației moderne între teoria și practica diplomatică. Canonul teoretic al studiilor diplomatice continuă să genereze dezbateri referitor la întrebarea „ce este diplomația modernă”, având în vedere că în prezent, statul și mecanismele prin care își desfășoară activitatea trebuie să răspundă la multiple provocări interne și externe, care pun în evidență relevanța diplomației în politica mondială contemporană. În această ordine de idei, pentru a reflecta specificul și rolul diplomației multilaterale, precum și pentru a clarifica modul în care acest model de diplomație se raportează la tiparele convenționale ale relațiilor interguvernamentale, au fost luate în considerare următoarele lucrări, care au servit drept punct de pornire în cercetarea noastră.

G.-R. Berridge explică în volumul *Diplomacy: Theory and Practice*, că „diplomația este o activitate în esență politică și un ingredient major al puterii. Scopul său principal constă în a permite statelor să-și realizeze obiectivele politicii externe” [185, p. 1]. Politica externă a unui stat determină caracterul diplomației, iar aceasta, la rândul său, este chemată să pună în valoare și să realizeze în cele mai bune condiții politica externă a statului prin toate mijloacele sale. Totodată, studiile de specialitate evidențiază că în cadrul relațiilor internaționale, sfârșitul secolului XX a reprezentat o restructurare a lumii contemporane, condiționată de eroziunea sistemelor de la Westfalia, Ialta și Potsdam. Or, acest proces care afectează suveranitatea națională a statelor, influențează direct funcțiile lor de putere, dar și activitatea diplomatică. În aceste circumstanțe, diplomația devine o necesitate nu doar pentru organele oficiale ale statului, ci pentru totalitatea

actorilor participanți pe arena internațională. Astfel, cercetătorii reliefează că metodele activității diplomatice permanent s-au modificat în dependență de schimbarea conjuncturii politice internaționale, de specificul modului de gândire și de acțiune a factorilor de decizie implicați. Evoluția diplomației multilaterale trebuie privită în raport cu transformările societății internaționale, a structurii puterii, caracteristicile statului, a relațiilor dintre stat și societate, și a valorilor dominante. Potrivit lui O. Fernández, în articolul *Multilateralism in crisis*, toate formele pe care le-a adoptat diplomația multilaterală sunt o expresie a unui tip concret de societate internațională, care în fiecare fază a trecut prin acumularea unui strat sedimentar de reguli [246].

Cercetătorii occidentali au adus o contribuție semnificativă în cercetarea bazelor teoretice ale diplomației multilaterale, atrăgând atenția asupra rolului diplomației în contextul globalizării, a proceselor de integrare și promovare a valorilor democratice. Potrivit unor cercetători, studiile diplomatice au fost, fie ignorate de cei interesați de fenomenele globalizării, fie au fost restrânse de abordările centrate pe stat și suveranitate. În consecință, discuțiile privind cultura tradiționalistă au dominat studiile diplomatice, cu multe lucrări dedicate diplomației moderne, care s-au limitat la asocierea diplomației cu un sistem de state suverane, fără a explora caracteristicile sale esențiale.

P. Sharp în articolul *For diplomacy: representation and the study of international relations*, argumentează de ce mai mulți cercetători în domeniul relațiilor internaționale ar trebui să studieze în mod aprofundat diplomația. Autorul se bazează pe concluziile lui R. Cohen, care consideră că diplomația reprezintă motorul principal (*engine room*) al relațiilor internaționale, atât ca dimensiune a relațiilor prezente, cât și ca forță motrice directă a acestora. P. Sharp se referă la așa-numita „inflație diplomatică”, fenomen care a avut loc după sfârșitul Războiului Rece, când mai multe state și noii actori au cerut o reprezentare mai extinsă. Potrivit autorului, diplomația conform lui J. Mayall și a multor alora este percepută ca fiind diplomația statului teritorial modern, suveran și ușor identificabil. Însă, autorul pune sub semnul întrebării dacă termenul de „diplomație” poate fi corect aplicat în absența suveranității. Mai degrabă, se impune întrebarea: cum a supraviețuit diplomația în era modernității? Răspunsul evident este „adaptarea”, conform concluziilor cercetătorului [385]. Potrivit lui P. Sharp, înțelegerea a ceea ce înseamnă diplomația și care este rolul ei trebuie să plece de la o explicație concentrată pe funcțiile fundamentale ale diplomației.

În opinia cercetătorului J. Der Derian, remodelările continue ale formatelor diplomatice nu confirmă ipoteza conform căreia diplomația a atins sau se apropie de „cea mai bună formă finală” [227]. În esență, diplomația, după cum se manifestată în cadrul sistemului clasic, reprezintă doar o variantă a sa, sugerând ideea că diplomația multilaterală nu este o deviere tranzitorie de la o normă bine stabilită, ci reprezintă o evoluție indicativă și adaptare continuă. În acest sens J.- G.

Ruggie reliefează că asistăm la intersecția unei culturi diplomatice tradiționaliste și moderne, din care face parte și diplomația multilaterală [368].

Problematica diplomației moderne vizează natura sa versatilă, pluralistă, cât și rolul care îl joacă în secolul XXI, notează P.Kerr și G. Wiseman [287, p. 3]. Având în vedere tendințele actuale, precum interdependența, globalizarea, regionalizarea, utilizarea forței și probabilitatea schimbării puterii în politica mondială, diplomația multilaterală devine imperativă și poate fi singura opțiune durabilă, pentru gestionarea diferențelor dintre entitățile politice, fie state sau actori non-statali.

În studiul *Reflections on the new global diplomacy: statecraft 2500 BC to 2000 AD*, R. Cohen examinează impactul globalizării asupra diplomației. În opinia autorului analiza pragmatică a fenomenului diplomației într-un mediu turbulent necesită o abordare conștientă, pentru a distinge între aspectele „permanente” și „tranzitorii”, astfel încât să se poată identifica caracteristicile fundamentale ale diferitelor sisteme diplomatice. În opinia autorului, diplomația multilaterală nu contestă importanța statului, dar se referă la consecințele secundare ale globalizării, precum eroziunea funcțiilor și a prerogativelor exclusive ale acestuia” [207].

Din perspectiva actorilor implicați în diplomația multilaterală, L. Diamond și J. McDonald folosesc sintagma „*diplomație multiliniară*” (Multi-Track Diplomacy). Această abordare a fost inițial propusă de J. Montville în 1981 și implică colaborarea pe două niveluri (Two Track Diplomacy): între „prima linie a diplomației” – reprezentată de acțiunea oficială, guvernamentală și „cea de-a doua linie” – reprezentată de acțiunea neoficială, non-guvernamentală, în soluționarea conflictelor și consolidarea păcii. Ulterior, L. Diamond și J. McDonald au considerat că cele două niveluri nu acoperă întreaga complexitate și amploare a diplomației neoficiale, motiv pentru care conceptul a fost extins pentru a include alte șapte nivele separate (în total nouă), cum ar fi: profesioniștii în soluționarea conflictelor, mediul de afaceri, cetățenii, mass-media, centrele de cercetare, instruirea și educația, fondurile de finanțare [230].

Cercetătorii B. Hocking [267], W.-T. Assanvo [183], M. Hemmati [265] propun conceptul de „diplomație multilaterală”, care integrează parteneriatul și incluziunea, adunând toate părțile interesate într-un format, care implică examinarea și eventuala adoptare a deciziilor în comun referitoare la o anumită problemă. Această abordare se fundamentează pe recunoașterea valorii, perspectivei și expertizei unice a tuturor părților interesate, schimbând paradigma democratică și, în același timp, paradigma diplomatică dominantă. Acest lucru nu numai că contestă raționamentul privind caracteristicile de bază ale diplomației tradiționale, ci oferă și o viziune complet diferită asupra actorilor implicați. Astfel, diplomația tradițională, concentrată pe stat, a trebuit să se adapteze la schimbările determinate de configurația politică și economică a ordinii internaționale, precum și la evoluțiile sociale fundamentale.

În mod similar, autorii studiului *Governments, non-governmental organizations and the re-calibration of diplomacy*, A. Cooper și B. Hocking [215] analizează simbioza resurselor diplomatice ale statului și ale actorilor non-statali. Cercetătorii examinează în special comunitatea ONG, care poate colabora atât cu guverne cât și cu organizații multilaterale, având posibilitatea de alegere a condițiilor de colaborare. Astfel, exemplul Organizației Internaționale a Muncii este relevant, fiind una dintre primele instituții internaționale, care a adoptat în anul 1919 o reprezentare trisectorială - guvern, sindicate și angajatori. De la înființarea ONU, această tendință a înregistrat o creștere rapidă.

Începând cu anii 1970 - 1980, definițiile diplomației propuse de către unii cercetători, aduc referințe la o anumită tendință de omogenizare a lumii și provocările generate de procesele globalizării. Astfel, dezbaterile privind diplomația modernă devin foarte influențate de fenomenul interdependenței complexe, așa cum identifică în 1971, cercetătorii J. S. Nye și R. O. Keohane în articolul *Transnational Relations and World Politics*. Acest fenomen presupune o multitudine de parametri care determină necesitatea coordonării acțiunilor diplomaților la stabilirea strategiilor de politică externă. În plus, subliniază focusarea actorilor internaționali asupra coordonării eforturilor în abordarea problemelor globale, inclusiv în vederea neutralizării sau a prevenirii fenomenelor negative în soluționarea conflictelor. În consecință, începând cu a doua jumătate a secolului XX, principala funcție a diplomației deveni soluționarea problemelor internaționale globale care au afectat simultan mai multe părți interesate și cărora atât formatele, dar și noii actori diplomatici trebuiau să le corespundă. Deci, putem spune că în prezent diplomația, formele sale cele mai relevante și eficiente, sunt caracterizate drept un fenomen în mare măsură multilateral ce depășește cadrul interacțiunilor bilaterale interstatale.

Concepul de *cooperare multilaterală pentru dezvoltare durabilă* este fundamentat la "Summit-ul Pământului" de la Rio în anul 1992, și a servit drept bază pentru importante acorduri internaționale. Agenda 21 este considerată „primul document al ONU care recunoaște rolul și responsabilitățile a nouă grupuri de părți interesate, cum ar fi corporațiile multinaționale, ONG-uri, administrațiile locale, sindicatele și altele” [265, pp. 28-29]. În Preambulul Agendei 21 este menționat, că succesul implementării în primul rând este responsabilitatea guvernelor. Strategiile, planurile, politicile și procesele naționale sunt cruciale pentru realizarea obiectivelor Agendei, iar cooperarea internațională, organizațiile internaționale, regionale și subregionale ar trebui să sprijine și să completeze eforturile naționale [408]. Multiple conferințe internaționale care au urmat cu privire la drepturile omului, populație, buna guvernare, dezvoltarea socială, egalitatea de gen - împreună, au stabilit standardele în conformitate cu care ONU, guvernele și părțile interesate operează în majoritatea domeniilor cheie. În același timp, aceste evoluții au pus bazele unei noi

generații de organizații în cadrul sistemului ONU, care a devenit o platformă pentru evidențierea preocupărilor globale și un mecanism de exercitare a presiunii atât asupra guvernelor membre, cât și asupra altor state. Astfel, ONU, care inițial a fost înființată pentru a recunoaște supremația statului național, a trebuit să țină cont de impactul globalizării asupra sistemului interguvernamental.

Diplomația multilaterală, după cum am menționat mai sus, devine principalul format, dar în același timp și metodă a diplomației moderne desfășurate în cadrul uniunilor internaționale de tip universal și regional ale statelor, a comitetelor, summit-urilor multilaterale, și prin activitățile ambasadelor. Din perspectiva evoluției istorice, diplomația multilaterală se concentrează pe formarea unor segmente de interacțiune interstatală multilaterală, sau a cooperării pe mai multe niveluri. Construirea unei noi ordini mondiale a trecut prin constituirea unor formațiuni de integrare internațională: politice, economice, ca urmare a eforturilor diplomatice.

Analizând a doua jumătate a secolului XX - începutul secolului XXI din perspectiva corectării și schimbării paradigmelor care au influențat conceptualizarea diplomației, se poate constata o schimbare pronunțată a formelor și funcțiilor diplomației multilaterale către un așa numit „*multilateralism de integrare*”. Extinderea componenței actorilor diplomați, îndeplinirea funcțiilor pe dimensiunea politicii externe, autonomia semnificativă a regiunilor, au dus la o complexitate a structurii organizatorice a diplomației multilaterale [456].

În viziunea unor autori, creșterea cantitativă și dezvoltarea organizațiilor internaționale poate fi direct conectată la procesele de democratizare și promovarea valorilor democratice. O analiză comprehensivă privind rolul diplomației multilaterale în promovarea valorilor democratice și impactul factorilor externi asupra tranzițiilor democratice la nivel global și regional este propusă de Ph.-C. Schmitter. În aserțiunea cercetătorului, valul de democratizare care a început în Portugalia în 1974 a contribuit la distribuirea neo-democrațiilor pe o suprafață largă a globului, niciun continent sau zonă geo-culturală, indiferent de categorii ca „specifică” sau „îndepărtată” nu a fost complet imună la efectele valului. În opinia lui Ph.-C. Schmitter evidențiată într-o serie de publicații [378], [379], [380], aplicarea unui set universalist de premise, concepte și ipoteze ale sub-disciplinelor politicii comparate- tranzitologia și consolidologia - poate explica rolul diplomației multilaterale în exercitarea presiunilor asupra regimurilor autocrate. Condiționalitatea politică a ocupat un loc important alături de condiționalitatea economică. Astfel, organizațiile de tip universal și cele regionale leagă, în mod explicit împrumuturile și negocierea acordurilor comerciale de asumarea măsurilor de reformare a instituțiilor politice, organizarea alegerilor oneste, respectarea drepturilor omului. Același autor subliniază, că nicio altă regiune a lumii nu are o infrastructură instituțională la fel de complexă și de abilă ca cea a Europei de Vest. Cu toate

acestea, cercetătorul argumentează că Uniunea Europeană prin stimulentele sale pe multiple niveluri a fost importantă, dar nu suficient, în consolidarea cu succes a democrației în Europa de Sud. Însă, pentru Europa de Est rolul său este categoric mai mare, unde condițiile impuse pentru aderare sunt mai specifice și cuprinzătoare.

În aceeași ordine de idei se înscriu cercetările lui I.- D. Peña [331]. Autorul sugerează că pe măsură ce un număr de sisteme politice treceau prin ceea ce a devenit cunoscut ca al treilea val de democratizare, analiza rolului organizațiilor internaționale a început să capete amploare. Studiile se axează pe strategiile organizațiilor internaționale, sau foile de parcurs instituționale care conduc spre atingerea obiectivelor. Acestea pot varia în funcție de „orientări” cheie, și anume: cum este conceptualizată democrația; ce strategii de cooperare și instrumente pentru democratizare sunt adoptate. Totodată, cercetătorul reliefează că deși caracterul proceselor de democratizare de la sfârșitul anilor '80 a fost de o însemnătate critică pentru dezvoltarea agendelor de promovare a democrației ale organizațiilor internaționale, obiectivul de consolidare a instituțiilor democratice și aprofundarea practicilor democratice depinde în mare măsură de condițiile interne ale statelor. Conform perspectivelor analizate în legătură cu gradul de influență al organizațiilor internaționale la nivel local, intervenția externă va avea un efect mai mare și mai durabil asupra consolidării democrației decât asupra tranziției, notează autorul în concluzie.

G. Sacriste și A. Vauchez subliniază că ”acest *corpus juris* multilateral, un produs secundar al interacțiunii actorilor pe scena relațiilor internaționale în cadrul configurației specifice a politicii mondiale, constituie baza instituțională în care funcționează cooperarea internațională în termenii diplomației multilaterale” [372]. Având drept componente o vastă gamă de entități și foruri ce variază prin membri, structuri juridice și, mai ales în ceea ce privește funcțiile lor, complexitatea operațională a diplomației multilaterale constă în regulamentele de procedură, deoarece acestea oferă ”jucătorilor multilaterali regulile jocului”. Fiecare organism și forum internațional conține propriile practici procedurale. Cu toate acestea, sunt și reguli de transfer a procedurilor de la o entitate la alta, în special în cadrul sistemului ONU. În manieră similară, J.-G. Ruggie subliniază, că aceste mijloace se aplică doar în cadrul forurilor multilaterale formale, unde: „comportamentul instituționalizat este definit prin reguli de luare a deciziilor” [367].

În această logică de idei, vom menționa studiile specializate ale cercetătorilor școlii ruse. În publicația *Правотворчество межгосударственных организаций и его виды*, T. Kovaliova evidențiază particularitățile organizațiilor internaționale și capacitatea lor în calitate de subiect al dreptului internațional de a încheia tratate. În baza activității normative a sistemului ONU, autorul analizează documente cu caracter normativ, administrativ și de reglementare [442]. Cercetătorul N. Krâlov [443] reliefează funcția auxiliară a organizațiilor internaționale; crearea organelor

specializate cu funcții normative în cadrul organizațiilor; desfășurarea conferinței drept etapă a procesului normativ; modalități de creare a normelor obligatorii pentru statele-membre. În studiul *Правотворческая деятельность международных организаций: теоретические аспекты и современные тенденции*, I. Barkovski [437] evidențiază competența organizațiilor internaționale de participare la procesul normativ internațional determinată de acte constitutive și alte documente ce reglementează activitatea acestora în raport cu scopurile și sarcinile organizației.

În volumul *Мировые интеграционные процессы и международные организации*, elaborat sub egida cercetătorilor A. Timoshenco și E. Tsoi [454] sunt analizate inclusiv, specificul interdependențelor în regiunile: Europa, America de Nord și de Sud, regiunea Asia și Pacific, CSI; caracteristica organizațiilor internaționale guvernamentale și neguvernamentale, și rolul acestora în procesele de globalizare, și a relațiilor internaționale contemporane. În *Дипломатия на пороге XXI: новые вызовы и измерения*, M. Lebedeva [445] evidențiază, că centrul de echilibru s-a deplasat de la problemele de securitate militară și politica de alianțe spre activitatea internațională bazată pe cucerirea piețelor și atragerea investițiilor. Noii actori non-guvernamentali, împreună cu mass-media, companiile transnaționale, companiile investiționale, centrele analitice, joacă un rol specific, dar în esență similar cu cel guvernamental. În limitele ideologiei neoliberale, această dimensiune a diplomației deseori este abordată drept instrument de promovare a principiilor de menținere a păcii, a democrației, drepturilor omului și a realizărilor universale ale civilizației.

Vom remarca cercetătorii din România, M. Malița [87]; P. Dumitriu [54]; I.-M. Anghel, Gr. Silasi, A.-D. Craciunescu [5], [4], [3]; R. Miga-Beșteliu [89], [90]; I.-G. Bărbulescu [9], [10], [11]; M.-D. Lungu [86]; P.-D. Duță [55], care au dedicat complexe lucrări ce vizează diplomața multilaterală din perspectivele evoluției și organizării; diplomația Uniunii Europene; instituții regionale; rolul organizațiilor internaționale în soluționarea diferendelor internaționale; sistemul ONU în contextul globalizării și reforma ca voință și reprezentare.

Ample și valoroase lucrări științifice, importante pentru investigarea tematicii prezentei teze, sunt elaborate de specialiștii și savanții din Republica Moldova: V. Beniuc, Gh. Rusnac [15]; E Ciobu [39]; V. Teosa [395], [158], [159], [160], A. Roman [132], [133]; C. Solomon [147], [148]; Gr. Vasilescu, C. Morari [416], [93], [171]; V. Juc [78], [79], [80], [81] N. Țiu [208], Gh. Căldare [28], V. Saca [185], S. Cebotari [31], [33], [34]; N. Stercul [453], ș.a.

Totodată, ținem să evidențiem publicații științifico-didactice specializate, elaborate pentru mediul academic. Materialele științifico-metodologice sunt deosebit de importante pentru studenți, masteranzi, doctoranzi, specialiști în domeniu, precum și pentru publicul larg interesat. Culegerea realizată sub egida profesorilor universitari V. Teosa, Gr. Vasilescu, E. Ciobu [161] *Serviciul diplomatic: teorie și practică* cuprinde ample capitole privind *Serviciul diplomatic în cadrul*

diplomației multilaterale și Organizațiile internaționale ca factor de formare a unei noi strategii diplomatice. Studiile vizează apariția și dezvoltarea instituției diplomației multilaterale, reliefează afirmarea acesteia în cadrul relațiilor internaționale, fiind explicați un șir de factori de ordin politic, economic, juridico-administrativ, umanitar, socio-cultural, tehnic și diplomatic. Profesorii universitari A. Roman și V. Sakovici evidențiază în volumul *Globalistica* [133], că procesele globalizării continuă să transforme și să extindă funcțiile organizațiilor internaționale; analizează influența mediului internațional asupra modelării intereselor naționale ale statelor și argumentează impactul organizațiilor internaționale. Lucrarea *Politica externă a Republicii Moldova*, realizată de profesorii universitari S. Cebotari și G. Căldare [32] include mai multe capitole dedicate colaborării Republicii Moldova cu organizațiile internaționale precum ONU, Consiliu Europei, NATO, OSCE, Uniunea Europeană.

Aspecte teoretice, conceptuale și instituțional-funcționale ale organizațiilor internaționale sunt abordate de cercetătorii: A. Burian în *Relațiile internaționale, politica externă și diplomația* [25]; O. Bontea, *Apariția și evoluția istorică a organizațiilor internaționale* [17]; D. Zupcu-Ciobanu, *Rolul Organizațiilor internaționale în societatea internațională contemporană* [178]; L. Manciu, *Reflecții doctrinare asupra rolului organizațiilor internaționale în menținerea păcii și stabilității mondiale* [88]; C. Ceban, *Dreptul organizațiilor internaționale* [30]. Vom menționa lucrarea specializată în domeniu, a colectivului de autori N. Chirtoacă, V. Arhiliuc, C. Ceban, et. al., *Reprezentanțele organizațiilor internaționale în Republica Moldova*, care are ca obiect de cercetare Organizația Națiunilor Unite, agențiile PNUD, UNESCO, UNFPA, UNICEF [37].

Republica Moldova a urmărit să se includă plener în procesele de cooperare multilaterală prin aderarea la organizații internaționale guvernamentale, având un spectru larg de obiective - de la recunoașterea calității de stat independent și subiect al dreptului internațional până la dezvoltarea unor sectoare, în funcție de caracterul structural-funcțional al instituțiilor la care sunt parte, subliniază V. Juc în monografia *Securitatea Națională și Politica Externă ale Republicii Moldova în contextul transformărilor structurale de sistem post-Război Rece*. Capitolul *Afirmarea și consolidarea internațională a statului Republica Moldova prin procesele de cooperare multilaterală* prezintă o sinteză cuprinzătoare cu privire la relațiile externe ale Republica Moldova în plan regional și mondial. Astfel, sunt analizate relațiile de cooperare dintre Republica Moldova și ONU, alinierea la agenda obiectivelor de dezvoltare globale și programele desfășurate sub egida ONU; Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa, fiind identificat sprijinul pentru edificarea statului de drept, societății libere și democratice; Organizația Tratatului Atlanticului de Nord și participarea la Programul Parteneriatul pentru Pace; cooperarea cu Consiliul Europei și realizarea reformelor democratice, precum și ratificarea convențiilor privind asigurarea drepturilor

omului. Autorul analizează relațiile Republica Moldova - Uniunea Europeană din perspectiva aspectelor politico-juridic prin prisma a trei etape, începând cu semnarea la 28 noiembrie 1994 a Acordului de Parteneriat și Cooperare, care a stabilit fundamentele instituționale de dezvoltare a raporturilor dintre părți, și a Acordului de Asociere din 27 iunie 2014 [80].

V. Teosa și E. Stamatina notează în articolul *Relațiile de cooperare dintre Consiliul Europei și Republica Moldova în contextul integrării europene*, că aderarea la CoE implică respectarea scrupuloasă și permanentă a angajamentelor, bazate pe trei piloni: pluralismul politic, drepturile omului și statul de drept. Aceste valori au trebuit să fie verificate și atestate în Republica Moldova pentru ca țara să-și primească „certificatul” de confirmare internațională ca tânără democrație. Autorii evidențiază că, rezultatele programelor acestui forum european consolidează reformele în contextul democratizării societății, iar de nivelul de implementare a reformelor în procesele tranziționale de democratizare depinde gradul de pregătire și deschidere al țării față de procesele politice din Uniunea Europeană [160].

C. Solomon [147], [148] subliniază, că pentru Republica Moldova Acordul de Asociere cu Uniunea Europeană presupune inițierea unor schimbări radicale. Susținută de UE, Moldova poate realiza planurile de acțiune, europenizarea, democratizarea, implementarea eficientă a reformelor în vederea adoptării standardelor europene. Autorul reliefează, că promovarea parcursului european al Republicii Moldova depinde de factorii importanți: a) crearea unei imagini pozitive în cadrul UE și susținerea partenerilor europeni; b) implementarea reformelor și elaborarea unor noi mecanisme de realizare a integrării europene.

În opinia lui V. Saca, procesele tranziției democratice din Estul Europei trebuie raportate la experiențele de consolidare a democrației acumulate de țările dezvoltate. Odată cu intensificarea proceselor integraționiste și extinderea UE spre Est, transformările din spațiul postcomunist nu se mai înscriu în raporturile tradiționale dintre politica internă și cea externă. În cazul Republicii Moldova constatăm o influență considerabilă a factorilor externi, prin intermediul politicii externe, asupra celor interni, respectiv, asupra politicii interne de reformare [140]. În lucrarea *Configurarea politicii externe a Republicii Moldova în spațiul integraționist european*, S. Cebotari și V. Saca reliefează, că avantajele interesului național al Moldovei în condițiile integrării europene se află în sectorul politic, economic și social. Din punct de vedere *politic* – aceasta înseamnă stabilitatea democrației, securitatea statului și a cetățenilor; *economic* - creșterea competitivității și perspectiva de acces mai mare pe piața UE, acces sporit la fondurile de dezvoltare, investiții și noile tehnologii; *social* - armonizarea cu standardele europene în domeniul sistemului de învățământ, sănătate, protecția mediului, accesul la informație și protejarea drepturilor omului [33].

Problematica transformărilor democratice rămâne a fi de interes major în teoria și practica politică contemporană. Aceasta vizează atât complexitatea fenomenelor, cât și a proceselor pe care le implică sociumul în schimbare. Valoroase lucrări științifice au fost elaborate pe segmentul reformelor democratice, socio-politice, economice, fiind încadrate pe trei direcții mari de abordare: teoriile tranziției, teoriile transformării și teoriile reformei.

P. Varzari evidențiază în reflecțiile sale dedicate tranziției post-comuniste, că punctul de reper în analiza contemporană îl constituie două modele de interpretare a termenului „tranziție”. Într-o primă interpretare, termenul indică trecerea graduală de la un set de circumstanțe la un altul, o trecere non-specifică ce nu se suprapune în mod particular schimbărilor din Centrul și Estul Europei. Pe această bază, termenul explică totuși căderea comunismului și trecerea de la o societate lipsită de democrație la democrație. Totodată, la nivel global, a devenit evident că nu este vorba doar de abandonarea așa-ziselor „democrații populare”, ci și de transformările economice și reconstrucția ideologică. Pe de altă parte, schimbările radicale din fostul bloc comunist au condus inevitabil la apariția unor noi argumente teoretice prin care vidul de influență al Estului se cerea a fi umplut de Vest. De aici ipoteza de lucru a unor analiști potrivit căreia modulul de tranziție propus Estului ar trebui integrat modulului global de analiză a tranziției. Cea de-a doua direcție, duplicitară, dar pe fond, univocă, vizează modelele clasice ale tranzitologiei delimitate pe baza valului de democratizare din Europa de Sud (Spania, Portugalia și Grecia), însă respectivele teorii și-au dovedit limitele atunci când au fost transpuse în Europa de Est [170].

Conceptul de „*tranziție democratică*” este utilizat în domeniul științelor politice cu mai multe accepții. În limitele subiectului de cercetare al tezei vom reliefa câteva dintre modele pe care se axează studiu tranzițiilor democratice și anume: cerințele socioeconomice, cultura politică, și modelul instituțional. *Modelul socio-economic* în abordarea clasică este reprezentat de celebrul eseu al lui S.-M. Lipset privind cerințele socioeconomice ale democrației: dezvoltare economică și legitimitate politică [303]; volumul colectivului de autori A. Przeworski, M. Alvarez, et. al., privind democrația și dezvoltarea: instituții politice și bunăstarea în lume [342]. *Modelul culturii politice* implică o varietate de abordări, inclusiv cele extrase din teoria modernizării, teoria interacțiunii simbolice, psihologia socială și teoria hegemoniei. Printre autorii care analizează tranziția democratică din perspectivele culturii politice sunt: L. Harrison și S. Huntington [263]; B. Rothstein [365]; R. Putnam [343]. *Abordarea instituțională* se bazează pe analiza tradițională formal-juridică, pe analiza procedurală, precum și pe modele istorico-instituționale [251]. În studiul privind democratizarea în Europa de Est, perspectivele interne și internaționale, autorii G. Pridham și T. Vanhanen evidențiază două abordări ale conceptului „tranziție democratică”: orientarea funcționalistă, axată pe realitățile structurale și conjuncturale, precum economice,

sociale și politice; și genetică, care definește variabilele conjuncturale- parametrii schimbărilor de regim, importanța opțiunii și strategiei actorilor politici în procesul de tranziție [341].

Sintagma ”reformă democratică” se regăsește în studiile cercetătorilor referitor la procesul de schimbare structurală de la economia centralizată și organizarea totalitară la economia de piață și democrație. Având în vedere că reforma ca și transformăția în general, este nucleul și axa tranziției, vom fi de acord cu sociologul D. Sandul, că tranziția și reforma postcomunistă nu sunt două procese diferite, ci două perspective asupra aceluiași proces [143, p. 10]. Pornind de la nivelul valorificării teoretice și capacitățile practice ale tranziției postcomuniste, V. Saca [140] subliniază anumite criterii ale acestui tip de tranziție, precum: determinarea gradului de reformare a societății și, respectiv, trecerea la democrație pe calea modernizării, numită „întârziată”, „reflectorie”, în raport cu țările Vestului, și îndeplinită preponderent cu eforturi politice în toate sferile; gradul de corelare și optimizare a ritmurilor reformării structurale și instituționale de ordin economic, social, politic, cultural ca o condiție indispensabilă de realizare a tranziției; criteriul temporal, adică de durată a transformărilor democratice; gradul de devenire a mentalității democratice și de depășire a mentalității autoritar-totalitare, criteriu ce reflectă un potențial masiv de transformare sistemică, radicală, a societății; gradul de eficiență a relațiilor între factorii interni și externi, ca o condiție de realizare continuă a obiectivelor tranziției; gradul de eficacitate a conducerii sociale în sens larg, ca factor de reglementare a transformărilor democratice și a consolidării democrației.

Cercetările privind democrația ca fenomen social sunt bazate pe două tipuri de tradiții teoretice, tranzitologia și teoria modernizării, care au dominat studiile pe dimensiunea tranziției postcomuniste. În contextul cercetării noastre au prezentat interes modelele de analiză a interdependenței dintre democratizare, modernizare și globalizare. Autorii P. Hirst, G. Thomson stabilesc această corelație ca transformare socială ce se referă atât la măsuri de ordin politic, cât și la cele de ordin economic, pe care autoritățile le pun în practică pentru a genera transformări la nivelul societății [63]. Conform teoriei modernizării dezvoltată de Ch. Welzel și R. Inglehart [273], există un anumit set de valori democratice, care se formează în societate dacă există dezvoltare socio-economică într-o perioadă relativ lungă. Pentru instituirea cu succes a instituțiilor democratice și funcționarea lor reală în stat, este necesar ca populația acestei entități politice să împărtășească categoriile de valori care promovează principiile democratice [122, p. 94]. Dacă valorile democratice nu sunt larg răspândite în stat și în societate, democrația va fi de formă [452].

Democratizarea în strânsă legătură cu fenomenul modernizării constă într-un proces de dezvoltare, care solicită aplicarea resurselor interne și celor externe, diplomației multilaterale prin instrumente specifice de asistență ale organizațiilor internaționale, revenindu-i un rolul de catalizator a capacităților interne, totodată, de indicator al gradului de implementare a reformelor

democratice. Asistența externă, în mare parte sub formă de finanțare, dar și asistența tehnică, contribuie la înlăturarea decalajului între statele slab dezvoltate și cele dezvoltate. În literatura de specialitate sunt analizate diverse perspective, atât în ceea ce privește modul în care acționează susținerea din partea donatorilor multilaterali, cât și domeniile în care se implică [156]. Primul model sistematic al politicii de asistență externă se consideră cel dezvoltat de R.-D. McKinley și R. Little [310, p. 31], bazat pe definirea a cinci categorii de interes din partea donatorului în general, extrase din cercetările specializate: interes comercial; interes de securitate; interesele puterilor politice; interese de dezvoltare și performanță; și stabilitatea politică și interese democratice. Autorii acordă o atenție deosebită raționamentului potrivit căruia promovarea și menținerea stabilității politice este o condiție importantă pentru programele donatorilor de asistență externă, astfel subliniază că stabilitatea economică este o condiție a stabilității politice, iar promovarea democrației liberale oferă protejarea cea mai durabilă a securității. În mod alternativ, interesele occidentale pot fi amenințate de regimuri instabile politic.

Constatăm că până la moment nu a fost elaborată nicio teză de doctorat consacrată în totalitate și în exclusivitate diplomației multilaterale drept mecanism de promovare a reformelor democratice în Republica Moldova. Cu toate acestea, diverse aspecte cu tangențe importante pentru studiul nostru au fost reflectate în mai multe studii monografice și teze de doctorat.

Astfel, vom menționa teza de doctor în științe politice *Democratizarea Republicii Moldova în contextul proceselor de globalizare*, realizată de cercetătorul R. Gorincioi [60]. Lucrarea supune analizei influența internațională asupra afirmării și consolidării statalității, precum și asupra mecanismului de formare, implementare și control al politicilor interne în cazul Republicii Moldova, prin corelațiile teoretice și practice ale binomului „democratizare-globalizare”. De asemenea, a prezentat interes teza de doctor realizată de cercetătorul I. Ciobanu, *Democratizarea și modernizarea sistemului politic din Republica Moldova în contextul globalizării* [38], care supune analizei corelația reciprocă a trinomului „democratizare-modernizare-globalizare” sub influența factorilor interni și externi asupra sistemului politic moldovenesc. Autorul argumentează că evoluția sistemului politic din Republica Moldova este strâns legată de parteneriatele stabilite de țara noastră cu actori globali, precum BM, USAID, ONU și UE, actori care au determinat și influențat direct și indirect, în mod pozitiv, politicile și reformele de restructurare a statului.

Menționăm rolul deosebit, cu tangențe directe pentru cercetarea noastră, a materialelor din culegerile realizate de savanții Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, precum monografia colectivă *Modernizarea social-politică a Republicii Moldova în contextul extinderii procesului integraționist european* [91]; *Republica Moldova în contextul necesităților de modernizare* [127], *Republica Moldova în contextul oportunităților de modernizare: necesități de*

democratizare, securitate și cooperare [128]. Volumele se axează pe investigarea științifică a problemelor modernizării Republicii Moldova abordată în contextul necesităților de reformă prin dezvoltare și democratizare. Studiile vizează coordonate instituțional-funcționale, electorale și mediatice, cultural-organizaționale și de comunicare ale proceselor de modernizare a Republicii Moldova, inclusiv prin implementarea prevederilor Acordului de Asociere cu Uniunea Europeană. În *Studiu enciclopedic: Republica Moldova pe calea modernizării* [129] sunt analizate procesele complexe și deseori contradictorii de devenire, afirmare și consolidare a statului Republica Moldova, totodată fiind elucidat spectrul activităților de formare, reformare și funcționalitate a instituțiilor, precum și de constituire a societății deschise. Cercetările tematice pun în lumină rezultatele obținute, probleme de caracter multiaspectual, și vizează oportunitățile necesar de valorificat pentru asigurarea modernizării prin democratizare a statului și societății.

Totodată, pentru cercetarea noastră sunt importante materialele și opiniile practicienilor în domeniul relațiilor internaționale, a politologilor și experților din sectorul non-guvernamental din Republica Moldova. În colaborare cu asociații specializate și fundații internaționale, aceste resurse oferă spațiu analitic, platforme de dezbateri și dialoguri politice. Printre acestea vom menționa Buletinul EU-STRAT și studiile de sinteză, precum *Starea democrației locale (SDL-2022)* ale *Institutului pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale „Viitorul”* [154]. Studiile elaborate de *Asociația pentru Politică Externă din Moldova* [146]. Rapoartele Independente elaborate de grupul de experți din cadrul *Institutul pentru Politici și Reforme Europene*. Totodată, menționăm cooperarea Institutului cu mai multe centre analitice în vederea elaborării Rapoartelor Alternative: *Realizarea Planului de Acțiuni pentru implementarea măsurilor propuse de Comisia Europeană în Avizul privind cererea de aderare a Republicii Moldova la UE* [111]. Centru analitic independent *Expert Group* elaborează anual *Raportul de Stare a Țării* [112], [113].

Substanțiale în contextul problematicii studiate au fost cadrele de cooperare și planurile de acțiuni ale partenerilor externi de dezvoltare ai Republicii Moldova, precum Uniunea Europeană, Consiliul Europei, Organizația Națiunilor Unite, Banca Mondială, etc. O altă categorie importantă sunt rapoarte de progres și de evaluare; strategiile naționale, programele guvernamentale și cadrul normativ-legislativ al Republicii Moldova [116], [160], [117], [120], [109], [110].

În baza studiului istoriografic efectuat în subcapitolul 1.1 al prezentei lucrări vom constata, că literatura în domeniul științelor politice oferă diverse perspective de analiză a obiectivelor și formelor de cooperare multilaterală și rolul diplomației în abordarea problemelor internaționale. Putem concluziona, că diplomația multilaterală presupune: facilitarea cooperării directe cu actori emergenți și state de pe continente unde, în alte condiții diplomația unei țări poate avea un impact limitat sau poate fi absentă; coordonarea și planificarea inițiativelor în baza unei secvențe tematice

însușite de comunitatea internațională (securitate – buna guvernare – dezvoltare durabilă); extinderea agendei pe dimensiuni ce permit statului a-și construi nișe orizontale precum democrație și democratizare, reconstrucție, responsabilitatea de a proteja; fundamentarea platformelor multilaterale și promovarea inițiativelor la nivel global, regional sau sub-regional. Spre exemplu, cooperarea statelor sub umbrela ONU reprezintă diplomația multilaterală orientată spre atingerea obiectivelor specifice, a standardelor și normelor comune, care servesc drept fundament al organizației. Aderarea la Uniunea Europeană sau NATO înseamnă cooperarea statelor nu doar într-o manieră orientată spre obiective, având standarde și norme comune, dar și alinierea la un sistem de valori pentru care sunt responsabile și le promovează.

Examinarea gradului de cercetare a problemei propuse spre investigație în cadrul prezentei teze a permis să constatăm următoarele: a) în studiile diplomatice lucrările reflectă în mare măsură, evoluția diplomației multilaterale, unele bazate pe extrapolări din literatura specializată în politică comparată și politică mondială; b) în sfera democratizării literatura se axează pe identificarea condițiilor care precipită și facilitează transformările democratice; c) în mare parte, sursele se bazează pe studii de caz privind rolul actorilor internaționali asupra transformărilor sistemului politic în anumite țări, pe efectele sancțiunilor și condiționalitate; d) o serie de cercetări empirice se referă la condiționalitatea politică ca strategie de promovare a democrației mai eficientă în comparație cu stimulentele; e) în ansamblu, aceste studii contestă teoriile privind natura endogenă a proceselor democratice, precum că „democrația este o chestiune internă prin excelență”, însă există un anumit consens, că reformele se realizează prin acțiunile și efortul elitelor interne și al cetățenilor; f) impactul instrumentelor și mecanismul diplomației multilaterale, în ansamblu, asupra reformelor democratice în Republica Moldova este insuficient studiat.

Dat fiind observațiile menționate și totodată, având în vedere decizia Consiliului European de a deschide negocierile pentru aderarea la Uniunea Europeană a Republicii Moldova alături de Ucraina, fapt ce a marcat demararea unei etape noi în istoria modernă a țării noastre, credem că tematica prezentei teze de doctorat este una actuală, necesară și oferă noi perspective de cercetare.

1.2 Aspecte conceptual-teoretice și abordări metodologice ale cercetării diplomației multilaterale în calitate de promotor al reformelor democratice.

În rezultatul cercetărilor istoriografice a fost identificat cadrul metodologic și componentele care reflectă atribuțiile diplomației multilaterale la dezvoltarea standardelor și normelor internaționale în materia valorilor democratice și a permis realizarea unui studiu complex al mecanismului diplomației multilaterale de promovare a reformelor democratice în Republica Moldova. Pentru că fenomenul diplomației multilaterale include aspecte legale, sociale,

economice, politice, iar literatura specializată reliefează diferite combinații de abordări și viziuni științifice ale cercetătorilor, problematica analizată în prezenta lucrare solicită o abordare interdisciplinară și multidisciplinară, care ar integra aceste perspective. Suportul metodologic la care s-a recurs a înlesnit investigarea proceselor și fenomenelor în contextul unor situații concrete, evenimentele fiind analizate în din punct de vedere al interdependenței și interconexiunii lor.

Totodată, în acest paragraf ne propunem să determinăm aparatul categorial, să analizăm câmpul noțional în conformitate cu scopul și obiectivele lucrării, etapa dată fiind una principală și provocatoare în cercetare. Noțiunile științifice, categoriile fundamentale proprii științelor politice reflectă descrierea fenomenelor și a proceselor supuse investigației, pun în lumină raporturi și corelații ale componentelor conceptelor. Deseori acestea sunt abordate sub diverse aspecte, fiecare având propriul obiect de cercetare. Stabilirea aparatului categorial specific relațiilor internaționale este însoțită de un set de factori obiectivi și subiectivi, generați de evoluția și dezvoltarea lor continuă, iar conținutul noțiunilor se conceptualizează, suportă modificări și se completează în cadrul activității științifice și practicii în domeniu.

Fiecare paradigmă nou apărută a tins să deplaseze cea anterioară către periferia cercetării științifice. Deși unele paradigme încetează a fi dominante, rămân în arsenalul științei și continuă să se dezvolte, asigurând o creștere multilaterală a cunoștințelor teoretice [438, p. 8]. Investigațiile în domeniul științelor politice includ aplicarea metodelor filosofice pe categorii, precum: esența și fenomenul, generalul și particularul, cauza și efectul, posibilitatea și realitatea, calitatea și cantitatea, știința și practica; a metodelor general-științifice care analizează sistemul și structura, elementele și funcțiile, organizarea și optimalul, formalizarea și modelul ș.a.; metodele particular-științifice, precum și alte principii și instrumente, pe care s-a bazat și prezenta cercetare.

Pentru a prezenta o abordare complexă și în același timp, a evidenția aspectele particulare ale tematicii supuse investigației, în procesul de perfectare a lucrării s-a aplicat un set de principii și metode de cercetare, precum general-logice: *analiza și sinteza, inducția și deducția; realist-empirică, fenomenologică*; metode general-științifice de cunoaștere a fenomenelor social-politice: *istoriografică, istorică, sistemică, structural-funcțională, comparativă, behavioristă, studiu de caz*, care au contribuit la definirea obiectului de studiu, clarificarea categoriilor principale și evidențierea aspectelor conceptuale. Dintre metodele specifice s-a apelat la: *studierea documentelor, metoda de prognozare*. Caracterul multiaspectual al subiectelor analizate a condiționat abordarea *actorică, instituțională*; instrumentele *analizei sistemice prin paradigmele relațiilor internaționale*, în forma teoriilor de cercetare: *liberalismul instituțional, neorealismul, neofuncționalismul, constructivismul*; a concepțiilor: *democratizare, globalizare, integrare*

europăană, fiind aplicate urătoarele principii de cercetare: *interdisciplinarității, istorismului, continuității, corespondenței*.

Dat fiind, că obiectul de studiu îl reprezintă în general fenomenul diplomației multilaterale și în particular mecanismul de promovare a reformelor democratice în Republica Moldova, în lucrare este evidențiat specificul instrumentelor organizațiilor interguvernamentale internaționale de promovare a valorilor democratice, a statului de drept, drepturile omului, buna guvernare și dezvoltare socio-economică, în scopul dezvoltării durabile și armonioase a societății și racordare la standardele internaționale și europene, prin acțiuni non-violente.

Vom preciza că, atât în literatura din străinătate cât și cea autohtonă, tematica dată poate fi urmărită pe segmente disciplinare: relații internaționale, studii diplomatice, studii europene, studii ale tranziției și ale democratizării, care sunt situate în cadrul teoriilor mai vaste ale schimbării sociale, identificate de specialiștii în domeniul științelor politice drept mari teme de cercetare a fenomenului democrației și a procesului democratizării. Specificăm deopotrivă, că a fost necesar să examinăm mai multe paradigme și sintagme referitoare la fenomenele *diplomație multilaterală* și *reformă democratică*. În aceste sens, am recurs la analiza separată și clarificarea lor pe dimensiunile: diplomație modernă, principiile multilateralismului, organizații internaționale, democratizare, valori democratice, statul de drept, buna guvernare, asistență externă - fiecare contribuind la elucidarea reperelor conceptuale, reliefaarea corelațiilor și delimitarea sintagmei „*diplomația multilaterală - mecanism de promovare a reformelor democratice*” în uzanța actuală.

Conceptul de diplomație multilaterală este unul relativ nou, care s-a dezvoltat mai ales în a doua jumătate a secolului al XX-lea, începutul secolului XXI. Totuși, noutatea lui nu trebuie absolutizată, deoarece anumite elemente și forme s-au manifestat încă din antichitate. Cristalizate timp de secole, acestea au evoluat odată cu caracterul tot mai global al relațiilor internaționale. Consiliul Amfichionilor era forumul de soluționare a diferendelor dintre cetățile grecești, fapt reliefat de cercetători în studiile istoriei gândirii politice. Politologii notează, că perspectiva interesului de a găsi soluții pentru evitarea conflictelor de ordin politic, teritorial și economic, care au măcinat națiunile Europei încă din antichitate, a influențat idealul unității europene. Printre primele întruniri diplomatice la nivel european care au consacrat principiile echilibrului politic și al rațiunii de stat este considerată Pacea Westfalică. Diplomația multilaterală emergentă odată cu sistemul de la Westfalia a luat forma conferințelor internaționale inițiate în urma războaielor.

Principiul echilibrului a fost întotdeauna interpretat atât în mod dinamic, atunci când restabilirea echilibrului de putere perturbat nu putea decât să stimuleze convocarea forurilor diplomatice multilaterale cu scopul de a negocia modalități de realizare a echilibrului; cât și static, atunci când în prim plan apare problema menținerii echilibrului, și presupune încheierea alianțelor,

ligi, tratate și pacte pe termen lung. Acesta din urmă avea de regulă un caracter militar-politic. Respingerea unei amenințări existente sau potențiale din partea unui stat sau a unui grup de state a fost sarcina directă a diferitor forme de diplomație multilaterală. Sistemul Yalta-Potsdam a creat Organizația Națiunilor Unite, recunoscută drept o realizare a culturii mondiale de relaționare dintre state și un bun mecanism de gestionare a relațiilor internaționale. În calitate de mecanism principal și universal al diplomației multilaterale moderne, alături de ea și în strânsă legătură cu principiile sale fondatoare, astăzi funcționează și alte organizații internaționale, au loc întâlniri multilaterale, conferințe mondiale și regionale și alte evenimente diplomatice colective.

Globalizarea relațiilor internaționale, a economiei, a tehnologiilor informaționale a devenit deosebit de evidentă în primul deceniu al noului secol. Post Război Rece statele s-au orientat spre căutarea unui nou sistem de gestionare a dezvoltării mondiale. Crearea noilor state independente, a provocat un vast spectru de probleme de anvergură, de la social-economice, politice, și ecologice la cele identitare, culturale și a stimulat modificări în configurația diplomației contemporane. Aceste căutări sunt încă în desfășurare, influențate de circumstanțe de luptă politică și economică acută, dar în același timp și de cooperare între grupuri de state.

St. Keukeleire și A. Justaert folosesc sintagma *diplomația structurală* a Uniunii Europene, pentru a descrie *dialogul* și *negocierea* ca procese la care apelează UE în încercarea de a influența și modela structura internă a țărilor țintă, în sectoarele relevante (politic, juridic, social, economic), inclusiv la nivel individual, societal, statal, regional și global [288]. Autorii subliniază că acțiunile diplomatice ale Uniunii Europene pot rezona în mod diferit, în raport cu așteptările din țara sau regiunea vizată. Astfel, dialogul și învățarea apar ca dimensiuni ale diplomației structurale, care poate fi eficientă atunci când este cunoscută și luată în considerare existența contextelor locale endogene. Diplomația structurală este un instrument al politicii externe structurale mai ample, care include utilizarea unei game largi de instrumente, precum măsuri de sprijin economic, financiar și tehnic, acțiuni de protejare a statului de drept, și implică necesitatea studierii impactului său asupra modului de aplicare a unor resurse. Aceste considerente solicită utilizarea unor metode specifice de cercetare focusate pe regiuni, dar și pe actorii implicați. De asemenea, oferă posibilitatea examinării mijloacelor de analiză a sistemului diplomatic multilateral pe plan internațional al UE.

Cercetătorii au dezvoltat pe parcurs anumite modele de analiză a susținerii proceselor de democratizare raportate la cooperarea internațională și asistența pentru dezvoltare, la nivel bilateral și multilateral. Cel mai aplicat model structural se consideră elaborat de S. Levitsky și L.- A. Way, pentru a explica eficiența sau eșecul unor instrumente diplomatice de influență asupra reformelor democratice. Teoria „*legăturilor și pârgurilor*” arată că diferențele de intensitate ale conexiunilor modelează rezultatele proceselor de democratizare. Aceste conexiuni există pe cinci dimensiuni:

1) economică - credit, investiții și asistență, 2) geopolitică - legături cu guvernele occidentale, cu structurile și organizațiile conduse de Occident; 3) socială - turism, migrația, comunități din diasporă și educația în Occident; 4) comunicațiile - telecomunicații transfrontaliere, conexiuni la internet și accesul la mass-media occidentală; și 5) transnațională, societatea civilă - legături cu ONG-uri internaționale, biserici, organizații de partid și alte rețele [299].

Potrivit lui T. Carothers și altor autori, practica diplomatică de promovare a transformărilor democratice implică o anumită formă de intervenție specific intruzivă. Astfel, cercetătorii propun un set de principii de ghidare a eforturilor actorilor externi în vederea unui „angajament pozitiv” prin *strategii de construire a democrației (democracy building strategies)*: dialog democratic, participare și incluziune, legitimitate și angajament [202]. Referitor la tematica frecvent dezbătută, care metode diplomatice, bilaterale sau multilaterale, aduc probabilitate maximă de încurajare la nivel de realizare și stabilizare a reformelor democratice, L. Diamond [228] insistă asupra efectului general sporit al instrumentelor organizațiilor interguvernamentale regionale.

Logica argumentelor expuse impune analiza termenilor și examinarea definițiilor propuse pentru *diplomația multilaterală*. În același timp, credem necesar a elucida care sunt funcțiile diplomației multilaterale în practica diplomatică contemporană în raport cu diplomația bilaterală.

S. Pînzari notează, că diferențierea activității diplomatice în bilaterală și multilaterală a apărut odată cu crearea și primul deceniu al activității ONU. Termenul *diplomație multilaterală* este adesea considerat în relație de dihotomie cu diplomația bilaterală și este definit prin analogie cu acesta [335]. Totodată, autorul se referă la „două părți ale diplomației multilaterale”. Pe de o parte, diplomația multilaterală reprezintă acțiuni întreprinse de un număr de participanți sau actori în cadrul conferințelor, negocierilor sau a structurilor multilaterale. De cealaltă parte, reprezintă eforturile unui stat de a-și realiza interesele în cadrul organizațiilor internaționale, la conferințe și negocieri multilaterale. În acest caz, avem în vedere diplomația multilaterală a statului.

I.-M. Anghel, Gr. Silași, A.-D. Crăciunescu notează, că prezența noilor și influențelor actori pe arena internațională - organizațiile internaționale, a amplificat fenomenul contemporan al interconectării și interdependenței într-o varietate de domenii. Colaborarea pentru soluționarea corectă și echitabilă a problemelor rămâne un comandament fără alternativă. Autorii analizează componenta *relații diplomatice contemporane* din ansamblul general al politicii externe a unui stat și menționează, că dată fiind extinderea pe care o cunoaște în prezent *diplomația multilaterală prin conferințe și organizații internaționale*, niciun stat nu își poate permite să ignore conferințele internaționale, unde se iau decizii cruciale, inclusiv pentru destinele lor, sau să rămână în afara ONU, să nu participe cel puțin la una dintre instituțiile sale specializate. Un stat care ar proceda altfel, se elimină singur, pentru că nu poate supraviețui în afara comunității internaționale [5].

M. Hardy în anul 1986 se referea la „o nouă diplomație” care a devenit multilaterală prin formă și colectivă prin aspirații. Acest tip de diplomație are la bază o serie de acorduri care conferă organizației internaționale, în mare măsură, un statut independent [262, p. 95]. *Дипломатический словарь* (1984) explică diplomația multilaterală „activitate diplomatică care implică reprezentanții mai multor state, în cadrul organizațiilor interguvernamentale, conferințe, summit-uri, negocieri, consultări internaționale” [439]. Potrivit lui V. Israelian (1990), diplomația multilaterală însemna o examinare comună a unei probleme internaționale, de interes general, de către mai multe state, iar scopul efortului comun presupune identificarea unei soluții reciproc acceptabile [441]. Definiția propusă de G.-R. Berridge și A. James în *Dictionary of diplomacy* (2003) reliefează că: diplomația multilaterală este diplomația prin conferințe; se bazează pe cooperare interstatală; distinctă de diplomația bilaterală [184]. În aserțiunea lui N. Scott (2001) contextul diplomației multilaterale presupune independența deplină a statelor și varietatea opiniilor, acestea fiind condiții absolut necesare [383]. În opinia lui V. Popov (2010), cercetătorii definesc diplomația modernă prin diplomația conferințelor sau multilaterală, or aceasta înseamnă „necesitatea ca majoritatea, sau toate statele lumii să participe la soluționarea problemelor emergente” [450].

Conferințele internaționale constituie forma tradițională a diplomației multilaterale și servesc drept sursă de consens sau soluționare pașnică a relațiilor externe ale unui subiect de drept internațional cu oricare alt subiect de drept internațional. De asemenea, reprezintă o sursă de legitimare; documentele conferinței pot fi tratate, declarații, rezoluții, recomandări, etc. [24, pp.74, 83]. Rolul particular al diplomației multilaterale în acest sens constă în a acționa în numele comunității internaționale, a aduce în discuție concepții aflate în competiție și participarea la procese politice internaționale. Diseminarea cunoștințelor, semnalarea timpurie a problemelor globale și monitorizarea sunt elementele interconectate parte a agendei internaționale, care derivă din funcțiile diplomației multilaterale. Acestea includ informarea opiniei publice; influențarea politicilor, de la nivel mondial la cel al comunităților locale; integrarea unor strategii sociale și economice la nivel internațional și local. Vom remarca, că declarațiile și planurile de acțiune adoptate la conferințele multilaterale prin natura lor constituie mai mult proiecții decât programe fezabile cu mijloace tangibile și imediate de aplicare. Totuși, recomandările lor produc efecte, contribuie la adaptarea priorităților, reformularea politicilor, crearea unor departamente, structuri speciale în cadrul statelor, precum și a organizațiilor internaționale.

Credem că în prezent, criteriul de diferențiere a diplomației multilaterale de numeroasele tipuri de relații, structuri și instituții diplomatice nu poate fi redus doar la existența instituției unor conferințe pe probleme internaționale, așa cum se considera anterior. Mai degrabă, vom insista că identificarea sa în context istoric este de natură multifactorială. (Vezi Anexa 1).

Diplomația, odată cu extinderea agendei de dezvoltare a răspuns necesității de racordare la actualitate prin noi tipuri de reacție concertată și a facilitat rolul unor noi participanți. Aceste condiții au dus alături de diversificarea conceptelor alternative la multiplicarea mijloacelor de acțiune. În literatura de specialitate „diplomația multilaterală” este cel mai larg concept care explică practica diplomatică în cadrul sistemului multilateral. În acest sens, trebuie să menționăm că aceasta include sintagme, precum: *diplomația parlamentară*, *diplomația colectivă*, *diplomația prin summit-uri*, *diplomație regională* - la care J. Kaufmann se referă drept modalități de a descrie diplomația multilaterală [281]. Totodată, în raportul de analiză aprofundată *Multilateralism și democrație: O perspectivă a Parlamentului European*, este subliniat că: ”împreună, toate tipurile de întruniri și formate multilaterale de cooperare sunt în prezent denumite *multilateralism*” [222].

Multilateralismul este considerat, în mod general, a include anumite elemente sau principii calitative care modelează caracterul unui acord sau instituții. Aceste principii se referă la o indivizibilitate a intereselor între participanți, un angajament de reciprocitate difuză și un sistem de soluționare a litigiilor menit să impună un anumit mod de comportament [382]. Cu alte cuvinte, țările participante vor acționa ca un grup cu interese comune, dispuse să renunțe la avantaje proprii cu scopul de a ajunge la compromisuri care vor fi ulterior aplicate.

În aserțiunea lui R. Cox [220] și O. Fernández [245] evoluția structurii istorice a societății internaționale se caracterizează prin *coexistență*, *cooperare și solidaritate*. Prin urmare, evoluția diplomației multilaterale trebuie privită în raport cu transformările societății internaționale, a structurii puterii, caracteristicile statului, a relațiilor dintre stat și societate, a valorilor dominante. Toate formele pe care le-a adoptat multilateralismul sunt o expresie a unui tip concret de societate internațională, care în fiecare fază a trecut prin acumularea unui strat sedimentar de reguli.

H.-W. Maull argumentează că fiecare dintre diversele formate și contexte ale diplomației multilaterale este încorporat în anumite contexte politice, pe ale căror fundamente normative se sprijină ordinea politică națională și internațională. Din acest punct de vedere, deosebit de relevante vin a fi două aspecte: pe de o parte, principiile și valorile specifice asociate conceptelor particulare ale multilateralismului și, pe de altă parte, formele în care se desfășoară. Dacă formatul specific se referă la considerații istorice și pragmatice, adică factologic, atunci constelațiile de valori care sunt încorporate în practica politicii externe multilaterale sunt de o importanță fundamentală. Principiile și normele față de care guvernele își propun angajamentul manifestă identitatea politicii externe respective precum și constituția politică internă a țărilor [307], [308].

Vom specifica, că în limitele obiectivelor de cercetare ale prezentei teze și în vederea realizării scopului propus: cercetarea conceptual-teoretică a diplomației multilaterale drept mecanism de promovare a reformelor democratice, vom lua de bază următoarele definiții. În

asertiunea savanților V. Teosa, Gh. Rusnac [159], V. Beniuc [15], A. Roman [133], A. Burian [23] organizațiile internaționale (interstatale, interguvernamentale, interparlamentare) reprezintă forma superioară a diplomației multilaterale. Acestea au la bază un regim juridic complex, aplică principiul de solidaritate și cooperare dintre subiecții dreptului internațional, și influențează în mod specific politica mondială. Parte a unui sistem de state, organizațiile internaționale există într-un vacuum politic, iar formele instituționale și activitatea lor reflectă interesele naționale.

În această logică de idei, vom examina caracterul organizațiilor internaționale, elementele cadrului legislativ-normativ și funcțiile diplomației multilaterale, în paragrafele 2.1 și 3.1. Pentru realizarea studiului dat s-a apelat la lucrările semnate de A. Burian [25], A. Bonciog [16], I. Anghel [3], [4], ș.a., pornind de la definirea organizației internaționale ca - entitate juridică creată de state sau de organizații internaționale într-un scop anumit și posedă o voință autonomă ce se exprimă prin intermediul organelor proprii și permanente. Organizațiile internaționale sunt rezultatul colaborării multilaterale a statelor în diverse domenii. Dezvoltarea acestor instituții a dus la apariția unor noi forme și metode de activitate diplomatică, definite în doctrina dreptului internațional, diplomație multilaterală. Ansamblul normelor de drept diplomatic care reglementează noua diplomație este, deocamdată, vag și confuz [24].

În timp ce organizațiile internaționale au fost înțelese în mod tradițional în termeni bazați pe putere sau funcționalism, un alt curent științific a recunoscut importanța legitimității. Un motiv ar fi prezumția, că în societatea internațională actuală organizațiile internaționale sunt atribuite cu astfel de roluri încât să fie la fel de influente ca statele. Opinia comună s-a axat pe convingerea că legitimitatea se referă la căile și mijloacele de organizare a relației dintre guvern și individ sau societatea civilă [208], care din rațiuni legate de experiențele istorice au conturat două tradiții moderne de filozofie politică și socială [286]. Prima tradiție este produsul *iluminismului european continental*. Acest ideal politic a fost ilustrat de *conceptul de stat de drept*, prin care se înțelege un stat democratic stabil, civilizată și administrat rațional; pune în aplicare cu loialitate instrumentele populare și servește ca instrument tehnic în promovarea progresului social și economic. A doua tradiție este cea a *liberalismului anglo-american*. Liberalismul susține un sistem politic ce acordă prioritate valorilor endogene ale libertății, supremația legii (*rule of law*) și economia liberă de piață. Din punct de vedere socio-politic, *principiul supremației legii* este o caracteristică a statului de drept, fără de care își pierde actualitatea. Scopul supremației legii este de a identifica și stabili un cod al libertăților individuale incesibile, la fel să circumscrie și să constrângă exercitarea puterii guvernamentale prin garanții constituționale împotriva interferenței autorităților în exercitarea drepturilor individuale; inclusiv, separarea puterilor și răspunderea în fața justiției în vederea acțiunilor guvernamentale. J. Klabbers [389] notează că, deși organizațiile internaționale nu au

fost incluse în orizontul conceptual al acestor două tradiții dominante, se pot contura totuși în mod analogic, două viziuni doctrinare cu privire la rolul organizațiilor internaționale în relațiile internaționale: realismul (reducționismul) și idealismul (instituționalismul), care se diferențiază prin modul cum privesc relația dintre organizații internaționale și state.

Continuitatea *școlii liberalismului* în relații internaționale este constituită dintr-un complex teoretic. Potrivit *teoriei funcționaliste a integrării* asociată cu K. Deutsch [334], D. Mitrany [313], cooperarea este abordată prin necesitățile tehnice nu cele politice ale unei societăți complexe și promovează formarea organizațiilor internaționale de cooperare internațională în probleme științifice, umanitare, sociale și economice, etc. Ca urmare a soluției pe care D. Mitrany o numește *abordare pragmatică funcțională* ar fi apariția multiplelor organizații internaționale funcționale specifice, de exemplu instituțiile specializate ale ONU. Conform teoriei *neofuncționaliste*, integrarea economică are drept rezultat impulsivitatea tendințelor de integrare politică. Logica integrării regionale a fost pentru prima dată sistematic analizată de E. Haas, reprezentantul de bază al neofuncționalismului [260]. Strategia neofuncționalistă a fost dominantă în crearea Comunității Economice Europene și a EUROATOM.

Forma contemporană a funcționalismului și neofuncționalismului este *instituționalismul neoliberal*. Teoria interdependenței complexe formulată inițial de R. Keohane și J. Nye are la bază o serie de argumente: creșterea interdependenței generează cooperarea la nivel global și regional, și respectiv a instituțiilor internaționale; rolul organizațiilor internaționale este important pentru beneficiul adus de influența directă sau indirectă asupra politicii statelor și a faptului cum acestea își definesc interesele; în calitate de platforme multilaterale garantează informarea, promovarea transparenței și monitorizarea, evaluarea așteptărilor convergente și eficiența strategiilor.

Cel mai recent curent al ideilor liberale, începe în anii '90 al secolului XX și continuă să influențeze politicile promovate și astăzi este *teoria păcii democratice*, care încurajează și susține democratizarea în lume. Printre tezele pe care le înaintează această politică purtată, atât de marile puteri occidentale cât și de organizațiile internaționale, sunt: diplomația deschisă; pacea poate fi asigurată prin extinderea instituțiilor democratice; supremația legii; un sistem internațional compus din state democratice va duce la dispariția conflictului și războiului. Cu privire la extinderea democrației în plan internațional, G. Sartori subliniază că: „din punct de vedere geografic, victoria democrației este circumscrisă lumii modernizate. (...) Mai extinsă și mai importantă este victoria democrației ca principiu de legitimitate” [144, p. 21].

J. Wolff și I. Wurm susțin că, conceptul de „antinomii” legat de pacea democratică și mecanismele cauzale contextuale oferă motive întemeiate ca investigațiile în domeniul păcii democratice să fie aplicate pentru determinarea potențialelor motive din spatele promovării

democrației. Cercetătorii au propus încorporarea perspectivelor teoretice ale păcii democratice în teoriile majore ale relațiilor internaționale, cu scopul de a clarifica dimensiunea internațională a democratizării, în special, promovarea democrației prin politica externă. Abordările formulate în rezultatul acestor modificări ar putea servi drept puncte de plecare pentru dezvoltarea și testarea unei teorii cuprinzătoare. Totodată, acestea generează așteptări diferite în ceea ce privește alegerea instrumentelor. Astfel, în contextul teoriei materialiste se poate baza pe abordări raționaliste, modificate de rezultatele analizelor în domeniul păcii democratice. Promovarea democrației este văzută ca unul din instrumente și se va aplica numai dacă se presupune că servește intereselor naționale. Teoria normativă, fondată pe explicațiile normative ale păcii democratice și a instituționalismului sociologic, concepe promovarea democrației ca o normă națională sau internațională care reglementează politica externă. O teorie culturală corespunde perspectivei constructivismului centrat pe actor. Democrația este promovată activ în măsura în care aceasta, ca normă constitutivă face parte din identitatea colectivă sau cultura politică a țării respective [425]. Autorii concluzionează că în termeni generali, sistematizarea propusă ar putea ghida, din punct de vedere teoretic, studii de caz comparative ce vizează politica de democratizare pe plan internațional.

După cum detaliază M.-G. Hermann și Ch.- W. Kegley Jr., [266], ipoteza păcii democratice este adesea caracterizată în literatura de specialitate ca fiind cea mai apropiată de o lege „de fier” în teoria relațiilor internaționale. Cu toate acestea, P.-J. Schraeder [381] reliefează că, această ipoteză este valabilă preponderent în cazul unei forme coercitive de intervenție, or în cazul unei intervenții militare directe de către o democrație împotriva alteia, aceasta devine empiric mai puțin solidă pe măsură ce coboară spectrul de instrumente disponibile statelor democratice.

Studiile privind promovarea democrației reliefează avantajul clar al dimensiunii normative. În sens larg acceptat, acest proces este perceput de factorii de decizie din cadrul democrațiilor ca „bun normativ” care merită a fi pus în aplicare, și a inițiat canalizarea asistenței către țările în curs de dezvoltare. O componentă importantă a democratizării a devenit implicarea activă a unei vaste game de organizații interguvernamentale. Națiunile Unite au căutat progresiv să codifice valorile democratice și să extindă oportunitățile pentru guvernare democratică în întreaga lume. Drept urmare, dreptul internațional a suferit o transformare treptată în favoarea recunoașterii democrației ca un „drept” care trebuie apărat și promovat [248].

Un demers științific în literatura de specialitate reprezintă ipotezele privind modelele generale de promovare a democrației. Analiza interacțiunii dintre modul în care factorii de decizie definesc interesul național și percep natura „mediului democratic” a elucidat considerente ca „puncte de plecare importante” în transformările democratice ale țărilor în curs de dezvoltare.

Concentrarea pe interese de securitate și asigurarea stabilității atât interne, cât și internaționale a încurajat o abordare care pune accent pe *liberalizarea politică*. Aceasta include promovarea regularizării procesului politic în baza alegerilor libere și corecte, precum și dezvoltarea unor instituții de stat eficiente, în special, independența în sfera legislativă și judecătorească. Accentul pe interesele economice și necesitatea de a asigura atât creșterea economiei naționale, cât și un sistem internațional prosper, a determinat abordarea promovării valorilor democrației din punctul de vedere al *liberalizării economice*. Adepții au susținut că sprijinul pentru democrație ar trebui să fie orientat spre promovarea „bunei guvernări”, care presupune ulterior o liberalizare politică. Un accent ideologic pe interesele umanitare, inclusiv pe protecția drepturilor omului, a stimulat abordarea democratizării centrată pe *liberalizarea socială*. În mod tradițional, aceasta a favorizat consolidarea societății civile, totodată, a tins să prezinte programele de asistență socială menite să reducă inegalitățile socio-economice, ca piesă centrală în promovarea democrației.

Discursul cu privire la *buna guvernare* în sfera relațiilor internaționale, în aserțiunea lui J. Rosenau pornește de la conceptul de „guvernare” și se referă la folosirea autorității politice și exercitarea controlului în raport cu gestionarea resurselor pentru dezvoltarea economică și socială. Teoreticianul leagă direct conceptul la contextul sistemului ONU și asociază noțiunea cu „ordine, stabilitate și monitorizare” [364]. În general, noțiunea de „bună guvernare” este amplu analizată în literatura de specialitate. Nu vom găsi o definiție exhaustivă sau o delimitare a obiectivului său care ar însemna o accepție universală [292]. Spre exemplu, cercetările și studiile de expertiză axate pe politici de dezvoltare au susținut inițial o înțelegere restrânsă, limitată la funcționarea eficientă a statului asociată strict cu managementul și performanța administrației și cadrul de reglementare al statului, în baza principiilor precum: eficacitate, predictibilitate, transparență, responsabilitate, nivelul de corupție sau management financiar eficient (M. Andrews [181]; D. Kaufmann, A. Kraay, P. Zoido-Lobaton [282]); în timp ce în sfera democratizării mulți savanți și practicieni se referă la un sens desfășurat (T.-A. Börzel, Y. Pamuk, A. Stahn [189]; A. Leftwich [297], R. Robinson [362]). În funcție de context și scop, buna guvernare vizează respectarea drepturilor omului, asigurarea supremației legii, participare, parteneriat, sector public eficient, legitimitate, accesul la cunoștințe, garantarea informației și educația, echitate, dezvoltare durabilă, responsabilitate. Există totuși un consens semnificativ că, conceptul poate fi analizat structurat pe trei dimensiuni: tehnică, socială și politică [157].

Fondul Monetar Internațional și Banca Mondială sunt primele organisme internaționale care aplică discursul privind buna guvernare, în contextul analizei bilanțurilor la implementarea politicilor de ajustare structurală în anii '80 ai secolului XX. Banca Mondială s-a condus inițial de o noțiune relativ apolitică a conceptului, pentru că nu avea misiunea să exercite presiuni în vederea

reformelor democratice în țările țintă pentru derularea programelor sale de cooperare, dar urmărirea îmbunătățirea și eficiența administrației publice în așa numite „circumstanțe nedemocratice”. Treptat BM atribuie conceptului mai mult sensul politic, cu accent pe îmbunătățirea procesului de elaborare a politicilor și pe drepturi consacrate constituțional, fapt ce a redus demarcația între asistența pentru buna guvernare și democrație [434]. În prezent, calitatea guvernării/guvernantei publice este măsurată prin indicatorii calculați de BM numiți *Indicatori de guvernare la nivel mondial* (WGI), în baza unei multitudini de surse pentru a estima calitatea guvernării pe șase dimensiuni: participare și responsabilitate; stabilitate politică și absența violenței/terrorismului; eficacitatea guvernului; calitatea reglementărilor; supremația legii; controlul corupției.

Conform Sistemului ONU, buna guvernare se referă la procesele și rezultatele politice și instituționale care asigură atingerea obiectivelor de dezvoltare [407]. Adevăratul test al unei „bune” guvernări este gradul în care își îndeplinește promisiunea privind drepturile omului: drepturi civile, culturale, economice, politice și sociale [402]. La Conferința „Rio + 20” din 2012, în baza Obiectivelor de Dezvoltare ale Mileniului, se decide asupra Obiectivelor de Dezvoltare Durabilă la nivel mondial (Agenda 2030). Astfel, alături de resurse naturale, consumul și producția durabilă sunt incluse: drepturile omului și egalitatea de gen; pace, justiție, instituții puternice; creșterea economică durabilă și incluzivă; dezvoltarea socială incluzivă și echitabilă.

Având în vedere schimbările majore pe scena internațională și aspirațiile popoarelor pentru o ordine internațională bazată pe principiile consacrate în Carta Națiunilor Unite, organizația a adoptat mai multe documente importante care definesc: pacea, democrația, justiția, statul de drept, pluralism, dezvoltare, bunăstare și solidaritate. În anul 1996 prin documentul poziție *O agendă pentru democratizare*, Secretarul General ONU, Boutros Boutros-Ghali afirma: „Democratizarea este un proces care conduce către o societate mai deschisă și participativă; necesită o abordare cuprinzătoare, care vizează nu doar organizarea alegerilor libere și corecte, dar și construirea unei culturi politice a democrației; trebuie să urmărească realizarea unui echilibru între instituțiile statului și instituțiile societății civile. În cadrul statelor, democratizarea trebuie susținută inclusiv de un proces de democratizare între stat și întregul sistem internațional” [187].

Au fost adoptate rezoluții importante, printre care vom menționa A/RES/54/36, *Sprijinirea de către sistemul ONU a eforturilor guvernelor de promovare și consolidare a democrațiilor noi sau restaurate* [350], prin care Adunarea Generală ONU recunoaște rol important al organizației în furnizarea sprijinului adecvat și coerent guvernelor în efortul lor de realizare a obiectivelor de dezvoltare și democratizare. Rezoluția A/HRC/RES/19/36, *Drepturile omului, democrația și statul de drept* [354], reafirmă legătura dintre democrație și statul de drept și reiterează legătura intrinsecă dintre promovarea democrației și respectarea drepturilor omului, importanța coeziunii sociale în

desfășurarea proceselor de democratizare, precum și implicarea organizațiilor subregionale, regionale și internaționale în promovarea statului de drept și construcția unei societăți democratice. Vom specifica, că rolul acestor rezoluții și alte documente de impact ale ONU, dar și ale Uniunii Europene, a fost analizat în Capitolul 2 al prezentei lucrări.

În viziunea Uniunii Europene structurile democratice sunt percepute ca componente cheie ale bunei guvernări [261]. Timp de mai mulți ani tendința a fost să sugereze prin documentele sale de politică externă, că buna guvernare și democrația practic merg mână în mână [295]. Astfel, în conformitate cu conceptul de bună guvernare influențat de politica de dezvoltare, UE poate sprijini reforme de guvernare prin promovarea proceselor transparente de luare a deciziilor, lupta împotriva corupției, consolidarea managementului financiar public, reformele în serviciul public și administrativ; sprijină reformele de consolidare a capacităților instituționale guvernamentale pentru a îmbunătăți funcționarea administrației. În conformitate cu definiția conceptului ce implică aspecte politice preluate din sfera democratizării, se concentrează pe o dimensiune normativă mai puternică privind respectarea drepturilor omului și democrația (P. Burnell [194]; C. Santiso [373]). În acest sens, UE poate sprijini reformele democratice prin promovarea politicilor democratice competitive, drepturile politice și civile, statul de drept, responsabilitatea orizontală și verticală.

Consiliul Europei promovează *buna guvernare democratică* prin sprijinirea *reformelor democratice* care vizează sistemul judiciar și instituțiile anticorupție specializate, egalitatea de gen, libertatea și pluralismul mass-media, securitatea informațională, reforma sistemului penitenciar și a probațiunii, reforma sistemului electoral, educația pentru drepturile omului și cetățenia democratică. Criteriile de evaluare adoptate de Consiliul Europei sunt aplicate în baza a 12 principii: alegeri libere și corecte; receptivitate; eficacitate; deschidere și transparență; respectarea statului de drept; conduită etică; competență și capacitate; sustenabilitate; buna gestiune financiară; drepturile omului, diversitatea culturală și coeziunea socială; și responsabilitate.

În contextul tezei o importanță specială revine studiului dedicat conceptului de *reformă democratică*. În acest sens, vom evidenția definiția propusă de I. Muraru: democrația are ca fundament respectarea ființei umane, și a statului de drept. Caracterul democratic al statului și statul de drept se implică și se presupun reciproc. Aceste trăsături se pot regăsi acolo unde echilibrul puterilor este realizat, unde supremația constituției este asigurată. Pentru că, în fond, democrația poate fi definită și ca domnia dreptului [96, p.144]. În literatura științifică, democratizarea este analizată multiaspectual ca noțiune teoretică și fenomen social complex din perspectiva teoriei politice, politicii comparate, relațiilor internaționale, sociologiei, studiilor culturale și economiei politice. Este conceptualizată ca discurs, set de schimbări instituționale, exercițiu al politicii de putere, cerere de solidaritate globală ș.a. Democratizarea promovată

consecvent are în calitate de produs final: sistemul politic performant care include în sine instituții funcționale în stare să traducă preferințele cetățenilor în politici soldate cu rezultate pozitive; statul eficient care acționează pentru protejarea și aprofundarea drepturilor democratice ale cetățenilor; sistemul politic și statul care se bazează pe o societate civilă critică și participativă într-un grad destul de ridicat [168], [38].

Cu toate că, nivelurile de democrație nu pot fi comparate ușor între state și complicat de estimat, totuși există modalități de evaluare a calității democrației într-un stat într-o perioadă dată. Organizația interguvernamentală Institutul Internațional pentru Democrație și Asistență Electorală (International IDEA), care activează în sprijinul și consolidarea instituțiilor și a proceselor democratice din întreaga lume, a elaborat cadrul de evaluare „Starea democrației” [225]. Potrivit acestui cadru de evaluare, de bază sunt două *principii fundamentale ale democrației*: 1) controlul popular asupra deciziilor și factorilor de decizie; 2) egalitatea de respect și voce între cetățeni în exercitarea aceluși control. Realizarea acestor două principii este posibilă prin intermediul a șapte valori: participare, autorizare, reprezentare, responsabilitate, transparență, receptivitate și solidaritate. De asemenea, propune următoarele explicații pe care le vom lua de reper în cercetarea noastră. *Consolidarea democrației* se referă la crearea condițiilor care să permită punerea în practică a principiilor democrației. Pentru a fi eficiente, aceste eforturi trebuie conduse din interiorul unei țări, dar pot fi susținute și din exterior. *Democrația* nu se dezvoltă în vid: relațiile internaționale și acțiunile părților externe pot afecta realitățile naționale și locale și are ca efect maturitatea, atât a instituțiilor democratice, cât și a societății. *Democratizarea* este un proces pe termen lung, practic fără sfârșit și vizează consolidarea culturii democratice, consolidarea capacităților instituționale și realizarea reformelor democratice. În același timp, *comunitatea internațională folosește noțiunea de democratizare pentru acțiuni de sprijin acordat țărilor care se îndreaptă către o ”stare dinamică” a democrației*.

Problematika tranzițiilor democratice, rămâne a fi de prim ordin în teoria și practica politică contemporană, având în vedere complexitatea proceselor pe care le implică sociumul în schimbare. Trei direcții mari de abordare a tranzițiilor democratice sunt: 1) *teoriile tranziției*, concentrate asupra finalității, scopul sau rezultatului schimbării sociale; 2) *teoriile transformării*, axate pe rolul situației trecute în inițierea schimbărilor majore; 3) *teoriile reformei* se referă la forma și conținutul schimbării în sine [176, p. 259]. Mecanismele proceselor de inițiere a reformei sunt esențiale în determinarea formei și conținutului tranziției. Reforma este inițiată de elite și aplicată sau trăită de mase. Componentele reformei sunt proiectul inițial al schimbării, nivelul instituțional și implementarea schimbării.

În acest context, vom specifica că în scopul cercetării noastre a fost luată drept reper sintagma „reformă democratică” aplicată de Uniunea Europeană în contextul politicii de extindere, țărilor care aspiră la statutul de membru și țărilor candidate, având în vedere candidatura Republicii Moldova pentru aderare la UE, cerințele de reformă solicitate în Avizul Comisie și agenda guvernamentală de reforme. De la declararea independenței, Republica Moldova și-a asumat realizarea reformelor democratice prin aderarea și cooperarea cu ONU, Consiliul Europei, OSCE, și alte organizații internaționale care promovează statul de drept, drepturile omului și societăți pașnice în conformitate cu standardele internaționale.

În cadrul acestui studiu, diplomația multilaterală este înțeleasă ca activități diplomatice cu participarea reprezentanților mai multor state legate de activitatea organizațiilor și conferințelor internaționale interguvernamentale, negocieri, consultări. În același timp, ținem să menționăm că în egală măsură acest concept include activitatea organizațiilor neguvernamentale și impactul altor actori majori ai relațiilor internaționale asupra guvernelor. Cu alte cuvinte, întregul complex de interacțiuni internaționale deliberative, ideologice și contractuale care vizează stabilitatea ordinii mondiale sau schimbarea acesteia într-un mod evolutiv, din perspectiva promovării valorilor democratice și buneii guvernante. Prin mecanism se înțelege acțiunea și instrumentele diplomației multilaterale în ansamblul lor – acorduri, politici, strategii și angajamente de asistență pentru racordarea la standardele internaționale și europene și realizarea reformelor democratice.

Conceptul de asistență a apărut în contextul relațiilor internaționale din punct de vedere economic și s-a dezvoltat odată cu evoluțiile cooperării internaționale. Stabilitatea economică este o condiție a stabilității politice. În mod alternativ, interesele democrațiilor pot fi amenințate de regimuri instabile politic [310]. *Asistența externă* în sens conceptual comun acceptat reprezintă transferul, în mod voluntar, a resurselor sub formă de bunuri, competențe, inclusiv tehnologii, metodologii și tehnici, subvenții și împrumuturi, de la donator către țara beneficiară, în scopul sprijinirii dezvoltării socio-economice a acesteia, pentru fortificarea democrației și a statului de drept. În legislația Republicii Moldova asistența externă este definită drept „asistență financiară și tehnică externă primită de Republica Moldova din partea organizațiilor internaționale și a țărilor donatoare în vederea depășirii unor situații critice, dezvoltării social-economice și democratizării societății” [64]. Cu toate că denumirea oficial recunoscută este *asistența oficială pentru dezvoltare* (AOD), în literatura de specialitate sunt folosite și sintagmele *asistență pentru democrație* și *asistență pentru dezvoltare democratică*. Cercetările privind delimitarea terminologică a asistenței pentru dezvoltare sunt încă actuale. OCDE, mandatul căreia include coordonarea politicilor de ajutor ale statelor membre pentru țările în curs de dezvoltare, acordă o deosebită atenție acestei provocări. ONU, FMI, BM, UE și alte organizații și structuri multilaterale, de asemenea, sunt

angajate în delimitarea conceptuală a asistenței externe pentru dezvoltare. Definițiile asistenței pentru dezvoltare pun accentul pe impactul ajutorului asupra dezvoltării economice, obiectivele furnizării asistenței și sursele de finanțare. Pe de o parte, evidențiază interesele beneficiarilor, pe de altă parte, pe cele ale donatorilor [256]. Avantajele asistenței oferită de partenerii de dezvoltare multilaterali în comparație cu suportul bilateral, rezidă în faptul că, fondurile acumulate de organizațiile multilaterale permit implementarea unor programe de anvergură și facilitează coordonarea între donatori atât la nivel regional, cât și la nivel global.

După cum am subliniat în acest paragraf, în elaborarea lucrării au fost aplicate diverse metode, abordări și principii de cercetare. *Principiul interdisciplinarității* a permis să evidențiem din perspectiva politicii comparate și a relațiilor internaționale corelațiile specifice referitoare la diplomația multilaterală și procesele de democratizare. A oferit posibilitatea realizării unui studiu polivalent prin explicarea noțiunilor: diplomația multilaterală, multilateralism, valorile democrației, reformă democratică, în contextul realităților Republicii Moldova. Din perspectiva dată, au fost studiate lucrările specializate în diplomație, politologie, drept, economie, sociologie. *Principiul istorismului* potrivit căruia evenimentele și fenomenele sunt explicate în strânsă legătură cu condițiile istorice concrete de care au fost provocate, a permis o analiză comprehensivă din punct de vedere al genezei diplomației multilaterale și rolului său în contextul tranzițiilor spre democrație. Diplomația multilaterală, organizațiile internaționale pe de o parte, și procesele de transformare democratică, pe de altă parte, au fost investigate sub aspectul dezvoltării lor istorice și succedere logică a evenimentelor. *Principiul complementarității* a fost relevant pentru a evalua caracterul și conținutul prevederilor de politică externă adoptate în primii ani de independență, deși au pierdut din actualitate și relevanță în sensul aplicativ, este important a cunoaște practica politică din trecut, să fie însușită și înțeleasă ca experiență utilă pentru evitarea anumitor dificultăți în condițiile actuale. *Principiul obiectivității* a stat la baza reflectării echidistante și imparțiale a impactului diplomației multilaterale asupra obiectivelor de dezvoltare, racordare la standardele internaționale și europene, implementarea reformelor în Republica Moldova.

Referindu-ne la *metodele general-științifice* vom specifica următoarele. *Metoda inductiv-deductivă* constă în cunoașterea realității relațiilor internaționale pornind de la singular spre general, dar și descoperirea singularului ca punct de plecare având generalul. Această metodă se bazează pe raportul de cauzalitate și a fost aplicată pentru analiza asistenței oferită Republicii Moldova de organizațiile internaționale pentru democratizare și realizarea parcursului european. *Inducția* presupune orientarea raționamentului dinspre particular către general, de la fapte spre concepte, scopul principal al cercetării inductive fiind de a descoperi cauzele anumitor fenomene. *Deductia* este un proces cu mișcare inversă de la idee la idee, oferind astfel superioritatea obținerii

de noi adevăruri fără investigarea realității în mod direct, și constă din derivarea riguroasă a concluziei din propozițiile inițiale ale unui raționament (premise). Legătura existentă dintre cele două metode se explică prin faptul că metoda deductivă are la bază generalitățile efectuate prin inducție, oferind pe de o parte clasificarea, ordonarea și abstractizarea unui material factual în vederea generalizării, iar pe de altă parte, formularea concluziilor pe baza generalizării asupra unor fapte particulare [125]. Cu ajutorul acestei metode și modului de a face raționamente s-a reușit analizarea faptelor și evenimentelor în contextul relațiilor de cooperare multilaterală a Republicii Moldova și a deduce interesele și direcțiile principale în colaborarea sa cu partenerii externi de dezvoltare. În capitolele 2 și 3 metoda a permis evaluarea specificului organizațiilor internaționale și a parteneriatelor multilaterale la nivel global și regional; identificarea anumitor tangențe și diferențe ale politicilor promovate de structurile internaționale în vederea reformelor democratice în arealul post-sovietic. Datorită metodei inductiv-deductivă a fost posibilă formularea concluziilor pentru fiecare capitolul, inclusiv a concluziilor generale.

Metoda analizei și sintezei, fiind o metodă complexă dialectică, a oferit posibilitatea examinării relațiilor diplomatice ale Republicii Moldova cu instituțiile internaționale în domeniul politic, economic și social. Metoda constă în analiza oricărui concept utilizat, detaliat până la elementele primare care își găsesc echivalent în experiență, fiind studiat comportamentul actorilor din perspectiva teoretică, și din punct de vedere practic, al declarațiilor, reacțiilor și acțiunilor. În paragraful 1.2 și 2.2 această metodă a permis explicarea sintagmelor: diplomație multilaterală, principiile multilateralismului, valori democratice, statul de drept, buna guvernare, reformă democratică, asistență externă. În capitolul 3, metoda a fost aplicată pentru analiza cadrului politico-juridic și de parteneriat al Republicii Moldova cu organizațiile internaționale, prin documentele oficiale. În paragraful 3.2 sunt analizate unele practici și rezultatele obținute în cadrul acordurilor bilaterale, cât și a platformelor și programelor multilaterale.

Metoda structural-funcțională are un rol important în cercetarea fenomenelor complexe și reprezintă o îmbinare a trei tipuri de analiză: structurală, sistemică și funcțională [93]. Această metodă a fost relevantă în analiza proceselor de democratizare și integrare europeană. Prin analiza lor structural-sistemică au fost evidențiate elementele definatorii, principiile de funcționalitate și examinate funcțiile fiecărui actor în parte. Pornind de la caracterul și angajamentele organizațiilor internaționale vom arăta impactul produs asupra efortului de implementare a reformelor structurale și democratizare a societății în Republica Moldova.

Metoda realist-empirică a fost relevantă pentru realizarea studiului pe linia progresivă, de la simplu la complex și de la concret la abstract. Diplomația multilaterală în prezent nu mai poate fi definită doar prin summit, congres, conferință, dar implică o gamă vastă de forme și actori care

generează schimbări, influențează direct comportamentul societăților în general, și produc norme și standarde internaționale, în particular, aplică diferite strategii, politici și instrumente, solicitând instituții, lideri și mijloace. *Metoda fenomenologică* a fost aplicată pentru a examina condițiile fundamentale, evenimentele globale și de nivel regional, care au determinat evoluția diplomației multilaterale, în contextul proceselor globalizării, integraționiste și de democratizare.

Suportul metodologic și teoretico-științific la care am apelat pe parcurs, în scopul cercetării și verificării ipotezelor include metode general-științifice de cunoaștere a fenomenelor social-politice. *Metoda istoriografică* a fost aplicată pentru reflectarea și analiza celor mai importante elaborări: monografiile, culegeri de materiale și publicații științifice, fiind utilă în special pentru cunoașterea, explicarea și înțelegerea conceptelor abordate contextual, prin descrierea și interpretarea datelor din literatura de specialitate.

Metoda istorică a asigurat analiza evoluției diplomației multilaterale în spațiu și în timp, ținând cont de contextul social, politic, ideologic. Totodată, a permis să explicăm pe tot parcursul tezei modalitățile evoluției diplomației Republicii Moldova, începând cu declararea independenței, când țara a inițiat reforme democratice și până la moment. Această metodă a permis delimitarea etapelor de dezvoltare privind diplomația multilaterală a statului, agenda politică și de cooperare pentru alinierea la standardele internaționale și europene.

Metoda comparată a asigurat aplicarea categoriei corelative general-particular pentru a identifica experiența internațională și particularitățile naționale, definind în context unele acțiuni în măsură să contribuie la agenda politică și de integrare europeană a Republicii Moldova. Au fost analizate schimbările socio-politice și economice în țările din Europa Centrală și de Est, specificul tranzițiilor, consolidarea statului de drept, pe segmente de timp, în sens structural, instituțional și interacțional.

Metoda sistemică a permis tratarea fenomenului multilateralismului drept factor important, asigurând definirea fundamentelor sistemice ale cooperării internaționale pentru dezvoltare și promovarea democrației. În prezent se atestă extinderea diapazonului formelor de participare a organizațiilor interguvernamentale în procesul de creare a normelor internaționale. Organizațiile internaționale s-au transformat într-un mecanism de soluționare a problemelor emergente în contextul societății internaționale. De remarcat este practica de elaborare în cadrul organizațiilor internaționale a tratatelor internaționale, și ulterior transmiterea lor spre semnare statelor, astfel sunt evitate conferințele diplomatice. Totodată, normele pe care organizații interguvernamentale le creează sunt dezvoltate printr-un proces multilateral oficializat. Astfel, în condițiile globalizării și amplificării interdependenței statelor este necesar a se ține cont atât de interesele individuale a fiecărui stat, cât și de problemele globale.

Metoda behavioristă a contribuit la examinarea nivelului de dezvoltare a societății din perspectiva interacțiunii cu comunitatea internațională; a rolului diplomației multilaterale în relaționarea dintre instituțiile formale și neformale internaționale și naționale. Metoda a permis să analizăm tipurile de comportament ale diverșilor actori implicați în diplomația multilaterală, dar și în procesul de implementare a reformelor și cel integraționist european, evidențiind acțiunile, realizările și deciziile adoptate.

Metoda studiului de caz a fost utilizată la investigarea instrumentelor dezvoltate pe parcurs de ONU și UE în promovarea valorilor democratice, a politicilor de asistență pentru democrație, statul de drept, drepturile omului, buna guvernare; rolul și efectul lor în dinamizarea reformelor democratice în Republica Moldova, alte foste republici sovietice și state din spațiul post comunist. Un asemenea studiu a contribuit la reflectarea comportamentului societăților, investigarea detaliată a factorilor, actorilor, a circumstanțelor în care au evoluat procesele, și prezentarea cronologică a evenimentelor care au urmat.

În procesul de selectare și interpretare a datelor s-a apelat la metodele specifice. *Studierea documentelor* a oferit posibilitatea să analizăm în baza documentelor rolul și influența actorilor globali și regionali asupra societăților în tranziție. Metoda a fost aplicată la investigația specificului platformelor multilaterale, programelor, proiectelor de asistență internațională de sprijin financiar, tehnic și consultativ, care au menirea să susțină autoritățile și societatea în schimbare, cunoașterea și implementarea bunelor practici. Analiza detaliată a acordurilor de colaborare, a rapoartelor de țară ale partenerilor externi de dezvoltare, strategiile naționale de dezvoltare, sintezele și opiniile experților, declarațiile oficiale, au permis să urmărim evoluția Republicii Moldova, realizările și constrângerile în atingerea obiectivelor de dezvoltare și implementarea reformelor democratice.

Metoda prognozării a fost utilă pentru a identifica și determina perspectivele dezvoltării mecanismelor politico-juridice internaționale de promovare și de apărare a valorilor democrației; consolidarea multilateralismului bazat pe norme care ar corespunde realităților, să reprezinte cea mai bună modalitate de promovare atât a intereselor naționale, cât și a celor colective. Deopotrivă, metoda a fost aplicată pentru a determina rolul diplomației multilaterale din perspectiva realizării reformelor democratice și susținerea aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană.

Vom constata că aplicarea setului de principii, abordări și metode de cercetare a permis realizarea scopului, a obiectivelor înaintate spre cercetare și a oferit un tablou integrat al diplomației multilaterale în calitate de promotor al valorilor democratice.

1.3. Concluzii la Capitolul 1

1. Analiza literaturii științifice de specialitate asupra problemei abordate indică un interes sporit de cercetare, realizat prin prisma teoriei relațiilor internaționale, științei politice, diplomației și dreptului internațional, studiilor europene, tranzitologiei și sociologiei. Lucrările fundamentale vizează, în mare parte, în mod separat, conceptualizări și explicații referitoare la evoluția, formele și funcțiile diplomației multilaterale, democratizarea și cultura politică, rolul organizațiilor internaționale în promovarea valorilor universale și impactul asistenței externe asupra politicilor de dezvoltare democratică și buna guvernare.

2. Conceptul diplomației multilaterale continuă să se afle în centrul teoriei relațiilor internaționale, însă rămâne dificil de înțeles și relativ puțin studiat, datorită însăși caracterului său multiaspectual. Analiza definițiilor a permis să constatăm că evoluția noțiunii a decurs de la diplomație modernă la cea de diplomație multilaterală.

3. Evoluția structurii istorice a societății internaționale se caracterizează prin coexistență, cooperare și solidaritate. Prin urmare, evoluția diplomației multilaterale trebuie privită în raport cu transformările societății internaționale, a structurii puterii, caracteristicile statului, a relațiilor dintre stat și societate, a valorilor dominante. Toate formele pe care le-a adoptat diplomația multilaterală sunt o expresie a unui tip concret de societate internațională, care în fiecare fază a trecut prin acumularea unui strat sedimentar de reguli.

4. Ca rezultat al unui proces istoric dinamic, succesiunea etapelor prin care a trecut, fenomenul diplomației multilaterale nu poate fi disociat de contextul în care s-a conturat. Având în vedere, că diplomația multilaterală a evoluat în mod constant, pe măsură ce s-a adaptat la transformările sistemului internațional, în accepția contemporană se referă la diplomația prin conferințe, organizații internaționale, multilateralism, care în termeni funcționali este o practică diplomatică bazată pe cooperarea între mai multe state.

5. Odată cu extinderea agendei pentru dezvoltare, diplomația a răspuns necesităților de racordare la actualitate prin noi tipuri de reacție concertată și a facilitat rolul unor noi participanți. Aceste condiții au dus, alături de diversificarea conceptelor alternative, și la multiplicarea mijloacelor de acțiune.

6. Diplomația multilaterală este cel mai larg concept care explică practica diplomatică în cadrul sistemului multilateral, fiindu-i aplicate și sintagmele: diplomația parlamentară, diplomația colectivă, diplomația prin summit-uri, diplomație regională ș.a., clasificate drept modalități de a descrie diplomația multilaterală. Conform doctrinei dreptului internațional, diplomația multilaterală include forme și metode diplomatice aplicate de organizațiile internaționale.

7. În cadrul acestui studiu, diplomația multilaterală este înțeleasă ca activități diplomatice cu participarea reprezentanților mai multor state legate de activitatea organizațiilor și conferințelor internaționale interguvernamentale, negocieri, consultări. În același timp, ținem să menționăm că în egală măsură acest concept include activitatea organizațiilor neguvernamentale și impactul altor actori asupra guvernelor, întregul complex de interacțiuni internaționale deliberative, ideologice și contractuale care vizează stabilitatea ordinii mondiale sau schimbarea acesteia într-un mod evolutiv, din perspectiva promovării valorilor democratice și buneii guvernante. Prin mecanism se înțelege acțiunea și instrumentele diplomației multilaterale în ansamblul lor – acorduri, politici, strategii și angajamente de asistență pentru racordarea la standardele internaționale și europene și realizarea reformelor democratice.

8. Transformările sistemului internațional post-Război Rece au marcat creșterea rolului organizațiilor internaționale în politica mondială, fiind punctul de cotitură în acreditarea lor ca principali actori în promovarea normelor democratice. În acest sens, este examinat rolul sistemului ONU, al Uniunii Europene și al altor organizații interguvernamentale internaționale care susțin că valorile în jurul cărora gravitează democrația presupun asigurarea libertăților, statul de drept, drepturile fundamentale ale omului; garantează prosperitate, menținerea securității și a păcii.

9. Problematika tranziției democratice în teoria și practica politică contemporană abordează multiaspectual o complexitate de fenomene și procese pe care le implică sociumul în schimbare. Democrația nu se dezvoltă în vid: relațiile internaționale și factorii externi pot afecta realitățile naționale și locale. Democratizarea urmărește îmbunătățirea instituțiilor și proceselor democratice și consolidarea culturii democratice. Comunitatea internațională definește democratizarea ca acțiuni de sprijinire a statelor care se îndreaptă către o „stare dinamică” a democrației.

10. În scopul cercetării noastre a fost luată drept reper sintagma „reformă democratică” aplicată de UE în contextul politicii de extindere, țărilor care aspiră la statutul de membru și candidate pentru aderare, având în vedere candidatura Republicii Moldova, cerințele de reformă indicate în Avizul Comisiei Europene și agenda guvernamentală de reforme. Republica Moldova și-a asumat realizarea acestor reforme prin aderarea și cooperarea cu ONU, Consiliul Europei, OSCE, și alte organizații internaționale care promovează statul de drept, drepturile omului și societăți pașnice, în conformitate cu standardele internaționale. Având în vedere specificul angajamentelor de sprijin pentru realizarea reformelor democratice s-a recurs la examinarea noțiunii de asistență oficială pentru dezvoltare.

11. Pentru a prezenta o abordare complexă și în același timp, a evidenția aspectele particulare ale tematicii supuse investigației, în procesul de perfectare a lucrării a fost aplicat un set de principii, abordări și metode de cercetare. Au fost utilizate metodele general-logice: analiza

și sinteza, inducția și deducția; realist-empirică, fenomenologică; metode general-științifice de cunoaștere a fenomenelor social-politice: metoda istoriografică, istorică, sistemică, structural-funcțională, comparativă, behavioristă, studiu de caz, care au contribuit la definirea obiectului de studiu, clarificarea categoriilor principale și evidențierea aspectelor conceptuale. Dintre metodele specifice au fost utilizate: studierea documentelor și metoda prognozării. Totodată, în lucrare s-a făcut apel la modele de analiză elaborate de cercetători, metode de evaluare și deducții ale experților, publicații și opinii ale practicienilor în domeniu, care examinează instrumentele diplomației multilaterale de impact asupra societăților în tranziție democratică.

2. MULTILATERALISMUL CA FACTOR IMPORTANT ÎN PROMOVAREA VALORILOR DEMOCRAȚIEI ȘI DE ASISTENȚĂ ÎN CONTEXTUL PROCESELOR DEMOCRATICE

În acest capitol vom examina specificul organizațiilor internaționale interguvernamentale de tip universal și regional, precum Organizația Națiunilor Unite și Uniunea Europeană, angajate în mod explicit în susținerea valorilor democrației. Din perspectiva probabilității de a influența comportamentul statelor, a fost evidențiat cadrul de reglementare, politicile de asistență și susținere a proceselor democratice în țările aflate în tranziție. În baza conceptelor de democratizare, a diplomației multilaterale drept mecanism de promovare a reformelor democratice, a principiilor multilateralismului bazat pe norme și ca proces de cooperare internațională, care înglobează totalitatea platformelor multilaterale, sunt reliefate instrumentele legitime ale organizațiilor internaționale, considerate actori cheie în promovarea normelor internaționale privind democrația.

2.1. Specificul realizării parteneriatelor multilaterale la nivelurile global și regional de către Organizația Națiunilor Unite și Uniunea Europeană

Importanța diplomației multilaterale este argumentată în cercetările de specialitate [268], [269] prin faptul, că asistăm la o creștere a numărului de instituții internaționale și, mai important, la o sporire a autorității transferate la nivel internațional. Statele membre au atribuit tot mai multe sarcini instituțiilor supranaționale și continuă să amplifice sfera mandatelor organizațiilor internaționale. Printre consecințele acestei tendințe sunt suprapunerile geografice, geopolitice și funcționale ale structurilor internaționale, sporind probabilitatea cooperării dar, în același timp și a concurenței. Cu toate acestea, interesul strategic al organizațiilor internaționale rămâne a fi un sistem multilateral funcțional și eficient în furnizarea bunurilor publice mondiale.

Perioadele de tranziție întotdeauna au fost marcate de schimbări geopolitice. Actorii emergenți au stimulat noi dinamici, au provocat relațiile dintre marile puteri și au intensificat factorii conflictuali. Viziunile și agendele concurente privind ordinea mondială au pus în discuție norme și organizații cu caracter multilateral. În ansamblul lor, aceste fenomene au augmentat dezbaterile privind autoritatea organizațiilor internaționale și politizarea agendei globale [421]. Dacă Banca Mondială, Fondul Monetar Internațional și Organizația Mondială a Comerțului au devenit ținta protestelor și campaniilor la scară largă încă în anii '90 ai secolului trecut, în prezent provocările vin adesea nemijlocit din partea guvernelor și statelor care pun la îndoială, atât anumite organizații, cât și existența unor acorduri multilaterale, cum ar fi cazul BREXIT sau decizia administrației Trump de retragere a SUA din Acordul de la Paris și sistarea finanțării OMS.

Multilateralismul bazat pe norme este analizat din perspective care variază de la principiile multilateralismului, complexitatea instituțiilor internaționale, legitimitatea lor, oferind o înțelegere profundă a modului în care principiile democratice sunt aplicate la nivelul cooperării, dar și luării deciziilor între mai multe state sau actori internaționali; implică adoptarea și respectarea normelor democratice și proceduri transparente în cadrul organizațiilor internaționale și în relațiile dintre state, în scopul de a promova stabilitatea, pacea și dezvoltarea globală sustenabilă.

Astfel, vom evidenția abordarea *democracy -enhancing multilateralism* (multilateralismul care îmbunătățește democrația) a cercetătorilor R.- O. Keohane, S. Macedo, A. Moravcsik - cooperarea statelor cu instituțiile multilaterale democratice, capabile să influențeze relațiile internaționale pot îmbunătăți calitatea democrației "acasă", însă, multe instituții multilaterale actuale nu au acest efect [286]. Totodată, abordarea *normative theory of multilateral democracy* (F. Cheneval, 2007; F. Schimmelfennig, 2013) reflectă conceptul normativ de democrație în cazul unei înțelegeri multilaterale între democrații. Principiile democrației multilaterale includ: *Participarea egală* - asigurarea că toate statele sau actorii relevanți au oportunitatea să-și exprime punctele de vedere, să participe la procesul decizional în cadrul organizațiilor internaționale; *Transparența și responsabilitatea* – implementarea de proceduri transparente și responsabile în luarea deciziilor, care să reflecte interesele și valorile comune ale comunității internaționale; *Respectarea drepturilor și libertăților* - protejarea și promovarea drepturilor fundamentale ale statelor și indivizilor în cadrul cooperării internaționale, inclusiv drepturile omului și statul de drept; *Negocierea și dialogul constructiv* - pentru a rezolva conflictele și pentru a ajunge la consens în probleme de interes global; *Implementarea normelor internaționale* - respectarea și aplicarea normelor și tratatelor internaționale ca bază a ordinii internaționale democratice și echitabile.

În *Comunicarea comună privind consolidarea contribuției UE la multilateralismul bazat pe norme* [43] din 2021, se afirmă că ordinea multilaterală trebuie revigorată pentru a fi adaptată scopului său, astfel încât să poată face față provocărilor mondiale și geopoliticii secolului XXI. Mai mult ca atât, trebuie să răspundă cererilor crescânde ale cetățenilor în ceea ce privește transparența, calitatea, incluziunea și capacitatea de a produce rezultate pentru a-și păstra legitimitatea. Astfel, UE reiterează necesitatea reformării și modernizării instituțiilor multilaterale. Având la bază aceste obiective, UE se angajează să adopte măsuri concrete, ținând cont de faptul, că provocările globale majore pot fi abordate doar în parteneriat - împreună cu statele, organizațiile internaționale și regionale, societatea civilă, sectorul privat, partenerii sociali și cu alte părți interesate, sprijinind în același timp, reforma sistemului multilateral.

În același scop, Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică inițiază în 2014 un parteneriat care include peste 50 de organizații, pentru a facilita cooperarea și coordonarea între

membrii acestora. Parteneriatul își propune un rol cheie în abordarea provocărilor transfrontaliere și sprijinirea viziunilor comune privind bunele practici în elaborarea normelor internaționale [396], [325]. Organizația Națiunilor Unite a lansat în ianuarie 2020, consultarea globală prin sondaje și dialoguri la care au participat peste un milion de oameni din toate țările lumii și din toate categoriile sociale [355]. Aceasta a fost cel mai ambițios efort al ONU până în prezent pentru a înțelege care sunt așteptările de la cooperarea internațională și, în special, de la ONU.

În opinia autorului P. Dumitriu [54], a măsura reușita, eficiența și relevanța organizației internaționale este o chestiune fundamentală de percepție care fluctuează în raport cu tradițiile țării interesate și relațiile pe care le-a dezvoltat cu această organizație. În acest sens, M. Bertrand și A. Donini [430] aduc următoarele exemple. În legătură cu politica de segregare rasială practică până în anul 1991 de guvernul Republicii Sud-Africane - pentru actuala Africa de Sud, ONU reprezintă sursa de legitimitate a luptei anti-apartheid; pentru țările unde au avut loc mișcări de eliberare de dominația colonială la mijlocul secolului trecut, a contat sprijinul politic și moral al ONU; pentru statele independente care au succedat Uniunii Sovietice, ONU a fost instanța supremă care a recunoscut existența lor statală și legitimitatea privind desprinderea de structurile federative recunoscute până atunci de dreptul internațional; pentru victimele regimurilor totalitare, politica ONU de promovare a drepturilor omului și libertăților fundamentale a reprezentat prima afirmație a apartenenței la valorile unei lumi civilizate.

Urmările Războiului Rece au marcat un punct de cotitură pentru rolul organizațiilor internaționale în politica mondială, acestea fiind acreditate ca principalii actori care difuzau norme și valori democratice ce conduceau la schimbări politice și la extinderea democrației pe continentul european. În acest sens, P. Burnell susține că democratizarea, împreună cu transformarea politică a statelor au devenit subiecte ale multiplelor dezbateri, iar investigațiile care nu iau în considerare dimensiunea internațională de promovare a democrației declanșată de organizațiile internaționale, par nejustificate [194, p. 8]. Organizațiile internaționale sunt considerate principalii actori în promovarea democrației, deoarece oferă instrumente și planuri de acțiune legitime pentru statele aflate în proces de democratizare. Acestea se referă în principal la sprijinul extern pentru pacea democratică, bunăstare economică și socială, reformarea democratică a instituțiilor statului [195].

Organizațiile internaționale sunt rezultatul colaborării multilaterale a statelor în diverse domenii. Apariția acestor instituții a dus la apariția unor noi forme și metode de activitate diplomatică, definită în doctrina dreptului internațional „diplomație multilaterală”. Totodată, normele de drept care guvernează acest domeniu al diplomației sunt neuniforme și lipsite de rigoarea necesară, ansamblul normelor de drept diplomatic care reglementează noua diplomație fiind încă vag și confuz, subliniază A. Burian [24, p. 74].

Studiile specializate, se bazează pe prevederile Convenției de la Viena asupra dreptului tratatelor, art. 2 (i) [47], care prevede că prin expresia “organizație internațională” se înțelege o organizație interguvernamentală. Din punctul de vedere al sociologiei relațiilor internaționale, constituirea organizațiilor internaționale se explicată ca reacție firească la anarhia care rezultă din conflictele internaționale și decurge din necesitatea organizării politice a societății internaționale; ca proces de asociere între state, de instituționalizare a raporturilor dintre ele, în vederea realizării unui scop comun. Vasta majoritate a organizațiilor internaționale au luat naștere în baza unor tratate multilaterale care reprezintă acte constitutive - *Cartă, Statut, Constituție, Pact*.

Organizațiile internaționale neguvernamentale sunt constituite pe baza asocierii unor persoane fizice sau juridice înscrise în ordinea juridică internă a unuia sau a mai multor state. Atributul internațional din sintagma „organizație internațională neguvernamentală” poate fi justificat prin sfera activității și nu în mod necesar numai prin considerente de ordin structural. Prin rezoluția 1996/31 Consiliul Economic și Social al ONU s-a pronunțat pentru recunoașterea unui statut consultativ OING-urilor în raport cu Organizația Națiunilor Unite. Aceasta stabilește că un OING va dobândi statut consultativ pe lângă ECOSOC dacă îndeplinește o serie de criterii inspirate de principiile și scopurile ONU, inclusiv: susține obiectivele ONU; demonstrează un anumit grad de democrație internă; nu apelează și nu susține violența; nu promovează amestecul în treburile interne ale statelor [353].

Organizațiile internaționale adoptă o varietate de instrumente internaționale cu valoare normativă externă, dintre care majoritatea nu sunt obligatorii din punct de vedere juridic. Cu excepția tratatelor, care sunt definite de dreptul internațional, nu există o denotație sau definiție comună a instrumentelor internaționale produse de organizațiile internaționale, care de fapt în diferiți termeni califică uneori instrumente similare, sau, același termen poate acoperi instrumente cu atribuții diferite. Această eterogenitate se explică prin diversitatea și activitatea organizațiilor internaționale, precum și de necesitatea de a se adapta și eficientiza constant modul în care funcționează [325], [396]. Cu toate acestea, identificarea tiparelor pentru instrumentele adoptate de organizații și gruparea lor în categorii mai largi cu caracteristici comune a fost efectuată, acestea formând mai curând un continuum decât o serie de elemente distincte: între obligatorii din punct de vedere juridic și voluntare, între politici și standarde tehnice, între documente normative și de ghidare sau orientare. (Vezi anexa 2).

Diplomația în cadrul organizațiilor internaționale, potrivit lui I.-M. Anghel se realizează:

a) *sub raportul poziției statelor față de organizația internațională respectivă* - politica statelor față de organizația internațională exercitată prin două mijloace: trimiterea de reprezentanți

la reuniunile organelor acestei organizații și crearea misiunilor permanente acreditate pe lângă organizația respectivă;

b) *sub raportul diplomației unui stat față de alte state în cadrul organizațiilor internaționale* - posibilitatea statelor de a folosi organizațiile internaționale drept o tribună importantă pentru vocea lor. Concomitent, organizațiile internaționale oferă posibilități de a efectua contacte bilaterale cu alți membri ai organizației respective;

c) *sub raportul diplomației organizațiilor internaționale față de statele membre sau statele terțe* - trimiterea de către organizația internațională a unor misiuni diplomatice (temporare sau permanente) într-un stat și, pe de altă parte, prin deciziile pe care organizația internațională le ia și care sunt obligatorii doar pentru statele care le acceptă;

d) *sub raportul diplomației organizațiilor internaționale față de alte organizații internaționale* - organizațiile internaționale urmăresc idealuri comune pentru statele care sunt membre ale organizației respective [4, p. 250-251].

O clasificare a organizațiilor internaționale după criterii strict delimitate este dificilă datorită diversității actelor constitutive, a modalităților particulare de aderare a statelor în calitate de membru, sau a funcțiilor atribuite prin statutul organizației. Aceasta conduce în multe cazuri la suprapunerea atribuțiilor ori a responsabilităților juridice cu care sunt învestite aceste organizații. Cu toate acestea, criteriile de ordin general în temeiul cărora un anumit tip de organizații internaționale poate fi caracterizat sunt: *compoziția, funcțiile și structura instituțională*. Conform compoziției se disting cele cu caracter universal din care pot face parte toate statele lumii – cum ar fi ONU și instituțiile specializate ale sistemului ONU, sau regional - organizațiile care reunesc un număr determinat de state, în baza principiului proximității geografice. În funcție de structura instituțională, distingem organizații de cooperare și de integrare. Organizațiile internaționale de cooperare se constituie și funcționează conform principiului de respectare a suveranității, egalității între state și cooperare voluntară. De regulă, deciziile organizațiilor internaționale de cooperare au caracter de recomandare. Organizațiile de integrare tind să impună decizii guvernelor statelor membre, de unde și caracterul lor supranațional. Însă, pentru a avea caracter supranațional acestea ar urma să întrunească următoarele condiții: deciziile să fie de ordin obligatoriu pentru guvernele statelor membre și locuitorii acestora; să dispună de organe proprii în măsură a lua asemenea decizii și, mai ales, de mijloace proprii pentru impunerea deciziilor respective; să exercite funcții guvernamentale, în mod independent, fără cooperarea guvernelor naționale. Aceste elemente nu se regăsesc sub toate aspectele enumerate la niciuna din organizațiile de integrare existente, fiind dependente de cooperarea dintre guvernele statelor membre. Principalele decizii reprezintă compromisuri realizate între pozițiile țărilor participante. În cazul în care anumite decizii au forță

obligatorie, domeniile de aplicare ale unor asemenea decizii sunt convenite prin negocieri între statele membre și consemnate în actele constitutive sau modificările aduse acestora.

Organizațiile regionale nu acționează în numele statelor membre decât în măsura și în domeniile în care acestea au căzut de acord și i-au conferit, drept urmare, competențe. În raport cu Uniunea Europeană, I.-Gh. Bărbulescu notează, că „ne referim la sectoarele în care statele sunt dispuse să „renunțe” voluntar la o „parte a suveranității” în favoarea delegării competențelor unei comunități supranaționale [9]. Tratatul de la Lisabona (2007/C 306/01), art. 3a (2), prevedea că „Uniunea Europeană respectă egalitatea statelor membre în raport cu tratatele, precum și identitatea lor națională, inerentă structurilor lor fundamentale politice și constituționale, inclusiv în ceea ce privește autonomia locală și regională; respectă funcțiile esențiale ale statului și, în special, pe cele care au ca obiect asigurarea integrității teritoriale, menținerea ordinii publice și apărarea securității naționale” [162]. Valorile pe care le inspiră și împărtășesc Comunitățile, respectiv Uniunea Europeană, erau și continuă a fi aceleași din perspectiva relațiilor internaționale, și anume asigurarea unor relații de pace și politici juste la nivel continental și internațional.

Uniunea Europeană, Comunitățile Europene au început ca acțiuni explicite de unificare economică, dublate de alte acțiuni implicite de coordonare/unificare politică. Desigur, în cadrul Studiilor Europene este dezbătută tema dezvoltării celor două dimensiuni, și anume, dacă au fost acestea efectuate succesiv, sau mai degrabă simultan, mergând „mână în mână” cu democratizarea Comunităților și a Uniunii. În opinia cercetătorilor I.-Gh. Bărbulescu [10], I. Jinga [77], Gr. Vasilescu [172] procesele de democratizare, dezvoltarea dimensiunii politice, unificarea politică a Uniunii Europene, în ultima instanță s-a realizat prin ridicarea la rang de lege europeană a unor valori precum demnitatea umană, libertatea, democrația, egalitatea, statul de drept, nediscriminarea, pluralismul, justiția și solidaritatea. Deosebit de importante au fost prevederile incluse în Tratatul Constituțional și, apoi, în Tratatul de la Lisabona, privind obiectivele generale ale UE în afara celor punctuale care trebuiau atinse prin diferite politici sectoriale. Asumarea unor obiective generale, justifică existența Uniunii în ansamblul și nu doar a unor sectoare sau politici, stabilind asemănarea UE cu organizațiile politice. Astfel, împreună cu aspectele economice, sunt reflectate și cele privind democrația, drepturile fundamentale, libertatea, securitatea, cetățenia, protecția socială, coeziunea, etc. [214].

Autorii I. Borzyskowski Von și F. Vabulas susțin că organizații internaționale care promovează democrația pot fi considerate cele „care fac referire la democrație, drepturile omului sau statul de drept în documentele constitutive” [418, p. 5]. De altă părere este J. Pevehouse, cercetătorul insistă că această categorie ar trebui să includă doar „organizațiile care sunt compuse în primul rând, dacă nu exclusiv, din state democratice” [332].

Cercetătorii C. Boehmer, E. Gartzke și T. Nordstrom, [186] au identificat printr-o schema de codificare pe trei niveluri probabilitatea că doar anumite tipuri de organizații internaționale au capacitatea de a influența comportamentul statelor, argumentând că aceste grupuri de organizații internaționale nu se exclud reciproc, însă dintre cele cu angajamente democratice, unele precum Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare, sunt mai proeminente, în timp ce altele, precum Agenția Francofonă, sunt minimaliste. În mod similar, anumite organizații politice sau economice, cum ar fi Organizația Internațională a Muncii, sunt angajate în mod explicit să promoveze democrația, spre deosebire de altele, precum Fondul Monetar Internațional (FMI).

În ceea ce privește impactul difuziei, furnizarea expertizei și transferul particularităților instituționale asupra statelor, cele mai frecvente în literatura specializată sunt analizate UE, ONU, OCDE, conform observațiilor lui S. Brooks [191], B. Greenhill [259], K. Weyland [422]. În principal, cercetările se concentrează pe cauzele și metodele relevante ale transferului de modele și idei de la un actor la altul, clasificate de autori, precum E. Graham, Ch.- R. Shipan și C. Volden [258] în patru categorii cuprinzătoare: 1) *învățarea* - factorii de decizie folosesc experiența altor actori sau propriul lor trecut; se bazează pe prelucrarea rațională a informațiilor despre modelele de succes; 2) *conformarea* - urmează logica pertinentei: factorii de decizie se conformează cu ceea ce este definit ca fiind adecvat într-un grup relevant de colegi; 3) *concurența* - factorii de decizie se adaptează strategic la comportamentul anterior al rivalilor pentru a reduce un dezavantaj competitiv; 4) *coerciția* sau *condiționalitatea* – presiunea exercitată de actorii puternici asupra celorlalți pentru adoptarea anumitor norme sau standarde.

Studiile privind eficiența mecanismului de condiționalitate, pornind de la asumțiile despre actorii implicați, încadrează această abordare în sfera instituționalismului raționalist, considerat un „mecanism tradițional de tip alegere rațională”, care „definesc actorii ce acționează în baza calculului costurilor și beneficiilor” conform F. Schimmelfennig [375] și J. Kelley [284]. Condiționalitatea democratică vizează principiile politice fundamentale ale UE, normele privind drepturile omului și democrația liberală, și este exprimată sub forma criteriilor de la Copenhaga. Îndeplinirea acestor condiționalități democratice presupune deschiderea negocierilor de aderare conform lui F. Schimmelfennig și U. Sedelmeier [376]. Impactul clauzelor democratice asupra consolidării și aprofundării democrației este evaluat în contextul succesului integrării regionale, bazat pe o înțelegere rezonabilă a condițiilor favorabile și stabile [253]. Prin menținerea stabilității politice interne, statele pot promova creșterea economică, având în vedere că stabilitatea politică internă este un bun colectiv în rândul vecinilor regionali interdependenți din punct de vedere economic. Astfel, organizațiile regionale de integrare pot folosi condiționalitatea democratică pentru aderare ca metodă unică de soluționare a dilemei privind stabilitatea, pornind de la: (i) rolul

atribuit valorilor, preferințelor și instituțiilor similare în procesul de dezvoltare a integrării regionale; și 2) explicația raționalistă a motivului din care regimurile democratice facilitează stabilitatea politică internă.

Perspectiva normativă este o dimensiune examinată în plan comparativ. În cazul UE, statele membre elaborează norme de relaționare cu alți actori, acestea ulterior sunt exportate în exterior ca instrument legitim de coordonare în contextul proceselor regionale și globale. Noțiunea de „UE ca putere normativă” (*Normative Power Europe*) a fost popularizată de I. Manners. Ceea ce a făcut UE un tip distinct de actor în politica mondială, este baza sa normativă dezvoltată în timp printr-o serie de declarații, tratate, politici, criterii și condiții. În acest vast ansamblu de legi și politici ale Uniunii, cuprinse și în *acquis-ul comunitar*, pot fi identificate nouă norme „de bază” [305]: pacea, libertatea, statul de drept, democrația, drepturile omului, solidaritatea socială, anti-discriminarea, dezvoltarea durabilă și buna guvernare. K. Smith reliefează că post-Război Rece a existat un consens în cadrul Comunității Europene cu privire la aplicarea condiționalității politice țărilor terțe pentru a le încuraja să „instaureze democrația și să protejeze drepturile omului” [389]. K. Smith este de părere că UE a jucat un rol extrem de „normativ”, folosind instrumentele sale economice și diplomatice în promovarea drepturilor omului și democratizare, pe care le numește „mecanisme și mijloace diplomatice” [388]. Acestea includ condiționalitatea pozitivă și negativă. Asistența, acorduri comerciale, acorduri de cooperare și de asociere, recunoașterea diplomatică și eventuala aderarea la UE sunt condiționate de respectarea principiilor democratice.

Eficiența condiționalităților UE este un subiect frecvent dezbătut, deoarece acestea sunt legate de realizarea reformelor democratice, rezultatele în raport cu așteptările și gradul de atingere a obiectivelor. Cercetătorii sugerează că dificultatea evaluării provine de la probabilitatea, că unele state ar fi implementat reformele democratice în orice caz, în timp ce altele ar putea fi impermeabile la influența externă. Un alt set de întrebări se referă la coerența măsurilor de condiționalitate. Incoerența percepută privind aplicarea condiționalităților ar putea diminua influența UE. Succesul în încurajarea țărilor să se democratizeze va depinde, în mod direct, de consecvența cu care își urmează propriile declarații. În arealul post-comunist UE s-a concentrat pe reforma și consolidarea instituțională în perioada de preaderare, dar după aderare a pierdut din pârghiile necesare pentru a influența politica internă a statelor membre (H. Grabbe [257], J. Rupnik [371], I. Krastev [293]). Crizele de politică internă din state, precum deriva autoritară în Polonia, politicile izolaționiste ale Ungariei sau influențele puternice de dreapta din Olanda, au dus la modificări permanente ale agendei UE și a obiectivelor inițiale (J.-W. Muller [316], J. Fomina și J. Kucharczyk [247], M. Nalepa [320], R.- D. Kelemen [283]).

UE a urmărit să integreze valorile democratice în toate politicile și programele sale și dispune de diferite instrumente politice în acest domeniu, pentru acțiuni specifice, inclusiv finanțarea proiectelor dedicate prin intermediul instrumentelor sale financiare. Articolul 2 din Tratatul privind Uniunea Europeană (TUE) se referă la valorile fundamentale ale UE „demnitatea umană, libertatea, democrația, egalitatea, statul de drept, precum și respectarea drepturilor omului, inclusiv a drepturilor persoanelor care aparțin minorităților”. Articolul 3 (TUE) prevede obiectivele UE în relațiile sale cu ansamblul comunității internaționale: „Uniunea contribuie la eliminarea sărăciei și protecția drepturilor omului și, în special, a drepturilor copilului, precum și la respectarea strictă și dezvoltarea dreptului internațional, inclusiv respectarea principiilor Cartei Organizației Națiunilor Unite”. Deși Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene, articolul 6 alineatul (1), se referă în mod explicit numai la aplicarea dreptului Uniunii, instituțiile, organismele și statele membre ale UE trebuie să respecte Carta și în relațiile externe. Țările care aderă la UE trebuie, de asemenea, să respecte Carta. Articolul 6 alineatul (2) impune UE să adere la Convenția europeană a drepturilor omului (4.1.2). Articolul 21 din TUE se referă la principiile care stau la baza acțiunilor externe ale Uniunii. Prin acest Articol UE își însușește principiul „indivizibilității drepturilor omului și a libertăților fundamentale”, angajându-se să considere drepturile economice și sociale la fel de importante ca cele civile și politice. Articolul 205 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene (TFUE): Dispoziții generale privind acțiunea externă a Uniunii, stabilește că acțiunile internaționale ale UE trebuie să aibă la bază principiile prevăzute la articolul 21 din TUE.

Pilonului tematic care constă în programe cu acoperire mondială privind drepturile omului și democrația, organizațiile societății civile, stabilitatea și pacea, precum și provocările globale este acoperit de instrumentul financiar IVDCI - Europa globală. În prezent acesta este principalul instrument financiar pentru acțiunea externă a Uniunii Europene, cu o alocare de 79,5 miliarde EUR pentru perioada 2021-2027. Instrumentul simplifică arhitectura de finanțare externă a UE (fuzionând programele anterioare, inclusiv Instrumentul de cooperare pentru dezvoltare, Instrumentul european de vecinătate, Instrumentul de parteneriat, Instrumentul european pentru democrație și drepturile omului, Fondul european pentru dezvoltare durabilă și Instrumentul european pentru pace) [58]. Acesta acoperă cooperarea cu toate țările din afara UE, cu excepția țărilor implicate în procesul de preaderare la UE, a teritoriilor de peste mări și a teritoriilor cărora li se aplică programe geografice. Instrumentul financiar este organizat în jurul a trei piloni principali. Alături de cel menționat mai sus, include pilonul geografic: programe pentru țările din vecinătatea europeană (estică și sudică), Africa Subsahariană, Asia și Pacific, America și zona Caraibilor. Aceste programe se axează pe domenii de cooperare precum buna guvernare,

eradicarea sărăciei, migrația, mediul și schimbările climatice, creșterea economică și ocuparea forței de muncă sau securitatea și pacea, printre alte aspecte transversale. Pilonul pentru reacție rapidă, care permite finanțarea unei capacități rapide de gestionare a crizelor, de prevenire a conflictelor și de consolidare a păcii. Aceste acțiuni urmăresc să coreleze eforturile umanitare cu cele de dezvoltare, să sporească reziliența țărilor afectate de criză sau să abordeze priorități în materie de politică externă.

Uniunea Europeană este un aliat natural al ONU, Consiliul Europei, Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa și alte organizații internaționale. Menține relații diplomatice cu aproape toate statele lumii, fiind reprezentată printr-o rețea de 140 de delegații la nivel bilateral și regional, iar 7 delegații reprezintă Uniunea Europeană pe lângă organizațiile internaționale la Geneva, New-York, Paris, Viena, Strasbourg și Addis-Abeba. Obiectivul delegației Uniunii Europene constă în realizarea Politicii Externe și de Securitate Comună, inclusiv prin implicarea în procesul de adoptare a deciziilor pe probleme internaționale, culegerea de informații și elaborarea notelor analitice [456, p. 237]. De asemenea, trimite reprezentanți cu misiuni speciale, care pot concomitent să exercite funcția de șef al Delegației Uniunii pe teritoriul țării de reședință [387, p. 1], care promovează politicile și interesele UE, exercită un rol important în asigurarea păcii, stabilității, statului de drept, și sprijină activitatea Înaltului Reprezentant al Uniunii.

În calitate de observator în cadrul ONU, Uniunea Europeană este singurul participant nestatal și parte a mai mult de 50 de acorduri multilaterale și convenții, deși nu dispune de niciun vot. Uniunea Europeană a obținut un statut special de participant cu drepturi depline într-o serie de subdiviziuni și instituțiile specializate ale ONU. În mod colectiv, împreună cu statele membre, reprezintă cel mai mare contribuitor financiar pentru sistemul ONU. Suma contribuțiilor statelor membre reprezintă 38% din bugetul regulat al ONU și 40% din bugetele programelor ONU de menținere a păcii. Asigură aproximativ o jumătate din toate donațiile voluntare la fondurile și programele ONU. Pentru susținerea programelor și proiectelor de asistență externă ale ONU, Comisia Europeană contribuie anual cu circa 1,35 miliarde USD [241]. În cadrul Adunării Generale ONU, UE este observator permanent din anul 1974. Rezoluția A/65/276 din 2011, cu privire la îmbunătățirea statutului de participare a UE în cadrul ONU, oferă dreptul de informare privind sesiunile și lucrările Adunării Generale; permite reprezentanților UE să exprime pozițiile comune și să participe la dezbaterile generale a Adunării Generale ONU. Reprezentanții UE beneficiază, de asemenea, de dreptul de a prezenta propuneri și amendamente convenite de statele membre [167]. În fiecare an, Consiliul UE adoptă prioritățile UE în cadrul ONU și pentru AG ONU, ținând seama de agenda ONU și de problemele de interes mondial [106], [46].

Organizația Națiunilor Unite este numită în literatura de specialitate „agent internațional pentru democratizare” [279], [322], [54], care are un rol unic în promovarea, sprijinirea și facilitarea proceselor democratice. Deși cuvântul *democrație* nu apare în Carta ONU, înțelegerea esențială a ONU despre democrație este prevăzută în Carta ONU (1945) și în Declarația Universală a Drepturilor Omului din 1948, în special articolul 21 stipulează că: „voința poporului va sta la baza autorității guvernului” [322, p. 5], [411]. Cu toate acestea, mențiunea pune un accent destul de limitat pe alegerile libere și corecte din perspectiva actuală. Democrația nu este o condiție prealabilă pentru aderarea la ONU, iar membrii candidați trebuie să fie doar „state iubitoare de pace care acceptă obligațiile stipulate în Cartă și sunt capabile și dispuse să îndeplinească aceste obligații” [409, art. 4 (1)]. Cercetătorii P. Uvin și I. Biagiotti aduc bunăoară următoarea explicație „în 1995 nu existau principii și norme codificate sau regimuri democratice internaționale”, iar calitatea de membru al ONU „nu era condiționată de practicile democratice ale guvernelor” [412]. P. Dimitriu notează că în anul 1991, PNUD a publicat un indicator al democrației în Raportul privind dezvoltarea umană [410], ceea ce a provocat o reacție nu tocmai pozitivă din partea statelor membre ONU [54, p. 371].

Prevederile art. 2 (7) din Carta ONU privind suveranitatea statului și neintervenția în afacerile interne au fost accentuate prin instrumentele juridice ale organizației. Tratatul multilateral, precum Pactul internațional pentru drepturile economice, sociale și Pactul Internațional privind Drepturile Civile și Politice din 1966, intrate în vigoare în 1976, împreună cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, stabilesc baza legală pentru principiile democrației în temeiul dreptului internațional și precizează drepturile esențiale pentru o participare politică eficientă. Declarația Universală a Drepturilor Omului a inspirat elaborarea constituției statelor din întreaga lume și a contribuit în mare măsură la acceptarea globală a democrației ca valoare universală. Cu toate acestea, deși promova anumite norme ce prevedeau o formă de democrație în interiorul statelor, ele nu impuneau încă o normă internațională de promovare a democrației [360]. În special, pe parcursul dominației ideologiei Războiului Rece și într-o perioadă în care țările noi independente nu erau dornice să-și compromită suveranitatea prin control internațional asupra proceselor interne de guvernare, democrația era promovată ca un principiu vag, iar la nivel internațional aceste condiții erau percepute ca fiind prea sensibile. Sfârșitul Războiului Rece, însă, a deschis calea unei abordări mai complexe a drepturilor omului la nivel internațional și a acceptării unei concepții mai vaste despre pace și securitate. De asemenea, au fost influențate noțiunile structurale și globale de securitate internațională și a putut fi observată o schimbare a atitudinii de la o paradigmă a securității naționale la una a „securității umane”, care clasifică

problemele guvernării din interiorul statelor ca fiind de relevanță directă pentru pace și securitate între state și, prin urmare, o problemă legitimă în domeniul relațiilor internaționale.

Declarația de la Viena împreună cu planul de acțiune, semnată de membrii ONU și adoptată la Conferința Mondială privind Drepturile Omului în anul 1993, în paragraful 8 prevede că: ”Democrația, dezvoltarea și respectarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale sunt interdependente și se consolidează reciproc. Democrația se bazează pe voința exprimată în mod liber a poporului de a-și determina propriile politici, economii, sistemele sociale și culturale, și participarea deplină la toate aspectele vieții lor” [401, par. 8]. Acest eveniment important în dezvoltarea activității ONU a condus la înființarea Biroului Înaltului Comisar pentru Drepturile Omului (OHCHR), prin rezoluția 48/141 [352] care detaliază mandatul său.

În legătură cu ONU, subiectul corelației dintre pace, drepturile omului și democrație a devenit intens analizat în literatura de specialitate către sfârșitul anilor '90 ai sec. al XX-lea [232]. Cercetătorii subliniază că democratizarea în statele membre a început să fie recunoscută ca un cadru politic esențial pentru protecția drepturilor omului; prin acțiunile sale, ONU nu instaurează guverne democratice, dar adoptă instrumente ce pot contribui la promovarea și consolidarea culturii democratice în societate, în două contexte fundamentale: planificarea operațiunilor de restabilire și menținere a păcii, sau reconstrucție instituțională post-conflict, și organizarea eforturilor generale de promovare a dezvoltării umane, a bunei guvernări și sprijinirea societății civile. Ch. Joyner observă că ONU încadrează democratizarea în zona de asistență privind consolidarea partidelor politice, organizarea alegerilor naționale, relația cu mass-media, instituirea mijloacelor de control al responsabilității și transparenței pentru conducătorii politici, îmbunătățirea situației drepturilor omului [279].

Trebuie să menționăm că ONU a susținut și a contribuit la Conferințele Internaționale ale Democrațiilor Noi sau Restaurate, mișcare inițiată în 1988. Adunarea Generală a cerut Secretarului General, în urma celei de-a doua conferințe din 6 iulie 1994, prin rezoluția 49/30 să pregătească un raport privind „modalitățile și mecanismele prin care sistemul ONU ar putea sprijini eforturile guvernelor de a promova și consolida democrațiile noi sau restabilite”. [348]. În sensul redefinirii conceptuale a democrației în condițiile proprii și specifice ale sistemului ONU, se înscrie inițiativa venită din partea României. O apreciere clară a valorii rezoluției 2000/47 (E/CN.4/RES/2000/47) cu titlul *Promovarea și consolidarea democrației* promovată în cadrul Comisiei Drepturilor Omului, ulterior, a Adunării Generale ONU, este exprimată de Ch. Tomuschat: „După ce Adunarea Generală a votat rezoluția 55/96 (A/RES/55/96), nu mai rămâne aproape nimic de făcut pe planul principiilor” [435]. În mod similar, T.-J. Farer recunoaște că „până acum se poate spune că cea

mai importantă rezoluție a Comisiei Drepturilor Omului este 2000/47, (...) prin ceea ce asociază în mod explicit participării electorale multipartidismul într-un proces liber și corect” [244, p. 38].

În opinia autorilor E. Newman și R. Rich, [322, p. 167] punctul culminant al deliberării ONU asupra consecințelor și perspectivelor democrației și a democratizării a fost raportul Secretarului General, Boutros Boutros-Ghali *O agendă pentru democratizare* [187]. Cu toate că, existau tot mai multe cereri din partea guvernelor în privința asistenței pentru dezvoltarea instituțiilor democratice, ideea de a conceptualiza rolul ONU pentru democratizare era considerată riscantă („*risky business*”), având în vedere preocupările legate de suveranitate și conotațiile intervenției pe care le-ar fi implicat; mulți din Organizația Națiunilor Unite nu au văzut această abordare ca fiind atribuită autorității serviciului public internațional. În anul 1999, Secretarul General Kofi Atta Annan abordează tematica în mod similar, de asemenea cu vizibilă precauție. În adresarea sa *Peace and Development – one struggle, two fronts*, se menționează că „democrația este în esență o formă de gestionare non-violentă a conflictelor. Dar este necesară o notă de prudență. În vreme ce rezultatul final este foarte mult de dorit, procesul democratizării poate fi destabilizator – în special când statele introduc sisteme electorale în care câștigătorul ia totul, fără o asigurare adecvată a drepturilor omului” [182, p. 28].

Corelația între democratizare și evitarea războiului este abordată prin teoriile păcii democratice. Autorii volumului *Debating the Democratic Peace* [192] îl citează pe S. Huntington, care rezumă importanța problemei atunci când spune că: „tezele păcii democratice sunt printre cele mai semnificative propuneri ale științelor sociale în ultimele decenii, cu impact esențial atât pentru teorie, cât și pentru domeniul practic al politicilor; se aduce exemplul dovezilor statistice furnizate în mare parte de R.-J. Rummel [369], și anume că în perioada 1816 - 1991, din cele 353 de perechi de națiuni care luptau în marile războaie internaționale, niciuna nu a avut loc între două democrații.

Un exemplu privind aplicarea tezelor păcii democratice este și acțiunea diplomatică a coaliției interguvernamentale globale Comunitatea Democrațiilor (CoD), lansată la inițiativa comună a SUA și Poloniei în cadrul Conferinței Ministeriale de la Varșovia, în vederea avansării și apărării democrației, inclusiv prin acțiuni diplomatice colective în cadrul ONU și a altor foruri multilaterale [213]. Documentul fondator la care au aderat 106 state este Declarația de la Varșovia semnată la 27 iunie 2000 [420]. Declarația subliniază interdependența dintre pace, dezvoltare, drepturile omului și democrație, totodată, recunoaște că țările se află la „etape diferite” în dezvoltarea lor democratică și solicită schimbul de experiențe și a celor mai bune practici. Ceea ce pare a fi un accent sporit pe principiul neintervenției în afacerile interne este principiul colaborării prin dialog decât sancționare [226, p. 11], oferind atât statelor membre un forum de a învăța unii de la alții, cât și sprijin pentru țările în tranziție din afara Comunității, în baza practicilor și

normelor esențiale de instituire eficientă a democrației. Planul strategic pentru 2018–2023 al Comunității Democrațiilor vizează obiectivele propuse în baza celor 19 principii democratice recunoscute în Declarația de la Varșovia drept valori democratice universale și angajamentul de a respecta și întreprinde acțiuni concertate pentru promovarea și protejarea libertăților democratice, consolidarea instituțiilor democratice și extinderea participării politice. Misiunea prevede sprijinul proceselor democratice în statele membre și pentru țările care nu sunt parte a Comunității dar implementează reforme democratice; valorificarea oportunităților de dialog și sporirea culturii politice; reducerea efectelor nocive ale corupției, manipularea prin tehnologii emergente și finanțare ilicită în politică; extinderea parteneriatelor cu organizații și rețele internaționale și regionale cu idei similare și mandate complementare, focusate pe expertiză sau asistență tehnică, pentru a valorifica resursele și a crește impactul [213].

O altă inițiativă globală de cooperare multilaterală pentru dezvoltare și democrație, care a fost formalizată în anul 2019 în marja celei de-a 74-a sesiuni a Adunării Generale ONU, la inițiativa Germaniei și Franței, este *Alianța pentru Multilateralism (ApM)* [180]. Această platformă are menirea să atragă și să genereze formate de cooperare flexibile în jurul agendei de dezvoltare pentru susținere și promovarea unei ordini internaționale bazate pe dreptul internațional și respectarea statului de drept, cu Organizația Națiunilor Unite în centrul ordinii multilaterale. Miniștrii de externe din întreaga lume au acționat concertat pentru a valorifica obiectivele și a sprijini prin acțiuni concrete diplomația multilaterală, având în vedere presiunea în creștere asupra multilateralismului din ultima perioadă. Deși nu este o organizație dar inițiativă informală, ApM își propune să faciliteze interacțiunea directă și nerestricționată, concentrând într-un singur proces mai multe categorii de actori: organizații interguvernamentale, neguvernamentale, comunitatea academică și mediul privat. Scopul forumului este contribuția la revigorarea multilateralismului ca mijloc de soluționare a problemelor globale, și urmărește în principal să influențeze pozitiv procesele de reformă, eficientizarea și adaptarea Organizației Națiunilor Unite, dar și revitalizarea altor instituții internaționale. Obiectivele Alianței pentru multilateralism vizează promovarea principiilor dreptului internațional, inclusiv prin inițiative politice; contribuții bugetare sau expertiză; promovarea inițiativelor privind consolidarea sistemului multilateral, îndeosebi în situațiile în care reglementările sunt absente sau insuficiente; reformarea și modernizarea organizațiilor internaționale actuale, pentru a le face mai transparente, responsabile și capabile să producă rezultate concrete pentru cetățeni. Republica Moldova s-a aliniat eforturilor ApM și s-a asociat apelului la acțiune pentru consolidarea dreptului umanitar internațional în calitate de instrument esențial pentru respectarea drepturilor omului, asigurarea prosperității, garantarea păcii și securității globale [126].

Un rol nou în completarea acțiunilor ONU pentru dezvoltare democratică a avut Fondul pentru Democrație al Organizației Națiunilor Unite (UNDEF), înființat la *Summitul Mondial* de la New York în 2005, cu scopul sprijinirii țărilor care solicită asistență în procesul democratizării [356, par. 135-137]. Acest fond fiduciar susținut prin contribuții voluntare din partea statelor membre, sub autoritatea Secretarului General, semnifică pentru beneficiarii săi un nivel mai înalt de angajament politic față de valorile democratice. UNDEF este condus de un Consiliu consultativ și include reprezentanți ai statelor membre, eminenți academicieni și lideri ai societății civile globale. Proiectele finanțate se concentrează pe domenii ca: egalitatea de gen și împuternicirea femeilor; implicarea tinerilor; statul de drept și drepturile omului; consolidarea interacțiunii societății civile cu Guvernul; mass-media și libertatea de informare; procese electorale.

Pentru că a fost un instrumente important de cooperare globală pentru dezvoltare, trebuie să menționăm *Declarația ONU a Mileniului* (rezoluția 55/2 din 8 septembrie 2000) [358], adoptată de majoritatea șefilor de stat și guverne la *Summitul Mileniului* de la New York. Noul parteneriat global viza reducerea sărăciei extreme și propunea o serie de obiective, toate cu un termen final către anul 2015. Acestea au devenit cunoscute ca *Obiectivele de Dezvoltare ale Mileniului (ODM)*. Deși ODM nu includeau obiective concrete privind democrația în sine, ele subliniau necesitatea consolidării capacității tuturor țărilor de a pune în aplicare principiile și practicile democrației. Aceasta venea în contextul adoptării de către Adunarea Generală la sfârșitul anului 2000 a unei rezoluții specifice ce prevedea o legătură mai clară între democrație și ODM și viza rolul societății civile și al comunităților locale în vederea apropiării autorităților guvernamentale de cetățeni. Cu toate acestea, în Raportul de cooperare pentru dezvoltare al OECD din 2013 [226] se recunoaște că, deși Obiectivele de Dezvoltare ale Mileniului au înregistrat anumite rezultate în legătură cu creșterea nivelului de conștientizare a publicului și stimularea sprijinului politic pentru reducerea sărăciei, acestea nu au îndeplinit viziunea Declarației Mileniului a Națiunilor Unite; au avut un domeniu de aplicare restrâns; nu au propus o abordare strategică; și nu au favorizat o gândire nouă.

Prin urmare, ONU propune o nouă agendă internațională de obiective, cu un accent mai puternic pe comunicarea eficientă a aspirațiilor sale și pe strategii cu caracter transformațional și care, în același timp facilitează monitorizarea. În anul 2015 Adunarea Generală ONU a adoptat Agenda 2030 pentru Dezvoltare Durabilă prin Rezoluția 70/1 [359]. Cunoscute drept *Obiective Globale*, au intrat în vigoare în ianuarie 2016, acoperind domenii noi, precum schimbările climatice, inegalitatea economică, inovațiile, consumul durabil, pacea și justiția. Aceste priorități ghidează agenda și finanțarea Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD). În calitate de agenție pentru dezvoltare PNUD își desfășoară activitatea în aproximativ 170 de țări și teritorii, și oferă sprijin guvernelor de a integra ODD-urile în planurile de dezvoltare și politicile naționale.

În aserțiunea lui L. Robin [361, p. 109] și vom fi de acord cu cercetătorul, mandatul Națiunilor Unite în primul rând ține de promovarea păcii și buna guvernare. Organizația nu este condusă de „o viziune/ agendă națională” dar funcționează în baza consimțământului țării care solicită asistență, și nu în baza unui șablon universal, fiind în general, sensibilă la contextul local. Autorul subliniază că legitimitatea acesteia derivă din percepția că probabilitatea motivelor mixte sau ulterioare care stau în spatele asistenței pentru democrație ale ONU este redusă în comparație cu eforturile naționale, or dacă sunt mai puține probabilități de interese economice/ strategice concurente în comparație cu eforturile naționale de promovare a democrației, teoretic există mai puțină „selectivitate” în țările în care aceasta se implică. Cu alte cuvinte, agențiile ONU vor primi și vor acționa la orice solicitare de asistență pentru consolidarea proceselor democratice, atât timp cât condițiile practice și termenii sunt satisfăcătoare. În plus, există limitări politice cu privire la implicarea Organizației Națiunilor Unite și, prin urmare, la ceea ce poate realiza, în conformitate cu structura sa ca organizație interguvernamentală. Națiunile Unite trebuie, în general, să lucreze prin guverne și nu se poate angaja independent în promovarea democrației la nivel local și nici nu poate sprijini ONG-uri sau actori de opoziție politică, chiar dacă opoziția politică este „mai democratică” decât guvernul.

Din punct de vedere practic, sistemul ONU are o rețea de programe pentru guvernanță în întreaga lume în țările în curs de dezvoltare, implementate de PNUD care are funcția de „agenție principală” în activitățile de asistență pentru democrație. Pe parcurs, acțiunile sale s-au extins, variind de la asistență tehnică pentru elaborarea și implementarea legilor electorale până la asistență pentru consolidarea unei guvernări democratice, prin respectarea articolului 2 (7) din Cartă, care prevede neinterferența în subiecte aflate sub jurisdicția internă a statelor.

Republica Moldova a devenit membră ONU la 2 martie 1992, odată cu adoptarea de către Adunarea Generală ONU a Rezoluției A/RES/46/223. La etapa actuală, pe teritoriul Republicii Moldova activează peste douăzeci de agenții rezidente și nerezidente, fonduri și programe ONU. În vederea asigurării unei coerențe programatice între diferite entități, misiunea ONU în Republica Moldova a adoptat modelul *Unitate în Acțiune* (Delivering as One). Eficientizarea cooperării dintre Republica Moldova și ONU se axează pe contribuția Programelor de Țară ale agenților specializate precum UNFPA, UNICEF, PNUD, etc., armonizarea cu Acordul de Asociere RM-UE, și alte documente aflate în derulare, având ca scop principal coerența acestor documente și sprijinirea implementării agendei de reforme a Guvernului [105].

În prezent, activitatea ONU în Moldova se desfășoară în conformitate cu *Cadrul de Cooperare pentru Dezvoltare Durabilă 2023-2027 (UNSDCF)* [26]. Acesta reprezintă acordul între Guvernul Republicii Moldova și ONU în vederea extinderii cooperării lor și a multiplicării

rezultatelor deja obținute conform cadrului anterior (Cadrul de Parteneriat ONU - Republica Moldova pentru Dezvoltare Durabilă 2018-2022). Totodată, este un angajament ferm de a extinde cooperarea comună de abordare a provocărilor de dezvoltare ale țării și a barierelor în calea unei dezvoltări sociale și economice mai incluzive, în conformitate cu prioritățile naționale descrise în Strategia Națională de Dezvoltare "Moldova Europeană 2030" [155]. Implementarea Cadrului de Cooperare prevede patru priorități strategice: 1) Instituții juste și incluzive și oportunități egale pentru dezvoltarea umană; 2) Guvernarea participativă și coeziunea socială; 3) Creșterea prosperității comune într-o economie durabilă; 4) Dezvoltare ecologică, comunități durabile și reziliență la dezastre și la schimbări climatice. Realizarea obiectivelor tematice contribuie la îmbunătățirea standardelor de viață, facilitează integrarea Republicii Moldova în Uniunea Europeană, generând peste 200 de milioane de dolari sub formă de finanțare nerambursabilă.

Republica Moldova, alături de alte 192 de state membre ale ONU, s-a angajat să pună în aplicare Agenda de Dezvoltare Durabilă 2030. Agenda este foarte complexă și are ca obiectiv să cuprindă prioritățile și particularitățile fiecărei țări. Astfel, include 17 obiective generale și 169 de obiective specifice care includ toate aspectele-cheie ale dezvoltării: i) economice, ii) sociale și iii) de mediu. Prin urmare, după ce a fost adoptată la nivel mondial, a fost necesar a fi adaptată la contextul specific al fiecărei țări (naționalizată) pentru a o face fezabilă și eficientă. ODD 16 al Agendei 2030 - *promovarea unor societăți pașnice și incluzive pentru o dezvoltare durabilă, a accesului la justiție pentru toți și crearea unor instituții eficiente, responsabile și incluzive la toate nivelurile*, este aplicat în domeniile de politică prioritare: drepturile și libertățile omului; ordine publică; justiție și prevenirea corupției; drepturi și șanse egale; protecție socială și integrare socială; finanțe publice și buget; administrație publică; tehnologii informaționale. În Republica Moldova o mare parte din țintele acestui obiectiv sunt corelate cu prioritățile naționale de politici, având în vedere că justiția, corupția și administrația publică sunt printre cele mai mari provocări și, în același timp, priorități ale Guvernului.

Totodată, aspectul larg al domeniilor cuprinse în ODD 16 corelează cu 13 capitole/articole din trei titluri ale Acordului de Asociere RM-UE. Cea mai mare relevanță o au Articolul 4 (Reforma internă) din Titlul II și Articolul 12 (Statul de drept), întrucât acestea includ în sine statul de drept, drepturile omului, justiție, administrație publică și combaterea corupției. Reieșind din particularitățile sale, țintele ODD 16 se reflectă în Articolul 10 (Armele de calibru mic și armamentul ușor și controlul exporturilor de arme convenționale) din Titlul II; Articolul 16 (Prevenirea și combaterea criminalității organizate, a corupției și a altor activități ilegale), Articolul 18 (Spălarea banilor și finanțarea terorismului) și Articolul 19 (Combaterea terorismului) din Titlul III; Capitolul 1 (Reforma administrației publice), Capitolul 7 (Gestionarea finanțelor

publice: politica bugetară, controlul intern, inspecția financiară și auditul extern), Capitolul 8 (Fiscalitate), Capitolul 16 (Mediul înconjurător), Capitolul 18 (Societatea informațională), Capitolul 20 (Dezvoltarea regională, cooperarea la nivel transfrontalier și regional), Capitolul 27 (Cooperarea în domeniul protecției și al promovării drepturilor copilului) și Capitolul 25 (Cooperarea în domeniul culturii, al politicii audiovizuale și al mass media) din Titlul IV [114].

UE și ONU colaborează în peste 170 de țări în vederea construirii societăților democratice și furnizează asistență esențială în promovarea valorilor fundamentale, care sunt parte integrantă a politicii externe a UE și constituie cei trei piloni ai sistemului ONU: drepturile omului, pacea și securitatea, și dezvoltarea. Cu toate acestea, necesitatea de reevaluare și fortificarea consensului privind ordinea internațională bazată pe statul de drept rămâne încă actuală. În acest sens, devine imperativă solidaritatea și coordonarea eficientă în procesele decizionale din cadrul forurilor multilaterale prin consolidarea instrumentelor de acțiune externă și diplomație cu propriile instrumente autonome. Condiția dată este esențială pentru ca ONU și alte organizații multilaterale să reprezinte în continuare cu adevărat foruri de consultare și luare a deciziilor la nivel mondial.

La încheierea acestui paragraf vom rezuma, că investigația noastră a reflectat specificul organizațiilor internaționale de tip universal și regional cu profil politic și economic, în baza exemplului ONU și UE, din perspectiva contribuției parteneriatelor multilaterale la dezvoltarea democratică în ansamblu, cât și a strategiilor de promovare a valorilor democrației și probabilitatea de a influența comportamentul statelor, dar și a propriilor structuri interne. Scopul nostru a fost să argumentăm, că actualmente o analiză exhaustivă a proceselor democratice la nivel global, regional, și transformarea politică a statelor nu poate ignora dimensiunea multilateralismului, realitățile și obiectivele de colaborare multilaterală în crearea normelor democratice. Vom conchiziiona în acest sens, că diplomația multilaterală poate fi considerată un mecanism important și oferă instrumente legitime de promovare a democrației, sprijină pacea, drepturile fundamentale, statul de drept, și bunăstarea social-economică.

Totodată, cu titlu de generalizare a acestui paragraf și o laconică introducere a problematicii abordate în următorul paragraf 2.2, trebuie să evidențiem că fundamentele și tendințele de evoluție a asistenței pentru democrație este, în mare parte analizată în contextul unui șir de schimbări în peisajul politic internațional, începând cu mijlocul anilor 1970 - începutul anilor 1990. Cercetătorii identifică componentele acestor tendințe în șapte regiuni ale lumii: căderea regimurilor autoritare de dreapta din Portugalia și Spania la mijlocul anilor 1970; tranziția de la dictaturi militare la guverne civile alese în mai multe țări din America Latină, sfârșitul anilor 1970 și începutul anilor 1980; declinul guvernării autoritare în unele părți ale Asiei de Est și de Sud-Est de la mijlocul anilor 1980; prăbușirea regimurilor comuniste din Europa de Est la sfârșitul anilor 1980;

destrămarea Uniunii Sovietice și înființarea a 15 state post-sovietice în 1991; declinul regimurilor de partid unic în multe părți ale Africii Subsahariene la începutul anilor 1990; o tendință slabă, dar recunoscută pentru unele țări din Orientul Mijlociu în anii 1990 (contestată de unii autori, de exemplu A. Stepan, G. Robertson [394], L. Rakner și colab., [344] ș.a).

Dacă încercările statelor dezvoltate de a influența guvernarea țărilor în curs de dezvoltare au fost o realitate geopolitică timp de o bună perioadă a epocii Războiului Rece, cel de-al treilea val al democratizării a oferit un context în care ideea că asistența externă ar putea în mod explicit să faciliteze tranzițiile democratice, a început să fie văzută și susținută ca o nouă normă. Deja în anii '80 încep să apară organizații multilaterale interguvernamentale, non-guvernamentale, naționale și internaționale dedicate, cel puțin parțial, angajamentului internațional de promovare și sprijinire a democrației. La începutul anilor 1990, asistența pentru democrație devine un element cheie al politicii externe și de dezvoltare în SUA, Canada și în Europa.

2.2. Sinteze conceptual-teoretice ale relației „democratizare” – „asistență externă pentru democrație”

Tranziția spre democrație și calitatea democrației în ansamblu, în prezent rămân subiecte actuale în dezbaterile teoretice. Un interes special prezintă contextul democratizării în fostele state socialiste din Europa Centrală și de Est, din Parteneriatul Estic și Balcanii de Vest. Tranziția postcomunistă la democrația liberală și economia de piață sunt considerate procese de transformări radicale și profunde, deopotrivă cu impact asupra dimensiunii de identitate a acestor societăți. Studiul literaturii de specialitate evidențiază multiplele controverse conceptuale care s-au dezvoltat mai ales cu privire la modelele analitice potrivite. Din aceste motive, considerăm că ar fi necesară o analiză bazată pe cercetările existente cu privire la democratizare, rolul actorilor internaționali și asistența externă pentru democrație.

Democrația este un exemplu clasic de concept „în mod esențial contestat” [7], deoarece nu există acum și nici nu este probabil să existe un consens final cu privire la definiție sau un conținut complet al ei, susțin cercetătorii. J.-A. Caporaso reliefează că democrația nu este un concept care se observă de la sine și nu implică, în mod necesar, un set omogen de indicatori operaționali, însă, există componente importante ale democrației cu care poate fi evaluat efortul unei guvernări democratice: răspunsul guvernelor la preferințele cetățenilor, reprezentare, participare, drepturi, legitimitate, răspundere, competiție politică, în special competiția electorală, separarea puterilor [199]. Ce a produs de fapt dezbateri serioase, este preocuparea pentru trăsăturile care se adaugă acestor formulări de bază. J.- S. Dryzek [233] notează în jur de 50 de atribute care au fost asociate democrației în diferite contexte istorice, precum democrația participativă, reprezentativă, liberală,

comunitariană, globală, socială, procedurală, clasică etc. Cadrele conceptuale definesc și reflectă sisteme de valori, prin urmare, înțelegerea democrației prin diversele sale abordări influențează principial opiniile despre modul în care este structurată societatea, cum funcționează democrațiile, în același timp, pot defini justificările normative cu privire la promovarea democrației.

În esență, asistența pentru democrație a fost aliniată la început concepției liberale a democrației. Studiile despre democratizare până la mijlocul anilor '90 ai secolului al XX-lea porneau de la prezumția că democrația înseamnă democrație liberală. Majoritatea studiilor comparative au evoluat odată cu fundamentele normative ale politicilor de promovare a democrației ale organizațiilor și comunității internaționale, care s-au axat treptat de la buna gestionare financiară la concepția de bună guvernare, inclusiv statul de drept și protecția drepturilor omului, iar în anumite cazuri, democrația. Aceste studii se concentrează pe dezvoltarea democratică, folosind definiții ale democrației, care includ dimensiunea procedurală, liberală și socială, pornind de la ideea că împărtășesc aceleași elemente, cum ar fi noțiunea de politică pașnică și o anumită formă de participare. În lucrarea fundamentală *Polyarchy*, R. Dahl [221] definește „*democrația procedurală*”, referindu-se la societățile în care există un set de instituții și proceduri și identifică cerințele minime pentru susținerea politicilor competitive participative. Definițiile democrației liberale păstrează semnificațiile celei procedurale, dar adaugă referințe mai explicite la protecția anumitor drepturi ale omului, adică includ o dimensiune instituțională care surprinde ideea de suveranitate populară, care se referă la noțiuni precum responsabilitate, reprezentarea cetățenilor și participare universală, totodată adaugă o dimensiune a drepturilor susținută prin statul de drept, și includ drepturile civile, politice, de proprietate și ale minorităților. Definițiile sociale ale democrației mențin dimensiunile instituționale și ale drepturilor găsite în definițiile democrației liberale, dar extind tipul drepturilor ce ar trebui protejate, inclusiv drepturile sociale și economice, considerate esențiale pentru participarea deplină a cetățenilor la deciziile colective, care le pot afecta condițiile de viață.

Conceptul de democrație multiculturală în cadrul teoriei politice, a relațiilor internaționale se referă la un sistem democratic care recunoaște și integrează diversitatea culturală, etnică și religioasă a societății, acestea fiind înțelese ca resursă valoroasă care poate contribui la îmbogățirea societății și la întărirea democrației. Totodată, concepția implică adesea reforme instituționale și juridice pentru a integra diversitatea culturală, prin modele compatibile cu principiile democratice fundamentale. Cercetătorii abordează diferit fenomenul multiculturalismului. Modelele analitice vizează: analiza unor soluții practice de adaptare a instituțiilor politice la provocările diversității: cauzată de minorități cu rădăcini istorice, concentrate teritorial într-un stat, și cea apărută relativ recent și rapid, ca urmare a fenomenului migrațional (W. Kymlicka, 1995); J. Habermas, pornește

de la capacitățile statului de a asigura ceea ce el numește democrația procedurală, tocmai pentru a reliefa capacitatea statului de a apăra, inclusiv, interesele minorităților; I.- M. Young argumentează necesitatea reformării instituțiilor internaționale pentru promovarea unui model mai incluziv de democrație ce ar permite o participare mai echitabilă a tuturor grupurilor sociale și culturale în procesele decizionale globale.

În același timp, cercetătorii au o viziune comună în ceea ce privește necesitatea consolidării cadrului normativ, care să recunoască și să protejeze diversitatea culturală în promovarea valorilor universale ale drepturilor omului și a democrației. Referitor la documentele fundamentale ce contribuie colectiv la înțelegerea și promovarea democrației multiculturale prin stabilirea standardelor internaționale, oferind cadre pentru protecția diversității culturale și linii directoare pentru guvernanta democratică incluzivă, trebuie să evidențiem: *Declarația Universală UNESCO privind Diversitatea Culturală (2001)*: abordează explicit importanța diversității culturale, rolul său în promovarea guvernantei democratice și coeziunii sociale; sublinează necesitatea unor politici care susțin pluralismul cultural și participarea tuturor grupurilor culturale în viața publică. *Convenția-cadru a Consiliului European pentru Protecția Minorităților Naționale (1995)*: reprezintă primul instrument multilateral obligatoriu juridic consacrat protecției minorităților naționale; este un document cheie în promovarea drepturilor minorităților naționale în statele membre, susținând politici de sprijinire a diversității culturale și participare în procesele democratice. *Documentul de la Copenhaga al OSCE (1990)*: include angajamentele statelor membre de a respecta drepturile minorităților naționale și de a promova participarea acestora în viața publică. *Carta Europeană a Limbilor Regionale sau Minoritare (1992)*: vizează protejarea și promovarea limbilor regionale și minoritare ca parte a patrimoniului cultural european, susține includerea diversității lingvistice în practicile democratice. *Declarația ONU privind Drepturile Popoarelor Indigene (2007)*: subliniază drepturile popoarelor indigene la autodeterminare, exprimare culturală și participare în cadrul unei guvernante democratice.

Referindu-ne la *principiul statului de drept*, corelat vastei clase conceptuale din care face parte democratizarea, a devenit prezent în discursul public al comunității internaționale și treptat un model organizațional dominant de drept constituțional și al organizațiilor internaționale [200]. Deși conceptele „*statul de drept*” și „*democrația liberală*” nu sunt sinonime, relația dintre condițiile lor avansate este strâns legată și multidimensională. Din punct de vedere juridic, democrația necesită un cadru legal-constituțional oferit de instituțiile și procedurile statului de drept, pentru a governa interacțiunea și coexistența tuturor cetățenilor, inclusiv a minorităților și grupurilor dezavantajate, garantarea respectării drepturilor omului, separarea puterilor în stat, și existența unui sistem judecătoresc independent. Totodată, statul de drept condiționează exercitarea

responsabilizării pe orizontală, adică subiecții publici și privați, inclusiv funcționarii de cel mai înalt nivel sunt supuși unei monitorizări adecvate în vederea legalității acțiunii lor publice. După cum observă T. Carothers [202], pentru o dezvoltare politică avansată, domeniul de aplicare al statului de drept depășește procesele de responsabilizare și controlul de formă, pentru că acestea nu pot asigura reforma și nu pot răspunde în mod corespunzător la schimbări, provocări, tendințe și cerințe sociale. Statul de drept facilitează drepturile individuale fundamentate pe conceptul democrației, care include instituții și procese, dincolo de domeniul imediat al sistemului juridic, înrădăcinate în acesta.

În opinia politologilor statul de drept reprezintă cea mai importantă dimensiune a guvernării, care vizează îmbunătățirea bunăstării umane și caracterizează democrațiile avansate. L.-J. Diamond și L. Morlino, de exemplu, identifică statul de drept „baza pe care se sprijină orice altă dimensiune a democratizării” [229]. Atunci când nu se respectă principiile statului de drept: participarea grupurilor dezavantajate este marginalizată; libertățile individuale sunt fragile; societatea civilă incapabilă să se organizeze și să pledeze; accesul la justiție favorizat; corupția și abuzul de putere sunt rampante, din cauză că agențiile responsabile de control sunt ineficiente; concurența politică este denaturată; și astfel, legăturile vitale pentru asigurarea calității democrației sunt perturbate și întrerupte. În mod similar observă O’Donnell cu referire la multe dintre noile democrații sau regimuri hibride: legi, criterii juridice și reglementări administrative discriminatorii; birocrăția de stat nu răspunde nevoilor publice; accesul la justiție echitabil și imparțial refuzat de către instanțe ineficiente și corupte [324].

Prin definiția statului de drept propusă de M. Mendelski [311, p. 346] înțelegem implementarea unor decizii predictibile, eficiente și legale, precum și respectarea normelor de constrângere a guvernelor. Crearea unui sistem al statului de drept într-o țară este un proces complex, care adesea implică lupta între susținătorii reformelor ce acționează ca agenți ai schimbării și oponenții reformelor care primesc recompense tocmai din menținerea status-quo-ului într-un mod netransparent, beneficiind de pe urma unui sistem juridic corupt ce servește interese particulare, în dauna interesului public.

Reformele ample sunt posibile atunci când există suficientă voință politică și capacitate de proiectare și implementarea schimbărilor structurale (M. Reich, 1995 [345]; C. Meseguer, 2005 [312]; M. Fullan, 2009 [250]). M. Reich notează că reforma vizează dimensiunea politică și aduce următoarele motive: reprezintă o selecție de valori care exprimă o anumită viziune asupra societății; reforma are consecințe distribuționale distincte privind alocarea beneficiilor și costurilor; promovează competiția între grupuri care încearcă să influențeze consecințele; adoptarea sau neimplementarea reformei este adesea asociată cu evenimente sau crize politice;

reforma poate avea consecințe semnificative pentru stabilitatea politică a unui regim. O coaliție politică puternică îmbunătățește capacitatea liderilor de a rezista presiunii costurilor economice concentrate. Pentru realizarea eficientă a reformei factorii de decizie au nevoie de metode eficiente, în scopul analizei condițiilor politice relevante și a modela factorii politici majori în favoarea reformei. În ceea ce privește diversitatea modelelor de reformă a politicilor, același autor le rezumă la trei grupuri de condiții politice în care poate avea loc reforma. De menționat că cele trei modele nu se exclud reciproc.

- Model de voință politică: deciziile liderilor politici sunt necesare și suficiente pentru o schimbare majoră a politicilor. Acest model subliniază abordarea tehnocrată și se referă la un model de actor decident rațional, dar tinde să ignore constrângerile politice în raport cu reforma politicilor. Acest model este mai probabil în circumstanțe politice, cum ar fi „un mandat puternic sau un stat puternic”.

- Modelul fracțiunilor politice: politicienii caută să servească interesele anumitor grupuri (grupuri de interese, partide politice). Analiza rațională este principalul mijloc de promovare a intereselor organizaționale. Reforma are loc atunci când corespunde distribuției preferențiale a beneficiilor pentru grupurile constitutive specifice ale liderilor guvernamentali.

- Model de supraviețuire politică: decidenții caută să protejeze interese individuale pentru a menține sau extinde controlul existent asupra resurselor. Se presupune că politicienii operează în logica politicii oportuniste și de manipulare. Reforma are loc atunci când servește intereselor personale ale liderilor politici.

Reformele democratice, problematica democratizării, și statul de drept a preocupat specialiștii în domeniu tranzitologiei, în special în legătură cu tranzițiile din arealul european [339]. Studiile comparate în mare parte analizează rolul de catalizator al Uniunii Europene în raport cu politicile de vecinătate și etapele extinderii [377], [413], [257]. Autorii concluzionează că UE promovează standardele democrației prin valori ca statul de drept, buna guvernare și drepturile fundamentale; drepturile omului sunt eficiente doar dacă pot fi invocate în fața unei instanțe; democrația este protejată dacă asigură libertatea exprimării, libertatea de întrunire și respectarea normelor care reglementează procesul politic și electoral - ceea ce a devenit un indicator măsurabil, dar nu mai puțin contestabil.

UE a acționat în mod evident în abordarea subiectului statului de drept, începând de la declarații în documentele constitutive și până la un accent pronunțat în politica de extindere (A. Fagan, I. Sircar [242]; E. Gateva [252]; N. Papakostas [329]). Un pas important a fost inițiativa politică privind Cadru UE pentru protejarea statului de drept, prezentată oficial la 11 martie 2014 [235], ulterior prin Comunicarea Comisiei către Parlamentul European și Consiliu: *Un nou cadru*

UE pentru consolidarea statului de drept. În document se menționează că: „prin aplicarea acestui principiu se asigură faptul că toate autoritățile publice acționează în limitele stabilite de lege, în conformitate cu valorile democrației și ale drepturilor fundamentale, precum și sub controlul instanțelor de judecată independente și imparțiale” [211]. Principiul statului de drept include legalitatea bazată pe un proces transparent, responsabil, democratic și pluralist în adoptarea legilor, securitatea juridică; interzicerea caracterului arbitrar al competențelor executive, instanțe independente și imparțiale, controlul jurisdicțional eficient, inclusiv respectarea drepturilor fundamentale și egalitatea în fața legii. Atât Curtea de Justiție, cât și Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CEDO) au confirmat că acestea reprezintă instrumentul de asigurare a conformității cu valorile democrației și ale drepturilor omului și respectarea acestor valori.

Astfel, UE recunoaște că apărarea statului de drept nu doar reprezintă o problemă, dar întreprinde acțiuni politice concrete. Acest fapt nu pare surprinzător, având în vedere vastul corp de literatură academică care reflecta îngrijorări foarte serioase cu privire la modul în care aborda CE promovarea statului de drept în țările din Europa Centrală și de Est, în țările din sud-estul Europei și vecinătate (A. Ágh [179]; T.- A. Börzel, Y. Pamuk [188]; A. Elbasani [234]; M. Kmezić [290]; E. Icener, et al. [272]). În pofida faptului că existau definiții operaționale ale statului de drept, Consiliul Europei și UE, nu au apelat la o definiție clară, juridică sau științifică a ceea ce înseamnă exact „statul de drept”. Dimpotrivă, multe eforturi au fost investite în explicarea motivelor pentru care nu ar putea exista o definiție universal acceptată (T. Carothers [201]; S. Chesterman [205]; R.-H. Fallon [243]; G. O’Donnell [324]). Cu toate acestea, a fost considerată întotdeauna o valoare fundamentală subînțeleasă în mod tacit, ca garantată automat pentru fiecare membru UE, întrucât este o condiție prealabilă pentru aderare în virtutea acordurilor fondatoare.

În ceea ce privește democratizarea, ca proces politic este rezultatul interacțiunii factorilor obiectivi și subiectivi, ultimii având un rol decisiv [168]. Abordarea structurală a democratizării presupune identificarea factorilor obiectivi de diferit gen care influențează într-un fel sau altul asupra transformărilor democratice, pe când cea procedurală pune accentul pe calitatea acțiunilor actorilor politici care realizează aceste transformări, adică pe factori preponderent subiectivi. Rezultat al interacțiunii factorilor obiectivi și subiectivi se consideră: dezvoltarea procedurilor și instituțiilor democratice; instituirea unui aparat de stat eficient; dezvoltarea societății economice prin crearea unei rețele, unui sistem de instituții sociale și norme corespunzătoare ca intermediari între stat și piață; dezvoltarea statului de drept; formarea societății civile prin asigurarea interacțiunii statului cu grupurile și comuniunile sociale independente.

Analiza rolului factorilor externi în contextul tranzițiilor democratice se bazează pe ipoteza că în condițiile ascensiunii interdependenței și integrării internaționale, procesele dezvoltării unei

societăți nu mai sunt „autosuficiente”, cu alte cuvinte, prezumția că de rând cu forțele motrice interne este necesar a lua în considerație un șir de factori externi, care permit interpretarea democratizării ca parte componentă a unui extins proces al dezvoltării mondiale (R.-W. Mansbach, E.-J. Rhodes [306]). O bună perioadă de timp studiile democratizării, în special mediul academic, reflectau tranziția drept un proces ce aparține exclusiv domeniului politicii interne, dată fiind dificultatea conceptualizării contextului internațional. Odată ce nu exista un consens privind esența mediului extern era complicat a defini modul în care operează în cadrul proceselor de reformare democratică. În contextul corelării variabilelor internaționale cu schimbările interne ale regimului politic Ph. Schmitter notează, că indiferent de deosebirile conjuncturii factorilor de democratizare în țările Europei de Sud și Americii Latine pe de o parte, și țărilor Europei de Est, pe de altă parte, rolul mediului internațional a fost secundar, deoarece impulsul spre democratizare în ambele cazuri venea din interiorul statelor. La nivel practic, cauza marginalizării rolului factorilor internaționali a fost problematica de a demonstra funcționalitatea mecanismului de cauzalitate dintre factorii internaționali și schimbările interne legate de tranzitarea regimurilor politice [428, p.71]. Totuși, în pofida unor astfel de dificultăți, excluderea rolului factorilor internaționali din contextul proceselor democratice a devenit nepotrivită, datorită impactului interdependenței asupra dezvoltării mondiale, ascensiunea proceselor integraționiste și a globalizării.

În studiul *The EU's democratization agenda in the Mediterranean: a critical inside-out approach*, M. Pace, P. Seeberg și F. Cavatorta [328] remarcă, că influența mediului internațional ar trebui interpretată printr-o viziune mixtă ce include structura contextuală și actorii internaționali. Autorii analizează trei tipuri de presiune pe care țările le pot experimenta: 1) presiunile structurale generate de nivel internațional, care conduc țările din interiorul sistemului la ralierea politicilor specifice, din nevoia de a se adapta la ordinea unui sistem dominat de către Occident; 2) politicile ad-hoc adoptate de state sau organizații internaționale care urmăresc influențarea distribuției resurselor printre actorii interni ai procesului de democratizare, în vederea adoptării unei decizii convenabile intereselor sale naționale sau celor reprezentative ale organizației; și 3) șocuri sau crizele internaționale ce condiționează jocul negocierii interne în cadrul proceselor de democratizare, pentru că provin din afara țării acestea nu pot fi controlate de către actorii interni.

L. Whithead [423] și Ph. Schmitter [379] identifică în raport cu dimensiunile internaționale ale democratizării următoarele mecanisme de influențare: *difuzia, controlul, condiționarea și consensul*. Drept una dintre categoriile analitice utilizate pentru definirea rolului factorilor externi în contextul proceselor de democratizare, pornind de la prezumția că proximitatea geografică cu democrații funcționale sau procese de democratizare la nivel regional influențează evoluțiile politice dintr-o țară, difuzia se caracterizează prin absența elementelor intenționale a actorilor

internaționali, a canalelor prestabilite de transmisie și a interacțiunii predeterminate cu actorii interni ai proceselor de democratizare. Controlul și condiționarea sunt formele influenței externe bazate pe motivațiile actorilor externi cât și pe instrumente de acțiune.

Potrivit autorilor N. Marinov și Sh. Nili [309], condiționalitatea și controlul reprezintă politici ce explică necesitatea extinderii democrației. *Controlul* se asociază cu presiunea și puterea actorilor externi, iar *condiționalitatea* presupune corelarea condițiilor în procesul de distribuire a beneficiilor pentru țara recipientă din partea instituțiilor multilaterale. Astfel, condiționalitatea se referă în primul rând la persuasiune, decât la constrângere și vizează acțiuni multilaterale, în timp ce controlul este în special exercitat în baza comportamentului unilateral, cea ce ar induce pericolul dezvoltării relațiilor patron–client, ar afecta dinamica procesului de democratizare. Condiționarea operează prin atragerea beneficiilor pe axa interacțiunii dintre factorii externi și interni, în special în contextul regional, recunoscut ca fiind cel mai efectiv mediu în care pot fi identificate și evaluate impactul și influența externă.

Totodată, condiționarea poate duce spre un anumit tip de convergență sau „evoluții treptate de conformare în cadrul sistemului”, în cazul în care un grup de state democratice dispune de suficientă putere și mecanisme instituționale pentru atragerea regimurilor în tranziție. În cele din urmă, consensul presupune influența bazată pe susținerea internațională a unor grupuri sociale și politice, generând astfel indirect norme și așteptări democratice [423]; operează cu probabilitatea că democrația este un proces social complex, care necesită susținerea transformărilor nu doar prin consolidarea instituțiilor de guvernare, dar și profunde schimbări la nivel social și cultural.

În această ordine de idei, trebuie să menționăm că studiile teoretice în domeniul promovării democrației se bazează în special pe următoarele modele de analiză. G. Pridham este printre primii autori care analizează influența factorilor internaționali în democratizarea țărilor din regiunea Mediterană (Spania, Portugalia și Grecia) și avansează conceptul de *pârghii externe* [338]. Cercetătorul a făcut distincția între *convergența*, care implică o legătură cauzală directă între actorii externi care promovează democrația și reacțiile interne, și *difuzia*, care materializează influența externă doar prin factori neintenționali [340]. S.-P. Huntington a exemplificat controlul prin cazuri de intervenții militare în scopul promovării democrației și difuzia prin așa-zisele „valuri de democratizare” [271]. Ph. Schmitter și I. Brouwer au aprofundat modalitățile practicii internaționale de promovare și protecție a democrației; au determinat categoriile de consens drept asistență prin recompense pentru țările în tranziție democratică, precum: monitorizarea electorală, fonduri pentru consolidarea instituțională, sau sprijinirea organizațiilor neguvernamentale ce activează în domeniul drepturile omului [380]. Autorii S. Levitsky și L.-A. Way [299], P. Burnell

[196] au dezvoltat categoria *presiunilor diplomatice* cu scopul de a le diferenția de sancțiunile și stimulentele economice.

Unii cercetători au încercat să dezvolte aceste modele. Astfel, referindu-se la influența externă în transformările post-comuniste W. Jacoby reduce categoriile de la patru la trei: inspirația, coaliția și substituția [274]. Autorii studiului privind criza regimurilor nedemocratice și lecțiile celui de-al treilea val, P.-G. Cortona et al., se referă la emulare, promovare și impunere [217]. Concluziile generale reliefează, că emularea și inspirația sunt similare cu convergența sau difuzia, iar impunerea și substituția corespund controlului; promovarea și coaliția ar coincide cu ceea ce L. Whitehead [423] numește *consens*, și apoi a fost delimitat prin condiționalitate și asistență; promovarea ar corespunde și cu sancțiunile.

F. Schimmelfennig, U. Sedelmeier [377] în studiul *Europenizarea Europei Centrale și de Est* identifică logica consecințelor în baza comportamentului rațional al actorilor și cea a conformării fondată pe identitate, valori și norme (UE stabilește norme iar candidații se conformează). Autorii folosesc sintagma *stimulente externe* care include recompense și sancțiuni (condiționalitatea pozitivă, cât și cea negativă), și categoria *învățare socială*, care se referă la așteptările care se materializează prin procese de socializare (consensul lui L. Whitehead, dar în mare parte și convergența intențională, cât și difuzia spontană). Cercetătorii A. Magen, T. Risse și M.-A. McFaul în publicația *Promovarea democrației și a statului de drept. Strategii americane și europene* au explicat asistența democratică drept consolidarea capacităților, iar socializarea drept persuasiune normativă; de asemenea, au inclus stimulentele ex- post și condiționalitatea ex- ante în aceeași categorie analitică [304]. Autorii L. Morlino și A. Magen propun următoarea clasificare: control (militar), condiționalitate (sancțiuni negative și recompense pozitive), socializare (prin procese sociale, educative, tehnologice, culturale), exemplu-imitare (cunoașterea intențională „*intentional lesson drawing*”) [314]. Însă, și în cazul acestei clasificări s-a opinat că aceste categorii nu îndeplinesc criteriul de excludere reciprocă, socializarea și imitarea intențională identifică două fațete ale procesului, iar reducerea sancțiunilor și recompenselor la o singură categorie pare a fi și mai imprecisă. Astfel, o generalizare a mecanismelor de influență externă asupra proceselor de democratizare ar rezuma următoarea clasificare: imitarea - contagiune dacă este spontană sau convergență dacă este intențională; control - direct prin intervenție militară sau indirect prin comerțul cu arme, sau asistență militară; condiționalitatea politică - prin aplicarea sancțiunilor negative (sancțiuni comerciale, reducere sprijinului financiar, excludere), și recompense pentru dinamica pozitivă în realizarea reformelor democratice.

Referitor la o clasificare a stimulentele, cercetătorii le grupează în *asistență pentru democrație* - fonduri specifice pentru îmbunătățirea performanțelor politice ale țării beneficiare,

presiune diplomatică - prin declarații sau misiuni în sprijinirea grupurilor interne pro-democratice, *asistență economică* - prin sporirea ajutorului acordat guvernelor în proces de democratizare. În aserțiunea cercetătorului M. Liborio, asistența pentru democrație constă în sprijinul economic pentru organizarea procesului de monitorizare electorală sau consolidarea participării politice - prin finanțarea ONG-urilor care promovează drepturile omului, mass-media independente. În același timp, acest gen de sprijin nu trebuie confundat cu *asistența externă pentru buna guvernare* care vizează reforma administrației publice, a sistemului judiciar, a forțelor de securitate și lupta împotriva corupției, care poate fi compatibilă cu o democrație liberală sau un regim hibrid [300].

Analizând mecanismele structurilor internaționale de influență asupra transformărilor unui stat în tranziție, J. Pevehouse susține că mecanismul condiționalității derivă din paradigma raționalistă în funcție de care un actor internațional promite unele posibile beneficii în funcție de anumite condiții [333]. Acest lucru se poate realiza fie prin intermediul acțiunilor diplomatice și economice, fie prin aderarea la acel organism internațional, conjunctura dată implicând și rol semnificativ al forțelor interne. Strategiile de promovare a democrației și politicile de asistență pentru dezvoltare, atât la nivel bilateral cât și multilateral, profilează capacitatea actorilor internaționali drept „agenți ai democratizării”, iar Uniunea Europeană poate fi considerată un astfel de factor, pentru că este în măsură să ridice standardele unei guvernări democratice [363].

Considerat unul din cele mai influente modele structurale, cel dezvoltat de S. Levitsky și L. Way, indică că gradul de succes al actorilor externi în promovarea democrației este condiționat de doi factori, și anume: *pârghia* (leverage) - determinată de vulnerabilitatea statelor ce au nevoie de asistență, și *legăturile* (linkages) - densitatea legăturilor între actorii externi și statul beneficiar de ajutorul extern [299]. În opinia autorilor eficiența influenței externe, din partea unui stat, a unui grup de state sau a unei organizații apare atunci când pârghiile sunt puternice, iar conexiunile complexe. Teoria elaborată de S. Levitsky și L. Way arată că diferențele de intensitate ale legăturilor și pârghiilor modelează rezultatele proceselor de democratizare. Din perspectiva variațiilor pe cele două niveluri, modelul definește patru situații posibile: 1) Dacă legăturile sunt intense și pârghia este puternică și consistentă atunci putem asista la contribuții importante la democratizare chiar și în state cu condiții interne nefavorabile; 2) Când legăturile sunt puternice, dar pârghia este relativ slabă, presiunea democratizării va fi difuză, lentă, indirectă, dar poate fi totuși substanțială; 3) Când pârghia este puternică iar legăturile slabe, presiunea democratizării va fi intermitentă și doar parțial eficientă; 4) Cel mai rău caz apare când atât pârghia, cât și legăturile sunt slabe, presiunea internațională în vederea democratizării fiind minimă.

Autorii justifică crearea acestui model pentru a explica de ce evoluția statelor post-comuniste diferă atât de mult, formulând conceptele: *pârghia Vestului* (Western leverage)

înțeleasă ca vulnerabilitatea guvernelor la presiunea externă a Vestului; și *legăturile cu Vestul* (linkage to the West) înțeleasă ca densitatea relațiilor economice, politice, organizaționale, sociale și de comunicare ale unui stat cu Vestul. Modelul S. Levitsky și L. Way sugerează că influența externă asupra democratizării poate fi analizată pe șase dimensiuni: *legături economice* - credite, investiții și asistență financiară; *legături geopolitice* - relații cu guvernele occidentale, alianțele și organizațiile euroatlantice; *legături sociale* - turism, migrație, comunități de diasporă și educația elitelor; *legături tehnocratice* - se referă la elite educate în străinătate; *legături de comunicare* - telecomunicații transfrontaliere, conexiuni de internet, de infrastructură, și mass media din Vest; *legături între societatea civilă transnațională* - ONG, biserici, organizații de partide sau alte rețele.

Pornind de la modelul S. Levitsky și L. Way, o serie de cercetători dezvoltă modele de interacțiune dintre state și/sau organizații internaționale, structuri regionale pentru a clarifica impactul asupra schimbării comportamentului atât a statelor/structurilor cât și la nivelul individual al actorilor. Spre exemplu, G.-A. Nelaeva și A.-V. Semenov examinează „competiția legăturilor și a pârgiilor” ce rezultă în urma interacțiunilor dintre mai multe puteri globale cu interese în anumite regiuni, cum ar fi Rusia, Turcia, SUA, UE. În baza studiului de caz al Serbiei, autori menționează că influența acestor actori, în deosebi opoziția influențelor din Federația Rusă și UE, în special în contextul crizei din Ucraina aduce, în mod semnificativ, presiune adițională pe statele în curs de democratizare [321]. În accepția lui G. Sasse [374], legăturile și promovarea democrației în vecinătatea estică a UE ar viza o a șaptea categorie de pârgii internaționale sub forma *asistenței pentru dezvoltare* (aid linkages), care include trei tipuri de asistență pentru dezvoltare: asistență economică, asistență pentru democrație și asistență militară. Mai mult decât în cazul celorlalte dimensiuni delimitate de S. Levitsky și L. Way, asistența pentru dezvoltare este o pârgie aplicată strategic de către statele donatoare, susține autorul, având drept consecințe sancționarea mai rapidă a abuzurilor de putere; probabilitatea sporită a unui răspuns internațional (dezbateri în media internațională, acțiunea ONG-urilor etc); încurajarea forțelor pro-democratizare interne; schimbarea echilibrului de putere la nivel local prin schimbarea preferințelor individuale într-o direcție favorabilă reformării.

Inițial, asistența pentru susținerea democrației a fost concentrată în mare măsură pe procesele electorale, în special pe monitorizarea alegerilor și, mai târziu, pe sprijinul administrativ pentru procesele electorale. Deși alegerile „libere și corecte” rămân a fi testul și sursa de legitimitate a guvernării democratice și un obiectiv major al asistenței pentru democrație, acțiunile acoperite de sprijinul pentru democrație, în anumită măsură, a evoluat. În anii 1980 în America Latină, ulterior în Europa de Est la începutul anilor '90, asistența internațională este direcționată pe reformele instituționale, inclusiv crearea autorității constituționale, organisme de supraveghere,

structuri anticorupție, reforma sistemului judiciar și promovarea statului de drept. De la mijlocul anilor 1990 o atenție tot mai mare este centrată pe rolul societății civile și mass-media, este recunoscută importanța colaborării cu parlamentele și partidele politice și aprofundate segmentele de transparență și responsabilizare.

Cu toate că poate fi evidențiat impactul transformator asupra țărilor în tranziție, datorită evoluției în timp a asistenței internaționale, progresul a fost marcat de incapacitatea de a adapta suficient și strategic obiectivele sprijinului pentru democrație. În esență instrumentele de asistență s-au dezvoltat într-un cadru analitic unic ce presupune anumite etape cheie ale democratizării, dar nu întotdeauna, au reușit să surprindă nuanțele specifice contextului și necesitatea reformelor pe toate dimensiunile democrației. În ansamblu, numărul traiecturilor de succes rămâne limitat, majoritatea țărilor care au început tranziția democratică în anii 1990 au rămas în așa-numite „zone gri” sau „regimuri hibride”. În aceste cazuri, diversitatea de structuri politice include pluralismul ineficace profund înrădăcinat și sisteme de putere dominante, astfel reprezintă mai degrabă traiectorii alternative decât doar întârzierea sau inversiunea progreselor în tranziția liniară, de la autoritarism la democrații liberale. În acest sens, depășirea unei abordări universale a paradigmei tranziției continuă să prezinte o provocare majoră a diplomației multilaterale în dezvoltarea instrumentelor de asistență pentru democrație și reforme democratice.

Asistența UE pentru democrație a fost deseori criticată atât în dezbaterile publice cât și literatura academică. Sancțiunile, condiționalitatea sau asistența pentru buna guvernare au fost percepute ca puțin eficiente. Interesele de securitate sau economice au manipulat pe sprijinul pentru democrație și drepturile omului, UE fiind adesea criticată pentru inconsecvență în strategiile sale de promovare a reformelor democratice. Cu toate acestea, în unele cazuri experții și factori de decizie au tins doar să formuleze concluzii referitoare la ineficiența politicilor de sprijin extern pentru democrație fără argumente clare asupra consecvenței. În capitolul următor vom reflecta unele studii de reper ale cercetărilor și sinteze de opinii care sugerează că asistența pentru buna guvernare poate funcționa și promovează reformele democratice dacă este bine direcționată în conjunctură locală, aplică instrumentele diplomației multilaterale în mod constant, în strânsă coordonare cu alți donatori (organizații internaționale și statele membre).

Organizația Națiunilor Unite este activă în sprijinirea democrației la cererea sau consimțământul explicit a statelor membre. Atunci când ONU este invitată de un stat să sprijine tranziția democratică, organizația are rolul de asistent, iar serviciile sale au în principal caracter tehnic. Asistența pentru guvernare democratică a fost o prioritate cheie de la începutul anilor 1990. Având în vedere cererea tot mai mare pentru asistența electorală, ONU a adoptat mai multe regulamente și linii directoare în acest scop. Rezoluția 46/137 a Adunării Generale din 1991

introduce propuneri importante pentru stabilirea unor reguli și structuri instituționale pentru desfășurarea asistenței electorale. Din 1988 până în 1994, Adunarea Generală a adoptat rezoluții anuale privind îmbunătățirea eficienței principiului alegerilor periodice și autentice, iar din 1994 acestea sunt întitulate: „Sprijinirea de către sistemul Națiunilor Unite a eforturilor guvernelor de a promova și consolida democrațiile noi sau restaurate”, și vizează asistență pentru reformele democratice prin două forme de bază: asistență electorală și sprijin pentru instituțiile și infrastructura democratică. Prin Rezoluția din 1999 (A/RES/53/31) [349], Adunarea Generală invită Secretarul General, statele membre, agențiile și organismele specializate relevante ale sistemului ONU, precum și alte organizații interguvernamentale și neguvernamentale în continuare să contribuie în mod activ la procesul de monitorizare a obiectivelor setate la cea de-a 3-a Conferință Internațională a Democrațiilor Noi sau Restaurate pentru Democrație și Dezvoltare. Totodată, își exprimă aprecierea pentru activitățile desfășurate de sistemul Națiunilor Unite, observațiile și recomandările cu privire la construirea unei culturi politice prin respectarea drepturilor omului, mobilizarea societății civile, mass-media liberă și independentă, consolidarea statului de drept și îmbunătățirea responsabilității, transparenței și calității managementului sectorului public și a structurilor democratice de guvernare.

Un rol esențial în realizarea abordării strategice coerente și cuprinzătoare a angajamentului Națiunilor Unite de promovare a reformelor democratice, au avut cele trei Note de orientare semnate de Secretarul General din anii 2008 și 2009: *Abordarea Națiunilor Unite privind asistența pentru statul de drept* [404]; *Asistența Națiunilor Unite în procesul de elaborare a constituției* [405]; *Democrația* [406]. În ultimul document la capitolul principii directoare pentru asistența eficientă este reliefat un echilibru între apelul la prudența proactivă în vederea amenințărilor la adresa democrației și respingerea oricărui model unic, subliniind că ONU nu a căutat niciodată să exporte sau să promoveze un anumit model național sau regional de democrație. Rezoluția Adunării Generale 62/7 prevede că „în timp ce democrațiile au trăsături comune, nu există un model unic al democrației” [351]. Organizația urmărește abordarea holistică a conceptului de democrație, indisolubil legat de principiile celor trei piloni de bază: instituțiile și practicile cu adevărat democratice sunt esențiale pentru promovarea securității și stabilității pe termen lung, permit dialogul politic pașnic și contestația; crearea unui mediu propice și legitim pentru buna guvernare și dezvoltare; protejarea drepturilor omului. Totodată, având în vedere experiența acumulată, ONU recunoaște că asistența pentru democrație nu poate fi separată de realitățile politice, fiind necesară o evaluare permanentă a eforturilor întreprinse în vederea modelelor optime de asistență pentru democrația durabilă, care ar garanta consolidarea capacităților interne și sporirea culturii democratice.

Contribuția fundamentală a Organizației Națiunilor Unite este rolul pe care l-a avut în acordarea caracterului universal al normei democrației. Democrația deveni o ambiție universală și fără îndoială se numără printre aspirațiile globale. Carta ONU, instrumentele juridice cheie precum, Declarația Universală a Drepturilor Omului (1948), Declarația cu privire la acordarea independenței țărilor și popoarelor coloniale (1960), Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice (1966), Declarația și Programul de acțiune de la Viena (1993) subliniază că democrația, dezvoltarea, drepturile omului și libertățile fundamentale sunt interdependente și se consolidează reciproc. Cu toate că majoritatea rezoluțiilor ONU cu privire la democrație au fost adoptate de către Adunarea Generală și nu de Consiliul de Securitate, fapt ce denotă că acestea nu sunt obligatorii din punct de vedere juridic, niciun stat membru nu a contestat referințele implicite sau explicite la democrație în documentele ONU.

În septembrie 2020, Adunarea Generală ONU prin Rezoluția 75/1 subliniază că scopurile și principiile Cartei și ale dreptului internațional rămân atemporale, universale și un fundament indispensabil pentru o lume mai pașnică, prosperă și justă [355]. Totodată, prin acest document statele membre solicită Secretarului General unele recomandări concrete în legătură cu provocărilor actuale și de viitor. Astfel, în 2021, Secretarului General António Guterres a lansat raportul „Agenda noastră comună” cu obiectivul pe cooperarea global în următorii 25 de ani. Referitor la acțiunile pe care Națiunile Unite își propune să le realizeze este revizuirea asistenței pentru statul de drept și drepturile omului, printr-o agendă de protecție la nivelul întregului sistem ONU, în care aceste angajamente vor constitui punctul de referință în concepția și furnizarea programelor, a asistenței pentru dezvoltare și inițiativelor de prevenire a crizelor [327].

În viziunea Națiunilor Unite, pentru a extinde și aprofunda democrația este necesar ca țările să stabilească sisteme de guvernare democratică care să promoveze dezvoltarea umană, politicile și instituțiile politice să asigure libertatea și demnitatea tuturor oamenilor, pentru că eforturile internaționale de promovare a reformelor nu funcționează dacă actorii locali sunt excluși. Totodată, reliefează că, în mod inevitabil, țările vor avea o forma de democrație „diferită”, având în vedere că națiunile aleg să dezvolte democrația în dependență de istoria și circumstanțele lor.

În opinia unor cercetători această abordare reiese, în primul rând, din faptul că există puține opinii unanime cu privire la ceea ce reprezintă democrația. În al doilea rând, capacitatea ONU de a promova democrația în statele membre ține și de propria configurare democratică. Spre exemplu, unul dintre organele ONU care promovează democrația, Consiliul de Securitate, are structură sa decizională care nu este întocmai democratică. Nu este reprezentativă și justă în raport cu națiunile în curs de dezvoltare și statele mici; transparența, responsabilitatea sau coerența nu se regăsesc în

procesul decizional; nu există un sistem de control și echilibru. Or, în ansamblu aceste deficiențe au un impact asupra capacității de promovare a democrației.

Vom fi de acord cu cercetătorii care evidențiază, că o structură decizională mai justă și echitabilă ar contribui pozitiv la îmbunătățirea imaginii democratice a ONU. Prin urmare, procesele sale decizionale ar trebui reformate pentru a obține un sistem mai transparent, mai responsabil, coerent și mai incluziv. Pe de altă parte, alți autori reliefează, că ONU nu are o personalitate complet independentă. Rezultă că poziția politică a ONU se bazează pe echilibrul dintre ”parametrii *realpolitik* față de aspirațiile *idealpolitik* [384]. Referitor la criticile privind dreptul la veto a celor cinci membri permanenți, care nu ar fi cea mai bună modalitate de avansare a proceselor democratice, democratizarea ONU prin abolirea acestui sistem nu va duce neapărat la creșterea influenței cetățenilor asupra deciziilor politice în propriile țări. Mai curând, ar conduce la o mai mare egalitate a statelor pe scena internațională, dar nu le-ar face mai democratice pe plan intern.

Revenind la condiționalitatea Uniunii Europene, putem concluziona că pentru promovarea reformelor democratice în țările din Estul Europei este esențială. Lipsa progresului pe agenda guvernamentală a reformelor democratice sau degradarea situației, se reflectă asupra fluxului de asistență financiară acordată și a altor recompense oferite de UE. Orice guvernare absorbită de interesul de grup, de partid va fi de acord să adopte reforme costisitoare din punct de vedere politico-electoral, dacă este supusă stimulării. Astfel, cu cât mai legitimă și integră este guvernarea, cu atât UE va folosi mai des stimulente pozitive decât negative. Așadar, mecanismul de condiționalitate europeană poate porni motorul unor reforme majore, inclusiv în sectoare sensibile, și este un instrument util pentru a promova reforme dificile și nedorite de către guvernare.

Reformele desfășurate în Republica Moldova din 2005 au presupus o anumită doză de condiționalitate, dar acest mecanism a fost puternic invocat începând cu 2014, post-semnare a Acordului de Asociere. Astfel, relațiile bilaterale au căpătat un angajament juridic și politic reciproc și mai multă responsabilitate. Pe de altă parte, nedorința partidelor de la guvernare de a urma sfaturile dictate de intenția UE de a apăra instituțiile democratice, a generat reacții de confuzie, nemulțumire și, în final, de condamnare. După eșecul condiționalității aplicate în cazul Republicii Moldova, (votul mixt în 2017, invalidarea alegerilor în 2018), Parlamentul European a sugerat necesitatea unei schimbări de tactică din partea UE (Rezoluția din 14 noiembrie 2018) [239]. Uniunea Europeană a înțeles deficiența mecanismului său de condiționalitate în cazul Republicii Moldova, ceea ce a dus la revizuirea agendei reformelor moldovenești, care a trebuit să cuprindă consolidarea altor actori locali, autoritățile publice locale, societatea civilă, mass-media.

Pentru o analiză comprehensivă a subiectului de cercetare și a urma logica evenimentelor evidențiate la finalul paragrafului dat, precum și continuarea ideilor expuse în acest capitolul, credem că este necesară o examinare mai detaliată privind instrumentele Uniunii Europene, menite să susțină procesele democratizării și să promoveze reforme democratice în Republica Moldova.

În încheierea acestui paragraf, pentru o generalizare a celor expuse, vom menționa că în rezultat analizei interacțiunii „asistență externă pentru dezvoltare” și „democratizare” putem concluziona că între aceste concepte este o corelație directă. Asistența externă reprezintă un catalizator pentru schimbare, duce la dezvoltarea politicilor publice și consolidarea bunei guvernante. Scopul principal al asistenței externe este dezvoltare socio-economică, creșterea bunăstării țărilor în curs de dezvoltare prin promovarea drepturilor omului, fortificarea democrației și a statului de drept etc., și stimulează implementarea reformelor democratice.

În ultimele decenii promovarea democrației a constituit o parte semnificativă a asistenței pentru dezvoltare și sprijin pentru buna guvernare. După cum am menționat în capitolul precedent, buna guvernare rămâne un concept ambiguu definit, iar sensul la care apelează organizațiile internaționale în principal se referă la înțelegerea, că este centrată pe reguli și practici conform cărora guvernele sunt alese, iar puterea și autoritatea statului sunt exercitate. În mediul internațional gândirea și dezbaterile recente cu privire la democratizarea țărilor în tranziție sunt mai accentuate și se bazează pe prezumția că tranzițiile democratice se construiesc pe baza unor state coerente și funcționale. Considerăm că aceasta este o realitate în multe dintre statele în tranziție și vom sprijini opiniile cercetătorilor ce pun la îndoială prezumția că consolidarea statală și democrația ar fi exact același lucru. De asemenea, vom menționa că astfel de dezbateri au adus adesea critici la adresa comunității donatorilor în ceea ce privește eforturile lor de asistență pentru democrație considerată „neadaptată”. În acest sens, politicile de asistență pentru promovarea democrației și cele axate pe dezvoltare socială și economică în sens larg au fost una din principalele provocări ale organizațiilor internaționale.

Aceste provocări vizează, în special, problematica definirii și evaluării democrației. În numeroase lucrări, cercetătorii în științe politice au încercat să definească democrația pornind de la forma ei minimă și procedurală, să specifice indicatori pentru dimensiunile instituționale sau legate de drepturi, cuprinse în definiția democrației liberale. Diferențele sunt inevitabil legate de gradul în care teoreticienii au fost capabili să evalueze și să analizeze tiparele de apariție, promovare și performanța (consolidarea) democrației. Pentru investigații empirice a practicilor democratice a fost elaborat o serie de strategii de evaluare, inclusiv *categoriale* (S.- M. Lipset [303], A. Przeworski, M.-E. Alvarez, J.-A. Cheibub, F. Limongi [342]), *scale ordinale* (K. Jaggers, T.- R. Gurr [275], G. Munck, J. Verkuilen [319]), *obiective* (T. Vanhanen [415], A. Lijphart [301]),

hibride (S. Lindberg [302]), *percepții asupra democrației bazate pe sondajele de opinie* (World Barometer Surveys [426], M. Lagos [296]) și *altele, globale* (Democratic Audit [224], The Global State of Democracy Initiative, International IDEA [254], Freedom House [249]). Aceste căutări sunt fondate pe elemente, cum ar fi comparabilitatea, capacitatea, acoperirea temporală, spațială, factori endogeni și exogeni, care în ansamblu lor determină încercarea de a surprinde caracteristicile specifice contextului democrației. Deși cadrele de evaluare variază în gradul de flexibilitate și reflectare a contextelor de țară, ele reprezintă o metodă sistemică de colectare și organizare a informației calitative și cantitative și au valoare analitică pentru un set larg de caracteristici ale democrației, care pot fi raportate la o agendă de reformă democratică.

2.3. Concluzii la capitolul 2

1. Multilateralismul prezintă în sine un sistem complex prin însăși natura sa, fiind supus unei adaptări continue. Printre realizările importante și durabile se numără instrumentele internaționale adoptate din domeniul drepturilor omului, Agenda 2030 pentru dezvoltare durabilă, Acordul de la Paris, Tratatul privind neproliferarea armelor nucleare și normele care reglementează comerțul și investițiile internaționale.

2. Având în vedere cercetările realizate cu privire la specificul organizațiilor interguvernamentale și a parteneriatelor multilaterale la nivelurile global și regional, putem concluziona că în categoria organizațiilor internaționale care promovează democrația sunt incluse cele care se referă la democrație, drepturile omului sau statul de drept în documentele constitutive. Potrivit unor cercetători, această categorie ar trebui să includă doar organizațiile care sunt compuse în primul rând, dacă nu exclusiv, din state democratice. Din aceste considerente, pentru realizarea unui studiu comparativ, au fost luate ca bază ONU și EU, reliefându-se contribuția lor esențială la consolidarea multilateralismului bazat pe norme, în general, și au fost analizate instrumentele de promovare a proceselor de democratizare și sprijinirea reformelor democratice, în particular. Organizația Națiunilor Unite și Uniunea Europeană sunt calificate drept principalii catalizatori internaționali ai democratizării.

3. Dinamica relațiilor internaționale, a factorilor endogeni și exogeni supune unor permanente provocări modul de coexistență a statelor în areal regional, influențează securitatea și dezvoltarea durabilă globală și generează noi modele de cooperare internațională. Substanța realităților date și premisele teoriei păcii democratice permit să constatăm autenticitatea și importanța de a cerceta subiectul diplomației multilaterale în calitate de mecanism de promovare a valorilor democrației. Acțiunile UE și ONU includ, referindu-ne la acțiuni concrete, promovarea unei agende comune cu partenerii interesați, bazată pe democrație, drepturile omului, egalitate și

statul de drept; susținerea unor noi formate incluzive de angajament multilateral, cum ar fi Alianța pentru Multilateralism, Forumul pentru pace de la Paris; asigurarea monitorizării sistematice a angajamentelor bilaterale, pentru a obține progrese în îndeplinirea obiectivelor multilaterale; sprijinirea țărilor partenere pentru ca acestea să se implice în mod eficient în sistemul multilateral.

4. Am constatat că în literatura de specialitate se folosește sintagma ”mecanisme și mijloace diplomatice” pentru instrumentele economice și dialogul politic al UE cu țările partenere. Acestea includ stimulente pozitive și negative. Recunoașterea diplomatică, asistența financiară, acordurile comerciale, acordurile de cooperare și de asociere, și eventuala aderarea la UE, sunt condiționate de respectarea principiilor democratice.

5. Instrumentul de vecinătate, cooperare pentru dezvoltare și cooperare internațională, IVCDCI - Europa globală include pilonului tematic privind drepturile omului și democrația, organizațiile societății civile, stabilitatea și pacea, precum și provocările globale prin programe cu acoperire mondială. Instrumentul financiar este organizat în jurul a trei piloni principali. Alături de cel menționat, include pilonul geografic: programe pentru țările din vecinătatea europeană (estică și sudică), Africa Subsahariană, Asia și Pacific, America și zona Caraibilor. Aceste programe se axează pe domenii de cooperare precum buna guvernare, eradicarea sărăciei, migrația, mediul și schimbările climatice, creșterea economică și ocuparea forței de muncă, securitatea și pacea, printre alte aspecte transversale. Pilonul pentru reacție rapidă urmărește să coreleze eforturile umanitare cu cele de dezvoltare, să sporească reziliența țărilor afectate de criză sau să abordeze priorități în materie de politică externă. IVCDCI - Europa globală simplifică arhitectura de finanțare externă a UE, fuzionând programele anterioare, inclusiv Instrumentul de cooperare pentru dezvoltare, Instrumentul european de vecinătate, Instrumentul de parteneriat, Instrumentul european pentru democrație și drepturile omului, Fondul european pentru dezvoltare durabilă și Instrumentul european pentru pace.

6. Uniunea Europeană prin art. 21 din Tratatul privind Uniunea Europeană stabilește, că acțiunea UE pe scena internațională se ghidează de principiile care au inspirat propria sa creație, dezvoltare și extindere: promovarea democrației și a statului de drept, asigurarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, respectarea principiilor Cartei ONU și dreptului internațional.

7. Instrumentele juridice ale ONU (Carta, Declarația Universală a Drepturilor Omului, Declarația cu privire la acordarea independenței țărilor și popoarelor coloniale și Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice) reprezintă piloni fundamentali pentru toate organizațiilor internaționale cu angajamente de promovare a democrației. Totodată, ONU nu a căutat niciodată să exporte sau să promoveze un anumit model național sau regional de democrație.

8. Un rol esențial în realizarea abordării strategice coerente și cuprinzătoare a angajamentului Națiunilor Unite de promovare a reformelor democratice, au avut cele trei Note de orientare din anii 2008 și 2009: Abordarea Națiunilor Unite privind asistența pentru statul de drept; Asistența Națiunilor Unite în procesul de elaborare a constituției; și Democrația.

9. ONU dispune de o rețea de programe pentru guvernare în întreaga lume în țările în curs de dezvoltare. Acestea sunt implementate de Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare care funcționează ca agenție principală în activitățile de asistență pentru realizarea Agendei 2030. Obiectivele de Dezvoltare Durabilă sunt adoptate la nivel mondial și sunt adaptate cu sprijinul ONU la contextul specific al fiecărei țări (naționalizate). Țintele obiectivelor sunt corelate cu prioritățile naționale de politici și agenda de reforme guvernamentală.

10. În contextul valorificării obiectivelor trasate au fost examinate mai multe modele analitice, precum conceptul de pârgii externe dezvoltat de G. Pridham cu referire la influența factorilor internaționali asupra democratizării; conceptul de difuzie prin care S.-P. Huntington a exemplificat așa-zise valuri de democratizare. De asemenea, a fost examinat modelul aprofundat propus de Ph. Schmitter și I. Brouwer privind practicile internaționale de promovare și protecție a democrației; modelul dezvoltat de S. Levitsky și L. Way, care arată că diferențele de intensitate ale legăturilor și pârgiilor modelează rezultatele proceselor de democratizare; și modelul I. Manners, care a popularizat conceptul de UE ca putere normativă, dezvoltată în timp printr-o serie de declarații, tratate, politici, criterii și condiții.

11. Ca rezultat al analizei conceptelor ”democratizare” și „asistență externă pentru democrație” putem concluziona că acestea sunt în corelație directă. Asistența externă reprezintă un catalizator pentru schimbare, duce la dezvoltarea politicilor publice și la consolidarea bunei guvernări. Scopul principal al asistenței externe este dezvoltare socio-economică, creșterea bunăstării țărilor în curs de dezvoltare prin promovarea drepturilor omului, fortificarea democrației și statului de drept și stimulează implementarea reformelor democratice.

3. IMPACTUL DIPLOMAȚIEI MULTILATERALE ASUPRA REFORMELOR DEMOCRATICE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Extinderea componenței actorilor diplomatici și autonomia semnificativă a regiunilor au condus la complexitatea instrumentelor și mecanismelor diplomației multilaterale în ansamblu. În această configurație, organizațiile interguvernamentale regionale și subregionale au devenit cea mai înaltă formă de diplomație multilaterală în promovarea reformelor democratice. Printre sarcinile primordiale ale diplomației multivectoriale și ale elitelor politice care se confruntă cu procesele de consolidare a integrării regionale se numără conștientizarea necesității de reformulare a intereselor naționale astfel încât acestea să fie compatibile cu interesele partenerilor și cu interesele generale ale comunității internaționale. Aceste tendințe, fiind printre cele cheie în relațiile internaționale în prezent, vizează instituții eficiente de dezvoltare a politicii externe multilaterale care vor depinde de consolidarea structurilor regionale.

În acest capitol se analizează impactul diplomației multilaterale asupra procesului de reformă democratică în Republica Moldova, fiind examinate etapele și tipologia angajamentelor de cooperare cu partenerii externi de dezvoltare multilaterali. Având în vedere că începerea negocierilor de aderare la Uniunea Europeană după decizia Consiliului European este cea mai importantă pentru Republica Moldova de la obținerea independenței și reprezintă o confirmare a faptului că țara noastră va trece printr-un amplu proces de modernizare și reformare în următorii ani, ne propunem să analizăm mai detaliat realizările înregistrate de Republicii Moldova la etapa actuală.

3.1. Instrumentele Uniunii Europene de promovare a reformelor democratice în Republica Moldova

Oportunitatea de integrare europeană a devenit pentru fostele state socialiste una din prioritățile politicii externe, a constituit motivația și modelul de dezvoltare a unor democrații stabile, economii de piață funcționale și a stimulat reformele democratice. Republica Moldova nu a fost excepție și după proclamarea independenței în 1991, în vederea afirmării în mod suveran a identității sale politice și economice, întemeiază instituțiile statale și lansează un proces amplu de modernizare. Interesul național s-a bazat pe consolidarea relațiilor cu comunitatea internațională și perspectivele de dezvoltare în cadrul geografic și geopolitic nou creat.

Cu titlu de precizare și pentru a asigura plenitudinea tabloului investigațional vom sublinia că prima instituție de cooperare multilaterală în cadrul căreia Republica Moldova a devenit subiect plenipotențiar a fost Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa. Prin semnarea la 26

februarie 1992 a Actului Final de la Helsinki, Republica Moldova a aderat la Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa (CSCE până în 1994), demonstrând astfel, dezideratul de edificare a unui stat de drept, democratic și deschidere spre colaborarea internațională și integrarea în structurile europene.

Misiunea OSCE acoperă spectru de direcții, precum: drepturile omului și democratizarea societății; libertatea presei; facilitarea stabilirii unui cadru politic global pentru dialog și negocieri în vederea reglementării definitive a conflictului; controlul asupra munițiilor și dezarmarea. În Republica Moldova activitatea Misiunii include monitorizarea reformării cadrului legislativ prin expertizarea proiectelor de legi; consultarea juridică și expertizarea în domeniul drepturilor omului, inclusiv a grupurilor etnice; monitorizarea alegerilor pe toate nivelurile; conlucrarea cu autoritățile în sfera umanitară. Programele OSCE antitrafic și de gender au scopul de prevenire și combaterea traficului de ființe umane, abordarea fenomenului violenței în familie și promovarea egalității de gen. În acest sens, vom menționa contribuția importantă la elaborarea anumitor instrumente juridice, precum: Planul național pentru prevenirea și combaterea traficului de ființe umane; Legea cu privire la prevenirea și combaterea traficului de ființe umane; Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați; Legea cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie.

Totodată, mandatul Misiunii OSCE în Republica Moldova a inclus medierea și identificarea soluțiilor durabile în vederea soluționării conflictului din raioanele de est, stabilirea cadrului politic pentru menținerea dialogului și desfășurarea negocierilor atât pe marginea problemelor curente, cât și definitivarea statutului juridic al raioanelor estice, stabilirea și menținerea contactelor cu toate părțile implicate în conflict, cu autoritățile locale și cu populația din zonă. În anul 1999 Consiliul Permanent al OSCE a extins mandatul Misiunii prin introducerea unor competențe noi: asigurarea transparenței procesului de retragere și distrugerea armamentului rus; coordonarea asistenței financiare și tehnice pentru facilitarea acestui proces.

OSCE a înregistrat succese ne semnificative în ceea ce privește reglementarea conflictului transnistrean, pentru că nu dispune de pârghii necesare în identificarea unor soluții durabile. Chiar dacă problema transnistreană este mereu pe agenda zilei, scepticismul față de potențialul OSCE de a contribui decisiv la integritatea teritorială a Republicii Moldova ține de anumiți factori, cum ar fi: instituția nu beneficiază de susținerea tuturor marilor puteri, în schimb este foarte dependentă de interesele unor state membre, în special ale Federației Ruse; nu dispune de capacitate politică proprie, nici de mecanisme eficiente pentru implementarea deciziilor asumate.

În anul 1995 Republica Moldova devine membru al Consiliului Europei, astfel își exprimă voința să respecte și să contribuie la promovarea valorilor democratice și a drepturilor omului.

Aderarea la această structură regională de cooperare multilaterală a însemnat intenția fermă a țării de a implementa obligațiile statutare, a promova democrația parlamentară și supremația legii și de a continua procesul de reformă democratică. Deși condiționată, acceptarea țării noastre în cadrul CoE a vizat conștientizarea identității europene și dezvoltarea standardelor europene în sfera socială și în plan juridic [80].

Blocul de angajamente ale statelor a căror realizare este supusă monitorizării post-aderare, include două categorii de angajamente. Unele decurg din diverse convenții ale CoE acceptate la momentul aderării, cum ar fi Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale. Altele sunt angajamente individualizate, pe care statul și le-a asumat în timpul negocierilor de aderare – de ratificare într-un termen determinat a anumitor convenții, sau privind efectuarea reformelor, adoptarea legilor și armonizarea acestora cu standardele CoE [48].

Republica Moldova a ratificat mai multe instrumente juridice de primă importanță ale Consiliului Europei, printre care vom menționa: Convenția-cadru privind protecția minorităților naționale (1996); Protocolul la Convenția europeană privind drepturile și libertățile fundamentale ale omului (1997); Carta europeană a autonomiei locale (1997); Convenția europeană pentru prevenirea torturii și a pedepselor și tratamentelor inumane sau degradante (1997); Acordul general privind privilegiile și imunitățile (1997); Carta socială europeană (2001); Convenția civilă privind corupția (2004); Convenția europeană privind acțiunile împotriva traficului de ființe umane (2006); Convenția pentru protecția indivizilor în ceea ce privește procesarea automată a datelor personale (2008); Convenția Consiliului Europei privind prevenirea terorismului (2008); Convenția-cadru a Consiliului Europei privind valoarea patrimoniului cultural pentru societate (2008).

Republica Moldova participă la activitățile de cooperare multilaterală ale structurile CoE. În cadrul Comitetului de Miniștri, cooperarea interguvernamentală se axează pe următoarele trei niveluri: programul interguvernamental de activitate vizează domenii ca democrația pluralistă și drepturile omului, mass-media și comunicațiile, democrația locală și cooperarea transfrontalieră, cooperarea juridică și statul de drept, drepturile sociale, sănătatea, mediul, educația, cultura și patrimoniul, sportul și tineretul; programe de cooperare și asistență elaborate pentru a acorda sprijin țărilor din Europa Centrală și de Est; acțiuni de cooperare restrânsă pe subiecte speciale, care includ un număr limitat de state atât din cadrul CoE, cât și din afara organizației.

Prin participarea în Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei, reprezentată prin cele zece comisii permanente, Republica Moldova contribuie la rezolvarea problemelor politice, juridice, economice și în domeniile drepturilor omului, sănătății și familiei, migrației, refugiaților și demografiei, dezvoltarea culturii, științei și educației, agricultură, probleme ale dezvoltării

locale și regionale, egalitatea șanselor pentru femei și bărbați. Totodată, sunt urmărite obiective, precum: să beneficieze de asistență politico-juridică; să acumuleze experiență în elaborarea cadrului legislativ național în concordanță cu principiile și normele europene.

În cadrul Congresului Puterilor Locale și Regionale, Republica Moldova a beneficiat de suport în definirea și implementarea prevederilor conceptului administrării publice locale și regionale prevăzute în Carta Europeană a Autonomiei Locale. Astfel, asigurând participarea consilierilor locali și regionali la elaborarea politicilor europene în cadrul Consiliului, susținerea democrațiilor noi în formarea structurilor administrative locale eficiente, promovarea cooperării interregionale, în special pe coordonata transfrontalieră, monitorizarea desfășurării alegerilor locale și celor regionale, facilitarea integrării comunităților de migranți și grupurilor defavorizate, apropierea cetățenilor de fundamentele democrației locale și regionale, promovarea creșterii economice, toleranței și păcii [81, p. 249-250].

Republica Moldova a realizat cu succes unele reforme democratice, a adoptat mai multe acte legislativ-normative și a întreprins inițiative pozitive în vederea deetatăzării mass-mediei. Cu toate acestea, țara continuă a fi sub incidența monitorizării având restanțe în ceea ce privește capacitatea de funcționalitate a instituțiilor puterii de stat, descentralizarea și independența presei, reforma sistemului justiției și lupta împotriva corupției. Ridicarea postmonitorizării va demonstra că Republica Moldova a înlăturat obiecțiunile conținute în rapoartele APCE, asigurând dezvoltarea statului de drept, reforma justiției și garantarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.

Procesul de reformă democratică a trenat cu frecvență în Republica Moldova. Indiferent de elita politică de la guvernare, tergiversările au rezultat în șanse ratate de modernizare a sistemului politic, sistemului justiției, a Republicii Moldova în ansamblu. În paragraful următor, 3.2 ne propunem a supune unei analize mai detaliate realizările înregistrate de Republicii Moldova în vederea implementării reformelor democratice la etapa actuală.

Interacțiunea Uniunii Europene cu noile state independente a fost una dintre primele experiențe ale acțiunii de politică externă după intrarea în vigoare a Tratatului de la Maastricht (1993). Fiind presată din exterior de a primi noi membri, iar din interior de a-și stabiliza structurile și eficientiza pârghiile de acțiune, Uniunea a dezvoltat o nouă abordare în relațiile externe cu țările din vecinătate, aflată la limita între cooperare și integrare. Cea mai de succes componentă a politicii externe a fost indiscutabil procesul de extindere [336, p. 6]. Procesul de elaborare a politicii externe pe parcurs s-a confruntat cu anumite dileme, printre care a fost și corelația formatelor regionale și celor bilaterale de cooperare [436, p. 17]. Pe fundalul diferențierii statelor din spațiul post-sovietic, pentru Uniunea Europeană era constantă ideea dezvoltării integrării regionale pe „orizontală” cu țări partenere sub formă de inițiative „de umbrelă” și de cooperare bilaterală la diferite niveluri

[13, p. 113]. Astfel, Uniunea Europeană lansează procese tot mai coerente de cooperare regională și deschidere în proximitatea sa geografică. Elementele comune ale diverselor abordări regionale sunt pacea, stabilitatea, promovarea valorilor universale, în special democrația și libertățile fundamentale, dezvoltarea și integrarea comercială.

Condițiile de pre-aderare de la Copenhaga, introduse în cadrul Reuniunii Consiliului European din iunie 1993 a fost prima ocazie de a anunța formal intenția de extindere a UE pe contul țărilor Europei Centrale și de Est. Cu toate că nu au fost stabilite anumite repere de timp pentru aderare, acestea au fost încadrate în formula: „îndată ce țara asociată va fi în stare să-și asume obligațiile de membru prin satisfacerea condițiilor economice și politice” [237]. Țările asociate sunt considerate acele țări, cu care UE planifică să încheie acorduri europene.

Consiliul European a elaborat patru criterii (*criteriile Copenhaga*) pentru a determina dacă este sau nu pregătită țara asociată să obțină calitatea de membru: (1) stabilitatea instituțiilor care asigură democrația, supremația legii, drepturile omului, respectul și protecția minorităților; (2) existența unei economii de piață viabile; (3) capacitatea de adaptare la mediul de piață și cel concurențial din cadrul Uniunii; (4) capacitatea de a onora obligațiunile de membru, inclusiv devotamentul față de obiectivele politice, economice și monetare ale Uniunii. Obligațiunile de membru se referă la adoptarea *acquis-ului comunitar* - corpul de drepturi și obligații ale statelor membre ale UE. Acquis-ul include: a) Conținutul, principiile și obiectivele politice ale tratatelor UE; b) Legislația adoptată în vederea aplicării tratatelor și jurisprudența Curții de Justiție a UE; c) Declarațiile și rezoluțiile adoptate de UE; d) Măsurile luate în cadrul politicii externe și de securitate comună; e) Măsurile luate în domeniul justiției și al afacerilor interne; f) Acordurile internaționale încheiate de Comunitatea Europeană și cele încheiate de către statele membre între ele în domenii de activitate ale UE.

Perseverența cu care instituțiile Uniunii Europene au abordat elaborarea metodologiei și procedurile de pregătire a țărilor Europei Centrale și de Est pentru aderare reiese din acțiunile Consiliului European, care au urmat nemijlocit în rezultatul hotărârii de la Copenhaga privind „extinderea spre est”. Acestea au fost hotărârile Consiliului European de la Corfu (iunie 1994), Essen (decembrie 1994), Cannes (iulie 1995), Madrid (decembrie 1995), Torino (martie 1996), Florența (iunie 1996), Dublin (decembrie 1996), Luxemburg (decembrie 1997), Cardiff (iunie 1998), Viena (decembrie 1998) și precizările, incluse în martie 1999 în Acordul despre Uniunea Europeană (Amsterdam). Prin articolul 49 al acestui acord, au fost stabilite condițiile de bază la care trebuie să corespundă țările care pretind la statutul de membru al UE. Merită a fi evidențiată în special hotărârea Consiliului European de la Essen, prin care s-a stabilit că extinderea Uniunii Europene trebuie să înceapă cu șase membri asociați (Bulgaria, Cehia, Polonia, Slovacia, România

și Ungaria), precum și țările Baltice, și Slovenia, pregătite pentru a semna acorduri similare. Ceea ce a făcut reuniunea de la Essen atât de importantă a fost *Strategia de pregătire a țărilor Europei Centrale și de Est pentru aderarea la Uniunea Europeană* [238, Anexa IV], cunoscută sub denumirea de "Strategia de pregătire". Prin aceasta, Uniunea Europeană și-a demonstrat intenția de a trece dincolo de aspectele politice la un program de lucru orientat spre susținerea țărilor candidate și accelerarea pregătirii lor pentru aderare. Însăși Uniunea Europeană a continuat reforma instituțională pentru a fi compatibilă cu viitoarea arhitectură europeană. Astfel, pe parcursul procesului de extindere spre est, cerințele impuse de UE, atât pentru propriile instituții cât și față de țările candidate, devin tot mai concrete și complexe.

În cadrul reuniunilor, în special de la Madrid (1995) și Viena (1998), criteriile de la Copenhaga au fost completate cu noi condițiile, precum: dezvoltarea capacităților administrative și judiciare „aspectul critic al pregătirii pentru aderare”; existența unor structuri și instituții fiabile și funcționale „condiție obligatorie pentru statutul de viitor membru”; aplicarea efectivă a tuturor elementelor *acquis*-lui pentru piața unică, inclusiv și stabilirea unui sistem activ de control public „necesitatea acordării unei atenții speciale până la aderare”; mediul înconjurător, energia atomică, aspectele judiciare și afacerile interne „sectoare, ce necesită atenție” [417].

Extinderea estică a UE a fost diferită de celelalte prin faptul, că avea loc sub influența multilaterală a proceselor de globalizare, ceea ce înainta noi cerințe atât țărilor candidate, cât și însăși Uniunii Europene. Mecanismele de integrare au fost elaborate și s-au dezvoltat pe parcursul unei jumătăți de veac, în condițiile unei Europe bipolare divizate (post-Yalta/ Potsdam *peace order*) și în mare măsură în cadrul concepției despre regionalism [61, p. 9]. Astfel, pe măsură ce se apropia momentul aderării la Uniunea Europeană a țărilor Europei Centrale – Polonia, Cehia, Ungaria, Slovenia și se accelera procesul pentru întregul grup de țări "10+2", devenea tot mai actuală problema interrelațiilor, a macroregiunii estice vecine unită sub denumirea CSI, și apăsătoare întrebarea despre o nouă linie de demarcație în Europa. Această îngrijorare venea în temeiul perioadei de tranziție postcomunistă, în care toate statele noi formate pe teritoriul fostei URSS soluționau o problemă cu un aspect triplu: consolidarea statalității, constituirea economiei de piață și democratizarea societății, față de care, fiecare dintre țările CSI și țările Baltice aveau propriile abordări, dificultăți, realizări și erori.

La reuniunea de la Copenhaga din 2002 Consiliul European afirma cu referire la extinderea din 2004, că această realizare mărturisește că Uniunea a devenit forța motrice pentru pace, democrație, stabilitate și prosperitate pe continent și oferă bază pentru asumarea acestui rol important și după hotărârile sale [216]. Anul 2004 a însemnat definirea strategică și debutul aplicării Politicii Europene de Vecinătate, ca set de instrumente prin care Uniunea Europeană urmărea să

se raporteze la vecinătatea sa imediată (sudică și estică) în termeni de reformă politică, economică și socială.

Provocările generate de o vecinătate în evoluție au impus necesitatea revizuirii Politicii Europene de Vecinătate. Astfel, în anul 2011, ca reacție la evoluțiile situației politice din țările arabe, Uniunea Europeană pune accentul pe promovarea democrației profunde și sustenabile și prevede dezvoltarea parteneriatelor mai strânse cu acele țări vecine care realizează progrese la capitolul reformelor democratice. În martie 2015 Comisia Europeană și Serviciul European de Acțiune Externă lansează un proces de consultare pentru o nouă reexaminare a PEV, determinat de necesitatea adaptării instrumentelor sale la aspirațiile specifice ale țărilor partenere. În Comunicarea SEAE și a Comisiei publicată în noiembrie 2015, elaborată pe rezultatele consultării este reliefat, că abordarea bazată pe stimulente („mai mult pentru mai mult”) a reușit să sprijine reformele în domeniile buneii guvernante, democrației, statului de drept și drepturilor omului, în măsura în care a existat un angajament din partea țărilor partenere în sensul acestor reforme. Cu toate acestea, acolo unde nu a existat voință politică, abordarea respectivă nu s-a dovedit suficient de puternică pentru a permite asumarea de angajamente în favoarea reformelor. În aceste cazuri, UE va încerca să identifice modalități mai eficace de a susține în dialogul cu partenerii săi oportunitatea inițierii unor reforme fundamentale, inclusiv prin cooperarea cu actorii civili, economici și sociali [44].

Pentru o analiză comprehensivă privind evoluția relațiilor politico-juridice dintre Uniunea Europeană și Republica Moldova până la momentul obținerii statului de țară candidată în 2022, vom apela la structurarea propusă de V. Juc. În materialul *Integrarea Europeană – dimensiune a interesului național al Republicii Moldova* autorul încadrează trei etape [79]. Prima perioadă cuprinde anii 1991-1994. Comunitatea Europeană demarează procesul de definire a strategiei față de noile state independente, adoptată în octombrie 1992, acțiuni soldate cu semnarea Acordului de Parteneriat și Cooperare cu Republica Moldova în anul 1994 (în vigoare din 1 iulie 1998) [432, p. 95]. Acordul de Comerț și Cooperare cu fosta URSS (decembrie 1990) era insuficient pentru țările angajate în procesul de democratizare instituțională și edificare a economiei de piață, iar Acordul European propus unor state post-socialiste conținea prevederi politice și economice pe care acestea, cu excepția țărilor baltice, nu erau în măsură să le onoreze integral. Comisia Europeană propune un acord intermediar, axat pe promovarea cooperării și construcție instituțională, consolidarea societății civile și dezvoltarea dialogului politic.

A doua perioadă cuprinde anii 1994-2014 și include realizarea Acordului de Parteneriat și Cooperare, iar a treia perioadă începe din iunie 2014, după semnarea Acordului de Asociere Uniunea Europeană-Republica Moldova, tratat care a inclus prin Titlul V Acordul privind Zona

de Liber Schimb Comprehensiv și Aprofundat. Astfel, Acordul de Asociere a înlocuit Acordul de Parteneriat și Cooperare, a cărui valabilitate expira la 1 iulie 2008, fiind anual prelungit în condițiile în care părțile nu exprimau obiecții [79].

Programele primelor guverne ale Republicii Moldova nu au evidențiat direcții principale de cooperare în cadrul organismelor internaționale, și practic nu abordau tematica integrării europene. Programul de activitate pentru anii 1994-1997, acordă tematicii integrării europene doar o singură propoziție, Uniunea Europeană fiind plasată în ordinea priorităților politicii externe a Republicii Moldova alături de CSI [82, p. 11]. În viziunea guvernanților de atunci, UE nu prezenta importanță pentru asigurarea intereselor naționale, subliniază V. Saca, iar interesul național al statului, în circumstanțele unui proces anevoios de devenire și în căutarea propriei identități a fost măcinat chiar de la început de consecințele grave ale raporturilor conflictuale dintre actorii de diferite orientări social – politice [138, p. 43], [139, p. 90].

Către începutul anului 1993 situația devine tot mai jenantă pentru Republica Moldova, deoarece majoritatea statelor din Europa Centrală și de Est își redefinesc noul cadru politico-juridic al relațiilor contractuale cu UE [34, p. 101]. Diametral opus programului de activitate al Guvernului Republicii Moldova este mesajul din 1 noiembrie 1993 al președintelui M. Snegur adresat lui Jacques Delors, președintele Comisiei Europene. Președintele țării constată cu regret, că Republica Moldova a rămas unica țară din spațiul central european ale cărei relații cu UE nu au depășit măcar faza incipientă a creării cadrului politico-juridic și solicită concursul lui J. Delors în vederea demarării negocierilor pentru semnarea unui Acord de Parteneriat și Cooperare cu Uniunea Europeană. Ulterior, prim-ministrul Republicii Moldova A. Sangheli, în cadrul vizitei la Bruxelles în 1993, împreună cu oficialii europeni examinează perspectivele de sprijinire a Republicii Moldova prin asistența pentru realizarea reformelor și acorduri de cooperare în diverse domenii [141, p. 129].

Pentru a înțelege motivația de ce Republica Moldova a tins să semneze un document atât de important ca Acordul de Parteneriat și Cooperare, vom evidenția că în contextul politic internațional și regional au loc evenimente marcante, precum semnarea Cartei de la Paris pentru o nouă Europă și a documentului „Sfidările schimbării” al Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa (CSCE) de la Helsinki, din 1992. Aceste documente aveau la bază o nouă doctrină politică, dedicată destinderii post război rece, și orientată spre conviețuirea pașnică a popoarelor și cooperarea statelor, afirmarea supremației valorilor general-umane, transparenței, pluralismului și democrației. Tratatul diplomatic și amplificarea procesului de integrare economică, politică și monetară a statelor membre ale CEE, având drept scop UE de astăzi, au fost favorizate de

conceptul de „Casă Comună Europeană”, unul din obiectivele strategice ale politicii externe gorbacioviste, și „noua gândire politică” în domeniul relațiilor internaționale.

Acordul de Parteneriat și Cooperare sublinia intenția Republicii Moldova de a-și consolida independența și credibilitatea imaginii sale de stat adept al valorilor democratice. Domeniile de cooperare dintre părți urmau să acopere consolidarea stabilității și securității în Europa, respectarea principiilor democrației și promovarea drepturilor omului. Dialogul politic moldo-comunitar includea subiecte de interes major pentru Republica Moldova, precum problema transnistreană, sau eventuala includere a Republicii Moldova în Procesul de Stabilizare și Asociere din Europa de Sud-Est [36, p. 51]. Procedurile și mecanismul de realizare a dialogului politic moldo-comunitar (art. 8) includeau: reuniuni la nivel înalt cu reprezentanții Comunității; utilizarea pe deplin a canalelor diplomatice între părți, inclusiv contactele necesare la nivel bilateral și multilateral (de exemplu, ONU, CSCE); schimbul de informații în problemele de interes comun privind cooperarea politică în Europa.

Republica Moldova a devenit membră a Pactului de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est în iunie 2001. Referitor la vizita sa la sesiunea ordinară a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei (Strasbourg) și la Bruxelles, pentru a semna acordurile de aderare la Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est, Vladimir Voronin, Președintele Republicii Moldova, liderul Partidului Comuniștilor declara că pentru țara noastră au fost deschise ușile spre aderarea la Uniunea Europeană. Totodată, în decembrie 2001 a fost adoptat Documentul de strategie a țării pentru perioada 2002-2006, care stabilea obiectivele de cooperare ale UE cu Republica Moldova axat pe implementarea programului de susținere a reformelor în țară.

În acest sens V. Juc constată, că pasul decisiv în procesul apropierei integrării europene, dar și cea mai mare decepție țin de Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est, care a fost considerat, cu o doză de exagerare, un mecanism important de preparare a potențialilor candidați pentru aderare la Uniunea Europeană, supoziție fondată pe articolul 20 al Pactului – Uniunea Europeană apropie regiunea de perspectiva unei depline integrări a acestor țări în structurile sale, iar în cazul celor care încă n-au încheiat acorduri de asociere, se va realiza printr-un nou tip de relație contractuală. Fără îndoială, pentru Republica Moldova acceptată în Pact la 28 iunie 2001 era foarte important să beneficieze de fondurile de stabilizare și alte acțiuni, fiind identificate 21 de domenii de interes prioritar, însă cu mult mai esențială se dovedea a fi tentativa de a se include în alt spațiu, situat geopolitic și conceptual mai aproape de Uniunea Europeană [80, p. 164].

Republica Moldova nu a fost suficient de capabilă să valorifice oportunitățile apărute din cauza dificultăților pe plan intern, precum: instabilitatea instituțiilor democratice, disfuncționalități între ramurile puterii de stat, ineficiența resurselor umane, lipsa unei economii funcționale de piață,

concurență neloială, nivelul scăzut al calității vieții, restanțe pe dimensiunea armonizării cadrului legislativ-normativ, libertatea mass-mediei, asigurarea drepturilor omului și absența unei orientări proeuropene conturate - susținute prin acțiuni concrete, cel puțin până în anul 2005.

Perspectivile de integrare europeană a Republicii Moldova au fost diminuate într-o anumită măsură prin lansarea în anul 2002 a Politicii Europene de Vecinătate, realizată prin planuri bilaterale de acțiuni care stabileau o agendă de reforme pe termen scurt și mediu. Țările vecine dispuneau de posibilitatea de a se apropia de UE fără acces la instituțiile comunitare. Inclusă în Politica Europeană de Vecinătate, Republica Moldova semnează în februarie 2005 Planul de Acțiuni Republica Moldova – Uniunea Europeană care suplimenta APC. Planul nu făcea parte din politica de extindere UE dar stabilea programul, obiectivele strategice și prioritățile relațiilor dintre părți pentru anii 2005 – 2007 și atribuia mai multă importanță și urgență procesului de reforme economice și politice interne stipulate în APC. Trebuie să menționăm, că Comisia Europeană apreciază pozitiv primul raport care descrie rezultatele activității autorităților moldovenești pe parcursul primelor șase luni de la semnarea documentului.

Noi nu vom recurge la o analiza detaliată a realizărilor obținute în acea perioada, pentru că există ample studii în acest sens, dar vom reliefa unele opinii ale cercetătorilor, cu care vom fi de acord. Deși, Planul de Acțiuni UE-Republica Moldova a actualizat dialogul între părți, prevederile lui au fost realizate doar parțial și cu întârziere. În pofida unui progres relativ, la nivel de Guvern exista inerția de adaptare la noile condiții, iar tergiversarea implementării prevederilor a fost condiționată de lipsa de resurse economice, financiare și umane [432, p. 95]. În acest sens, N. Afanas consideră că asimilarea resurselor financiare oferite Republicii Moldova de către UE a fost destul de limitată datorită incapacității ministerelor și agențiilor sectoriale de a elabora proiecte conform standardelor europene [2, p. 10].

Pe lângă Acordurile de Parteneriat și Cooperare, un instrument de acțiune al politicii externe UE pentru fostele republici sovietice era realizat prin TACIS - programul de asistență tehnică pentru Comunitatea Statelor Independente care includea atât programe naționale, cât și programe multilaterale în domeniul cooperării transfrontaliere și al cooperării regionale. Spre deosebire de toate celelalte țări post-socialiste din Europa, statele succesoare ale URSS au fost plasate anume în acest tip de asistență. Deosebirile de esență constau în aspectul non-politic al programelor, lipsa de condiționalitate, abordarea nediferențiată, accentul asupra asistenței tehnice, cu un pachet de investiții foarte redus, rigiditatea, nivelul redus de coordonare între programul de bază TACIS cu alte instrumente de asistență UE, cum ar fi asistență macrofinanciară, Programul de Securitate Alimentară, etc.

Conceput inițial drept un program ce avea menirea să implementeze sprijinul UE în vederea susținerii procesului de tranziție, asistența furnizată de TACIS pe parcurs a evoluat. Caracterul și obiectivele sale au fost nu doar de conținut tehnic dar s-au concentrat și asupra dezvoltării unor economii de piață viabile, precum și a consolidării bazelor democratice și juridice, devenind principalul instrument de implementare a APC. În acest sens, TACIS a demarat un amplu program de asistență cu titlu „Implementarea APC“, reușind să contribuie la consolidarea capacităților instituționale și procesele decizionale între instituțiile implicate în derularea consecventă a implementării obiectivelor APC, notează V. Bucătaru [19, p. 18]. Desfășurat în câteva etape, Programul a fost direcționat pe elaborarea instrumentelor de facilitare a eforturilor în armonizarea legislației moldovenești la normele și standardele Uniunii Europene [8]. Totodată, conceptul programului TACIS lansat în martie 2004 a vizat diversificarea spectrului de instrumente, precum twinning, investiții și sprijin pentru buget, Republica Moldova beneficiind prin aceste instrumente de aproximativ 320 de milioane euro pe parcursul anilor 1991 – 2006 [219], [431].

Parteneriatul Estic a fost creat în vederea realizării unui nivel superior al relațiilor UE cu majoritatea vecinilor săi din est: Armenia, Azerbaidjan, Belarus, Georgia, Moldova, Ucraina și avea un mesaj clar de sprijinire a reformelor politice și socio-economice ale țărilor partenere. În studiile de referință, PaE este analizat ca instrument „soft power” al politicii externe în direcția Europei de Est, care a oferit Uniunii Europene răgazul necesar să adopte decizii strategice în vederea perspectivei de extindere sau neextindere, inclusiv să elaboreze anumite forme optime de articulare a intereselor mutuale, pe când statelor partenere – a se adapta la standardele comunitare. În același timp, Parteneriatul Estic a urmărit modernizarea democratică a țărilor partenere fără a oferi în mod specific și oficial posibilitatea de aderare.

Summitul de la Riga (2015) a evidențiat diferența care se crease dintre statele membre asociate ale UE și ceilalți participanți ai Parteneriatului Estic: Azerbaidjan, Armenia și Belarus. Deși, Republica Moldova, Ucraina și Georgia au înregistrat unele rezultate tangibile și au semnat Acordul de Asociere, doreau să obțină o perspectivă europeană clară. Însă la Bruxelles se cunoaște foarte bine că partenerii din Est au nevoie de un stimulent pentru a face reforme adevărate și cu impact pentru cetățenii. Deși, la acea etapă nu exista o critică oficială a Parteneriatului Estic, comunitatea experților și politologii subliniau că evenimentele din Ucraina au dat de înțeles atât oficialilor europeni, cât și celor din țările partenere că acest instrument necesită a fi reactualizat și adaptat la situația din regiune. PaE era caracterizat prin „ambiguitate constructivă”, „un eșec de succes” sau „parteneriat croit la comandă”. Principalele critici aduse, mai ales după criza din Ucraina, țineau de faptul că este ignorată dimensiunea geo-politică, nu face diferențiere între state, și nu există o politică clar definită a Parteneriatului Estic.

Summitul PaE de la Bruxelles (2017) a marcat o nouă etapă, pragmatică și axată pe cooperarea sectorială consolidată, în beneficiul cetățenilor. Împreună cu Declarația politică [276], care reconfirmă importanța strategică și angajamentul comun privind realizarea obiectivelor Parteneriatului, a fost adoptată foaia de parcurs - 20 de rezultate tangibile până în 2020 și o nouă arhitectură multilaterală [100]. Obiectivele sunt grupate în arii prioritare și corespund cu patru platformele multilaterale ale PaE, dezvoltare economică și oportunități de piață; consolidarea instituțiilor și buna guvernare; conectivitate, eficiență energetică, mediu și schimbări climatice; mobilitate și contacte interpersonale. Ulterior, în Concluziile privind politica Parteneriatului Estic post- 2020 Consiliului European confirmă faptul că cadru de politică, inclusiv setul de „20 de rezultate pentru 2020” rămâne valabil deoarece aduce rezultate, totodată solicită reînnoirea angajamentului față de elementele fundamentale - democrația, drepturile omului, statul de drept, buna guvernare și existența unor politici anticorupție de succes, dar și reformele economice, provocările legate de mediu, climă și energie, transformarea digitală și investițiile în oameni [218].

La Summitul PaE de la Bruxelles din 2021 a fost agreată o agendă ambițioasă privind „redresarea, reziliența și reforma”, structurată în jurul a doi piloni: guvernarea și investițiile [52]. UE a salutat inițiativa Trioului de parteneri (Declarația Summit-ului de la Batumi din 19 iulie 2021), care au semnat Acorduri de Asociere, dar totuși manifestă o atitudine rezervată și pune accentul pe importanța formatului multilateral de cooperare în cadrul Parteneriatului Estic. Acordurile de Asociere cu Uniunea Europeană nu constituie scopul final al relațiilor lor cu UE, Georgia, Republica Moldova și Ucraina se bazează pe încrederea în perspectiva europeană exprimă în articolul 49 al Tratatului Uniunii Europene, care stipulează că „orice stat european, care respectă valorile comune ale statelor membre și care se angajează să le respecte, poate solicita să devină membru al Uniunii”.

Republica Moldova și Uniunea Europeană au lansat negocierea Acordul de Asociere în anul 2010, care trebuia să înlocuiască APC. Până la semnarea noului document juridic privind relațiile UE cu Republica Moldova rămâneau valabile prioritățile și angajamentele de reformă necesare pentru a corespunde criteriilor politice de implementare a standardelor și principiilor comunitare: drepturile omului; standardele democratice; justiție independentă și eficientă; probitatea guvernării, capacități administrative și combaterea corupției, etc. AA includea stabilirea unei Zone de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător (ZLSAC), care urma să intre în vigoare conform formulării diplomatice europene „atunci când vor fi întrunite condițiile“. Dar până la întrunirea acestor condiții, părțile trebuiau să se angajeze în negocierile ZLSAC, care urmau să înceapă „numai după ce Moldova va fi pregătită“. Setul de recomandări remise de Uniunea Europeană a fost transpus în Hotărârea Guvernului nr. 1125 din 14 decembrie 2010. Majoritatea

recomandărilor UE reprezentau, de fapt, restanțele majore ale Republicii Moldova în implementarea părții economice a Planul de Acțiuni UE-Moldova.

Acordul de Asociere Uniunea Europeană-Republica Moldova a intrat în vigoare la 1 iulie 2016, dar a fost aplicat provizoriu începând anul 2014. AA a imprimat relațiilor politico-juridice dintre cele două părți un cadru calitativ nou și a instituționalizat asocierea între UE și statele membre, pe de o parte, și Republica Moldova pe de alta, cu obiectivele potrivit articolului 1 axate pe: creșterea graduală a participării Republicii Moldova la politicile, programele și agențiile Uniunii Europene; fortificarea cadrului politic de dialog consolidat în domeniile de interes comun; consolidarea democrației și stabilității politice, economice și instituționale; păstrarea și consolidarea păcii și stabilității pe dimensiunea regională și internațională [1].

Planul de Acțiuni UE-Republica Moldova a fost înlocuit cu Agenda de Asociere UE-Republica Moldova 2014-2016, care stabilea prioritățile de cooperare, urmărind pregătirea implementării Acordului de Asociere, inclusiv componenta ZLSAC. Guvernul Republicii Moldova aprobă Hotărârea din 7 octombrie 2014 privind Planul Național de Acțiuni pentru perioada 2014-2016 [65], iar prin Hotărârea din 12 octombrie 2015 Planul este actualizat și completat, include măsurile de realizare, instituțiile responsabile, termenul de realizare și acoperirea financiară în baza prevederilor și priorităților Acordului de Asociere [66].

Acordurile de Asociere ale Uniunii Europene sunt foi de parcurs esențiale pentru realizarea reformelor interne în țările vizate, consolidarea asocierii politice și aprofundarea integrării economice și sectoriale. *Asocierea politică* are la bază angajamentul reciproc de a respecta principiile și prevederile Cartei ONU, ale Actului Final de la Helsinki din 1975, ale documentelor finale adoptate în cadrul Conferințelor de la Madrid și Viena din 1991 și 1992, ale Cartei de la Paris pentru o Europă Nouă din 1990, ale Declarației Universale a Națiunilor Unite cu privire la drepturile omului din 1948 și Convenției Europene pentru protecția drepturilor omului și libertăților fundamentale din 1950. Astfel, asocierea politică se referă la promovarea păcii și securității la nivel internațional și soluționarea pașnică a litigiilor. UE s-a angajat să susțină efortul internațional în consolidarea suveranității și integrității teritoriale a Republicii Moldova, inclusiv în ceea ce privește aspectele regionale, luând în considerație Politica Externă și de Securitate Comună (PESC) a Uniunii Europene și inclusiv Politica de Securitate și Apărare Comună (PSAC).

Integrarea economică a Republicii Moldova pe piața internă a UE este prevăzută prin promovarea și sprijinirea reformelor economice, având la bază principiile economiei de piață. Crearea Zonei de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător se referă la armonizarea amplă a reglementărilor și liberalizarea accesului la piață, în conformitate cu drepturile și obligațiile care decurg din calitatea de membru OMC a UE și Republicii Moldova. Astfel, este prevăzută crearea

unui nou climat pentru relațiile economice dintre UE și Republica Moldova, contribuția la dezvoltarea comerțului, atragerea investițiilor și stimularea concurenței.

Dialogul politic prevăzut în Titlului II al Acordului de Asociere relevă concentrarea pe eficiența reformei interne, cooperarea în domeniul politicii externe și de securitate. Reforma internă presupune asigurarea unei bune guvernări prin:

- sporirea eficacității instituțiilor democratice și a statului de drept;
- respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului;
- continuarea reformelor în sistemul judiciar, asigurarea independenței sistemului judiciar, imparțialității și eficacității organelor de drept;
- continuarea reformelor în domeniul administrației publice și dezvoltarea unui serviciu public responsabil, eficient, transparent și profesionist;
- combaterea eficientă a corupției, inclusiv prin sporirea cooperării internaționale.

UE a căutat în permanență noi instrumente în cadrul politicilor de vecinătate europeană. Din perspectiva apropierii de UE, pentru categorii distincte de țări cu statut de candidat și potențial candidat, precum și țări partenere, inclusiv zona Parteneriatului Estic, cadrul de reglementare privind furnizarea asistenței pentru democratizare este diferențiat. Cu toate acestea, anumite aspecte sunt abordate în comun, în prezent fiind acordat un grad mai mare de sinergie și complementaritate în atingerea rezultatelor scontate. Uniunea Europeană a reușit să instituie un cadru motivant prin intermediul unor instrumente financiare menite să asigure implementarea intervențiilor ce țin de consolidarea statului de drept, guvernanță și reforme democratice.

În martie 2014 a fost lansat Instrumentul European de Vecinătate (Regulamentul (UE) nr. 232/2014), succesorul Instrumentului european de vecinătate și parteneriat instituit în 2007. În cadrul discuțiilor privind cadru financiar multianual (CFM) pentru 2020-2027 este reexaminată funcționarea instrumentelor de finanțare externă ale UE, inclusiv ceea ce ține de IEV. Astfel, în 2018 Parlamentul European adoptă Raportul privind punerea în aplicare a instrumentelor de finanțare externă și viitoarea arhitectură post-2020. Referitor la IEV este reliefat apelul la mai multă flexibilitate, utilizarea mai eficientă a abordării bazate pe stimulente și coordonare între programele regionale. La fel, în iunie 2018, în scopul simplificării modalității de finanțare a acțiunii externe și integrare a mai multor instrumente, Comisia Europeană publică propunerea de Regulament al Parlamentului European și Consiliului privind instituirea Instrumentului de vecinătate, cooperare pentru dezvoltare și cooperare internațională (IVCDCI). În 2019 Parlamentul adoptă această propunere și solicită în același timp o finanțare suplimentară, un rol mai important în luarea deciziilor privind opțiunile de politică, având în vedere că integrarea democrației în domeniul ajutorului pentru dezvoltare a fost un obiectiv major al CFM, și UE va continua să

condiționeze finanțarea furnizată direct guvernelor în cadrul bugetelor lor naționale de îndeplinirea standardelor democratice [104]. În vigoare din 2021, noul instrument NDICI- Europa Globală își propune, totodată, să sprijine țările să depășească provocările de dezvoltare pe termen lung și să contribuie la îndeplinirea angajamentelor și obiectivelor internaționale precum Agenda 2030 și Obiectivele sale de dezvoltare durabilă, și Acordul de la Paris.

Țările candidate și potențial candidate beneficiază din partea UE de asistență financiară pentru realizarea reformelor prin intermediul unui singur instrument unificat: Instrumentul de asistență pentru preaderare (IPA). În 2021 după expirarea Regulamentului (UE) nr. 231/2014, Parlamentul European și Consiliul adoptă Regulamentul (UE) 2021/1529 de instituire a Instrumentului de asistență pentru preaderare (IPA III) pentru perioada 2021-2027 [346]. IPA III oferă o abordare stabilă bazată pe politici, mobilizare strategică și dinamică a asistenței, cu accent pe statul de drept, consolidarea instituțiilor democratice și reforma administrației publice. Noul instrument vizează programarea bazată mai degrabă pe priorități tematice decât pe pachete de țară, ceea ce înseamnă flexibilitate și recompensare conform performanței și progresului înregistrat la capitolul priorități cheie. Acest instrument prevede coerența și complementaritatea dintre IPA III și NDICI – Europa globală, de aproape 80 de miliarde EUR, asigurată inclusiv prin componentele tematice și de reacție rapidă ale NDICI – Europa globală, de care beneficiază și țările candidate și potențial candidate.

Vom menționa, că în contextul celei de-a 12-a reuniuni a Comitetului Parlamentar de Asociere UE – Moldova din 1 noiembrie 2022, în Declarația adoptată în temeiul Articolului 441(3) al Acordului de asociere, Comitetul a invitat UE să asiste țara noastră în pregătirea unei strategii cuprinzătoare de preaderare și a solicitat Comisiei Europene să facă cât mai curând posibil tranziția Republicii Moldova de la IVDCI -Europa globală la IAP III.

Instrumentul pentru Asistența de Preaderare și Instrumentul de vecinătate, cooperare pentru dezvoltare și cooperare internațională sunt implementate prin intermediul mai multor tipuri de asistență menite să contribuie la consolidarea instituțională și apropierea legislativă de UE. Unele dintre acestea sunt de tipul asistenței tehnice directe, fiind oferite fie prin implicarea propriului corp de experți, fie prin intermediul granturilor. În schimb, alte instrumente se bazează pe implicarea statelor membre în furnizarea de expertiză pentru sprijinirea proceselor de tranziție democratică. În cea de-a doua categorie pot fi identificate:

Instrumente regionale comune - în numele UE sunt gestionate de către două sau mai multe state membre împreună cu mai multe țări terțe. Caracteristica acestor instrumente este identificarea în comun a unui spectru de probleme sau necesități, care afectează toate statele sau regiunile din arealul de cooperare. Cu termen de implementare mediu și lung, acțiunile întreprinse în cadrul

acestor instrumente sunt de natură transfrontalieră sau transnațională și vizează derularea de intervenții comune bilaterale sau multilaterale în vederea soluționării sau diminuării aspectelor problematice identificate. Un instrument reprezentativ este Sinergia Mării Negre [210].

Instrumente naționale comune - sunt gestionate în numele UE de către un stat membru în comun cu o țară terță vecină și sunt specifice cooperării transfrontaliere. Prin obiectivele lor, aceste instrumente contribuie direct sau indirect la consolidarea democratică, întărirea statului de drept și a economiei de piață precum și la modernizarea administrației publice și capacitatea societății civile (de exemplu, Programul Operațional Comun România - Republica Moldova [108]).

Instrumente supranaționale - bazate pe mecanisme de brokeraj ale cererii și ofertei de expertiză. Statele partenere sunt încurajate să identifice segmentele problematice ce necesită expertiza, iar membrii UE să ofere experiența lor în dependență de aspectele contextuale, disponibilitate și afinitate sau concordanță legislativ-procedurală. Din acestea fac parte: TAIEX - Instrumentul de Asistență Tehnică și Schimb de Informații; TWINNING - Instrumentul de înfrățire instituțională; SIGMA - Program Suport pentru Îmbunătățirea Guvernanței și Managementului, derulat de UE în comun cu OECD. Acest tip de instrumente presupune asistența unui corp de experți de nivel înalt pentru sistemele administrative de ansamblu.

Asistența tehnică este foarte importantă pentru facilitarea implementării proiectelor investiționale, consolidarea capacităților instituționale și asigură suportul pentru realizarea reformelor cheie. Buna guvernare, calitatea înaltă a administrației publice și dezvoltarea tehnologiilor aplicate în sfera serviciilor publice reprezintă una dintre valorile fundamentale ale UE, având drept scop de a produce o valoare maximă din fondurile financiare pentru dezvoltare. Proiectele twinning vizează suportul autorităților beneficiare, inclusiv din Republica Moldova, și sunt văzute ca o condiție esențială pentru dezvoltarea socio-economică a țării.

Operațiunile specifice acestui instrument acoperă în special aspectele direct legate de condiționalitățile pentru aderare la UE, cele care decurg din Acordurile de Asociere și statutul de candidat. Deși, presupun totuși diferențieri pentru cele două categorii de țări beneficiare, proiectele sunt implementate în vederea obținerii rezultatelor obligatorii. Pentru țările candidate și potențial candidate proiectele sunt axate pe rezultate concrete, măsurabile și sustenabile de armonizare la prevederile legislației UE. A doua categorie de țări beneficiază de operațiuni orientate pe consolidarea capacității administrative, activități de formare și reorganizare structurală a agențiilor vizate. Prin finalitate, proiectele contribuie la armonizarea cadrelor legislative și procedurale naționale în conformitate cu prevederile AA.

Operațiunile în cadrul proiectelor twinning reprezintă un proces de transfer *interactiv* bazat pe negociere, și *iterativ* atunci când anumite acțiuni nu reușesc dint-o singură fază (spre

exemplu, când nu este adoptat un proiect legislativ rezultat în urma unui proiectului twinning). Instrumentul de cooperare instituțională este aplicat în baza Manualul Twinning elaborat (și periodic revizuit) în rezultatul consultărilor între statele membre UE, Delegațiile UE și diverse servicii ale Comisiei Europene, în combinație cu studii externe și analize aprofundate efectuate de către serviciile Direcției Generale pentru Negocieri de Vecinătate și Extindere [400]. Conform Manualului, statele membre participante în asemenea instrumente trebuie să fie pregătite pentru o gamă largă de situații neprevăzute, și să fie disponibile să soluționeze progresiv blocajele. Mai mult decât atât, pentru a intra în procesul de transfer al experienței, autoritățile din statele membre UE trebuie să fie dispuse să coopereze și să asiste în deplină măsură toate acțiunile inerente acestui proces.

Instrumentul twinning este atractiv pentru membrii Uniunii Europene din motiv că oferă posibilitatea recunoașterii performanței și conferă stabilitate instituțională sistemelor administrative ale acestora în spațiul administrativ al UE. În același timp, instrumentul reprezintă avantajul extinderii unor abordări de management public ce pot conduce în timp la prevalența unor aranjamente instituționale de implementare a politicilor UE. În acest context vom menționa, că în istoria UE au fost cunoscute situații când statele membre au rivalizat pentru impunerea unor modele instituționale și aranjamente normative în cazul anumitor politici. P. DeGrauwe aduce ca exemplu rivalitatea dintre Franța și Germania pentru stabilirea sistemului instituțional și procedural al Eurosistemului. Ulterior rivalitățile s-au canalizat pe externalități, cum ar fi guvernarea sistemelor fiscale și bugetare, reglementările în varii domenii, cum ar fi cel al ocupării forței de muncă ș.a., [223]. În primul deceniu de implementare a acestui instrument, Regatul Unit a fost foarte activ și interesat în promovarea abordării Noului Management Public, în special a fost implicat în proiectele pentru reforma administrației publice în statele candidate aflate în proces de negociere. Prin intermediul acestui proces, Regatul Unit, dar și alte state membre din flancul nordic au reușit să influențeze țările candidate cu preceptele acestei abordări.

La rândul lor, schimbând rolurile după aderare, statele foste beneficiare au promovat în cascadă această abordare în alte țări candidate sau partenere, de exemplu Letonia în România și ulterior în Republica Moldova [12]. Germania, Austria, Spania și Danemarca au cele mai multe proiecte implementate în țările Parteneriatului Estic, deși în această zonă s-a apelat destul de puțin la el. Comisia Europeană nu a încurajat aplicarea, reieșind din circumstanțele în care dezvoltarea unei intervenții într-o țară terță necesită asigurarea fezabilității intervenției, dar și certitudinea că implementarea va avea loc conform termenilor negociați. Instabilitatea politică, instituțională și capacitatea insuficientă pentru demararea și implementarea unor proiecte complexe și de anvergură a oferit Comisiei Europene suficiente argumente pentru a gestiona cu prudență acest

instrument. Până în 2015, Comisia Europeană a preferat să utilizeze asistența tehnică directă acordată acestei categorii de țări, mecanism care nu implică un grad înalt de cooperare bi- sau multilaterală între statele membre și cele partenere. Pe de altă parte, nici țările din PaE nu aveau capacitatea necesară să elaboreze solicitări de asistență conforme cerințelor.

Chiar dacă rata de succes, care reprezintă rata proiectelor efectiv executate din numărul de proiectele concepute, a fost în creștere, aceasta a rămas totuși redusă în raport cu sumele care puteau fi atrase de către statele din regiune. În cazul Republicii Moldova, rata de succes a crescut semnificativ (de la 5% în 2008 la 20% în 2010) [51, p. 24], dar nu a fost suficientă pentru a permite maximizarea utilizării de către administrația publică centrală a anvelopei financiare alocate începând cu 2010. Republica Moldova către finele anului 2017 beneficia în total de 18 proiecte twinning încheiate, iar 4 proiecte se aflau în derulare [165]. În 2022 în derulare se aflau 6 proiecte twinning în domenii precum educație vocațională, agricultură, dezvoltare regională și siguranța alimentelor, date spațiale, ordine publică și securitate națională.

Statutul de candidat sporește gradul de solidaritate și de atenție politică din partea UE. Din punct de vedere strategic, Moldova este încorporată în Politica Europeană de Extindere, ceea ce favorizează diversificarea și sporirea fondurilor nerambursabile, pe lângă mecanismele tradiționale de asistență macrofinanciară și alte tipuri de ajutoare anuale inclusiv sprijin de tip ad-hoc, de care beneficiază în continuare. De asemenea, pot fi aprofundate și extinse domeniile de armonizare cu UE, ceea ce reprezintă un aspect esențial în pregătirea țării pentru ulterioara deschidere a negocierilor de aderare. În schimb, Republica Moldova se obligă să ajusteze și să interconecteze agenda reformelor naționale cu obligațiile pe care toate statele membre le au în raport cu UE. Angajamentul politic al Republicii Moldova nu se limitează doar la realizarea tehnică a Acordului de Asociere. Mecanismul de condiționalitate al asistenței UE a contribuit la atingerea unor obiective pe agenda reformelor naționale, acum rezultatele pe două direcții, agenda reformelor interne și avansarea procesului de preaderare la UE, vor depinde de capacitatea autorităților moldovenești de a comasa aceste dimensiuni.

În vederea creșterii capacităților autorităților publice centrale de a realiza reforme și pentru a furniza servicii publice de calitate, inclusiv în domeniul elaborării politicilor, au fost aprobate măsuri de modificare și consolidare a structurilor și atribuțiilor funcționale ale ministerelor și a autorităților administrative centrale [67]. A fost creată arhitectura instituțională responsabilă de procesul de integrare europeană (direcțiile coordonare politici și integrare europeană în fiecare minister și autorități guvernamentale cheie, consilieri pentru integrare europeană, secretari generali-adjuncți ai ministerelor pentru integrare europeană). Obiectivele atinse prin aceste intervenții vizează: i) dezvoltarea cadrului instituțional optim pentru implementarea proceselor

operaționale privind alinierea politicilor sectoriale la criteriile de eligibilitate de aderare la Uniunea Europeană; ii) revizuirea cadrului normativ existent pentru punerea în aplicare a principiilor de funcționare a cadrului instituțional creat; iii) dezvoltarea competențelor personalului implicat direct în elaborarea, coordonarea și monitorizarea politicilor publice în concordanță cu acquis-ul UE; iv) asigurarea unui mecanism de coordonare a procesului de negocieri de aderare la Uniunea Europeană [116].

Republica Moldova devine eligibilă în cadrul mai multor agenții, programe și fonduri europene alături de statele candidate din Balcanii de Vest și Turcia. UE dispune de 46 de agenții și aproximativ 45 de programe, dintre care majoritatea sunt finanțate și administrate ca părți integrante ale instituțiilor UE. Participarea oferă un mijloc util de integrare aprofundată a experților și a organizațiilor administrative cu omologii UE și ajută procesele de reformă. Anterior Moldova avea posibilitate să beneficieze de accesul la 20 de agenții și 19 programe, dintre care coopera cu 11 agenții și 4 programe. În 2022 Republica Moldova a semnat 31 de tratate multilaterale, dintre care am specificat: Acordul între Republica Moldova și Uniunea Europeană privind activitățile operative desfășurate de Agenția Europeană pentru Poliția de Frontieră și Garda de Coastă în Republica Moldova; Memorandum de Înțelegere dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană privind asistența macrofinanciară pentru Republica Moldova; Acordul de împrumut dintre Republica Moldova și Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare în vederea realizării proiectului „Securitatea furnizării gazelor naturale”.

3.2. Cooperarea Republicii Moldova cu partenerii externi multilaterali de dezvoltare: asistența pentru agenda de reforme și obiective de dezvoltare

Agresiunea Federației Rusie împotriva Ucrainei a declanșat o criză fără precedent în Europa și a evidențiat puternic esența democrației pentru apărarea păcii și prosperității, în condițiile în care pacea și stabilitatea erau considerate de la sine înțelese. Dificultățile economice, ascensiunea partidelor de extremă dreapta, criza energetică apar într-un moment în care democrația stagnează, sau chiar regresează în cea mai mare parte a regiunii. Deși democrația rămâne principala formă de guvernare, democrațiile din Europa au suferit erodări în ultimii cinci ani, conform rapoartelor cu privire la indicii democrației pentru 2022 ale Institutului Internațional pentru Democrație și Asistență Electorală [254], și Națiunile Unite, Departamentul pentru Afaceri Economice și Sociale [427]. Potrivit Eurobarometrului, protecția democrației și a valorilor democratice a devenit mai importantă pentru europeni de la invazia rusă a Ucrainei, fiind acum citată drept cea mai mare valoare care trebuie apărată de instituțiile europene [240].

Potrivit raportului Starea globală a democrației pentru 2022, începând cu 2017 Republica Moldova a înregistrat îmbunătățiri și se află acum printre primele 25% dintre țări la nivel global în ceea ce privește guvernarea reprezentativă (inclusiv votul incluziv), drepturile sociale, egalitatea de gen, și integritatea mass-media [255]. Cu toate acestea, corupția a subminat în mod persistent tranziția post-sovietică a Moldovei. Deși lupta împotriva corupției s-a îmbunătățit în ultimii ani, așa cum se reflectă în subatributul „*absența corupției*”, aceasta rămâne o provocare cheie. Alți indicatori, precum bunăstarea de bază, au continuat să stagneze, evoluând sub mediile est-europene.

În rezultatul alegerilor anticipate din 2021 câștigă majoritatea parlamentară un partid pro-reformă. Din cele 101 locuri în Parlament, Partidul Acțiune și Solidaritate a obținut o majoritate absolută de 63 de mandate, (52,8% din voturi). Opoziția a intrat în Parlament formată din Blocul Comuniștilor Socialiștilor (BCS) cu 32 și Partidul Șor cu 6 deputați. Conform constatărilor și concluziilor OSCE/ODIHR, alegerile au fost bine administrate, iar concurența și libertățile fundamentale au fost în mare măsură respectate. Cu toate acestea, anumite deficiențe remarcate precum, lipsa unei supravegheri eficiente a finanțării campaniei și părtinirea politică a instituțiilor media, au ridicat întrebări cu privire la imparțialitatea Comisiei Electorale Centrale. Noul Guvern format exclusiv din Partidul Acțiunii și Solidarității, condus de premierul Natalia Gavrilița, a primit avizul Parlamentului la 6 august 2021.

Procesul politic din țară este dominat din nou de un singur partid. Însă, în comparație cu cele două guvernări consecutive ale Partidului Comuniștilor din 2001-2009, aspectele pozitive ale dominației politice exercitate de PAS rezidă în profilul și intențiile formațiunii. În primul an de guvernare, integritatea PAS a primit aprecieri în țară și în rândul partenerilor externi datorită transferului masiv de imagine de la Președintele Maia Sandu (2020-2024), la care se alătura tentativa de a promova agenda pro-reformă, pro-europeană și anticorupție. După un deceniu de destabilizare, divizare tranzacțională și slăbire a instituțiilor de stat, produsă pe durata guvernărilor oligarhice de coaliție, Alianțele pentru Integrarea Europeană 2009-2015, și a statului capturat 2015-2019, aceste circumstanțe contribuie la calmarea scenei politice și unificarea actului de guvernare.

Anii 2021-2022 au scos în evidență disonanța dintre funcționarea relativ adecvată a mecanismelor democratice în paralel cu funcționarea slabă a instituțiilor și sistemelor din stat [113]. Cu toate că, schimbarea puterii în 2021 în baza votului democratic, a determinat creșterea asistenței financiare, tehnice și politice externe, totuși succesele democratice și cele pe plan extern nu s-au transpus pe deplin în realizări palpabile pe plan intern. S-a remarcat în continuare rezistența sistemului la reforme și adaptarea insuficientă la schimbările democratice, sabotarea directă sau

indirectă a inițiativelor și deturnarea agendei de reformă. O serie de reforme sistemice fie au fost amânate, spre exemplu reforma teritorial-administrativă, reforma administrației publice locale, fie au avut un ritm lent - reforma justiției, reforma administrației publice, reforma managementului finanțelor publice, digitalizarea sau reforma întreprinderilor de stat și altele. În același timp, la capacitățile limitate ale instituțiilor publice s-a suprapus șocul războiului din Ucraina, criza din sectorul energetic, inflația și seceta.

Contextul geopolitic regional a influențat considerabil decizia Uniunii Europene să ofere statutul de candidat Ucrainei și Republicii Moldova, iar Georgia a fost inclusă în categoria de potențial candidat. Componenta securității europene și motivația geopolitică a populației din cele trei țări a contat pentru UE la etapa acordării perspectivei în vara lui 2022. După finalizarea etapei de includere a vecinilor est-europeni în “pachetul de extindere”, agresiunea rusească nu mai servește drept argument suficient pentru a accelera apropierea de UE [35]. Uniunea Europeană insistă pe aplicarea întocmai a principiului meritocratic în raport cu statele care aspiră la aderare. Unele succese au fost remarcate în contextul summit-ului UE-Ucraina și al Consiliului de Asociere UE-Moldova din februarie 2023, dar obiectivul principal rămâne progresele ireversibile pe agenda reformelor politice și sectoriale prioritare. În acest sens, Comisia Europeană a trasat cerințe cu caracter obligatoriu. Cu toate că, aceste cerințe sunt tratate de unii actori politici drept recomandări, fără a fi îndeplinite niciunul din cele trei state nu va putea avansa în dialogul cu UE.

Conform logicii de extindere, țara candidată trebuie să corespundă criteriilor politice - instituții democratice viabile; economice - gradul corespunzător de competitivitate economică; și capacitatea de îndeplinire a obligațiilor de stat membru -alinierea la legislația europeană. În afară de aceste criterii, sunt evaluate cerințele indicate în avizul Comisiei. Pentru Republica Moldova sunt nouă blocuri de cerințe, cu 13 măsuri în total. Acestea se referă la cinci domenii și acoperă spectrul problemelor structurale majore cu care se confruntă țara - justiție, politici anticorupție, combaterea crimei organizate, administrația publică locală și drepturile omului și societatea civilă. Cerințele pot fi evaluate în baza următoarele criterii: specificul măsurilor, durata implementării și gradul de implicare a autorităților naționale.

Pe de o parte, implementarea cerințelor setate de UE are anumite similitudini cu principiul de aplicare a mecanismului de condiționalitate, utilizat la alocarea asistenței macrofinanciare. Pe de altă parte, îndeplinirea lor nu este condiționată de alocarea obligatorie a anumitor fonduri europene. Ca și în cazul celorlalte state candidate, UE se obligă să efectueze monitorizarea și evaluarea progresului, aplicând criteriile de obiectivitate și de meritocrație. Rapoartele publicate de UE după 2022 descriu dinamica reformelor din 35 de domenii, ale căror conținut coincide cu cele 35 de capitole din negocierile de aderare, de asemenea reflectă nivelul de implementare a

Acordului de Asociere, care este în vigoare în continuare și reprezintă principala baza legală a relațiilor bilaterale dintre Moldova și UE.

Totodată, reformele promovate de Guvern sunt congruente cu condiționalitățile setate în Memorandumul privind politicile economice și financiare cu FMI, susținut prin Mecanismul extins de creditare și Mecanismul de finanțare extinsă disponibil pentru Republica Moldova până în anul 2025. Valorificarea resurselor disponibile depinde de gradul de realizare a reformelor. Acordul cu FMI are la bază mai multe angajamente structurale, divizate în 4 blocuri: (i) anticorupție și statul de drept; (ii) managementul fiscal; (iii) supravegherea sectorului financiar și (iv) sectorul companiilor cu capital de stat, și prevede termeni clari de realizare a acestora. Prin monitorizarea sistematică a derulării proceselor de reformă sunt prevăzute șapte runde de evaluări pe durata implementării programului [136]. Programul Operațiunii de Politici de dezvoltare în domeniul competitivității al Băncii Mondiale, instrument oferit ca formă de suport bugetar pentru realizarea reformelor îndreptate în mai multe domenii prioritare. Precum și acțiunile prioritare prevăzute în cadrul Memorandumului de înțelegere dintre Republica Moldova și UE (2022-2024), privind asistența macrofinanciară pentru redresarea economică a țării prin promovarea unui set de politici în sectorul energetic, statul de drept și lupta împotriva corupției, guvernarea sectorului public și climatul de afaceri [116]. Trebuie să specificăm, că partenerii de dezvoltare ai Republicii Moldova deși au diferite priorități, asistența externă din partea donatorilor, în special, sprijinul pentru buget, este condiționată de adoptarea programului cu FMI (Memorandum cu privire la politicile financiare și economice), documentul de strategie al BM pentru reducerea sărăciei și AA.

Referitor la asistența externă, precum a fost reliefat în capitolul anterior, conceptul a apărut în contextul relațiilor internaționale din punct de vedere economic și s-a dezvoltat datorită extinderii cooperării internaționale. Asistența contribuie la înlăturarea decalajului dintre țările dezvoltate și cele în curs de dezvoltare, unde contradicțiile dintre nevoile tot mai mari și veniturile economice proprii reduse sporesc nevoia de asistență externă. Sprijinul acordat de către partenerii internaționali Republicii Moldova joacă un rol important pentru dezvoltarea durabilă și realizarea obiectivelor stabilite pe agenda reformelor democratice. Suportul bugetar completat cu asistența tehnică de care beneficiază Moldova, ambele având un rol decisiv în procesul de dezvoltare democratică, sunt instrumente valoroase pentru elaborarea și implementarea politicilor publice și a reformelor structurale. Republica Moldova a beneficiat de asistență externă pentru dezvoltare de la obținerea independenței, în mare parte centrată pe buna guvernare, drepturile omului, supremația legii și tranziția spre o economie de piață.

Republica Moldova încă depinde mult de asistența externă. Din aceste considerente, este foarte necesar un mecanism consolidat pentru dialogul permanent cu comunitatea donatorilor, care

să asigure direcționarea resurselor către domeniile prioritare de dezvoltare, alinierea intervențiilor partenerilor externi de dezvoltare cu cadrul prioritar al Guvernului, astfel ca procesul de planificare și implementare a programelor și proiectelor de asistență externă să se consolideze reciproc. În practica internațională sunt asemenea modalități de coordonare a asistenței externe. De exemplu, organizarea grupului comun al donatorilor/creditorilor, care în baza unui Aide-Memoire, semnat cu Guvernul, stabilesc o foaie de parcurs privind prioritățile și domeniile pentru intervențiile de asistență externă [135]. Astfel, se stabilește un program de finanțare în comun, bazat pe un mecanism unic de monitorizare și evaluare a procesului de reformă. Acest mecanism ar permite facilitarea colaborării și dezvoltarea unei viziuni comune de asistență, ar asigura cofinanțarea unor proiecte mult mai extinse, pe diferite domenii de expertiză, cu sprijin complementar nu duplicativ.

Comunitatea donatorilor, actori principali ai cooperării internaționale pentru dezvoltare, include țări donatoare, instituții multilaterale, ONG-uri și fundații private. Țările donatoare care fac parte din grupul donatorilor stabili este reprezentat de OCDE-DAC, înființat în 1961, și a avut o contribuție importantă în formarea agendei de dezvoltare internațională. Instituțiile și programele multilaterale sunt finanțate de donatori bilaterali. Principalii donatori multilaterali sunt instituțiile internaționale financiare, precum Grupul Băncii Mondiale, Fondul Internațional Monetar, băncile de dezvoltare regionale și sub-regionale; fondurile, programele și agențiile specializate ONU; Comisia Europeană. Asistența financiară oferită de organizațiile multilaterale ar avea unele avantaje, cum ar fi implementarea unor proiecte de anvergură, de asemenea, angajamentele organizațiilor multilaterale facilitează coordonarea între donatori atât la nivel regional, cât și la nivel global. Instrumentele AOD pentru o țară, în special, depind de specificul și capacitățile acestei țări. Cooperarea Republicii Moldova cu partenerii de dezvoltare multilaterali este aliniată cu viziunea strategică a țării, contribuind la formarea documentelor strategice naționale.

Examinarea surselor privind AOD pentru Republica Moldova [103] a permis să identificăm următoarele generalizări. Printre care cele mai active agenții și instituții multilaterale sunt FMI, BM, UE, ONU. Asistența oficială pentru dezvoltare diferă în funcție de mandatul de activitate sau interesele de politică externă a donatorilor (bilaterali). Majoritatea partenerilor de dezvoltare internaționali sunt implicați pe zone de intervenție prioritare: dezvoltarea democrației; îmbunătățirea serviciilor sociale; consolidarea capacităților administrative; creșterea economică; reducerea corupției, dezvoltarea regională și locală; reducerea sărăciei; infrastructura publică. Volumul total al intrărilor de împrumuturi de stat externe în 2022, a constituit 15 058,4 mil. Lei. Destinația acestora a fost: a) realizarea proiectelor finanțate din surse externe – 6 092,0 mil. lei, ceea ce reprezintă 40,5% din sumă totală de intrări din împrumuturi de stat externe; b) susținerea bugetului de stat – 8 966,4 mil. lei, ceea ce reprezintă 59,5% din sumă totală de intrări din

împrumuturi. Pentru susținerea bugetară au fost obținute granturi în sumă de 3 874,935 mil. lei. Cei mai importanți parteneri de cooperare ai Republicii Moldova pentru implementarea reformelor și a agendei de dezvoltare sunt UE, BM, sistemul ONU, aceștia fiind totodată și cei mai importanți donatori după volumul debursărilor.

Analiza profilului partenerilor de dezvoltare evidențiază că Uniunea Europeană este partenerul de dezvoltare lider în sprijinirea reformele politice și economice, și consolidarea capacităților de reziliență a Moldovei, prin instrumentele sale bilaterale și multilaterale. Sprijinul financiar pentru Republica Moldova, inclusiv programul de asistență macrofinanciară (AMF), este acordat în conformitate cu Acordul de Asociere. Asistența UE acordată Republicii Moldova este aliniată prin Planuri Anuale de Acțiuni finanțate în contextul Programului Indicativ Multianual 2021-2027, care reprezintă o strategie nouă de cooperare pentru dezvoltare a Uniunii Europene cu Republica Moldova și înlocuiește precedentele Cadrele Unice de Suport (2014-2017 și 2017-2020). De asemenea, UE a adoptat un Plan de Redresare Economică și Reziliență pentru Republica Moldova pentru 2021-2024. Vom specifica că la 20 iunie 2023 [212], Comisia Europeană a înaintat propunerea de revizuire a cadrului financiar multianual 2021 – 2027, care include inițierea unei facilități pentru Ucraina, și se referă la redistribuirea a aproximativ 600 mil. EUR din cadrul Instrumentului de vecinătate, dezvoltare și cooperare internațională (NDICI) pentru programele din perioada 2024-2027, pentru a spori sprijinul acordat altor țări din vecinătate, inclusiv Republicii Moldova.

Obiectivele generale ale cooperării UE-Republica Moldova în perioada 2021-2027 sunt: 1) economii rezistente, durabile și integrate; 2) instituții responsabile, statul de drept și securitatea; 3) reziliența la mediu și climă; 4) transformare digitală rezistentă; 5) societăți rezistente, echitabile și incluzive. Prioritățile definite în Programul de asociere reflectă obiectivele de politică ale Parteneriatului estic post-2020, de asemenea, urmărește să sprijine realizarea obiectivelor de politică de nivel mondial, inclusiv punerea în aplicare a Agendei 2030 pentru dezvoltare durabilă și a celor 17 obiective de dezvoltare durabilă ale acesteia, în cazul cărora ambele părți și-au asumat angajamente. Totodată, Cooperarea dintre UE și Republica Moldova este aliniată la cele mai recente evoluții în materie de politici, inclusiv în ceea ce privește eficiența energetică, protecția mediului și angajamentele asumate în temeiul Acordului de la Paris; la prioritățile stipulate în Pactul verde european; și transformarea digitală, prevăzută în abordarea Diplomația Digitală a UE.

Noile tehnologii digitale sunt tot mai mult un factor determinant al competiției geopolitice și un barometru al influenței globale, fiind utilizate de anumiți actori pentru a amenința securitatea și integritatea UE și a statelor sale membre, pentru a manipula mediul informațional și pentru a interveni în procesele democratice. Amenințările la adresa modelului UE de transformare digitală

bazat pe drepturile omului și centrat pe factorul uman au devenit mai acute, iar importanța poziției de lider a UE în ceea ce privește guvernanta digitală internațională este tot mai mare.

În urma adoptării Concluziilor Consiliului privind Diplomația digitală a UE în iulie 2022, UE a stabilit o bază solidă pentru angajamentul său extern în domeniul problemelor digitale. În baza progreselor realizate în ceea ce privește punerea în aplicare a Concluziilor, care au enunțat principiile, obiectivele și instrumentele diplomației digitale a UE, bazată pe drepturile universale ale omului, libertățile fundamentale, statul de drept și principiile democratice, Consiliul subliniază necesitatea de a consolida punerea în aplicare și coerența tuturor aspectelor diplomației digitale prin întreprinderea unui set de acțiuni prioritare. Concluziile ulterioare ale Consiliului privind Diplomația digitală a UE, adoptate la 26 iunie 2023, prevăd necesitatea pentru o politică și acțiune a UE mai puternică, mai strategică, coerentă și mai eficace în domeniul afacerilor digitale la nivel mondial și solicită atât UE, cât și statelor sale membre, să acționeze prin abordarea ”Echipa Europa” pentru a implementa acțiunile prioritare: asigurarea unei coordonări sporite și a unui angajament strategic față de forurile multilaterale și cu multiple părți interesate; dezvoltarea în continuare a parteneriatelor bilaterale și regionale, în special în ceea ce privește tehnologiile critice și emergente; consolidarea angajamentului și cooperării cu partenerii la nivel mondial în ceea ce privește conectivitatea digitală și abordarea decalajelor digitale, intensificarea contribuției UE în privința normelor digitale globale și creșterea eficienței resurselor digitale ale UE, precum și dialogul cu sectorul tehnologic și alți actori interesați. În vederea atingerii acestor obiective, UE și statele sale membre trebuie să sporească sinergiile dintre politicile și acțiunile UE, în special în domeniul drepturilor omului și în domeniile cibernetic, hibrid și digital. Consiliul subliniază, de asemenea, necesitatea de a promova competențele digitale și implicarea tinerilor și de a consolida cooperarea cu părțile interesate ale societății civile, cum ar fi mediul academic, instituțiile culturale și științifice, precum și cu sectorul privat și cu asociațiile profesionale.

La 22 iulie 2024, Consiliul Afaceri Externe a avut schimbul anual de opinii privind Diplomația Digitală a UE, evaluând progresele realizate în ultimii patru ani, timp în care problemele digitale au trecut de la ceea ce înseamnă ”exclusiv tehnice”, devenind de importanță strategică și politică cheie, având implicații imediate asupra democrației, economiei și societății noastre. Astfel, a fost subliniată importanța problemelor digitale și a tehnologiilor emergente pentru o politică externă integrată a UE, reunind și valorificând toate instrumentele diplomatice și de politică și asigurând complementaritatea și coerența între politicile interne și cele externe.

Revenind la Planul de Redresare Economică pentru Republica Moldova, în iunie 2021 Comisia Europeană îl anunță având ca scop recuperarea durabilă și incluzivă post-pandemică. Această nouă inițiativă de finanțare stabilește planuri pentru investiții de până la 600 de mil. EUR

(asistență macrofinanciară, subvenții și investiții, garanții financiare) pentru perioada 2021-2024, în strânsă cooperare cu statele membre ale UE și instituțiile financiare internaționale. Planul de redresare face parte din abordarea “Echipa Europa” și este similar cu tipul de sprijin acordat de UE statelor sale membre. Pachet de sprijin este condiționat de implementarea reformelor structurale, și este centrat în jurul pilonilor: gestionarea finanțelor publice și guvernanta economică; economie competitivă, comerț și IMM-uri; infrastructură; educație și ocupare a forței de muncă; dar și statul de drept și reforma sectorului justiției.

În primăvară anului 2022, Parlamentul European și Consiliul adoptă o nouă procedură de asistență macrofinanciară (AMF) pentru Moldova, în valoare de 150 mil. EUR (120 mil. EUR sub formă de împrumuturi pe termen mediu în condiții concesionale și 30 de mil. euro sub formă de granturi). În condițiile crizei energetice care a reflectat dependența energetică puternică a țării față de Rusia, Moldova a solicitat oficial o nouă operațiune AMF. În preajma summit-ului Comunității Politice Europene, care a avut loc în Republica Moldova (1 iunie 2023), Consiliul Uniunii Europene anunță propunerea de majorare a sprijinului AMF în curs cu 145 mil EUR. AMF suplimentară face parte din pachetul mai amplu de sprijin acordat de Comisie Republicii Moldova, pe fondul deteriorării poziției externe a țării din cauza crizei energetice grave din toamna/iarna 2022/2023, și este plătită după îndeplinirea acțiunilor de politică corespunzătoare.

Totodată, Înaltul reprezentant al Uniunii Europene pentru Afaceri Externe și Politică de Securitate, Josep Borell inaugurează la Chișinău o nouă „Misiune de Parteneriat” cu R. Moldova pentru sprijinirea implementării reformelor în vederea procesului de aderare. Astfel, pachetul de sprijin pentru Moldova se axează pe (i) abordarea impactului războiului de agresiune al Rusiei împotriva Ucrainei asupra Moldovei și (ii) apropierea de Uniunea Europeană, fiind stabilite următoarele priorități.

Facilitarea dezvoltării economice și a conectivității, cu accent pe comerț, eficiență energetică și dezvoltarea capitalului uman. Finanțare prin programe Interreg consolidate pentru proiecte care abordează blocajele de la frontierele dintre Republica Moldova, Ucraina și UE. De asemenea, este prevăzut un acord de roaming pe termen lung, pornind de la rezultatele obținute în ceea ce privește reducerea tarifelor de roaming.

Sprijinirea reformelor presupune consolidarea capacității administrative, servicii de consultanță care abordează provocările pe dimensiunea extinderii. Finanțare pentru programe de formare și de sprijin dedicate, precum și participarea activă la programele UE, cum ar fi Orizont Europa, Fiscalis, Customs, LIFE și EU4Health.

Asigurarea securității energetice prin creșterea producției interne de energie electrică, participarea la mecanismul comun de achiziționare a gazelor naturale al UE, stimularea surselor regenerabile de energie și concentrarea pe eficiența energetică.

Consolidarea securității Republicii Moldova prin investiții specifice, furnizarea de echipamente și cooperarea în cadrul Dialogului Politic și de Securitate la Nivel Înalt; extinderea cooperării prin intermediul misiunii de parteneriat al UE în Republica Moldova, a Centrului de Sprijin UE-Republica Moldova pentru Securitatea Internă și Gestionarea Frontierelor, a Misiunii UE de Asistență la Frontieră, precum și cu agențiile Europene, în special Frontex, Europol, Eurojust și CEPOL; consolidarea sectorului de apărare al Republicii Moldova prin intermediul Facilității Europene pentru Pace.

Contracararea manipulării și interferenței informațiilor străine, și a dezinformării. Îmbunătățirea comunicării strategice prin acordarea de sprijin tehnic guvernului Moldovei și prin consolidarea capacităților pentru mass-media independente, societatea civilă și tineret.

În vederea îmbunătățirii rezilienței și sporirea securității energetice, la 16 martie 2022, rețeaua electrică a Moldovei a fost sincronizată cu rețeaua europeană continentală, ceea ce a ajutat Moldova să își mențină sistemul energetic stabil în circumstanțele actuale și reprezintă o etapă istorică în relația UE-Moldova. Totodată, gazoductul Iași-Ungheni, care este o sursă sigură de diversificare a furnizării gazelor naturale și diminuează monopolul de livrare pentru Republica Moldova, a fost pentru prima dată folosită în decembrie 2022, pentru livrarea gazelor stocate în România. A fost dezvoltată platforma *compensatii.gov.md*, iar ajutorul pe care îl primesc consumatorii este acoperit din bugetul UE oferit Republicii Moldova. Astfel, peste 600 de mii de persoane au beneficiat de compensații la factura pentru energie. UE colaborează cu Secretariatul Comunității Energetice pentru a depăși criza energetică și pentru a pune în aplicare schema inovatoare de salvare a energiei pentru atragerea sprijinului financiar suplimentar voluntar din partea partenerilor de dezvoltare.

În perioada 2021- 2022 prin acordul de finanțare *Contractul de consolidare a statului și rezilienței*, Republica Moldova a beneficiat în baza îndeplinirii condiționalităților prestabilite de 15 mil. EUR sub formă de granturi și 135 mil. EUR sprijin bugetar pentru securitatea și eficiența energetică. Autorităților de la Chișinău li s-a cerut progrese satisfăcătoare în atenuarea impactului creșterii prețurilor la gaze; consolidarea capacităților guvernamentale de a furniza servicii personalizate grupurilor vulnerabile; sprijinirea redresării socio-economice pe termen lung, a securității energetice și a tranziției energetice a Republicii Moldova, susținute de Planul Național de Acțiune preveni Criza Energetică actualizat și extins. Totodată, condițiile au inclus: progrese satisfăcătoare la implementarea reformelor privind îmbunătățirea managementului finanțelor

publice, inclusiv mobilizarea veniturilor interne, precum și menținerea relevanței și credibilității programului de reformă.

UE a intensificat sprijinul acordat Moldovei pentru gestionarea frontierelor, atât din cauza provocărilor privind numărul mare de refugiați, dar și a frontierei împărțită cu o zonă de război activ. Prin urmare, Misiunea UE de asistență la frontieră în Moldova (EUBAM) a fost consolidată cu 15 mil. EUR. Uniunea Europeană a semnat cu Republica Moldova în 2022, un acord cu caracter juridic obligatoriu, care permite desfășurare suplimentară a echipelor Frontex în Moldova la frontieră, pentru asistență tehnică și operațională sporită. Au fost alocate alte 15 mil. EUR în cadrul instrumentului de finanțare NDICI - Europa Globală pentru sprijinirea unui tratament demn și eficient al refugiaților, și repatrierea cetățenilor din țări terțe, în colaborare cu Organizația Internațională pentru Migrație. Comisia Europeană a înființat o platformă de solidaritate pentru a coordona cooperarea și schimbul de informații între statele membre ale UE, și monitorizarea capacităților de primire din fiecare stat membru pentru refugiații care tranzitează Moldova. De asemenea, parte a acordului este și cooperarea cu Europol.

Sprijinul UE a contribuit la consolidarea instituțiilor democratice, a bunei guvernări, și a statului de drept în Republica Moldova. Au fost create condițiile necesare pentru reformare, prin îmbunătățirea cadrului legislativ, de reglementare și instituțional, un cadru mai structurat și armonizat pentru elaborarea politicilor. În acest sens, menționăm că realizările importante privind buna gestionare a frontierelor a condus la regimul liberalizat de vize în 2014, de care în prezent beneficiază peste 2,7 milioane de cetățeni, inclusiv din regiunea transnistreană. În noiembrie 2013, Comisia Europeană a propus liberalizarea regimului de vize prin modificarea Regulamentului 539/2001 privind abolirea obligației de viză pentru călătoriile de scurtă durată pentru cetățenii Republicii Moldova posesori ai pașaportului biometric în spațiul Schengen. Propunerea respectivă a confirmat că Republica Moldova a îndeplinit toate condiționalitățile Planului de Acțiuni al Republicii Moldova în anul 2011 [160].

UE a oferit asistență Republicii Moldova pentru buna gestionare a finanțelor publice. Reformele finanțelor publice vizează îmbunătățirea cadrului fiscal, consolidarea procesului de planificare, execuție și raportare a finanțelor publice. La fel, creșterea colectării veniturilor, consolidarea sistemului de achiziții publice, îmbunătățirea controlului intern prin creșterea transparenței și a responsabilității. Reforma managementului finanțelor publice (MFP) este unul dintre obiectivele guvernamentale principale, care urmează să asigure o creștere economică accelerată și durabilă, să sporească nivelul de trai și calitatea vieții cetățenilor. Totodată, reprezintă una dintre cele mai stringente priorități în procesul de integrare europeană. Atingerea obiectivelor

setate în Strategiile de dezvoltare a managementului finanțelor publice a servit drept punct de referință privind angajamentul Republicii Moldova de a asigura bună guvernare.

Deși contextul politic al țării a fost problematic, în domeniul MFP pot fi reliefate unele progrese. Acordul de finanțare dintre Guvernul Republicii Moldova și Uniunea Europeană privind *Programul de suport pentru Reformele Politicii Finanțelor Publice* a fost semnat la 27 octombrie 2014 și prevedea alocarea grantului pentru susținerea bugetului în patru tranșe, pentru anii fiscali 2014-2018. Cu un buget total de 37,1 milioane de euro (pentru susținerea bugetului și pentru asistența tehnică) programul a asistat Guvernul, în special Ministerul Finanțelor, Parlamentul (Comisia pentru Economie, Buget și Finanțe) și Curtea de Conturi. Programul de sprijin bugetar s-a dovedit a fi de succes, dar a fost implementat cu întârzieri din cauza suspendării plăților în urma fraudei bancare care a eschivat cu 13% din PIB. Situația din sectorul bancar a pus serios sub semnul întrebării integritatea fondurilor UE vărsate în bugetul de stat al Republicii Moldova. După debursarea primei tranșe fixe la sfârșitul anului 2014, și analiza realizată pe plan intern cu privire la posibilele măsuri de atenuare a riscurilor, Comisia Europeană a anunțat în 2015 suspendarea plăților pentru sprijinul bugetar, în așteptarea încheierii unui acord între Fondul Monetar Internațional și Republica Moldova. La sfârșitul anilor 2016 și 2017, UE acordă două tranșe variabile, însă după cea de-a doua, finanțarea a fost din nou suspendată pe motivele deteriorării standardelor democratice și a statului de drept, precum și a suspendării programului FMI în 2018. Următoarea tranșă variabilă a fost acordată în 2019 în urma numirii guvernului Sandu [166].

Coordonarea cu principalii furnizori de resurse bugetare externe, FMI, Banca Mondială, și cu programul de asistență macrofinanciară al UE a permis implementarea satisfăcătoare a Strategiei naționale de reformă a MFP 2013-2020. Ministerul Finanțelor a înregistrat progrese substanțiale în îmbunătățirea bugetării medii și anuale, a prognozării macroeconomice, a îmbunătățirii managementului datoriilor, a inițiat introducerea de noi standarde de contabilitate în sectorul public aliniate la standardele internaționale, și a îmbunătățit nivelul de transparență bugetară. În anul 2016 cu scopul de a promova transparența în gestiunea finanțelor publice, Ministerul Finanțelor a lansat bugetul pentru cetățeni [22]. În anul 2017 Republica Moldova s-a înscris pentru prima dată în sondajul internațional Open Budget Index. Datorită indicatorilor specifici bine definiți din programul de sprijin bugetar și a angajamentului Ministerului de Finanțe față de reformele asumate, a fost atinsă rata 96,9% de implementare a condițiilor specifice aflate în responsabilitatea Ministerului. A fost adoptată legea privind organizarea și funcționarea Curții de Conturi a Republicii Moldova [84], care a redefinit tipurile de audit, modul de planificare/programare a activităților de audit, procedurile de audit, etc.

Cu sprijinul SIGMA (OCDE/UE) a fost realizată *Evaluarea Ex-post a Strategiei de dezvoltare a managementului finanțelor Publice 2013 – 2022 a Republicii Moldova* [56]. Au fost analizate relevanța, eficacitatea, eficiența, durabilitatea și impactul inițial al strategiei de reformă, precum și coerența internă și externă a componentelor strategiei și a Planurilor sale de Acțiuni. Concluziile reliefează că programul de asistență macrofinanciară al UE și Planul de redresare economică pentru 2021 au favorizat reformele în sistemul de Management al Finanțelor Publice, și alte reforme importante pentru MFP, precum în administrația publică. Recomandările au fost luate în considerare la elaborarea strategii de reformă în domeniul managementului finanțelor publice pentru anii 2023-2030, (în vigoare la 07.03.2023) [69]. În contextul Planului de Acțiuni pentru implementarea măsurilor propuse de Comisia Europeană, noua strategie de dezvoltare a managementului finanțelor publice, bazate pe dovezi și pe principiile bunei guvernante, a fost parte a angajamentului Republicii Moldova privind finalizarea reformei MFP, inclusiv îmbunătățirea achizițiilor publice la toate nivelurile de guvernare. Printre obiectivele strategiei se numără îmbunătățirea calității previziunilor macroeconomice și fiscale pentru a asigura elaborarea bugetului în baza unui cadru macro-bugetar realist, instituirea unui sistem adecvat de contabilitate și de raportare în sectorul bugetar, dezvoltarea continuă a sistemului informațional de gestionare a finanțelor publice, precum și asigurarea utilizării fondurilor publice conform principiilor de bună guvernare [111].

Vom menționa, că angajamentul privind finalizarea reformei MFP a fost îndeplinit complet, conform indicatorilor de monitorizare. Regulamentul privind achizițiile publice de valoare mică, în vigoare din 01.07.2023, prevede obligația autorităților contractante de a desfășura toate etapele achizițiilor publice prin intermediul SIA „Registrul de stat al achizițiilor publice”. La fel, este în vigoare Regulamentul cu privire la proiectele de investiții capitale publice [68], care se aplică inclusiv proiectelor finanțate din contul surselor externe și fondurilor de dezvoltare.

În 2023 Guvernul Recean a aprobat Strategia de reformă a administrației publice pentru anii 2023-2030 [70] și Programul pentru implementarea Strategiei de reformă [71]. Scopul principal al reformei administrației publice vizează modernizarea și calitatea guvernantei publice, în conformitate cu necesitățile și așteptările cetățenilor, ale entităților sociale și economice. Documentele strategice ale reformei sunt axate pe cinci componente de bază: responsabilizarea administrației publice, elaborarea și coordonarea politicilor publice, modernizarea serviciilor publice, managementul finanțelor publice, serviciul public și managementul resurselor umane. Reforma administrației publice este considerată o precondiție pentru realizarea altor reforme și a fost recunoscută ca prioritară de către majoritatea guvernelor Republicii Moldova. Totodată, este prevăzută în Acordul de Asociere Moldova– UE; Recomandările Congresului Autorităților Locale

și Regionale al Consiliului European: 322 (2012); 411 (2018); 436 (2019). Reforma are la bază studii de fundamentare consistente, inclusiv Raportul de evaluare a administrației publice din Republica Moldova, elaborat de experți naționali și internaționali conform principiilor SIGMA ale Administrației Publice de Bună Guvernare [115]. În scopul consolidării capacităților administrației publice centrale de a răspunde exigențelor statutului de țară candidat pentru aderarea la UE, la solicitarea Guvernului și cu asistența OECD/SIGMA, a Delegației Uniunii Europene, în 2022 a fost lansat procesul de evaluare parțială a administrației publice centrale din Republica Moldova, și generalizat prin evaluare completă în 2023.

Strategia 2023-2030 s-a bazat pe evaluarea principalelor documentele de politici publice cu privire la cadrul conceptual și implementarea reformei: Strategia privind reforma administrației publice pentru anii 2016-2020 [72]; Strategia națională de descentralizare și Planul de acțiuni privind implementarea Strategiei pentru anii 2012–2018 [85]; Planul de acțiuni privind reforma de modernizare a serviciilor publice pentru anii 2017-2021 [74], strategiile și programele de e-guvernare, strategia de dezvoltare a societății civile. Pentru atingerea obiectivelor conform Strategiei privind reforma administrației publice pentru anii 2016-2020, au fost planificate acțiuni specifice în două faze ale procesului de reformă: din 2016 până în 2018 și din 2019 până în 2020 [50]. Deși aceste două faze trebuiau implementate în conformitate cu acțiunile etapizate, doar primul Plan pentru 2016-2018 [73] a fost aprobat oficial de Guvern.

În contextul implementării Foii de Parcurs revizuite CG/MON(2021)18-04 privind democrația locală și regională în Republica Moldova, pot fi constatate unele progrese: efectuarea evaluării ex-post a Strategiei naționale de descentralizare 2012-2018 și revitalizarea activității Comisiei paritare pentru descentralizare; consolidarea bazei fiscale a APL de nivelul I prin modificările operate la politica bugetar-fiscală pentru 2023; relansarea examinării de către Parlament a inițiativelor legislative pregătite de grupul de lucru parlamentar privind Găgăuzia; instituirea Fondului național pentru dezvoltare locală și regională; însă, progresele în delimitarea proprietății publice sunt modeste.

Pornind de la experiențele Strategiei anterioare, dar și de la imposibilitatea previziunii cine va deține puterea în anii următori, există riscul ca măsurile propuse în Strategie 2023-2030 să nu fie realizate. Noul document de reformare a administrației publice are un șir de probleme sistemice și de ordin conceptual majore care afectează eficiența și posibilitatea reală de implementare a Strategiei [154], constată membrii Coaliției pentru Descentralizare. Se notează despre lipsa continuității în raport cu strategiile anterioare, se atestă lipsa viziunii privind domeniile de competență exclusivă de importanță națională și delimitarea lor clară de alte domenii de importanță regională și/sau locală, inclusiv lipsește partea financiară, care ar trebui să justifice reforma

domeniilor și competențelor de nivel central – nivel local. Coaliția pentru Descentralizare este o inițiativă voluntară formată la inițiativa asociațiilor: Congresul Autorităților Locale din Moldova (CALM), Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale Viitorul (IDIS Viitorul) și Asociația Obștească Promo-LEX (Promo-LEX). Ideea creării unei asemenea platforme a pornit de la faptul că reformarea administrației publice a fost mereu o prioritate strategică a autorităților, fiind prevăzută în mai multe documente de politici naționale, programe de guvernare și angajamente politice, inclusiv în raport cu obligațiile Congresului Puterilor Locale și Regionale al Consiliului Europei, deopotrivă cu angajamentele mult mai complexe pe care statutul de țară-candidat în procesul de aderare la Uniunea Europeană le comportă [27].

Preluarea normelor de drept în domeniul democrației și a drepturilor omului a început să se cristalizeze în Republica Moldova de la aderarea sa la Consiliul Europei [112, p. 61]. Procesul de reformare radicală și eficientă a sistemului judiciar moldovenesc este amânat de la obținerea calității de membru al Consiliului Europei în 1995. Deși reforma justiției s-a înscris în topul priorităților programelor de guvernare începând cu 2009, Moldova a adoptat o Strategie de reformă a sectorului justiției (SRSJ) abia în 2011 [62, p. 2]. Strategia 2011-2016 (extinsă până în 2017) a fost concepută drept program de reformă, având drept scop modernizarea și actualizarea a șapte piloni: sistemul justiției; justiția penală; accesul la justiție și executarea hotărârilor judecătorești; integritatea actorilor din sectorul justiției; rolul justiției în dezvoltarea economică; respectarea drepturilor omului în sectorul justiției; și un sector al justiției bine coordonat, bine gestionat și responsabil. Implementarea SRSJ a fost afectată de provocări precum angajamentul insuficient la nivel înalt față de acțiunile reale, capacitatea tehnică redusă și coordonarea insuficientă în rândul partenerilor de dezvoltare, înregistrând rezultate mixte, conform evaluărilor din 2015 și 2016 [76].

Potrivit lui A. Cozma, din primii ani de la obținerea independenței, vectorul european al politicii externe moldovenești a vizat, în primul rând Consiliul Europei [49]. Faptul că Republica Moldova nu a dispus de resursele necesare și cadre experimentate în domeniu, s-a răsfrânt negativ asupra îndeplinirii integrale a obligațiilor asumate la aderare [32]. Țara a fost vizată în concluziile grupului de monitoring al Adunării Parlamentare CoE de la bun început în 1996. Au fost remarcate succesele modeste în ceea ce privește respectarea angajamentelor și un nivel nesatisfăcător de avansare a lucrărilor în cadrul exercițiului de aliniere a legislației naționale la standardele europene [6]. Criza economică regională din 1998, însoțită de demisia guvernului, reforma constituțională în plină criză din 1999-2000 au sustras o parte din resurse, în special ale Ministerului Justiție și ale legislativului. Prioritățile s-au deplasat spre o agendă politică internă de scurtă durată legată de alegerile parlamentare și organizarea sistemului politic nou, ceea ce explică parțial, dar nu justifică târăgănarea reformelor. Astfel, o parte din reforme nu au fost implementate în termenul convenit

(1-2 ani), altele nu au fost duse până la capăt (reforma judiciară și de drept), iar unele au fost sabotate (reforma procuraturii, transferarea penitenciarelor și locurilor de detenție în subordinea Ministerului Justiției).

Degradarea situației politice în țară și protestele stradale de la începutul anului 2002 au scos în evidență probleme majore reflectate în rezoluțiile și recomandările APCE cu privire la stabilitatea instituțiilor democratice (Rezoluția 1280 (2002) și Recomandarea 1554 (2002) privind funcționarea instituțiilor democratice în Moldova, adoptate la 24.04.2002; Rezoluția 1303 (2002) privind funcționarea instituțiilor democratice în Moldova, adoptată la 26.09.2002; Recomandarea 1605 (2002) privind dezvoltarea economică a Moldovei: provocări și perspective, adoptată la 27.05.2003; Rezoluția 1465 (2002) și Recomandarea 1721 (2005) privind funcționarea instituțiilor democratice în Moldova, adoptate la 4.10.2005; Rezoluția 1572 (2007) și Recomandarea 1810 (2007) privind onorarea obligațiilor și angajamentelor de către Moldova, adoptate la 2.10.2007; Rezoluția 1619 (2008) cu privire la starea democrației în Europa, funcționarea instituțiilor democratice și progresul în procedura de monitorizare a APCE, adoptată la 25.06.2008). În afara de reanțele anterioare, au fost constatate regrese datorită unei serii de reforme antidemocratice (ex. justiție, administrarea locală) care au dus la degradarea dialogului politic intern etc. [57]. În 2003 Republica Moldova a deținut președinția Comitetului de Miniștri CoE, fiind prima țară din spațiul CSI căreia i-a revenit această misiune. Apelurile directe și repetate ale Secretarului General al CoE, ale CM și ale președintelui APCE, cât și promisiunile liderilor politici moldoveni nu au mobilizat voința politică internă. E. Revenco a subliniat efectele acestei președinții sub două aspecte: în plan extern - relațiile încordate cu vecinii, dispute de frontieră cu Ucraina și învinuiri de atentat la statalitate aduse României, iar pe intern - tergiversarea reformelor. În asemenea condiții nu se putea afirma că Republica Moldova este ireversibil angajată să se alinieze la standardele democratice europene, fapt ce a condus la proceduri de monitorizare mai minuțioase din partea Consiliului [130]. Potrivit evaluărilor realizate de Banca Mondială 2018 [76], ODIHR [99], Comisia Europeană [120, p. 7], [280], [107], și alți parteneri de dezvoltare internaționali [403, par. 29-30], problemele majore ale Republicii Moldova continuă a fi, în pofida unor progrese pe plan legislativ și instituțional, integritatea, influența politică și lipsa încrederii publice în instituțiile sistemului judecătoresc.

Autorităților moldovenești li s-a cerut să întreprindă măsuri concrete, inclusiv prin *Rezoluția APCE 1955 (2013)*, par. 12 cu referire la statul de drept - sunt așteptate o serie de reforme privind separarea puterilor și depolitizarea instituțiilor judiciare. De asemenea, a fost evidențiată îngrijorarea privind nivelul de corupție din justiție, poliție, sistemul educației și al sănătății, care subminează serios încrederea cetățenilor și funcționarea corectă a instituțiilor publice [398, par.

13]. Vom menționa și altele, precum *Rezoluția APCE 2308 (2019)*, privind funcționarea instituțiilor democratice din Republica Moldova [399]; *Raportul Comitetul de Monitorizare APCE privind funcționarea instituțiilor democratice din Republica Moldova*, în special subsecțiunea 3.4.3 și par. 101 (16 septembrie 2019) [397]; *Raportul Comisiei Europene privind implementarea Acordului de Asociere de către Republica Moldova* (12 septembrie 2019) [120]; *Raportul Final ODIHR, privind Misiunea de Observare a Alegerilor* (22 mai 2019) [347].

Planul de acțiune al Consiliului Europei pentru Republica Moldova 2021-2024 indică un bugetul global de 13,7 mil. EUR. Domeniile prioritare pentru intervenții sunt reformele democratice și implementarea standardelor CoE: statul de drept, drepturile omului, sectorul justiției, combaterea corupției și spălării banilor, mass-media independentă, eliminarea discriminării, consolidarea autonomiei locale. Planul de acțiune sprijină Republica Moldova în realizarea Obiectivelor de Dezvoltare Durabilă a Națiunilor Unite (Agenda 2030), în special ODD 3 - sănătate și bunăstarea, 4 - educația de calitate; 5 - egalitatea de gen; 10 - inegalitate; 11 - orașele și comunitățile durabile; și 16 - pacea, justiția și instituțiile puternice.

Fiecare pilon se axează pe indicatori specifici pentru următoarele programe. *Drepturile omului*: acțiunile din acest domeniu contribuie la punerea în aplicare a ODD 3 (țintele 5 și c); 5 (ținta 2); 10 (ținta 3) și 16 (țintele 1, 2, 6 și 10). Rezultatele tematice includ îmbunătățirea protecției drepturilor omului, inclusiv egalitatea de gen, prin punerea în aplicare structurată și coordonată a standardelor drepturilor omului și îmbunătățirea eficacității sistemului Convenției Europene a Drepturilor Omului (CEDO). *Statul de drept*: rezultatele tematice se referă la securitatea democratică consolidată prin punerea în aplicare efectivă a legislației existente și a standardelor europene; dezvoltarea unui cadru juridic și instituțional favorabil pentru o societate democratică; reforma sectorului justiției și anticorupției. Acțiunile din acest domeniu contribuie la realizarea ODD 16 (țintele 2, 3, 4, 5, 6, 7 și 10). *Democrația*: democratizarea societății este favorizată prin integritatea electorală, democrația locală consolidată și participarea sporită a tinerilor la procesul democratic. Rezultatele acestui pilon vizează: consolidarea guvernantei democratice și promovarea inovației; participarea civilă la procesul decizional democratic; educație pentru democrație. Programele în acest domeniu contribuie la ODD 11 (în special ținta 3), ODD 4 (în special țintele 7 și c) și ODD 16 (țintele 6 și 7).

În anul 2020 Guvernul a realizat evaluarea integrată (EIR) a documentelor de politică națională (strategii, programe și planuri) pentru a identifica punctele slabe din cadrul politicilor naționale privind implementarea ODD. Instrumentul EIR ajută țările să evalueze nivelul de pregătire și capacitatea instituțională de a integra obiectivele de dezvoltare durabilă în sistemul național de politici, oferă expertiză tehnică, ajută să identifice platforme de accelerare a ODD și

definirea unei foi de parcurs pentru ODD specifică fiecărei țări. Astfel, ODD au fost împărțite în patru sectoare: economic (ODD 8, 9, 11 și 12), social (ODD 1, 2, 3 și 4), mediu (ODD 6, 7, 13, 14 și 15), guvernanta și drepturile omului (ODD 5, 10, 16 și 17). Rezultatele au arătat că agenda politică națională a fost doar parțial aliniată la ODD. O treime din ținte nu s-au regăsit în niciun document național de politici. Cel mai înalt nivel de aliniere a fost pe dimensiunea obiectivelor privind mediu, pe când majoritatea obiectivelor nealiniat vizează sectorul de guvernanta și drepturile omului.

În contextul perspectivelor de colaborare între Organizația Națiunilor Unite și Guvernul Republicii Moldova, a fost semnat Cadru de Cooperare al ONU pentru Dezvoltare Durabilă 2023-2027 (UNSDCF), în vederea extinderii cooperării, intensificării rezultatelor cadrului anterior și realizarea priorităților naționale stabilite în Strategia națională de dezvoltare Moldova Europeană 2030, pentru a ajuta țara să abordeze provocările în calea dezvoltării sociale și economice favorabile, identificate în cadrul Evaluării Naționale Voluntare 2020 [110]. Cadrul de Cooperare este setat pe rezultate în domeniile tematice, precum: educație, sănătate, sistem agroalimentar, migrație, guvernanta, muncă decentă, servicii sociale, competitivitatea economiei, energie și mediu. Aceste acțiuni sunt prevăzute să contribuie la îmbunătățirea standardelor de viață, facilitarea integrării Republicii Moldova în Uniunea Europeană, și generarea a peste 200 de mil. USD sub formă de finanțare nerambursabilă.

În 2022 ca și în anii precedenți, UE a avut cea mai mare contribuție, cu aproximativ 40% (23 mil. USD) din finanțarea totală pentru ONU în Moldova, acoperind intervențiile în cele patru domenii prioritare ale Cadrul de parteneriat pentru dezvoltare durabilă al Organizației Națiunilor Unite (CPDD) [109]. În același timp, ONU colaborează cu Platforma de Sprijin a Republicii Moldova, care își propune să ajute țara să facă față impactului războiului Rusiei împotriva Ucrainei, și să ofere sprijin pentru integrarea europeană, pe termen lung. Platforma de Sprijin pentru Moldova [102] urmărește generarea de asistență imediată politică, financiară și de expertiză aprofundată pentru procesul de reformă democratică, din partea instituțiilor și statelor membre ale Uniunii Europene, a țărilor G-7, a instituțiilor financiare internaționale și organizațiilor internaționale, precum și a altor parteneri de dezvoltare. În 2022 finanțarea bazată pe granturi obținută de ONU în Moldova a constituit aproximativ 60 de mil. USD. Fondurile au fost direcționate către programe și proiecte care acoperă toate ODD-urile, însă cea mai mare parte a cheltuielilor a fost direcționată către ODD 1 (Fără sărăcie), 3 (Sănătate), 5 (Egalitate de gen), 11 (Orașe și comunități durabile) și 16 (Pacea și instituții puternice). Potrivit raportului, 79% din cei 87 de indicatori la nivel de produs au fost pe deplin realizați sau realizați la un nivel ridicat.

A fost aprobată Strategia Națională de Dezvoltare "Moldova Europeană 2030" (SND) revizuită [155] și cadrul național de monitorizare a implementării Agendei 2030 [75], care reprezintă fundamentul informațional pentru asigurarea raportării progreselor Republicii Moldova în implementarea acestei agende la nivel internațional. Documentul a fost elaborat de către Biroul Național de Statistică și Cancelaria de Stat cu susținerea proiectului „Suport pentru Guvernul Republicii Moldova în implementarea Agendei 2030”. Obiectivele de dezvoltare stabilite de SND derivă din problemele majore identificate la nivel național, pentru îmbunătățirea calității vieții: veniturile, condițiile de trai, educația, cultura, sănătatea, solidaritatea socială, respectarea drepturilor omului, încrederea în guvernare, încrederea în justiție, securitatea umană și calitatea mediului. Totodată, este bazat pe angajamentele din Acordul de Asociere, pe conceptul utilizat în țările Uniunii Europene pentru măsurarea calității vieții oamenilor pe zece dimensiuni, în același timp, este contribuția țării la realizarea Agendei 2030, adoptată de țările membre ONU în 2015. Guvernul nu este singurul agent al schimbărilor în societate, dar are rolul cheie de coordonare, mobilizare și încurajare a tuturor actorilor sociali. Realizarea acestor funcții presupune o serie de intervenții prioritare – regulatorii, instituționale, bugetare, investiționale, educative, etc.

Potrivit evaluărilor ONU [109], Moldova a realizat progrese bune în ceea ce privește avansarea dezvoltării umane în ultimele decenii. În perioada 1990 - 2019, valoarea Indicelui de dezvoltare umană al țării a crescut de la 0,690 la 0,750, o creștere de 8,7%. Cu toate acestea, deși a trecut în categoria țărilor cu venituri medii superioare, în 2020 este încă o economie cu resurse limitate, cu cel mai mic PIB pe cap de locuitor din regiune (aproximativ 4,55 USD în prețuri curente). Unul din patru moldoveni trăiește în sărăcie absolută, iar rata sărăciei extreme a ajuns la 10,8 la sută în 2020. Rata sărăciei era în scădere în 2019, în principal datorită extinderii programelor de asistență socială și a remitențelor reziliente [175]. Pandemia de COVID-19 a dus la o contracție a PIB-ului de 8,3% în 2020, dar s-a înregistrat o revenire a creșterii PIB de 13,9% în 2021. Nivelul de trai scăzut și lipsa locurilor de muncă, în special în zonele rurale, au dus la o emigrație masivă. În ultimii ani, populația rezidentă a scăzut cu 10,5%, de la 2.844.000 în 2015 la 2.597.100 în 2021. Pentru 2022 a fost estimat un deficit al bugetului de stat de 6,2% din PIB sau 17,2 miliarde de lei. Cea mai mare parte a extinderii cheltuielilor publice fiind orientată către sectorul social, în mare parte pentru protejarea veniturilor categoriilor cele mai vulnerabile, erodate puternic de inflație. Pe fundalul realităților economice și sociale dificile, stabilitatea finanțelor publice a fost menținută preponderent grație suportului financiar extern [113].

Având în vedere aceste evoluții și crizele prin care trece în prezent Republica Moldova: redresarea post-pandemie, securitate energetică, impactul războiului din Ucraina, care a generat multiple ramificații, este necesar de revizuit constrângerile, inclusiv cele legale și instituționale

care împiedică avansarea reformelor. Promovarea efectivă a reformei administrației publice este importantă pentru succesul celorlalte reforme. Nu sunt finalizate etape esențiale ale reformei cuprinzătoare a sistemului de justiție, lansată în toate instituțiile din cadrul lanțurilor de justiție și urmărire penală. Credem, că este imperativă eficientizarea comunicării publice cu privire la agenda de reforme, pentru a informa populația despre necesitatea reformelor și pentru a combate populismul și dezinformarea. Totodată, în contextul majorării sprijinului financiar și tehnic al partenerilor de dezvoltare, a devenit și mai relevantă problema capacităților de absorbție a asistenței externe. Este necesară consolidarea cooperării interinstituționale, la fel, valorificarea funcției forumului comun de parteneriat pentru dezvoltare, astfel încât acest instrument să fie pe deplin funcțional, să asigure un dialog constructiv cu comunitatea de donatori/creditori externi privind prioritățile de politici guvernamentale și definirea programelor de asistență externă.

Statutul de țară candidată pentru aderare la Uniunea Europeană acordat Republicii Moldova, oferă posibilitatea să progreseze pe calea reformelor esențiale pentru funcționarea țării. Însă, pentru ca să producă schimbări cu efecte politice și economice pozitive, guvernarea trebuie să depășească limitările generate de crize. Prioritare ar trebui să fie domeniile de politici fundamentale, indicate în evaluarea Comisiei Europene și sincronizarea agendei naționale pe sustenabilitatea și ireversibilitatea reformelor. De altfel, eșecurile vor afecta nu doar imaginea țării, dar și încrederea partenerilor de dezvoltare, deoarece în circumstanțele actuale, ajutorul financiar impune condiționalități minime de presiune calitativă și benefică pentru realizarea agendei de reforme.

3.3. Concluzii la Capitolul 3

1. Relațiile Republica Moldova - Uniunea Europeană au fost *de jure* consacrate prin Acordul de Parteneriat și Cooperare. Moldova a tins să semneze acest document important, având în vedere contextul politic internațional și regional. Atunci au loc evenimente marcante, a fost semnată Carta de la Paris pentru o nouă Europă și documentul „Sfidările schimbării“ al Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa (CSCE) de la Helsinki. Aceste documente aveau la bază o nouă doctrină politică, dedicată destinderii post război rece, și orientată spre conviețuirea pașnică a popoarelor și cooperarea statelor, afirmarea supremației valorilor general-umane, a transparenței, pluralismului și democrației.

2. Uniunea Europeană a lansat procese tot mai coerente de cooperare regională și deschidere în proximitatea sa geografică. Două domenii largi de priorități stabilite între UE și statele partenere sunt (i) prioritățile orientate spre angajamente asumate pentru aderarea la valorile comune și la unele obiective în domeniul politicii externe și de securitate; și (ii) prioritățile orientate spre angajamente asumate în vederea apropierii statului partener de UE într-un anumit număr de

domenii concrete de ordin politic, economic și social, comercial, în domeniul justiției și afacerilor interne, în domeniile energetic, de infrastructură, mediul, cercetare și inovații, și în domeniul cooperării regionale.

3. Parteneriatul Estic a fost creat în vederea atingerii unui nivel superior al relațiilor UE cu majoritatea vecinilor săi din est: Armenia, Azerbaidjan, Belarus, Georgia, Republica Moldova, Ucraina, având mesajul clar de sprijinire a reformelor politice și socio-economice. Considerat un instrument „soft power” al politicii externe, UE a urmărit modernizarea în țările partenere fără a oferi în mod specific și oficial posibilitatea de aderare. Evenimentele din Ucraina au dat de înțeles atât oficialilor europeni, cât și celor din țările partenere că acest instrument necesită a fi reactualizat și adaptat la situația din regiune.

4. Datorită statutului de candidat pentru aderare la Uniunea Europeană, Republica Moldova are oportunitatea să avanseze mai rapid pe agenda reformelor, esențiale pentru funcționarea țării. Angajamentul politic al țării nu se limitează la realizarea tehnică a Acordului de Asociere, dar este necesară comasarea agendei de reforme naționale cu prioritățile de integrare europeană.

5. Procesul de integrare europeană depinde plener de capacitatea Republicii Moldova de a se guverna și de a îndeplini condiționalitățile Uniunii Europene. Parlamentul European prin Rezoluția adoptată în aprilie 2023 reafirmă sprijinul pentru viitoarea aderare a Republicii Moldova, recunoscând în același timp progresul reformelor și a solicitat Guvernului Republicii Moldova să continue cu fermitate agenda de reformă privind democrația și statul de drept, să avanseze în direcția punerii în aplicare deplină a Acordului de Asociere cu UE și a zonei de liber schimb aprofundate și cuprinzătoare, să combată corupția și să continue eforturile de creștere a securității energetice a țării.

6. Uniunea Europeană este partenerul de dezvoltare lider în sprijinirea reformele politice și economice, și consolidarea capacităților de reziliență a Republicii Moldovei, prin instrumentele sale bilaterale și multilaterale. Asistența externă rămâne un instrument important al partenerilor de dezvoltare. În prezent, se evidențiază o diversificare a proiectelor de asistență externă aliniată la prioritățile naționale strategice, cu o implementare multidimensională prin configurarea interferenței sectoarelor economiei naționale.

7. Impactul relansării sprijinului economic din partea partenerilor externi Republicii Moldova pentru asigurarea procesului de dezvoltare durabilă, s-a cuantificat prin majorarea volumului asistenței externe recepționate, atât în contextul angajamentelor, cât și a debursărilor, ceea ce confirmă fortificarea încrederii din partea partenerilor externi de dezvoltare.

8. Având în vedere evoluțiile și crizele prin care trece în prezent Republica Moldova: redresarea post-pandemie, securitate energetică, impactul agresiunii militare a Federației Ruse în

Ucraina, cu multiple ramificații, este necesar a fi revizuite constrângerile care împiedică avansarea reformelor.

9. Procesul de reformă democratică a întârziat constant în Republica Moldova. Indiferent de elita politică de la guvernare, tergiversările au rezultat în șanse ratate de modernizare a țării și consolidarea traseului european, în ansamblu. Constrângerile țin, pe de o parte de crizele și șocurile cu care se confruntă țara, care s-au suprapus cu capacitățile limitate ale instituțiilor publice, și nu au permis alocarea la timp a resurselor pentru reforme sistemice. Totodată, altă cauză nu mai puțin importantă, este rezistența sistemului la reforme și incapacitatea de adaptare la schimbările democratice, prin sabotarea inițiativelor sau deturnarea reformelor.

10. Succesele pe plan extern nu s-au transpus în deplină măsură pe plan intern. Republica Moldova a înregistrat progrese reale până acum, dar în anumite cazuri există întrebări justificate legate de calitatea reformelor. De asemenea, o serie de reforme sistemice au fost amânate (reforma teritorial-administrativă, reforma administrației publice locale), sau au ritm lent (reforma justiției, reforma administrației publice, digitalizarea, reforma întreprinderilor de stat).

11. Analiza proceselor democratice la nivelurile global, regional și național-statal denotă că nu poate fi ignorată dimensiunea multilateralismului și obiectivele de colaborare multilaterală în toate domeniile. Diplomația multilaterală reprezintă un mecanism cheie care oferă instrumente și acțiuni legitime de promovare a reformelor democratice și a culturii democratice. În acest sens vom nota, că lucrarea deschide noi perspective pentru cercetarea științifică a subiectelor elucidate.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Problema științifică importantă soluționată rezidă în elaborarea unei viziuni științifico-practice de ansamblu privind analiza diplomației multilaterale drept mecanism de promovare a reformelor democratice prin evidențierea instrumentelor specifice organizațiilor internaționale de promovare a valorilor democrației la nivel global, cât și impactul asupra transformărilor democratice în context regional. Acest fapt a contribuit la confirmarea rolului important și influența pozitivă a diplomației multilaterale asupra realizării reformelor instituționale în vederea racordării la standardele europene și cele internaționale ale politicilor de dezvoltare ale statelor, inclusiv ale Republicii Moldova.

Contribuția autorului rezidă în cercetarea mecanismului diplomației multilaterale, prin aplicarea principiilor inter- și pluridisciplinarității; determinarea cadrului conceptual-metodologic de cercetare a sistemului diplomatic multilateral, racordat la realitățile în schimbare și tendințele de dezvoltare a științei post-neclasice; evidențierea proceselor avansării Republicii Moldova în parcursul european, realizarea reformelor democratice. Concluziile și ideile prezente în lucrare reprezintă rezultatul cercetării autorului și sunt expuse în 16 articole științifice (1 - în reviste internaționale cu impact, 11 - în reviste categoria B/C, 4 – în materialele conferințelor științifice naționale și internaționale).

Valoarea aplicativă a lucrării constă în elaborarea unei investigații științifice cu valențe fezabile, care poate fi utilizată ca referință și suport informațional de către reprezentanții mediului academic și experții în domeniul relațiilor internaționale, pentru a elabora cursuri universitare și a extinde direcțiile de cercetare; poate reprezenta puncte de reper pentru autorități în scopul valorificării mecanismului diplomației multilaterale de promovare a reformelor democratice în Republica Moldova. Lucrarea reprezintă o sursă bibliografică și metodologico-didactică în procesul pregătirii a doctoranzilor, masteranzilor și studenților.

În baza investigațiilor științifice realizate, formulăm următoarele concluzii generale:

1. Dinamica relațiilor internaționale, a factorilor endogeni și exogeni supune unor permanente provocări modul de coexistență a statelor în areal regional, influențează securitatea și dezvoltarea durabilă globală și generează noi modele de cooperare internațională. Substanța realităților date și premisele teoriei păcii democratice permit să constatăm autenticitatea și importanța de a cerceta subiectul diplomației multilaterale în calitate de mecanism de promovare a valorilor democrației și reformelor democratice. Analiza literaturii științifice de specializate indică un interes sporit de cercetare, realizat prin prisma teoriei relațiilor internaționale, științei politice, diplomației și dreptului internațional, studiilor europene, tranzitologiei și sociologiei, fiind aplicate principiile interdisciplinarității și pluridisciplinarității [Cap. I, §1.1; Sursa: 149; 390; 391; 392].

2. Lucrările fundamentale vizează, în cea mai mare parte, în mod separat, conceptualizări și explicații privind evoluția, formele și funcțiile diplomației multilaterale, democratizarea și cultura politică, rolul organizațiilor internaționale în promovarea valorilor universale și impactul asistenței externe asupra politicilor de dezvoltare democratică și buna guvernare. În lucrare s-a făcut apel la modele de analiză elaborate de cercetători, tipare de evaluare și deducții ale experților, publicații și opinii ale practicienilor în domeniu, care examinează instrumentele diplomației multilaterale de impact asupra societăților în tranziție democratică. În baza sistemului ONU și a Uniunii Europene sunt analizate politicile, cadrul normativ și de reglementare a organizațiilor internaționale privind strategiile regionale și agenda globală pentru dezvoltare și protejarea democrației [Cap. I, §1.2; Cap. II, §1.2; Sursa: 149;150; 392] .

3. Conceptul diplomației multilaterale continuă să se afle în centrul relațiilor internaționale, însă rămâne dificil de înțeles și relativ puțin studiat, datorită însăși caracterului său multiaspectual. Pe măsură ce s-a adaptat la transformările sistemului internațional, diplomația a răspuns necesității de racordare la actualitate prin noi tipuri de reacție concertată și a facilitat implicarea actorilor și a mijloacelor noi de acțiune. Sinteza definițiilor indică expres că fenomenul diplomației multilaterale vizează diplomația modernă, formatul negocierilor internaționale și de cooperare multilaterală. În accepția contemporană, conceptul se referă la diplomația prin conferințe, organizații internaționale și multilateralism. Sintagmele diplomația parlamentară, diplomația colectivă, diplomația prin summituri, diplomația regională sunt clasificate ca fiind modalități de a descrie diplomația multilaterală. Conform doctrinei dreptului internațional, diplomația multilaterală include forme și metode diplomatice aplicate de organizații internaționale. Transformările sistemului internațional post-Război Rece au marcat creșterea rolului organizațiilor internaționale în politica mondială, fiind punctul de cotitură în acreditarea lor drept principali actori în promovarea normelor democratice [Cap. I. §1.2; Cap. II., §1.1; Sursa: 151; 153; 391].

4. Multilateralismul prezintă în sine un sistem complex prin însăși natura sa, fiind supus unei adaptări continue. Printre realizările importante și durabile se numără instrumentele internaționale adoptate din domeniul drepturilor omului, Agenda 2030 pentru dezvoltare durabilă, Acordul de la Paris, Tratatul privind neproliferarea armelor nucleare și normele care reglementează comerțul și investițiile internaționale [Cap. II., §1.1; Cap. III., §1.1; Sursa: 150; 153; 390].

5. Având în vedere cercetările privind specificul organizațiilor interguvernamentale, putem concluziona că în categoria organizațiilor internaționale care promovează democrația sunt incluse cele care se referă la democrație, drepturile omului sau statul de drept în documentele constitutive. Potrivit unor cercetători, această categorie ar trebui să includă doar organizațiile care sunt compuse în primul rând, dacă nu exclusiv, din state democratice. Din aceste considerente, pentru realizarea

unui studiu comparativ, au fost luate ca bază Organizația Națiunilor Unite și Uniunea Europeană, reliefându-se contribuția lor esențială la consolidarea multilateralismului bazat pe norme, în general, și au fost analizate instrumentele de promovare a proceselor de democratizare și sprijin a agendei de reforme democratice, în particular. Organizația Națiunilor Unite și Uniunea Europeană sunt calificate drept principalii catalizatori internaționali ai democratizării [Cap. II., §1.2; Cap. III., §1.1; Sursa: 149, 390; 391].

6. Instrumentele juridice elaborate de către Organizația Națiunilor Unite (Carta, Declarația Universală a Drepturilor Omului, Declarația cu privire la acordarea independenței țărilor și popoarelor coloniale și Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice) reprezintă pilonii fundamentali pentru toate organizațiilor internaționale cu angajamente de promovare a democrației. Totodată, Organizația Națiunilor Unite nu a căutat niciodată să exporte sau să promoveze un anumit model național sau regional de democrație [Cap. II., §1.1; Cap. III. §1.2; Sursa: 151;152;153].

7. Uniunea Europeană prin art. 21 din Tratatul privind Uniunea Europeană stabilește că acțiunea UE pe scena internațională se ghidează de principiile care au inspirat propria sa creație, dezvoltare și extindere: promovarea democrației și a statului de drept, asigurarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, respectarea principiilor Cartei ONU și dreptului internațional [Cap. III. §1.1; Sursa: 134; 392; 393].

8. Procesul de integrare europeană depinde plenar de capacitatea Republicii Moldova de a se guverna și de a îndeplini condiționalitățile Uniunii Europene. Republica Moldova a avansat la o nouă etapă a parcursului european începând cu anul 2022, când a obținut statutul de țară candidată pentru aderare la Uniunea Europeană. Parlamentul European prin Rezoluția adoptată în aprilie 2023 reafirmă sprijinul pentru viitoarea aderare a Republicii Moldova, recunoscând în același timp progresul reformelor și a solicitat Guvernului Republicii Moldova să continue cu fermitate agenda de reformă privind democrația și statul de drept, să avanseze în direcția punerii în aplicare deplină a Acordului de asociere cu UE și a zonei de liber schimb aprofundate și cuprinzătoare, să combată corupția și să continue eforturile de creștere a securității energetice a țării [Cap. III, §1.1; §1.2; Sursa: 392; 393].

9. Analiza proceselor democratice la nivelurile global, regional și național-statal denotă că nu poate fi ignorată dimensiunea multilateralismului și obiectivele de colaborare multilaterală în toate domeniile. Diplomația multilaterală reprezintă un mecanism cheie care oferă instrumente și acțiuni legitime de promovare a reformelor democratice și a culturii democratice. În acest sens vom nota că lucrarea deschide noi perspective pentru cercetarea științifică a subiectelor elucidate [Cap. III, §1.1; §1.2;143; 151; 153; 203; 204].

Cercetarea efectuată a permis formularea următoarelor **recomandări**:

Tuturor structurilor naționale responsabile pentru politica internă și politica externă a Republicii Moldova.

1. Valorificarea cadrului operațional oferit de mecanismele diplomației multilaterale reprezintă una dintre principalele condiții pentru modernizare, având în vedere prioritatea strategică și calea democratizării pe care a pornit Republica Moldova după modelul european. Republica Moldova beneficiază actualmente de oportunități și impuls unic pentru a avansa, împreună cu alți parteneri de dezvoltare, pe calea înfăptuirii eficiente a reformelor sistemice în domenii sensibile ce țin de buna guvernare, administrare publică, inclusiv reforme în descentralizare și protecție socială, anticorupție și justiție.

2. În scopul realizării reformelor democratice și pentru a aduce dovada că țara este un partener de încredere și cu angajament clar, inclusiv în cadrul sistemului diplomatic multilateral, este necesar ca autoritățile de resort ale Republicii Moldova să se concentreze pe dezvoltarea unor mecanisme coerente de implementare, care ar garanta o sincronizare pe direcții prioritare, înscrise în Planul de acțiuni pentru implementarea măsurilor propuse de Comisia Europeană în Avizul privind cererea de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană, Obiectivele Agendei 2030, pentru care ONU a oferit susținere în procesul de adaptare la contextul țării a 333 de indicatori și Strategia națională de dezvoltare „Moldova Europeană 2030”.

Parlamentului și Guvernului Republicii Moldova.

3. Ținând cont de asemenea rigori precum transparența, consultarea publică și incluziunea, este necesar de a avansa în procesul de implementare a votului alternativ (votul prin corespondență și votul electronic), care ar facilita și votul diasporei.

4. Este principială accelerarea reformei justiției, cu accent pe demararea procedurilor de evaluare a colegiilor de pe lângă Consiliul Superior al Magistraturii și Consiliul Superior al Procuraturii; ajustarea legislației privind activitatea procuraturilor în conformitate cu recomandările Comisiei de la Veneția expuse în pct. 41 din Opinia nr. 1086 din 20 iunie 2022. În același context se include instruirea specialiștilor integri în domeniul justiției și combaterea corupției prin dezvoltarea unor programe intensive de instruire și de mobilitate academică, crearea condițiilor și facilitarea atragerii specialiștilor din diasporă.

5. Referitor la eliminarea influenței intereselor private asupra dimensiunii economice, politice și publice, ar fi necesare dezbateri publice suplimentare și ajustarea proiectului de Lege privind deoligarhizarea conform recomandărilor Comisiei de la Veneția.

6. Luând act de respectarea principiilor și obiectivelor stabilite în Strategia de proprietate a statului și a principiilor OCDE privind guvernarea publică a parteneriatelor public-private, se

impun modificări la Legea privind parteneriatul public-privat. Referitor la consolidarea capacității de realizare a reformei administrației publice, este necesar a finaliza și publica rezultatele analizei funcționale a administrației publice efectuate în conformitate cu metodologia OCDE/SIGMA.

7. Este important de a accelera lansarea platformei permanente de cooperare cu societatea civilă la nivel de Parlament și de Guvern. În versiunea curentă, proiectul de lege privind accesul la informațiile de interes public nu prevede un acces veritabil la informații pentru mass media care încearcă să obțină informații de la autorități și deci, *Cancelaria de Stat* ar trebui să urgenteze consultarea și aprobarea noului Concept cu privire la dezvoltarea societății civile.

8. La capitolul privind protecția drepturilor omului, este recomandat de a avansa în aprobarea legilor în domeniul nediscriminării și asigurării egalității, a consolida capacitățile instituțional-funcționale ale instituției *Avocatul Poporului*. Totodată, este necesar de a îmbunătăți dialogul și a stabili o colaborare eficientă între *Ministerul Educației și Cercetării* care elaborează politicile în domeniu și *Agencia Relații Interetnice* care implementează aceste politici.

9. Este foarte important de respectat principiile de transparență și bună guvernare în procesul decizional, atât la nivel de elaborare și aprobare a Hotărârilor de Guvern, cât și a proiectelor de legi aprobate de Parlament.

BIBLIOGRAFIE

a) În limba română.

1. Acordul de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte. Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, seria L 260/4 din 30 .8. 2014.
2. AFANAS, N. Impactul vecinătății și procesul extinderii Uniunii Europene asupra securității naționale a Republicii Moldova. In: *Anuar Științific al Institutului de Relații Internaționale*, 2011, nr. 9, pp. 4-12. ISSN 1857-1840.
3. ANGHEL, I. M. *Subiectele de drept internațional*. Ed. a 2-a rev. și adaug. București Lumina Lex, 2002. 456 p. ISBN 973-588-061-X.
4. ANGHEL, I. M. *Dreptul diplomatic și consular*. Lumina Lex, 1996, 480 p. ISBN 9739186556.
5. ANGHEL, I. M., SILAȘI, G., CRĂCIUNESCU, A. D. *Diplomația Uniunii Europene: (și regulile acesteia)*. București: Universul Juridic, 2015. 580 p. ISBN/ISSN 978-606-673-562-9.
6. Arhiva MAEIE al Republicii Moldova. Date curente. Raportul anual 1996 al Secției „Consiliul Europei” din cadrul Direcției Principale „Organizații Europene”. F. 73-75.
7. BALL, T., DAGGER, R. *Ideologii politice și idealul democratic*. Ed. 2-a. Iași: Polirom, 2000. 272 p. ISBN 973-683-452-2.
8. BARBĂROȘIE, A., GHEORGHIU, V. *Republica Moldova și Integrarea Europeană. Elemente de strategie*. Chișinău: Institutul de Politici Publice, 2003. 411 p. ISBN 9975-9745-1-1.
9. BARBULESCU, I. GH. *Noua Europa. Vol.1. Identitate și model european*. Polirom, 2015. 624 p. ISBN 9789734651283.
10. BĂRBULESCU, I. GH. *Uniunea Europeană. De la național la federal*. București: Tritonic, 2005. 384 p. ISBN: 973-733-052-8.
11. BĂRBULESCU, I. GH. *Uniunea Europeană: politicile extinderii*. București: Tritonic, 2006. 495 p. ISBN: 9737331079.
12. BĂRBULESCU, I. GH., VOLINTIRU, C., TRONCOTĂ, M., TODERAȘ, N. *România - furnizor de expertiză în tranziție democratică pentru țările Parteneriatului Estic și Balcanii de Vest*. Studii de Strategie și Politici SPOS 2017 nr. 2. București, Institutul European din România, 2018. 168 p. ISBN 978-606-8202-58-7.
13. BENIUC, L. *Acțiunea de politică externă a Uniunii Europene: Dimensiunea Instituțională și Mecanisme de Realizare*: tz. de doct. în științe politice. Chișinău, 2019. 180 p.
14. BENIUC, V., BENIUC, L. Abordarea etimologică, metodologică și conceptuală a termenului „diplomație” prin prisma teoriei relațiilor internaționale și dreptului internațional. In: *Relații Internaționale Plus*, 2015, nr. 2, pp. 10-30. ISSN 1857-4440.
15. BENIUC, V., RUSNAC, Gh. *Conceptele și noțiunile de bază ale diplomației*. Chișinău, F.E.-P. “Tipografia Centrală”, 1998.
16. BONCIOG, A. *Drept diplomatic*. București: Editura Fundației "România de Mâine", 2000. 252 p. ISBN 973-582-193-1.
17. BONTEA, O. Apariția și evoluția istorică a organizațiilor internaționale. In: *Administrarea Publică*, 2012, nr. 2(74), pp. 106-109. ISSN 1813-8489.
18. BONTEA, O. Aspecte teoretice și practice cu privire la organele și hotărârile organizațiilor internaționale. In: *Teoria și practica administrării publice*, 19 mai 2017, Chișinău. Chișinău, Republica Moldova: S.C. „Elan Poligraf” S.R.L., 2017, pp. 167-169. ISBN 978-9975-3019-6-1.

19. BUCĂȚARU, V. *Republica Moldova și Uniunea Europeană: de la cooperare la integrare (2011-2012)* [online]. [citat 28.10.2019] Disponibil: <http://www.ape.md/2012/10/victoria-buca-taru-republica-moldova-ayi-uniunea-europeana-de-la-cooperare-la-integrare-2011-2012/>
20. **BUDURINA-GOREACII, C., STEJARU, S. Colaborarea instituțiilor societății civile și autorităților statale în elaborarea politicilor publice. In: *Moldoscopie*. 2015, nr. 1(68), pp. 33-56. ISSN 1812-2566.**
21. **BUDURINA-GOREACII, C., STEJARU, S. Managementul insituțiilor societății civile în perioada pandemiei COVID-19. In: *Studia Universitatis Moldaviae (Științe Sociale)*. 2021, nr. 8(148), pp. 266-270. ISSN 1814-3199.**
22. *Bugetul pentru cetățeni*. Ministerul Finanțelor [online]. [citat 4.08.2022] Disponibil: <https://www.mf.gov.md/ro/buget/transparen%C8%9Ba-bugetar%C4%83/bugetul-pentru-cet%C4%83%C8%9Beni>
23. BURIAN, A. Modificările geopolitice și noile forme de activitate diplomatică. In: *Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale*, 2008, nr. 1, pp. 61-67. ISSN 1857-1999.
24. BURIAN, A. *Introducere în practica diplomatică și procedura internațională*. Ediția a II-a. Chișinău: Alma Mater, 2008. 463 p. ISBN 978-9975-70-709-1.
25. BURIAN, A. *Relațiile internaționale, politica externă și diplomația: Ediția a 3-a, revăzută și adăugită*. Chișinău: CEP USM, 2007. 448 p. ISBN 978-9975-70-193-8.
26. *Cadrul de Cooperare pentru Dezvoltare Durabilă ONU – Republica Moldova 2023-2027*. [citat 20.01.2023] Disponibil: <https://moldova.un.org/ro/213110-cadrul-de-cooperare-pentru-dezvoltare-durabil%C4%83-al-organiza%C8%9Biei-na%C8%9Biunilor-unite-2023-2027>
27. CALM, IDIS Viitorul și Promo-LEX au decis să creeze *Coaliția pentru descentralizare* [online] 21 iunie 2022. Disponibil: <https://www.calm.md/calm-idis-viitorul-si-promo-lex-au-decis-sa-creeze-coalitia-pentru-descentralizare/>.
28. CĂLDARE, GH. Republica Moldova - ONU: colaborare în interes național. In: *Moldoscopie*, 2019, nr. 2(85), pp. 55-63. ISSN 1812-2566.
29. CARPINSCHI, A., MĂRGĂRINT, D. *Organizații internaționale*. Iași: Polirom, 2011. 216 p. ISBN 978-46-1985-6.
30. CEBAN, C. *Dreptul organizațiilor internaționale*. Chișinău: Vizual Design, 2012. 346 p. ISBN 978-9975-4164-6-7.
31. CEBOTARI, S. Spațiul est-european în contextul formării noii arhitecturi geopolitice. In: *Moldoscopie*, 2016, nr. 4(75), pp. 168-184. ISSN 1812-2566.
32. CEBOTARI, S., CĂLDARE, G. *Politica externă a Republicii Moldova*. Chișinău, 2018. CEP USM, 370 p. ISBN 978-9975-142-08-3.
33. CEBOTARI, S., SACA, V. Configurarea politicii externe a Republicii Moldova în spațiul integraționist european. In: *Studii internaționale: Viziuni din Moldova* Nr. 4 (5), 2007/ Universitatea de Stat din Moldova . – Chișinău [sn], 2007, p. 53-74. ISBN 978-9975-70-532-5.
34. CEBOTARI, S., SACA, V., COROPCEAN, I. *Politica externă a Republicii Moldova în contextul proceselor integraționiste: Monografie*. Chișinău: Inst. Militar a Forțelor Armate, 2008. 180 p. ISBN 978-9975-9692-3-9.
35. CENUȘĂ, D. *Ucraina, Moldova și Georgia în contextul apropierii de UE: 5 principii pentru eficientizarea reformelor* [online]. [citat 01.03.2023] Disponibil: https://www.ipn.md/index.php/ro/ucraina-moldova-si-georgia-in-contextul-apropierii-de-ue-7978_1095342.html

36. CHIRILĂ, V. Relații Republicii Moldova cu Uniunea Europeană. In: *Evoluția politicii externe a Republicii Moldova (1998-2008)*. Chișinău: Cartdidact, 2009, p.49-78. ISBN 978-9975-4001-6-9.
37. CHIRTOACĂ, N., ARHILIUC, V., CEBAN, C., et. al. *Reprezentanțele organizațiilor internaționale în Republica Moldova*. Editura CEP USM, Chișinău, 2008. 266 p.
38. CIOBANU, I. *Democratizarea și modernizarea sistemului politic din Republica Moldova în contextul globalizării*: tz. de doct. în științe politice. Chișinău, 2020. 178 p.
39. CIOBU, E. Independența Republicii Moldova și marile puteri: influențe și probleme ale consolidării și afirmării internaționale. In: *Moldoscopie*, 2008, nr. 1(40), pp. 7-15. ISSN 1812-2566.
40. COJOCARU G. *Politica Externă a Republicii Moldova: Studii*. Ed. a 2-a rev. și adăug. Chișinău: Civitas, 2001. 206 p. ISBN 9789975936750.
41. COJOCARU, V. Impactul ONU asupra sistemului internațional. In: *Revista națională de drept*. 2001, nr. 7, pp 26-28. ISSN 1811-0770.
42. *Comunicare Comună către Parlamentul European și Consiliul Planul de acțiune al UE privind drepturile omului și democrația 2020-2024* (JOIN(2020) 5) final [online]. [citat 25.9.2022]. Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:e9112a36-6e95-11ea-b735-01aa75ed71a1.0017.02/DOC_1&format=PDF
43. *Comunicare Comună către Parlamentul European și Consiliul privind consolidarea contribuției UE la multilateralismul bazat pe norme* (JOIN(2021) 3) final [online]. [citat 17.10.2022]. Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021JC0003>
44. *Comunicare Comună către Parlamentul European, Consiliul, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor Revizuirea Politicii Europene De Vecinătate* (JOIN/2015/050) [online]. [citat 8.10.2022]. Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX:52015JC0050>
45. *Concluzii ale Consiliului privind prioritățile UE în cadrul Organizației Națiunilor Unite cu ocazia celei de a 76-a sesiuni a Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite, septembrie 2021 - septembrie 2022* [online]. [citat 13.10.2022]. Disponibil: <https://www.consilium.europa.eu/ro/press/press-releases/2021/07/12/eu-priorities-at-the-76th-united-nations-general-assembly/>
46. *Concluziile Consiliului privind democrația*. [online]. [citat 17.9.2021]. Disponibil: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-12836-2019-INIT/ro/pdf>.
47. Convenția de la Viena cu privire la dreptul tratatelor, 1969. Publicată în ediția oficială a *Monitorului Oficial „Tratate Internaționale”*, volumul 4, pag. 53. [online]. [citat 12.04.2019]. Disponibil: <http://www.parlament.md/LinkClick.aspx?fileticket=4mKw8IxR66Y%3D&tabid=144>.
48. *Cooperarea juridică în cadrul Consiliului Europei* [online]. [citat 3.7.2020]. Disponibil: <https://mfa.gov.md/ro/content/cooperarea-juridica-cadrul-coe>
49. COZMA, A. *Republica Moldova - Consiliul Europei: parteneriat pentru democratizare (1990-2010)*. Chișinău: Lumina, 2011, 287 p. ISBN: 978-9975-65-267-4.
50. *Cu privire la aprobarea Strategiei de reformă a administrației publice din Republica Moldova pentru anii 2023-2030* (92/CS/2023) [online]. [citat 9.06.2023] Disponibil: <https://cancelaria.gov.md/ro/content/cu-privire-la-aprobarea-strategiei-de-reforma-administratiei-publice-din-republica-moldova>.
51. Curtea de Conturi Europeană. *Asistența acordată de UE pentru consolidarea administrației publice în Republica Moldova, Raportul special nr. 13, 2016*. Oficiul Publicității, 2016. 54 p. ISBN 978-92-872-4963-0.
52. *Declarație comună a Summitului Parteneriatului Estic „Redresare, reziliență și reformă”* (14964/21COEST 327) [online] 15 decembrie 2021. [citat 17.9.2022].

- Disponibil: <https://www.consilium.europa.eu/media/53547/20211215-eap-joint-declaration-ro.pdf>
53. DIACON, M., JUC, V., CONSTANTINOV, V. *Uniunea Europeană. Istorie și actualitate*. Tipografia UST, 2016, 223 p. ISBN 978-9975-76-189-5.
  54. DUMITRIU, P. *Sistemul ONU în contextul globalizării: reforma ca voință și reprezentare*. București: Curtea Veche, 2008. 429 p. ISBN 9789736695292.
  55. DUȚĂ, P. D. *Reflecții asupra rolului Națiunilor Unite în epoca globalizării*. Sibiu: Techno Media, 2008. 256 p. ISBN 978-973-7865-55-7.
  56. *Evaluarea ex-post a Strategiei de dezvoltare a managementului finanțelor Publice 2013 – 2022 a Republicii Moldova: Raport final* [online]. [citât 6.04.2022] Disponibil: <https://mf.gov.md/ro/managementul-finan%C8%9Belor-publice/strategia-de-reform%C4%83-a-mfp>
  57. *Evoluția politicii externe a Republicii Moldova (1998-2008)*. Ed. de: Igor Șarov, Igor Ojog; au contrib.: Victor Chirilă, Andrei Popov, Ion Stăvilă [et al]. Chișinău: Cartdidact, 2009. 192 p. ISBN: 978-9975-4001-6-9.
  58. *Fișe descriptive despre Uniunea Europeană*. Parlamentul European [online]. [citât 2.5.2023] Disponibil: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/ro/sheet/163/o-prezentare-general-a-politicii-de-dezvoltare>
  59. GÂLEA, I. *Tratatele Uniunii Europene. Comentarii și explicații*. București: C. H. Beck, 2012. 549 p. ISBN: 78-973-115-991-1.
  60. GORINCIOI, R. *Democratizarea Republicii Moldova în contextul proceselor de globalizare: Autoreferat tz. de doct.* Chișinău, 2005. 20 p.
  61. GUDÎM, A. *Republica Moldova și Uniunea Europeană ca parteneri*. Proiectul "Implementarea Acordului de Parteneriat și Cooperare RM - UE". Centrul de Investigații Strategice și Reforme. Chișinău: Tacis, 2002. 59 p.
  62. GUZUN, I., MACRINICI S. *Reforma justiției în Republica Moldova: progrese și impedimente*. Chișinău: APE, Policy Paper 04/20162014 [online]. [citât 10.11.19]. Disponibil: http://old.ape.md/public/publications/2314156_md_ion_guzun__201.pdf
  63. HIRST, P., THOMPSON, G. *Globalizarea sub semnul întrebării. Economia internațională și posibilități de guvernare*. București: Trei, 2002. 240 p. ISBN 973-8291-25-9.
  64. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova pentru aprobarea Regulamentului cu privire la cadrul instituțional și mecanismul de coordonare a asistenței externe acordate Republicii Moldova de organizațiile internaționale și țările donatoare. Nr. 12 din 19.01.2010 În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 26.01.2010, nr. 11-12 art. 54.
  65. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea Planului național de acțiuni pentru realizarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană în perioada 2014-2016. Nr. 808 din 7.10.2014. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 10.10.2014, nr. 297-309, art. nr: 851.
  66. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la modificarea și completarea Hotărârii Guvernului Nr. 808 din 7 octombrie 2014. Nr. 713 din 12.10.2015 În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 16.10.2015, nr. 281-290, art nr: 800.
  67. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la modificarea unor hotărâri ale Guvernului (pe componenta de consolidare a cadrului instituțional de integrare europeană. Nr.600 din 24.08.2022. În: *Monitorul Oficial*, 26.08.2022, Nr. 267-273 art. 673.
  68. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova pentru aprobarea Regulamentului cu privire la proiectele de investiții capitale publice. Nr. 684 din 29.09.2022. În: *Monitorul Oficial*, 21.10.2022, Nr. 326-333 art. 787.

69. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea Strategiei de dezvoltare a managementului finanțelor publice pentru anii 2023-2030. Nr. 71 din 22.02.2023. In: *Monitorul Oficial*, 07.03.2023, Nr. 75-78 art. 148.
70. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea Strategiei de reformă a administrației publice din Republica Moldova pentru anii 2023-2030. Nr. 126/2023. In *Monitorul Oficial*, 18.04.2023, Nr. 130-133 art. 285.
71. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea Programului de implementare, pentru anii 2023-2026, a Strategiei de reformă a administrației publice din Republica Moldova pentru anii 2023-2030. Nr. 352/2023. În: *Monitorul Oficial*, 14.07.2023, Nr. 240-245 art. 599.
72. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova pentru aprobarea Strategiei privind reforma administrației publice pentru anii 2016-2020. Nr. 911 din 25.07.16. In: *Monitorul Oficial*, 12.08.2016, Nr. 256-264 art. 1033.
73. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea Planului de acțiuni pe anii 2016-2018 pentru implementarea Strategiei privind reforma administrației publice pentru anii 2016-2020. Nr. 1351 din 15.12.2016. In *Monitorul Oficial*, 23-12-2016, Nr. 459-471 art. 1452.
74. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova pentru aprobarea Planului de acțiuni privind reforma de modernizare a serviciilor publice pentru anii 2017-2021. Nr. 966 din 09.08.2016. In *Monitorul Oficial*, 19-08-2016 Nr. 265-276 art. 1049.
75. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea cadrului național de monitorizare a implementării Agendei de Dezvoltare Durabilă 2030. Nr. 953 din 28.12.2022. In *Monitorul Oficial*, 14-02-2023 Nr. 42-44 art. 84.
76. *Îmbunătățirea accesului la justiție: De la resurse spre rezultate*. Republica Moldova Raport nr. 124516-MD. Banca Mondială în colaborare cu Fondul pentru buna guvernare al Marii Britanii, 2018 [online]. [citat 18.2.2021]. Disponibil: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/295451537501885223/pdf/UPDATED-Moldova-JSPEIR-Final-Romanian.pdf>
77. JINGA, I. *Uniunea Europeană în căutarea viitorului: studii europene*. București: C.H. Beck, 2008. 184 p. ISBN: 978-973-115-298-1.
78. JUC, V. Evoluția relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană de la parteneriat și cooperare la asociere și integrare. In: *Modernizarea social-politică a Republicii Moldova în contextul extinderii procesului integraționist European*. Chișinău, Republica Moldova: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2018, pp. 5-43. ISBN 978-9975-3043-8-2.
79. JUC, V. Integrarea Europeană – dimensiune a interesului național al Republicii Moldova. In: *Republica Moldova și Uniunea Europeană: dimensiunile cooperării*. Ed. Guceac, I., Juc, V., Moraru, V., Ungureanu, V. Chișinău: ICJP al AȘM, 2016. pp.88-100. ISBN 978-9975-3043-5-1
80. JUC, V. *Securitatea Națională și Politica Externă ale Republicii Moldova în contextul transformărilor structurale de sistem postrăzboi rece*. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM, 2015. 200 p. ISBN: 978-9975-53-530-4.
81. JUC, V., COJOCARU, G. Politica externă. In: *Republica Moldova pe calea modernizării: Studiu enciclopedic*. Chișinău: Biblioteca Științifică Centrală “Andrei Lupan”, 2015, 480 p. pp. 228-256. ISBN: 978-9975-3073-0-7.
82. KLIPIL, I. Evoluția cadrului politic al problemei integrării europene. In: *Moldova și Integrarea Europeană, p. 9-35*. Ed. Barbăroșie, A., Gheorghiu V., Institutul de Politici Publice. Chișinău: Prut Internațional, 2001. ISBN 9975-69-238-9.

83. LAUR, L. Evoluția conceptuală și abordarea actuală a termenului „Diplomație”. In: *Anuar Științific al Institutului de Relații Internaționale*, 2006, nr. 4, pp. 18-27. ISSN 1857-1840.
84. Legea Nr. 261 din 07.12.2017 privind organizarea și funcționarea Curții de Conturi a RM. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 24.08.2018, nr. 321-332 art. 529.
85. Legea Nr. 68 din 05.04.2012 cu privire la aprobarea Strategiei naționale de descentralizare și Planul de acțiuni privind implementarea Strategiei naționale de descentralizare pentru anii 2012–2018, modificată prin Legea Nr.168 din 15.07.2016. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 13.07.2012, nr. 143-148 art. 465.
86. LUNGU, M.-D. *Rolul organizațiilor internaționale în soluționarea pașnică a diferendelor internaționale*. București: Universul Juridic, 2010. 556 p. ISBN/ISSN: 978-973-127-263-4.
87. MALIȚA, M. *Jocuri pe scena lumii: Conflicete, negocieri, diplomație*. București: Editura C.H. Beck, 2007. 368 p. ISBN: 978-973-115-053-6.
88. MANCIU, L. Reflecții doctrinare asupra rolului organizațiilor internaționale în menținerea păcii și stabilității mondiale. In: *Administrarea publică*, 2019, nr. 1(101), pp. 112-121. ISSN 1813-8489.
89. MIGA-BEȘTELIU, R. *Drept internațional. Introducere în dreptul internațional public*. Ed. a 3-a rev. și adăugită. București: Editura All Beck, 2003. 472 p. ISBN: 9736552489.
90. MIGA-BEȘTELIU, R. *Organizații internaționale interguvernamentale*. București: Editura All Beck, 2000. 298 p. ISBN 973-655-011-7.
91. *Modernizarea social-politică a Republicii Moldova în contextul extinderii procesului integraționist european (Partea II), coord. Juc V.* Chișinău: Tipografia Centrală, 2019. 364 p. ISBN 978-9975-3298-6-6.
92. MORARI, C. Strategiile regionale și mecanismele de administrare politică internațională: abordare metodologică. In: *Managementul politicilor de securitate al Uniunii Europene în Europa de Sud-Est*. Chișinău, Republica Moldova: "Print-Caro" SRL, 2017, pp. 245-261. ISBN 978-9975-56-444-1.
93. MORARI, C. *Dimensiunile externe și interne în procesul de integrare europeană. Cazul Republicii Moldova: tz. de doct în științe politice*. Chișinău, 2017, 173 p.
94. MORARU, V. Valențele valorilor europene . In: *Moldoscopie*, 2016, nr. 2(73), pp. 111-120. ISSN 1812-2566.
95. MOȘNEAGA, V., MOHAMADIFARD, Gh., TEOSA, V. *Republica Moldova: două decenii pe calea democrației și independenței*. Iași: Editura Pan Europe, 2009. 241 p. ISBN: 978-973-848367-5.
96. MURARU, I. *Drept constituțional și instituții politice*. Ed. a 8-a, rev. și adăugită. București: Editura Actami, 1997. 481 p. ISBN 978-9739300018.
97. NĂSTASE, A., AURESCU, B., JURA, C. *Drept internațional public. Editura 5*. București: Editura All Beck, 2009. ISBN 978-973-115-525-8.
98. NICIU, M. I., CHIVU, G. *Organizații internaționale guvernamentale*. Cluj-Napoca: Argonaut, 1998. 222 p. ISBN 9789739350129.
99. *Opinie interimară a ODIHR referitor la proiectul de lege cu privire la reformarea Curții Supreme de Justiție și organelor procuraturii din Republica Moldova* (Opinie-nr.: JUD-MDA/358/2019). Varșovia, 16 octombrie 2019 [online]. [citat 1.2.2019] Disponibil: <https://www.osce.org/files/f/documents/e/4/440417.pdf>
100. *Parteneriatul estic*. Consiliul Uniunii Europene [online]. [citat 19.11.2021]. Disponibil: <https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/eastern-partnership/>
101. *Plan de acțiune al Consiliului Europei pentru Republica Moldova 2021 – 2024* [online] (CM/Del/Dec(2020)1389/2.3). [citat 02.06.2021]. Disponibil: <https://rm.coe.int/action-plan-2021-2024-romanian/1680a3ff23>

102. *Platforma de Sprijin pentru Republica Moldova*. Guvernul Republicii Moldova, ©2023 [citată 17.08.2023]. Disponibil: <https://gov.md/ro/platforma-de-sprijin-pentru-republica-moldova>.
103. *Platforma pentru Gestionarea Asistenței Externe*. Ministerului Finanțelor Republicii Moldova [citată 17.08.2023]. Disponibil: <https://amp.gov.md/portal/>
104. *Politica europeană de vecinătate*. Fișe descriptive Uniunea Europeană [online]. Parlamentul European [citată 9.05.2023] Disponibil: https://www.europarl.europa.eu/erpl-app-public/factsheets/pdf/ro/FTU_5.5.5.pdf
105. *Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare Moldova* [citată 2.04.2019]. Disponibil: <https://www.md.undp.org/content/moldova/ro/home/about-us/legal-framework.html>
106. *Prioritățile UE în cadrul Organizației Națiunilor Unite și pentru cea de a 74-a Adunare Generală a Organizației Națiunilor Unite (septembrie 2019–septembrie 2020)* [online]. [citată 18.03.2022]. Disponibil: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10895-2019-INIT/ro/pdf>
107. *Promisiunea neîndeplinită privind un sistem judecătoresc independent în Moldova: Raport al misiunii* © Comisia Internațională a Juriștilor, 2019 [online]. [citată 18.9.2022]. Disponibil: https://crjm.org/wp-content/uploads/2019/03/2019-ICJ-Raport-Independenta-Justitiei-RM_RO.pdf
108. *Programul Operațional Comun Romania – R. Moldova* [online]. [citată 16.02.2023]. Disponibil: <https://www.ro-md.net/ro/>
109. *Raport Annual al Organizației Națiunilor Unite privind rezultatele țării în 2022*. Organizația Națiunilor Unite Moldova, Martie 2023 [online]. [citată 16.5.2023]. Disponibil: <https://moldova.un.org/sites/default/files/2023-05/ONU%20RAPORT%20ANUAL%202022%20final.pdf>
110. *Raportul de evaluare națională voluntară a progresului privind implementarea Agendei 2030*. Guvernul Republicii Moldova [online]. [citată 9.05.2021] Disponibil: https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/vnr_2020_ro.pdf
111. *Raport Alternativ nr.2. Realizarea Planului de Acțiuni pentru implementarea măsurilor propuse de Comisia Europeană în Avizul său privind cererea de aderare a Republicii Moldova la UE*. Chișinău, 20 iulie 2023 [online]. [citată 25.07.2023] Disponibil: <https://ipre.md/category/rapoarte/>
112. *Raport de Stare a Țării: Republica Moldova 2021*. Centrul Analitic Independent „Expert-Grup”. Chișinău, 22 noiembrie 2021 [online], [citată 10.12.2021]. Disponibil: <https://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/item/2242-raportul-de-stare-a-tarii-2021>
113. *Raport de Stare a Țării: Republica Moldova 2022*. Centrul Analitic Independent „Expert-Grup”. Chișinău, 2022. [online], [citată 19.01.2023]. Disponibil: https://www.expert-grup.org/media/k2/attachments/RST_2022_RO_Final_1-site.pdf
114. *Raportul privind Adaptarea Agendei 2030 de Dezvoltare Durabilă la contextul Republicii Moldova*. Martie, 2017 UNDP Moldova [online]. [citată 10.11.2022]. Disponibil: <https://www.undp.org/ro/moldova/publications/adaptarea-agendei-2030-de-dezvoltarea-durabil%C4%83-la-contextul-republicii-moldova>
115. *Raportul de evaluare a administrației publice din Republica Moldova. (Baseline Measurement Report: The principles of Public Administration, Moldova, December 2015)* [online]. [citată 10.03.2019] Disponibil: https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/document/attachments/sigma_report.pdf
116. *Raport cu privire la activitatea Guvernului 2022-2023*. Guvernul Republicii Moldova, Februarie, 2023 [online]. [citată 08.02.2023] Disponibil: https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/raport_gov_2022-2023_0.pdf

117. *Raport privind asistența externă acordată Republicii Moldova în anul 2021*. Ministerul Finanțelor al Republicii Moldova [online]. [citat 1.05.2023]. Disponibil: <https://mf.gov.md/sites/default/files/Raport%20ODA%202021.pdf>
118. *Raport privind asistența externă acordată Republicii Moldova în anul 2020*. Ministerul Finanțelor al Republicii Moldova [online]. [citat 14.02.2021]. Disponibil: <https://mf.gov.md/sites/default/files/Raport%20Asisten%20C8%209B%20C4%2083%20Extern%20C4%2083%202020%20MD.pdf>
119. *Raport privind asistența externă acordată Republicii Moldova, în perioada 2017-2018*. Ministerul Finanțelor al Republicii Moldova [online]. [citat 14.2.2021]. Disponibil: <https://mf.gov.md/sites/default/files/Raport%20privind%20asistenta%20externa.pdf>
120. *Raport referitor la punerea în aplicare a Acordului de asociere UE - Republica Moldova (2019/2201(INI))*. Raport A9-0166/2020 [online]. [citat 10.9.2021]. Disponibil https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2020-0166_RO.html
121. RĂDULESCU, D. L. *Instituții internaționale de cooperare*. București: Pro Universitaria, 2012. 135 p. ISBN 978-606-647-554-9.
122. REABCINSCHII V., MALCOCI, L. Politicile culturale: aspecte conceptual și tipologii. In: *Moldoscopie*, 2016, nr. 3(74), pp. 93-116. ISSN 1812-2566.
123. Regulamentul nr. 232/2014 al Parlamentului European și al Consiliului din 11 martie 2014 de instituire a unui instrument european de vecinătate [online]. [citat 3.10.2019]. Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/ALL/?uri=CELEX:32014R0232>
124. Regulamentul (UE) nr. 231/2014 al Parlamentului European și al Consiliului din 11 martie 2014 de instituire a unui instrument de asistență pentru preaderare [online]. [citat 12.9.2020]. Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0231&from=en>
125. *Relațiile internaționale în curriculumul universitar: bazele teoretico-metodologice*. Coord. V. TEOSA Gr. Vasilescu V. Rotaru. Chișinău: CEP USM, 2016. 546 p. ISBN 978-9975-71-828-8.
126. *Republica Moldova a participat la reuniunea ministerială a Alianței pentru Multilateralism* [online]. [citat 21.10.2019] Disponibil: <https://mfa.gov.md/ro/content/republica-moldova-participat-la-reuniunea-ministeriala-alianței-pentru-multilateralism>
127. *Republica Moldova în contextul necesităților de modernizare*. Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice. Chișinău, 2018. (F.E.-P. "Tipografia Centrală"). 256 p. ISBN 978-9975-144-49-0.
128. *Republica Moldova în contextul oportunităților de modernizare: necesități de democratizare, securitate și cooperare/* Inst. de Cercetări Juridice și Politice al AȘM; coord.: Victor Juc. - Chișinău: Institutul de Cercetări Jiridice și Politice al AȘM, 2016. 168 p. ISBN 978-9975-3043-2-0.
129. *Republica Moldova pe calea modernizării: Studiu enciclopedic*. Acad. de Științe a Moldovei, Inst. de Cercet. Juridice și Politice, Bibl. Șt. Centrală "Andrei Lupan" (Inst.). Consiliul coord.: Victor MORARU [et al.]. Chișinău: F.E.-P. "Tipografia Centrală", 2015. 480 p. ISBN: 978-9975-3073-0-7.
130. REVENCO, E. Cooperarea Republicii Moldova în cadrul Consiliului Europei. In: *Evoluția politicii externe a Republicii Moldova. 1998-2008*. Chișinău: Cartdidact, 2009, (Tipogr. „Balacron” SRL). p.100-110. ISBN 978-9975-4001-6-9.
131. *Reuniunea Consiliului European (20 iunie 2019) – Concluzii (EUCO 9/19)* [online]. [citat 2.9.2020]. Disponibil: <https://www.consilium.europa.eu/media/39958/20-21-euco-final-conclusions-ro.pdf>
132. ROMAN, A. Contribuții privind studierea tematicii și participarea la procesul extinderii relațiilor externe ale Republicii Moldova. In: *Știința politică și administrativă: provocări*

- globale, soluții locale*. Chișinău: Tipografia "Fox Trading", 2021, pp. 57-65. ISBN 978-9975-3459-7-2.
- 133.ROMAN, A., SAKOVICI, V. *Globalistica*. Acad. de Adminisreare Publică de pe lângă Președintele Rep. Moldova. Chișinău: APP, 2009. 494 p. ISBN 978-9975-9687-2-5.
- 134.ROMAN, A., STEJARU, S. Unele aspecte privind suportul unei guvernări democratice în Republica Moldova. In: *Modernizarea guvernării din Republica Moldova: aspecte teoretico-aplicative*, Ed. 1, 27 mai 2022, Chișinău. Chișinău: CEP USM, 2022, pp. 124-133. ISBN 978-9975-62-500-5.**
- 135.RUSU, E. *Corelarea asistenței externe cu prioritățile strategice de dezvoltare ale țării* [online] Martie, 2023. [citat 9.08.2023]. Disponibil: https://www.expert-grup.org/media/k2/attachments/Studiu_Corelarea_asistenței_externe_27.03.23.pdf
- 136.RUSU, E. *Un an de Acord cu FMI: care au fost realizările în 2022 și la ce trebuie să ne așteptăm în 2023?* [online] Ianuarie, 2023. Disponibil: https://www.expert-grup.org/media/k2/attachments/Comentariu_Acord_FMI_13.01.23_publicare-IA.pdf
- 137.SACA, V. Reflecții asupra relației interes național – europenizare în contextul experienței societății în schimbare (cazul Republicii Moldova). In: *Știința politică și administrativă: provocări globale, soluții locale*. Chișinău: Tipografia "Fox Trading", 2021, pp. 393-404. ISBN 978-9975-3459-7-2.
- 138.SACA, V. *Interese politice și relații politice: dimensiuni tranzitorii*. Chișinău: CEP USM, 2001. 477 p. ISBN 9975-70-044-6.
- 139.SACA, V. Interesul național în condițiile transformății democratice: semnificații și paradoxuri. In: *Moldoscopie* 2002, nr. 2(19), pp. 90-96. ISSN 1812-2566.
- 140.SACA, V. Tranziția. In: *Republica Moldova pe calea modernizării: Studiu enciclopedic*. Chisinau: F.E.-P. "Tipografia Centrală", 2015, pp. 54-83. ISBN: 978-9975-3073-0-7.
- 141.SACA, V., CEBOTARI, S. Evoluția relațiilor Republicii Moldova cu Uniunea Europeană prin prisma interesului național. In: *Moldoscopie*, 2004, nr. 1(24), pp. 124-137. ISSN 1812-2566.
- 142.SACA, V., RUSNAC, Gh. Transformările sociopolitice din spațiul postcomunist între factorii globali, regionali și locali. In: *Moldoscopie*, 2017, nr. 2(77), pp. 101-119. ISSN 1812-2566.
- 143.SANDU, D. *Spațiul social al tranziției*. Bucuresti: Polirom, 1999. 227 p. ISBN 9736833666.
- 144.SARTORI, G. *Teoria democrației reînțepretată*. Polirom, Iași, 1999. 512 p. ISBN 973-683-144-2.
- 145.SFETCU, N. *Filosofie - Noțiuni de bază, Volumul 2*. Drobeta Turnu Severin: MultiMedia Publishing, 2020. 496 p. ISBN 978-606-033-387-6.
- 146.*Sinteză analitică privind evoluția politicii externe a Republicii Moldova în perioada 2009-2019*. Asociația pentru Politică Externă din Moldova, [online] 2019. [citat 28.11.2020]. Disponibil: <http://www.ape.md/wp-content/uploads/2019/12/Sinteza-privind-evolutia-politicii-externe-a-Republicii-Moldova-2009-2019.pdf>
- 147.SOLOMON, C. Cadrul politico-juridic al relațiilor Republicii Moldova cu Uniunea Europeană. In: *Strategia Securității Uniunii Europene în contextul Metamorfozelor Relațiilor Internaționale*, 23 aprilie 2021, Chișinău. Chișinău: Tipogr. „Print-Caro”, 2021, Vol.1, pp. 122-129. ISBN 978-9975-56-874-6.
- 148.SOLOMON, C. Republica Moldova: de la acordul de asociere la statutul de candidat privind aderarea la Uniunea Europeană. In: *Parteneriatul Estic: spre o comunitate a democrației și prosperității*, Ed. 16, 31 martie - 1 aprilie 2023, Chișinău. Chișinău: "Print-Caro" SRL, 2023, 1, pp. 87-97. ISBN 978-9975-165-94-5.
- 149.STEJARU, S. Abordări teoretice ale diplomației multilaterale și ale conceptului de legitimitate a organizațiilor internaționale. In: *Materialele Conferinței internaționale***

- “*Știința politică și societatea în schimbare*”, Chișinău, 13 noiembrie 2015. Chișinău, CEP USM 2015, pp. 506-509. ISBN 978-9975-71-721-2.
150. STEJARU, S. Rolul ONU în dinamica guvernării globale: promovarea democrației și buneii guvernări prin diplomația multilaterală. In: *Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale*. 2016, nr. 2(11), pp. 276-284. ISSN 1857-1999.
151. STEJARU, S., BUDURINA-GOREACII, C. Societatea civilă în contextul procesului diplomatic de stabilire a agendei globale. In: *Moldoscopie*. 2015, nr. 1(68), pp. 185-200. ISSN 1812-2566.
152. STEJARU, S., BUDURINA-GOREACII, C. Organizația Națiunilor Unite: percepții asupra obiectivelor privind procesele de reformă a organizației. In: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Sociale)* 2019, nr. 3 (123), pp. 39-45. ISSN 1814-3199.
153. STEJARU, S., BUDURINA-GOREACII, C. Diplomația multilaterală în condițiile crizei COVID-19. In: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Sociale)*. 2021, nr. 11, pp. 259-265. ISSN 1814-3199.
154. *Starea democrației locale (SDL-2022)*. Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale (IDIS) „Viitorul” Chișinău, 2023. Biblioteca IDIS „Viitorul” [online]. [citată 08.06.2023], Disponibil: <http://viitorul.org/files/library/SDL.pdf>
155. *Strategia Națională de Dezvoltare „Moldova Europeană 2030”*. Guvernul Republicii Moldova [online]. [citată 2.09.2023] Disponibil: <https://gov.md/ro/moldova2030>.
156. ȘAPTEFRAȚI, T. Rolul asistenței externe în consolidarea capacității administrației publice. In: *Teoria și practica administrării publice*, 17 mai 2019, Chișinău. Chișinău, Republica Moldova: Academia de Administrare Publică, 2019, pp. 48-52. ISBN 978-9975-3240-4-5.
157. ȘAPTEFRAȚI, T. Buna guvernare: caracteristici, dimensiuni și metode de evaluare. In: *Administrarea Publică*, 2015, nr. 3(87), pp. 21-27. ISSN 1813-8489.
158. TEOSA, V., DOLGHII, E. Asigurarea securității democratice: activitate primordială a Consiliului European. In: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Sociale)*, 2011, nr. 3(43), pp. 144-148. ISSN 1814-3199.
159. TEOSA, V., RUSNAC, GH., NICOLAESCU, I. Organizațiile internaționale ca factor de formare a unei noi strategii diplomatice. In: *Serviciul diplomatic: teorie și practică*. Chișinău: CEP USM, 2011. pp. 127-136. ISBN 978-9975-70-722-0.
160. TEOSA, V., STAMATIN, E. Relațiile de cooperare dintre Consiliul European și Republica Moldova în contextul integrării europene. In: *Moldoscopie*, 2010, nr. 2(49), pp. 107-121. ISSN 1812-2566.
161. TEOSA, V., VASILESCU, Gr., CIOBU, E. (Eds.). *Serviciul diplomatic: teorie și practică*. Chișinău: CEP USM, 2011. 391 p. ISBN 978-9975-70-722-0.
162. Tratatul de la Lisabona de modificare a Tratatului privind Uniunea Europeană și a Tratatului de Instituire a Comunității Europene (2007/C 306/01), art. 3a (2). In: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene* din 17.12.2007. [citată 2.11.2019]. Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/HTML/?uri=CELEX:12007L/TXT&from=RO>
163. ȚAPOC, V. *Teoria și metodologia științei contemporane: concepte și orientări*. Chișinău: CEP USM, 2005. 213 p. ISBN 9975-70-597-9.
164. ȚĂU, N. *Diplomație în culise: suveranitate, independență, război & pace: 1990-1998*. București: Editura Enciclopedică, 2002. 400 p. ISBN 9975781969.
165. *Uniunea Europeană va implementa în Republica Moldova 7 proiecte Twinning în valoare de 7 milioane de Euro*. Comunicat [online] 04/09/2017. [citată 20.3.2021] Disponibil: <https://cancelaria.gov.md/ro/content/uniunea-europeana-va-implementa-republica-moldova-7-proiecte-twinning-valoare-de-7-milioane>

166. UE aprobă acordarea unui nou sprijin bugetar Republicii Moldova pentru a susține reformele statului de drept, sectorului energetic și finanțelor publice. Comisia Europeană, Comunicat de presa [online] 18 octombrie 2019. [citat 2.06.2022]. Disponibil: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ro/IP_19_6117
167. UE la Adunarea Generală a ONU. Cooperarea UE cu ONU [online]. [citat 14.4.2022]. Disponibil: <https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/unga/>
168. VANGHELI, I. Democratizarea ca proces politic. În: *Științele socio-umanistice și progresul tehnico-științific./conf. șt.* Interunit. Chișinău: UTM, 2011, p. 111-118. ISBN: 978-9975-45-162-8.
169. VARZARI, P. Europeanizarea și democratizarea din perspectiva de integrare europeană a Republicii Moldova. In: *Analele Științifice: Vol. 1, p. 100-109/ USPEE "Constantin Stere"*. Chișinău [sn], 2012, 136 p. ISBN 978-9975-4449-1-0.
170. VARZARI, P. Reflecții privind tranziția poscomunistă: repere conceptuale și hermeneutice. În: *Republica Moldova în contextul necesităților de modernizare*. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2018, p. 9-35. ISBN 978-9975-144-49-0.
171. VASILESCU, Gr. Sarcini și mecanisme interne de integrare europeană a Republicii Moldova. În: *Studii internaționale. Viziuni din Moldova/Col. red.: Teosa V. și al.* Chișinău: CEP USM, vol.8, 2008, nr.1(6), p.48-65.
172. VASILESCU, GR. Considerații privind metodologia studiilor europene contemporane. In: *Moldoscopie*. 2015, no. 4(71), pp. 35-48. ISSN: 1812-2566.
173. VASILESCU, GR., GROSU, V. Tranziția spre democrație a Republicii Moldova. Rolul dimensiunii internaționale. În *Revista De Filozofie, Sociologie Și Științe Politice*, 2009, nr. 2(150), pp. 137-147. ISSN 1957-2294.
174. VĂTĂMAN, D. Organizații europene și euroatlantice. București: Lumina Lex, 2008. 527 p. ISBN: 978-973-758-160-0.
175. *Veniturile și cheltuielile populației în anul 2021* (Cercetarea bugetelor gospodăriilor casnice). Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, [online] 30.03.2022. [citat 28.10.2022]. Disponibil: https://statistica.gov.md/ro/veniturile-si-cheltuielile-populatiei-in-anul-2021-9442_49900.html
176. *Vocabular pentru societăți plurale*. [Ed-e bilingvă] Gabriela Colțescu (coord.). Iași: Polirom, 2005. 552 p. ISBN 9789736816444
177. YOUNG, I. M. *Teoria politică: O perspectivă de ansamblu*. In: Robert E. Goodin și Hans-Dieter Klingemann (Eds.), *Manual de Știință Politică*. Iași: Polirom, 2005, p. 419-438. ISBN: 973-681-802-0.
178. ZUPCU-CIOBANU, D. Rolul organizațiilor internaționale în societatea internațională contemporană. In: *Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale*, 2007, nr. 4, pp. 93-98. ISSN 1857-1999.

b) În limba engleză.

179. ÁGH, A. The triple crisis in the new member states: The historical trajectory of NMS-8 in the quarter-century. In: *Southeastern Europe* 39, 3 (2015): 294-317. ISSN 0094-4467.
180. *Alliance for Multilateralism to promote global cooperation* [online]. [citat 14.10.2019] Disponibil: https://www.eeas.europa.eu/eeas/alliance-multilateralism-promote-global-cooperation_en
181. ANDREWS, M. *The Limits of Institutional Reform in Development: Changing rules for realistic solutions*. New York: Cambridge University Press, 2013. 254 p. ISBN 9781139060974.

182. ANNAN, K. A. *Peace and Development - One Struggle, Two Fronts* [online] October 1999 [citat 28.8.2019]. Disponibil: <https://reliefweb.int/report/afghanistan/united-nations-secretary-general-kofi-annan-address-world-bank-staff-peace-and>
183. ASSANVO, W. T. Multistakeholder Diplomacy in the Context of National Diplomatic Systems. In: *Multistakeholder Diplomacy: Challenges and Opportunities*. Malta: DiploFoundation, 2006, p.141-146. ISBN 9789993253167.
184. BERRIDGE, G. R., JAMES, A. *A Dictionary of Diplomacy*. Palgrave Macmillan; 2nd edition, 2003. 312 p. ISBN 978-1403915351.
185. BERRIDGE, G.R. *Diplomacy: Theory and Practice*. New York: Palgrave Macmillan; 5th ed. 2015. 312 p. ISBN 978-1137445513.
186. BOEHMER, C., GARTZKE, E., NORDSTROM, T. Do Intergovernmental Organizations Promote Peace? In: *World Politics*, Vol. 57, Issue 1, October 2004, pp. 1-38. ISSN 0032-3195.
187. BOUTROS-GHALI, B. *An Agenda for Democratization*. New York: UN Department of Public Information, 1996. ISBN 92-1-100630-9. [online]. [citat 14.10.2019] Disponibil: <https://digitallibrary.un.org/record/230086?ln=en>
188. BÖRZEL, T. A., PAMUK, Y. Pathologies of Europeanisation: Fighting Corruption in the Southern Caucasus. In: *West European Politics*. 2012, vol. 35, no. 1, 79-97 pp. ISSN 0140-2382.
189. BÖRZEL, T. A., PAMUK, Y., STAHN, A. *The European Union and the Promotion of Good Governance in its Near Abroad*. SFB-Governance Working Paper Series No 18. Berlin, [online] December 2008. 44 p. ISSN 1864-1024. [citat 5.7.2019] Disponibil: <https://www.files.ethz.ch/isn/95505/WP18e.pdf>
190. BRADLEY A., BOUBAKRI A., THOMPSON, J. *Democracy in Development: Global consultations on the EU's role in democracy building*. International IDEA, 2009. 132 p. ISBN: 978-91-85724-67-3.
191. BROOKS, S. Interdependent and Domestic Foundations of Policy Change. In: *International Studies Quarterly*. 2005, vol. 49, no 2, pp. 273-294. ISSN 0020-8833.
192. BROWN, M.E., SEAN, M., MILLER, S.E. *Debating the Democratic Peace*. MIT Press Academic, 1996. 414 p. ISBN 978-0262522137.
193. BUNCE, V. J., WOLCHIK, S. L. International Diffusion and Postcommunist Electoral Revolutions. In: *Communist and Post-Communist Studies*. 2006, vol. 39, no. 3, pp. 283–304. ISSN 0967-067X.
194. BURNELL, P. *Democracy Assistance: International Co-operation for Democratization*. London: Routledge, 2000, 384 p. ISBN 978-0714651064.
195. BURNELL, P. From evaluating democracy assistance to appraising democracy promotion. In: *Political Studies*. 2008, vol. 56 (2), pp. 414-434. ISSN 0032-3217.
196. BURNELL, P. J. Political strategies of external support for democratization. In: *Foreign Policy Analysis*. 2005, vol. 1, no. 3, pp. 361–384. ISSN 1743-8586.
197. BOZHILOVA, D. Measuring success and failure of EU-Europeanization in the Eastern enlargement: Judicial Reform in Bulgaria. In: *European Journal of Law Reform*, Sir William Dale Memorial Issue. 2007, vol. 11, no. 2, pp. 285-319. ISSN 1387-2370.
198. CAPORASO, J. A. International Relations Theory and Multilateralism: The Search for Foundations. In: *International organization*, 2009, vol. 46 (3), pp. 599-632. ISSN 0020-8183.
199. CAPORASO, J.A. Democracy, Accountability, and Rights in Supranational Governance. In: Miles Kahler, David A. Lake (eds), *Governance in a Global Economy: Political Authority in Transition*. Princeton University Press, 2003. 512. p. ISBN 9780691114026.
200. CAROTHERS, T. *Aiding democracy abroad*. New York: Carnegie Endowment, 1999. 410 p. ISBN 978-0870031694.

201. CAROTHERS, T. *Promoting the Rule of Law Abroad: In Search of Knowledge*. Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace, 2006. 363 p. ISBN 978-0870032196.
202. CAROTHERS, T. The Backlash against Democracy Promotion. In: *Foreign Affairs*. 2006, vol. 85, no. 2, pp. 55–68. ISSN 0015-7120.
203. CEBOTARI, S., STEJARU, S. The role of the UN Security Council in Covid-19 crisis management. In: *Studia Securitatis*. 2020, vol. XIV, no. 2 (2020), pp. 18-27. ISSN 1843-1925.
204. CEBOTARI, S., STEJARU, S. The UN Security Council Management in the Context of Covid-19 Pandemic. In: *ООН и "Послековидный" мир: состояние, угрозы, перспективы: материалы Международной научно-практической конференции, г. Уфа, 30 сентября 2021 г./ Башкирский государственный университет; ответственный редактор Р.В. Нигматуллин. Уфа: РИЦ БашГУ, 2021. Disponibil: [https://elib.bashedu.ru/dl/local/Nigmatullin_otv.red_OON i poslekov.mir_sb_2021.pdf](https://elib.bashedu.ru/dl/local/Nigmatullin_otv.red_OON_i_poslekov.mir_sb_2021.pdf)*
205. CHESTERMAN, S. An international rule of law? In: *The American Journal of Comparative Law*. 2008, vol. 56 (2), pp. 331–362. ISSN 0002-919X.
206. CLAUDE, I. Multilateralism - Diplomatic and Otherwise. In: *International Organization*, 1958, vol. 12 (1), pp. 43–52. ISSN 1531-5088 [online]. [citat 23.11.2018] Disponibil: <http://www.jstor.org/stable/2704481>
207. COHEN, R. Reflections on the new global diplomacy: statecraft 2500 BC to 2000 AD. In: MELISSEN J.(ed). *Innovation in diplomatic practice*. Houndmills: Macmillan. 1999, pp. 1-18. ISBN 978-0312215927.
208. COICAUD, J. M., HEISKANEN, V. *The Legitimacy of International Organizations*. United Nations University Press, 2001. 578 p. ISBN 978-9280810530.
209. COLAȚCHI, A., BOGOS, T. Relations of interparliamentary cooperation with the European states – a way performing the foreign policy of the Republic of Moldova. In: *Eastern Europe Regional Studies*. 2020, vol. 7. ISSN 2587-456X.
210. *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament black sea synergy - A new regional cooperation initiative* (COM/2007/0160). [citat 3.6.2019] Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX%3A52007DC0160>
211. *Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. A new EU Framework to strengthen the Rule of Law* (COM/2014/0158). [citat 3.6.2019] Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:52014DC0158>
212. *Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Mid-term revision of the Multiannual Financial Framework 2021 – 2027* (COM (2023)336 final). [citat 4.8.2023] Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2023%3A336%3AFIN>
213. Community of Democracies. Democracy through common action, © 2020. [citat 17.2.2020] Disponibil: <https://community-democracies.org/values/organization/>
214. *Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union* (2016/C 202/01). Official Journal of the European Union, C 202, 7 June 2016. ISSN 1977-091X. [citat 14.10.2019] Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AC%3A2016%3A202%3ATOC>
215. COOPER, A., HOCKING, B. Governments, non-governmental organizations and the recalibration of diplomacy. In: *Global Society*. 2000, vol. 14 (3), pp. 361-376. ISSN 1360-0826.

216. *Copenhagen European Council 12 and 13 December 2002 Presidency Conclusions*. [citat 27.10.2020]. Disponibil: <https://www.consilium.europa.eu/media/20906/73842.pdf>
217. CORTONA P. G., PISCIOTTA B., TERZUOLO E. R. *Crisis and Breakdown of Non-democratic Regimes: Lessons from the Third Wave*. New Academia Publishing, 2016. 262 p. ISBN 978-0996648493.
218. *Council Conclusions on Eastern Partnership policy beyond 2020 (7510/1/20 REV 1)*. [citat 18.06.2020] Disponibil: <https://www.consilium.europa.eu/media/43905/st07510-re01-en20.pdf>
219. *Country Strategy Paper 2004-2006 Moldova*. [citat 8.10.2019] Disponibil: https://eeas.europa.eu/archives/docs/moldova/csp/csp04_06_nip05_06_en.pdf
220. COX, R. Multilateralism and world order. In: *Review of International Studies*. 1992, 18(2), pp. 161-180. ISSN 0260-2105.
221. DAHL, R. *Polyarchy: Participation and Opposition*. Yale University Press, 1972. 272 p. ISBN 978-0300015652.
222. DAMEN, M. *Multilateralism and Democracy. A European Parliament perspective*. In-Depth Analysis, June 2022 [online]. [citat 25.8.2022]. Disponibil: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2022/639319/EXPO_IDA\(2022\)639319_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2022/639319/EXPO_IDA(2022)639319_EN.pdf)
223. DEGRAUWE, P. *Economics of Monetary Union*. 11th edition, Oxford University Press, 2016. 278 p. ISBN 978-0198739876.
224. Democratic Audit Framework. Audits worldwide [online], Internet web page. Disponibil: <https://www.democraticaudit.com/our-work/audits-worldwide/>
225. *Democracy in Development: Global consultations on the EU's role in democracy building*. International IDEA publications, 2009. ISBN: 978-91-85724-67-3.
226. *Democracy Support through the United Nations, Mapping Study*, February 2011. Report 10/2010-Evaluation [online]. ISBN 978-82-7548-553-1 [citat 26.11.2019]. Disponibil: <https://www.oecd.org/derec/norway/48085780.pdf>
227. DER DERIAN, J. *On diplomacy: a genealogy of Western estrangement*. Oxford: Basil Blackwell. 1987. 258 p. ISBN 978-0631154860.
228. DIAMOND, L. *The Spirit of Democracy, The Struggle to Create Free Societies Throughout the World*. New York: Times Books, 2008. 464 p. ISBN 978-0805078695.
229. DIAMOND, L., MORLINO, L. (eds.) *Assessing the Quality of Democracy*. (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2005. 328 p. ISBN 978-0801882869.
230. DIAMOND, L., MCDONALD, J. W. *Multi-Track Diplomacy: A Systems Approach to Peace*. 3rd Edition. West Hartford, CT: Kumarian Press. 1996. 192 p. ISBN 978-1565490574.
231. DIMITROVA, A., PRIDHAM, G. International actors and democracy promotion in central and eastern Europe: the integration model and its limits. In: *Democratization*. 2004, vol. 11(5) pp. 91–112. ISSN1351-0347.
232. DONNELLY, J. Human rights, democracy and development. In: *Human Rights Quarterly*. 1999, vol. 21 (3), pp. 608–632. ISSN 0275-0392.
233. DRYZEK, J. S. Democratic Political Theory. In: Gaus, G. F., Kukathas, Ch. (Eds.), *Handbook of Political Theory*. London: SAGE Publications, 2004, pp. 143-154. ISBN: 978-0761967873.
234. ELBASANI, A. (Ed). *European integration and transformation in the Western Balkans: Europeanization or business as usual?* New York: Routledge, 2013. 232 p. ISBN 9781138830332.
235. *European Commission presents a framework to safeguard the rule of law in the European Union*. European Commission, press release [online], 11 March 2014, [citat 16.10.2020]. Disponibil: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_14_237

236. *European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations (DG NEAR)* [online]. [citat 19.12.2022]. Disponibil: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/funding-and-technical-assistance/twinning_en
237. *European Council in Copenhagen 21-22 June 1993 Conclusions of the Presidency*. [citat 8.10.2019]. Disponibil: <https://www.consilium.europa.eu/media/21225/72921.pdf>
238. *European Council Meeting on 9 and 10 December 1994 in Essen Presidency Conclusions*. ANNEX IV: Report from the Council to the Essen European Council on a strategy to prepare for the accession of the associated CCEE. [citat 8.10.2019]. Disponibil: https://www.europarl.europa.eu/summits/ess2_en.htm#annex4
239. *European Parliament resolution of 14 November 2018 on the implementation of the EU Association Agreement with Moldova (2017/2281(INI))*. [citat 3.11.2019] Disponibil: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0458_EN.html
240. *European Parliament Eurobarometer: Rallying Around the European Flag: Democracy as Anchor Point in Times of Crisis*. European Parliament spring 2022 survey. European Parliament 2022, 60 p. ISSN 9789284694716.
241. *EU Statement by HR/VP Mogherini at the United Nations Security Council: Cooperation between the UN and regional and sub-regional organizations* [online]. [citat 8.10.2019] Disponibil: <https://reliefweb.int/report/world/eu-statement-hrvp-mogherini-united-nations-security-council-cooperation-between-un-and>
242. FAGAN, A., SIRCAR. I. Judicial independence in the Western Balkans: Is the EU's 'new approach' changing practices? *Maximizing the integration capacity of the European Union: Lessons and prospects for enlargement and beyond (MAXCAP)*. No. 11, June 2015. 37 p. ISSN 2198-7653.
243. FALLON, R. H. "The Rule of Law" as a concept in constitutional discourse. In: *Columbia Law Review*. 1997, vol 97(1), pp. 1–56. ISSN 0010-1958.
244. FARER, T. J. The promotion of Democracy. International Law and Norms. In: NEWMAN E., RICH R. (eds.) *The UN role in promoting democracy: between ideals and reality*. United Nations University Press, 2004, pp. 32-61. ISBN 92-808-1104-5.
245. FERNÁNDEZ, O. C. A force for and because of multilateralism: when is the EU a multilateralist actor in world society? In: *Journal of European Public Policy*. 2013, vol. 20, no. 8, pp. 1213-1228. ISSN 1350-1763.
246. FERNÁNDEZ, O. C. Introduction: multilateralism in crisis. In: *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*. 2013, no. 101, pp. 7–25. ISSN 1133-6595.
247. FOMINA, J., KUCHARCZYK, J. Populism and Protest in Poland. In: *Journal of Democracy*. 2016, vol. 27, no. 4, pp. 58–68. ISSN 1045-5736.
248. FRANCK, T. The Emerging Right to Democratic Governance. In: *American Journal of International Law*. 1992, vol. 86 (1), pp. 46-91. ISSN 0002-9300.
249. *Freedom House, Expanding Freedom and Democracy*. Internet web page. Disponibil: <https://freedomhouse.org/>
250. FULLAN, M. Large-scale reform comes of age. In: *Journal of Educational Change*. 2009, vol. 10, pp. 101–113. ISSN 1389-2843.
251. GARRETT, G. R. KELEMEN, D., HEINER S. The European Court of Justice, National Governments and Legal Integration in the European Union. In: *International Organization*. 1998, vol. 52, no. 1, pp. 149–176. ISSN 0020-8183.
252. GATEVA, E. *European Union enlargement conditionality*. Palgrave Macmillan, 2015. 267 p. ISBN 978-1-349-56032-5.
253. GENNA, G. M., HIROI, T. *Regional Integration and Democratic Conditionality: How Democracy Clauses Help Democratic Consolidation and Deepening*. Routledge, 2014. 186 p. ISBN 978-1138813397.

254. Global State of Democracy Initiative, (GSoD Indices/ GSoD Reports). Internet web site [citat 05.10.21] Disponibil: <https://www.idea.int/gsod/>
255. *Global State of Democracy 2022, Forging Social Contracts in a Time of Discontent*. International IDEA publications. ISBN 978-91-7671-576-5. [citat 10.11.22]. Disponibil: <https://idea.int/democracytracker/sites/default/files/2022-11/the-global-state-of-democracy-2022.pdf>
256. Glossary of Statistical Terms [online]. OECD.Stat [citat 10.11.22]. Disponibil: <http://stats.oecd.org/glossary/>
257. GRABBE, H. Six Lessons of Enlargement Ten Years On: The EU's Transformative Power in Retrospect and Prospect. In: *Journal of Common Market Studies*. 2014, vol. 52, pp. 40–56. ISSN 0021-9886.
258. GRAHAM, E., SHIPAN, C. R., VOLDEN, C. The Diffusion of Policy Diffusion Research in Political Science. In: *British Journal of Political Science*. 2013, vol. 43, no. 3, pp. 673-701. ISSN 0007-1234.
259. GREENHILL, B. The Company You Keep: International Socialization and the Diffusion of Human Rights Norms. In: *International Studies Quarterly*. 2010, vol. 54, no. 1, pp.127-145. ISSN 0020-8833.
260. HAAS, E. B. *Uniting of Europe: Political, Social, and Economic Forces, 1950-1957*. University of Notre Dame Press, 2004. 642 p. ISBN 978-0268043476.
261. HACKENESCH, C. Good Governance in EU External Relations: What Role for Development Policy in a Changing International Context? *Good Governance in EU External Relations, European Union*. July 2016, 52 p. ISBN 978-92-823-9496-0.
262. HARDY, M. *Modern Diplomatic Law (Melland Schill Studies in International Law)*. Manchester University Press, 1986. 159 p. ISBN 978-0719003097.
263. HARRISON, L. E., HUNTINGTON, S. *Culture Matters: How Values Shape Human Progress*. New York: Basic Books, 2001. 383 p. ISBN 0-465-03176-5.
264. HELD, D. *Models of Democracy*. 3rd ed. Stanford University Press 2006. 400 p. ISBN 978-0804754712.
265. HEMMATI, M. *Multistakeholder processes for governance and sustainability: beyond deadlock and conflict*. Routledge, 2002. 328 p. ISBN 978-1853838699.
266. HERMANN, M. G., KEGLEY, Ch. W. Rethinking Democracy and International Peace: Perspectives from Political Psychology. In: *International Studies Quarterly*. 1995, vol. 39, no. 4, pp. 511–533. ISSN 0020-8833.
267. HOCKING, B. Multistakeholder diplomacy: forms, functions and frustrations. In: Kurbalija, J. and Katrandjiev, V. (eds), *Multistakeholder Diplomacy: Challenges and Opportunities*. Malta and Geneva: DiploFoundation, 2006. 224 p. ISBN 9789993253167.
268. HOOGHE, L., MARKS, G., LENZ, T., BEZUIJEN, J., CEKA, B., & DERDERYAN, S. *Measuring international authority: A postfunctionalist theory of governance*. Volume III (Transformations in Governance). Oxford University Press 2017, 888 p. ISBN 9780198724490.
269. HOOGHE, L., LENZ, T., MARKS, G. A. *Theory of International Organization*. Volume IV (Transformations in Governance). Oxford University Press, 2019. 224 p. ISBN 9780198766988.
270. *How to revive multilateralism in a multipolar world?* Diplomatic Service of the European Union, Josep Borrell, HR/VP Blog [online] 16.03.2021. [citat 3.07.2021] Disponibil: https://www.eeas.europa.eu/eeas/how-revive-multilateralism-multipolar-world_en
271. HUNTINGTON, S. P. *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. The Julian J. Rothbaum Distinguished Lecture Series (Volume 4). University of Oklahoma Press, 1993, 384 p. ISBN 978-0806125169.

272. IÇENER E., PHINNEMORE D., PAPADIMITRIOU D. Continuity and change in the European Union's approach to enlargement: Turkey and Central and Eastern Europe compared. In: *Southeast European and Black Sea Studies*. 2010, vol. 10, no. 2, pp. 207-223. ISSN 1468-3857.
273. INGLEHART, R., WELZEL, Ch. *Modernization, Cultural Change and Democracy*. Cambridge: University Press, 2005. 344 p. ISBN 978-0521846950.
274. JACOBY, W. Inspiration, coalition and substitution. External influences on post-communist transformations. In: *World Politics*. 2006, vol. 58, no. 4, pp. 623-51. ISSN 0043-8871.
275. JAGGERS, K., GURR, T. R. Tracking Democracy's Third Wave with the Polity III Data. In: *Journal of Peace Research*. 1995, vol. 32, no. 4, pp. 469-482. ISSN 0022-3433.
276. *Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit (14821/17 COEST 324)*. [citat 22.6.2020]. Disponibil: <http://www.consilium.europa.eu/media/31758/final-statement-st14821en17.pdf>
277. *Joint staff working document Association Implementation Report on Moldova (SWD(2019) 325 final)*. [citat 10.02.2020]. Disponibil: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/swd_2019_325_f1_joint_staff_working_paper_en_v10_p1_1045191.pdf
278. JØRGENSEN, K. E. The European Union in Multilateral Diplomacy, In: *The Hague Journal of Diplomacy*. 2009, vol. 4 (2), pp. 189-209. ISSN 1871-1901.
279. JOYNER, Ch. C. The United Nations and democracy. In: *Global Governance*. 1999, vol. 5 (3). ISSN 1075-2846.
280. *Justice Sector Reform Strategy of the Republic of Moldova: Review of implementation, assessment, and recommendations*. Council of Europe, Directorate General Human Rights and Rule of Law [online] 2017. [citat 23.09.2020] Disponibil: https://crjm.org/wp-content/uploads/2018/02/Moldova-JSRS_assessment.pdf
281. KAUFMANN, J. *Conference Diplomacy: An Introductory Analysis*. Third Edition, London: Palgrave Macmillan, 1996. 230 p. ISBN 978-0333646359.
282. KAUFMANN, D., KRAAY, A. AND ZOIDO-LOBATON, P. *Governance Matters*. World Bank Policy Research Working Paper No. 2196 [online] 1999. [citat 10.11.22]. Disponibil: <https://ssrn.com/abstract=188568>
283. KELEMEN, R. D. Europe's Other Democratic Deficit: National Authoritarianism in a Democratic Union. In: *Government and Opposition*. 2017, vol. 52, no. 2, pp. 211-238. ISSN: 0017-257X.
284. KELLEY, J. International Actors on the Domestic Scene: Membership Conditionality and Socialization by International Institutions. In: *International Organization*. 2004, vol. 58, no. 3, pp. 425-457. ISSN 0020-8183.
285. KEOHANE, R. O. Multilateralism: An Agenda for Research. In: *International Journal*. 1990, vol. 45(4), pp. 731-764. ISSN 0020-7020.
286. KEOHANE, R. O. Global governance and legitimacy. In: *Review of International Political Economy*. 2011, vol. 18(1), pp. 99-109. ISSN 0969-2290.
287. KERR, P., WISEMAN, G. *Diplomacy in a Globalizing World: Theories and Practices*. Oxford: Oxford University Press. 2012, 406 p. ISBN 0199764484.
288. KEUKELEIRE, S., JUSTAERT, A., THIERS, R. Reappraising Diplomacy: Structural Diplomacy and the Case of the European Union. *The Hague Journal of Diplomacy*. 2009, vol. 4, no. 2, pp. 143-165. ISSN 1871-1901.
289. KLABBERS, J. Unity, Diversity, Accountability: The Ambivalent Concept of International Organisation. In: *Melbourne Journal of International Law*. 2013, vol. 14(1), pp. 149-170. ISSN 1444-8602.

290. KMEZIC, M. *EU Rule of Law Promotion: Judiciary Reform in the Western Balkans*. Southeast European Studies, 1st edition Routledge. 2018, 186 p. ISBN 978-1138361423.
291. KNIGHT, A. *A Changing United Nations – Multilateral Evolution and the Quest for Global Governance*. London: Palgrave, 2000, 277 p. ISBN 978-0295997032.
292. KOHLER-KOCH, B., RITTBERGER, B. Review Article: The ‘Governance Turn’ in EU Studies. In: *Journal of Common Market Studies*. 2006, vol. 44, pp. 27-49. ISSN 0021-9886.
293. KRASTEVIĆ, I. The Unraveling of the Post-1989 Order. In: *Journal of Democracy*. 2016, vol. 27, no. 4, pp. 88–98. ISSN 1045-5736.
294. KUBICEK, P. J. International norms, the European Union, and democratization: tentative theory and evidence. In: KUBICEK, Paul J. (ed.) *The European Union and Democratization*. London: Routledge, 2003, 232 p. ISBN 9780415311366.
295. LANDMAN, T., LARIZZA, M. *EU Policy Discourse: Democracy, Governance, and Human Rights*. International IDEA publications [online] 2010. [citat 12. 04. 2020] Disponibil: <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/chapters/the-role-of-the-european-union-in-democracy-building/eu-democracy-building-discussion-paper-8.pdf>
296. LAGOS, M. Public Opinion in New Democracies: Latin America’s Smiling Mask. In: *Journal of Democracy*. 1997, vol. 8(3), pp. 125–138. ISSN 1045-5736.
297. LEFTWICH, A. Governance, the State and the Politics of Development. In: *Development and Change*. 1994, vol. 25, pp. 363-386. ISSN 0012-155X.
298. LENZ, T., BURILKOV, AL. Institutional pioneers in world politics: regional institution building and the influence of the European Union. In: *European Journal of International Relations*. 2017, vol. 23, no. 3, pp. 654-680. ISSN 1354-0661.
299. LEVITSKY, S., WAY, L. International Linkage and Democratization. In: *Journal of Democracy*. 2005, vol. 16(3), pp. 20-34. ISSN 1045-5736.
300. LIBORIO, M. Interest Groups. An Updated Survey of the Literature. In: *Poliarchie/ Polyarchies*. 2019, vol. 2, no. 1, pp. 75-100. ISSN 2611-4216.
301. LIJPHART, A. *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. Yale University Press, 2nd edition, 2012. 368 p. ISBN 978-0300172027.
302. LINDBERG, S. I. *Democracy and Elections in Africa*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2006. 248 p. ISBN 978-0801883323.
303. LIPSET, S. Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy. In: *American Political Science Review*. 1959, vol. 53, no. 1, pp. 69–105. ISSN 0003-0554
304. MAGEN, A., RISSE, TH., MCFAUL, A. *Promoting Democracy and the Rule of Law: American and European strategies*. Palgrave Macmillan, 2009, 309 p. ISBN 978-1137353962.
305. MANNERS, I. Normative Power Europe: A Contradiction in Terms? In: *Journal of Common Market Studies*. 2002, vol. 40, pp. 235-258. ISSN 0021-9886.
306. MANSBACH, R. W., RHODES, E. J. *Global politics in a changing world*. Wadsworth Publishing; 4th edition, 2008. 528 p. ISBN 978-0618974511.
307. MAULL, H. W. Multilateralism: Variants, Potential, Constraints and Conditions for Success. In: *Stiftung Wissenschaft und Politik, SWP Comment*, 9/2020 [online]. [citat 15.10.2021]. Disponibil: <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2020C09/>
308. MAULL H. W. Mind the Gap: Pitfalls of Multilateralism. In: *Multilateralism 2.0*. March 2020. Berlin: Heinrich-Böll-Stiftung [online]. [citat 15.10.2021]. Disponibil: <https://digital.zlb.de/viewer/metadata/34434222/>
309. MARINOV N., NILI Sh. Sanctions and Democracy. In: *International Interactions*. 2015, vol. 41(4), pp. 765-778. ISSN 0305-0629.

310. MCKINLEY, R. D., LITTLE, R. The US aid relationship: a test of the recipient need and the donor interest models. In: *Political Studies*. 1979, vol. 27, no. 2, pp. 236–250. ISSN 0032-3217.
311. MENDELSKI, M. Europeanization and the Rule of Law: Towards a Pathological Turn. In: *Southeastern Europe*. 2016, vol. 40, no. 3, pp. 346-384. ISSN 0094-4467.
312. MESEGUER, C. Policy learning, policy diffusion and the making of a new order. In: *Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 2005, vol. 598, pp. 67-82. ISSN 0002-7162.
313. MITRANY, D. *The Functional Theory of Politics*. Wiley–Blackwell, 1975. 200 p. ISBN 9780855200978.
314. MORLINO, L., MAGEN, A. Methods of influence, layers of impact, cycles of change: a framework for analysis. In: Leonardo Morlino, Amichai Magen (eds.) *International actors, democratization and the rule of law: Anchoring democracy?* New York: Routledge 2009, pp. 26-52. ISBN 9780415492959.
315. MULDOON, J. P. JR. *Multilateral Diplomacy and the United Nations Today*. Routledge, 2nd edition, 2005, 352 p. ISBN 978-0813343105.
316. MULLER, J. W. Defending Democracy within the EU. In: *Journal of Democracy*. 2013, vol. 24, no. 2, pp. 138–149. ISSN 1045-5736.
317. Multilateral Organisation Performance Assessment Network. MOPAN Assessment Report. [citat 15.10.2022]. Disponibil: <http://www.mopanonline.org>
318. *Multilateral diplomacy is 'irreplaceable' despite tensions*. International Peace Institute Panel, opening of the United Nations 74th General Assembly, © CTBTO 2023. [citat 15.2.2023]. Disponibil: <https://www.ctbto.org/news-and-events/news/multilateral-diplomacy-irreplaceable-despite-tensions-ipi-panel>
319. MUNCK, G., VERKUILEN, J. Conceptualizing and Measuring Democracy: Evaluating Alternative Ideas. In: *Comparative Political Studies*. 2002, vol. 35, no. 1, pp. 5–34. ISSN 0010-4140.
320. NALEPA, M. This is what the gradual erosion of rule of law looks like in Poland. In: *The Washington Post* [online] 2017. [citat 12.2.2019]. Disponibil: <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2017/01/23/this-is-what-the-gradual-erosion-of-rule-of-law-looks-like-in-poland/>
321. NELAIEVA, G. A., SEMENOV, A. V. EU-Russia Rivalry in the Balkans: Linkage, Leverage and Competition (The Case of Serbia). In: *Romanian Journal of European Affairs*. 2016, vol. 16, no. 3, pp. 56-71. ISSN 1582-8271.
322. NEWMAN, E., RICH, R. *The UN role in promoting democracy: between ideals and reality*. United Nations University Press 2004, 370 p. ISBN 978-9280811049.
323. NEWMAN, E., THAKUR, R., TIRMAN, J. *Multilateralism Under Challenge? Power, International Order, and Structural Change*. United Nations University Press. 2007, 680 p. ISBN 978-9280811292.
324. O'DONNELL, G. Why the Rule of Law Matters. In: Larry Diamond and Leonardo Morlino (eds.), *Assessing the Quality of Democracy*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press 2005, pp. 3-17. ISBN 9780801882876.
325. OECD/ *Compendium of International Organisations' Practices. Partnership of international organizations for effective international rulemaking* [online]. [citat 14.10.2022]. Disponibil: <https://www.oecd.org/gov/regulatory-policy/compendium-of-international-organisations-practices-highlights.pdf>
326. OECD (2013), *Development Co-operation Report 2013: Ending Poverty* [online]. [citat 14.10.2022]. Disponibil: <http://dx.doi.org/10.1787/dcr-2013-en>
327. *Our Common Agenda - Report of the Secretary-General*. New York: UN, 2021 [online]. [citat 23.05.2022]. Disponibil: <https://digitallibrary.un.org/record/3939309>

- 328.PACE, M., SEEBERG, P., CAVATORTA F. The EU's democratization agenda in the Mediterranean: a critical inside-out approach. In: *Democratization*. 2009, vol. 16, no. 1, pp. 3-19. ISSN 1351-0347.
- 329.PAPAKOSTAS, N. Deconstructing the notion of EU conditionality as a panacea in the context of enlargement. In: *L'Europe en Formation*. 2012, vol.364(2), pp. 215–235. ISSN 0014-2808.
- 330.PATOMÄKI, H., TEIVAINEN, T. *Possible World: Democratic Transformation of Global Institutions*. London: Zed Books 2004, 256 p. ISBN 9781842774076.
- 331.PEÑA, I. International organizations Fostering democracy 'at Home': From Silent Players to Salient Players? In: *Desafíos*, 2007, vol. 17, pp. 31-75. ISSN: 0124-4035.
- 332.PEVEHOUSE, J. C. *Democracy from above: regional organizations and democratization*. Cambridge University Press 2005, 264 p. ISBN-13: 978-0521844826.
- 333.PEVEHOUSE, J. C. Democracy from the Outside-In? International Organizations and Democratization. In: *International Organization*. 2002, vol. 56, no. 3, pp. 515-549. ISSN 0020-8183.
- 334.PFALTZGRAFF, R.L. Karl Deutsch and the Study of Political Science. In: Taylor, C., Russett, B. (eds) *Karl W. Deutsch: Pioneer in the Theory of International Relations*. Springer 2020, pp. 201-217. ISBN 978-3319029092
- 335.PINZARI, S. Multilateral diplomacy of state as a foreign policy instrument in contemporary world. In: *Anuar Științific al Institutului de Relații Internaționale*, 2011, nr. 9, pp. 43-55. ISSN 1857-1840.
- 336.POP, A., PASCARIU, G., ANGLITOIU, G., PURCARUS, A. *Romania and the Republic of Moldova: between the European Neighbourhood Policy and the Prospect of EU Enlargement. Pre-Accession Impact Studies III*, No. 5. European Institute of Romania, Bucharest [online] 2006. [citat 16.5.2019]. Disponibil: <http://hdl.handle.net/10419/74630>
- 337.PRIDHAM, G. Status Quo Bias or Institutionalization for Reversibility?: The EU's Political Conditionality, Post-Accession Tendencies and Democratic Consolidation in Slovakia. In: *Europe-Asia Studies*. 2008, vol. 60, no. 3, pp. 423–454. ISSN 0966-8136.
- 338.PRIDHAM, G. International influences and democratic transition: problems of theory and practice in linkage politics. In: Geoffrey Pridham, (ed.), *Encouraging democracy: The Internal Context of Regime Transition in Southern Europe*. Leicester University Press 1991. pp. 1-28. ISBN 9780718513337.
- 339.PRIDHAM, G. *Designing Democracy: EU Enlargement and Regime Change in Postcommunist Europe*. New York: Palgrave Macmillan 2005, 293 p. ISBN 978-1403903181.
- 340.PRIDHAM, G. Rethinking regime-change theory and the international dimension of democratization: ten years after in East-Central Europe. In: Geoffrey Pridham, Attila Ágh (eds.) *Prospects for democratic consolidation in East-Central Europe*. Manchester University Press, 2001. pp.54-95. ISBN: 9780719060571.
- 341.PRIDHAM G., VANHANEN T. *Democratization in Eastern Europe. Domestic and International Perspectives*. London: Routledge 1994, 274 p. ISBN 0415110645.
- 342.PRZEWORSKI, A., ALVAREZ, M., CHEIBUB, J. A., LIMONGI, F. *Democracy and development: Political regimes and economic well-being in the World, 1950-1990*. Cambridge University Press 2000, 340 p. ISBN 9780521793797.
- 343.PUTNAM, R. D., et al. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton University Press, 1994. 258 p. ISBN 9780691037387.
- 344.RAKNER, L., MENOCA, A. R., FRITZ, V. *Democratisation's Third Wave and the Challenges of Democratic Deepening: Assessing International Democracy Assistance and Lessons Learned*. London: Overseas Development Institute Working Papers no. 1

- [online] 2007. [citat 15.1.2019]. Disponibil: <https://www.emi.no/publications/file/2761-democratisations-third-wave-and-the-challenges-of.pdf>
345. REICH, MR. The politics of health sector reform in developing countries: three cases of pharmaceutical policy. In: *Health Policy*. 1995, vol. 32, pp. 47-77. ISSN 0168-8510.
346. Regulation (EU) 2021/1529 of the European Parliament and of the Council of 15 September 2021 establishing the Instrument for Pre-Accession assistance (IPA III). In: *Official Journal of the European Union* L 330/1, 20.9.2021. ISSN 1725-2555.
347. *Republic of Moldova/ Parliamentary Elections 24 February 2019*. ODIHR Election Observation Mission Final Report. Warsaw 22 May 2019 [online]. [citat 16.08.2022]. Disponibil: <https://www.osce.org/files/f/documents/8/a/420452.pdf>
348. *Resolution A/RES/49/30 adopted by the General Assembly on 22 Dec. 1994*, Support by the United Nations system for the efforts of Governments to promote and consolidate new or restored democracies. [citat 1.04.2017]. Disponibil: <https://digitallibrary.un.org/record/283687?ln=en>
349. *Resolution A/RES/53/31 adopted by the General Assembly on 5 Jan. 1999*, Support by the United Nations system of the efforts of Governments to promote and consolidate new or restored democracies. [citat 1.04.2017] Disponibil: <https://digitallibrary.un.org/record/264417?ln=en>
350. *Resolution A/RES/54/36 adopted by General Assembly on 29 Nov. 1999*, Support by the United Nations System of the Efforts of Governments to Promote and Consolidate New or Restored Democracies. [citat 21.02.2017]. Disponibil: <https://digitallibrary.un.org/record/376439?ln=en>
351. *Resolution A/RES/62/7 adopted by the General Assembly on 13 Dec. 2007*, Support by the United Nations system of the efforts of Governments to promote and consolidate new or restored democracies. [citat 21.02.2017]. Disponibil: <https://www.refworld.org/docid/47835bb52.html>
352. *Resolution A/RES/48/141 adopted by the General Assembly on 7 Jan. 1994*, High Commissioner for the promotion and protection of all human rights. [citat 1.04.2017] Disponibil: <https://digitallibrary.un.org/record/180226?ln=en>
353. *Resolution 996/31 of the Economic and Social Council, as on 25 July 1996, Consultative relationship between UN and non-governmental organizations*. [citat 1.04.2017]. Disponibil: https://www.unov.org/documents/NGO/NGO_Resolution_1996_31.pdf
354. *Resolution A/HRC/RES/19/36 adopted by the Human Rights Council on 19 Apr. 2012*, Human rights, democracy, and the rule of law. [citat 1.04.2017] Disponibil: <https://digitallibrary.un.org/record/725358?ln=en>
355. *Resolution A/RES/75/1 adopted by the General Assembly on 28 Sept. 2020*, Declaration on the commemoration of the seventy-fifth anniversary of UN. [citat 18.06.2021]. Disponibil: https://www.concernedhistorians.org/content_files/file/to/ungares91.pdf
356. *Resolution A/RES/60/1 adopted by the General Assembly on 16 September 2005, World Summit Outcome*. [citat 18.06.2021]. Disponibil: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf
357. *Resolution A/RES/65/276 adopted by the General Assembly, 10 May 2011*, Participation of the European Union in the work of the United Nations. [citat 12.09.2019]. Disponibil: https://www.unbrussels.org/wp-content/uploads/2011/05/A_RES_65_276.pdf
358. *Resolution A/RES/55/2 adopted by the General Assembly on 18 Sept. 2000*, United Nations Millennium Declaration. [citat 10.3.2019] Disponibil: <https://www.refworld.org/docid/3b00f4ea3.html>
359. *Resolution A/RES/70/1 adopted by the General Assembly on 25 Sep. 2015*, Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. [citat 12.09.2019]. Disponibil:

https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_70_1_E.pdf

360. RICH, R. Bringing Democracy into International Law. In: *Journal of Democracy*. 2001, vol. 12, no. 3, pp. 20-34. ISSN 1045-5736.
361. ROBIN, L. The UN's electoral assistance: Challenges, accomplishments, prospects. In: NEWMAN E., RICH, R. *The UN role in promoting democracy: between ideals and reality*. UN University Press 2004, pp. 169-188. ISBN / ISSN 9280811045.
362. ROBINSON, R., HOUT, W. Conclusions: Where to Now? The end of 'good governance' as a policy agenda. In: HOUT, W., ROBINSON, R. (eds.) *Governance and the Depoliticisation of Development*. NY: Routledge 2015, Ch. 14. ISBN 9781138975347.
363. ROSE, R. *Understanding post-communist transformation: A bottom up approach*. New York: Routledge 2009, 234 p. ISBN 9780203884935.
364. ROSENAU, J. Governance in the Twenty –first Century. In: *Global Governance* 1995, no. 1, pp. 13–43. ISSN 1075-2846.
365. ROTHSTEIN, B. *The Quality of Government: Corruption, Social Trust, and Inequality in International Perspective*. University of Chicago Press 2011, 285p. ISBN 0226729575.
366. RUGGIE, J. G. Multilateralism: The anatomy of an institution. In: *International Organization*. 1992, vol. 46 no. 3, pp. 561-598. ISSN 0020-8183.
367. RUGGIE, J. G. Multilateralism Matters: *The Theory and Praxis of an Institutional Form*. New York: Columbia University Press, 1993, 496 p. ISBN 978-0231079815.
368. RUGGIE, J. G. Modernists must take over the United Nations. In: *Financial Times*, 2005. [citat 7.4.2019] Disponibil: <https://www.ft.com/content/7749002e-6d78-11d9-9b69-00000e2511c8>
369. RUMMEL, R. J. Libertarianism and International Violence. In: *Journal of Conflict Resolution*. 1983, vol. 27, no. 1, pp. 27–71. ISSN 0022-0027.
370. RUPNIK, J. Explaining Eastern Europe: The Crisis of Liberalism. In: *Journal of Democracy*. 2018, vol. 29, no. 3, pp. 24-38. ISSN 1045-5736.
371. RUPNIK, J. Is East-Central Europe Backsliding? From Democracy Fatigue to Populist Backlash. In: *Journal of Democracy*. 2007, vol. 18, no. 4, pp. 17–25. ISSN 1045-5736.
372. SACRISTE, G., VAUCHEZ, A. The Force of International Law: Lawyers' Diplomacy on the International Scene in the 1920s. In: *Law and Social Inquiry*. 2007, vol. 32, no.1, pp. 83-107. ISSN 0897-6546.
373. SANTISO, C. Sisyphus in the Castle: Improving European Union strategies for democracy promotion and governance conditionality. In: *European Journal of Development Research*. 2003, vol. 15, no. 1, 1-28. ISSN 0957-8811.
374. SASSE, G. Linkages and the promotion of democracy: the EU's eastern neighborhood. In: *Democratization*. 2013, vol. 20, no. 4, pp. 553-591. ISSN 1351-0347.
375. SCHIMMELFENNIG, F. Strategic Calculation and International Socialization: Membership Incentives, Party Constellations, and Sustained Compliance in Central and Eastern Europe. In: *International Organization*. 2005, vol. 59, no. 4, pp. 827-860. ISSN 0020-8183.
376. SCHIMMELFENNIG, F., SEDELMEIER, U. Governance by conditionality: EU rule transfer to the candidate countries of Central and Eastern Europe. In: *Journal of European Public Policy*. 2004, vol. 11, no. 4, pp. 661-679. ISSN 1350-1763.
377. SCHIMMELFENNIG, F., SEDELMEIER, U. *The Europeanization of Central and Eastern Europe*. Cornell University Press 2005, 274 p. ISBN 9780801489617
378. SCHMITTER, P. Reflections on 'Transitology' – Before and After. In: Daniel M. BRINKS, Marcelo LEIRAS and Scott MAINWARING (eds), *Reflections on uneven democracies: the legacy of Guillermo O'Donnell*. Baltimore: Johns Hopkins University Press 2014, pp. 71-86. ISBN 9781421414607.

- 379.SCHMITTER, P. The Influence of the International Context upon the Choice of National Institutions and Policies in Neo-Democracies. In: Laurence WHITEHEAD (ed.), *The International Dimensions of Democratization: Europe and the Americas*. Oxford University Press 2001, pp. 26–54. ISBN 9780191600333.
- 380.SCHMITTER, P., BROUWER, I. *Conceptualizing, Researching and Evaluating Democracy Promotion and Protection*. EUI Working Paper SPS No. 1999/9. [citat 18.12.2021]. Disponibil: <https://hdl.handle.net/1814/309>
- 381.SCHRAEDER, P. J. *Exporting Democracy Rhetoric Vs. Reality*. Lynne Rienner Publishers 2002, 291p. ISBN 9781588260567.
- 382.SCOTT, J. Multilateralism. *Encyclopedia Britannica* [online] Oct 13, 2015. [citat 2.5.2020]. Disponibil: <https://www.britannica.com/topic/multilateralism>
- 383.SCOTT, N. Ambiguity versus precision: the changing role of terminology in conference diplomacy. In: Jovan Kurbalija, Hannah Slavik (eds.) *Language and Diplomacy*. Diplo Foundation 2001, pp.153-162. ISBN 9789990955156
- 384.SEJDIU, B., ÖNSOY, M. Unveiling the Unknown Face: The Role of the United Nations in Promoting Democracy. In: *PERCEPTIONS: Journal of International Affairs*. 2014, vol. 19, no. 2, pp. 33-58. ISSN 1300-8641.
- 385.SHARP, P. For diplomacy: representation and the study of international relations. In: *International Studies Review*. 1999, vol. 1, no. 1, pp. 33–57. ISSN 1521-9488.
- 386.SHARP, P. *Diplomacy in the 21st Century: A Brief Introduction*. Routledge, 2019, 140 p. ISBN 978-1138554658.
- 387.SMITH, K. E. The European Union and the Politics of Legitimization at the United Nations. In: *European Foreign Affairs Review*. 2013, vol. 18, no. 1, pp. 63-80. ISSN 1384-6299.
- 388.SMITH, K. E. The Instruments of European Union Foreign Policy. In: Zielonka, Jan, (ed.) *Paradoxes of European Foreign Policy*. Kluwer Academic Publishers, The Hague 1998, pp. 67-85. ISBN 9789041105714.
- 389.SMITH, K. E. The Use of Political Conditionality in the EU's Relations with Third Countries: How Effective? In: *European Foreign Affairs Review*. 1998, vol. 3, no. 2 pp. 253 – 274. ISSN 1384-6299.
- 390.STEJARU, S. Conceptualizing international organizations and the Evolution of multilateralism. In: *Moldoscopie*. 2017, nr. 1(76), pp. 186-197. ISSN 1812-2566.**
- 391.STEJARU, S., Defining multilateralism: evolution and challenges of multilateral cooperation. In: *Moldoscopie*. 2020, nr. 3 (90), p. 42-51. ISSN 1812-2566**
- 392.STEJARU, S., MOȚPAN, C. Theoretical aspects of compliance to the European Union policies at the level of member states. In: *Materialele culegerii științifice „Eastern Europe. Regional Studies“*, Chișinău: CEP, USM, 2017, p. 112-120. ISBN 978-9975-71-954-4.**
- 393.STEJARU, S. The European Union's multilateral diplomacy: Partnerships for promoting democracy. In: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Sociale)*. 2023, nr. 8(168), pp. 262-271. ISSN 1814-3199.**
- 394.STEPAN, A., ROBERTSON, G. ‘An "Arab" More Than A "Muslim" Democracy Gap’. In: *Journal of Democracy*. 2003, vol. 14, no. 3, pp. 30-44. ISSN 1045-5736.
- 395.TEOSA, V. FP7 IRSES project: enlarging international scientific collaboration in European Studies. In: *Post-soviet states between Russia and the EU: analysing special circumstances and political tendencies*. Chișinău: Centrul Editorial-Poligrafic al USM, 2016, pp. 30-40. ISBN 978-9975-71-829-5.
- 396.*The Contribution of International Organisations to a Rule-Based International System*. OECD © 2019 [citat 05.03.2020]. Disponibil: <https://www.oecd.org/gov/regulatory-policy/contribution-of-ios-to-an-international-rule-based-system.htm>

397. *The functioning of democratic institutions in the Republic of Moldova*. Committee on the Honouring of Obligations and Commitments by Member States of the Council of Europe (Monitoring Committee) Report, September 2019. [citat 2.11.2019] Disponibil: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=28109&lang=en>
398. *The honouring of obligations and commitments by the Republic of Moldova*. Resolution 1955 (2013) of the Parliamentary Assembly Council of Europe (PACE). [citat 8.03.2019] Disponibil: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=20211&lang=en>
399. *The functioning of democratic institutions in the Republic of Moldova*. Resolution 2308 (2019) of the Parliamentary Assembly Council of Europe (PACE). [citat 8.03.2019] Disponibil: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=28241&lang=en>
400. *Twinning Manual*. European Commission [online]. [citat 28.05.2019]. Disponibil: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/funding-and-technical-assistance/twinning_en
401. *UN General Assembly, Vienna Declaration and Programme of Action*, 12 July 1993, A/CONF.157/23. [citat 10.3.2019] Disponibil: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b39ec.html>
402. *UN Human Rights, OHCHR About Good Governance*. [citat 10.3.2019]. Disponibil: <https://www.ohchr.org/en/good-governance/about-good-governance>.
403. *UN Human Rights Committee Concluding Observations on the third periodic report of the Republic of Moldova* (CCPR/C/MDA/CO/3) 18 November 2016. [citat 18.2.2022]. Disponibil: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/259/26/PDF/G1625926.pdf?OpenElement>.
404. *UNSG Guidance Note of the Secretary-General: United Nations Approach to Rule of Law Assistance*, 14 April 2008. [citat 10.3.2019] Disponibil: <https://www.refworld.org/docid/4a54bbf64.html>
405. *UNSG Guidance Note of the Secretary-General: United Nations Assistance to Constitution-making Processes*, April 2009. [citat 10.3.2019] Disponibil: <https://www.refworld.org/docid/52ca74314.html>
406. *UNSG Guidance Note of the Secretary-General on democracy*, August 2009. [citat 10.3.2019] Disponibil: <https://digitallibrary.un.org/record/677649?ln=en>
407. *UNESCAP, What is Good Governance* [online]. [citat 06.10.2018] Disponibil <https://www.unescap.org/sites/default/files/good-governance.pdf>
408. *United Nations Conference on Environment and Development AGENDA 21*, Rio de Janeiro, Brazil, 3 - 14 June 1992 [online]. [citat 04.12.2018]. Disponibil: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>
409. *United Nations Charter*. [citat 04.12.2018] Disponibil: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>
410. *United Nations Development Programme: Human Development report 1991*, Oxford University Press, 1991. [online]. [citat 13.10.2020] Disponibil: <https://hdr.undp.org/system/files/documents/hdr1991encompletenostatpdf.pdf>
411. *Universal Declaration of Human Rights: Dignity and Justice for All of Us*. United Nations Development Programme 2010, 11p. ISBN 9789211012293.
412. UVIN, P., BIAGOTTI, I. Global governance and the new political conditionality. In: *Global Governance*. 1996, vol. 2, no. 3, pp. 377-400. ISSN 1075-2846.
413. VACHUDOVA, M. A. *Europe Undivided: Democracy, Leverage, and Integration after Communism*. Oxford: Oxford University Press, 2005, 354 p. ISBN 978-0199241194.
414. VAN OUDENAREN, J. What is "Multilateral"? In: *Policy Review*. 2003, vol. 117, pp. 33-47. ISSN 0146-5945.

415. VANHANEN, T. *The Prospects of Democracy. A study of 172 countries*. London: Routledge, 1999, 392 p. ISBN 9780415144063.
416. VASILESCU, GR., MORARI, C., KOZACHUK O. Development of integrationist potential in EaP states in the context of European Neighborhood Policy–The case of the Republic of Moldova, Ukraine and Georgia. In: *Assessing the EU's actorness in the Eastern neighbourhood: EURINT 2021*. pp 178-193. ISSN 2392-8867.
417. *Vienna European Council 11 and 12 December 1998 Presidency Conclusions: Annexes*. [citată 1.7.2022]. Disponibil: https://www.europarl.europa.eu/summits/wie2_en.htm
418. VON BORZYSKOWSKI, I., VABULAS, F. Credible Commitments? Explaining IGO Suspensions to Sanction Political Backsliding. In: *International Studies Quarterly*. 2019, vol. 63, no. 1, pp. 139–152. ISSN 0020-8833.
419. WARREN, M., PEARSE, H. *Designing Deliberative Democracy: The British Columbia Citizens' Assembly*. Cambridge University Press 2008, 252 p. ISBN 978-0521885072.
420. *Warsaw declaration: toward a community of democracies*. Community of Democracies [online] June 27, 2000. [citată 12.8.2022]. Disponibil: <https://community-democracies.org/app/uploads/2016/10/2000-Warsaw-Declaration-ENG.pdf>.
421. WEISS, T. The UN and Multilateralism under Siege in the “Age of Trump”. In: *Global Summitry*. 2018, vol. 4, no. 1, pp. 1–17. ISSN 2058-7430.
422. WEYLAND, K. Theories of Policy Diffusion: Lessons from Latin American Pension Reform. In: *World Politics*. 2005, vol. 57, no. 2, pp. 262-295. ISSN 0043-8871.
423. WHITEHEAD, L. *The International Dimensions of Democratization: Europe and the Americas*. Oxford University Press 2002, 496 p. ISBN 9780199243754.
424. WHITEHEAD, L. Regional organizations and democratic conditionality: Family resemblances and shaming. In: *International Political Science Review*. 2020, vol. 42, no. 4, pp. 546-560. ISSN 0192-5121.
425. WOLFF, J., WURM, I. Towards a Theory of External Democracy Promotion: a Proposal for Theoretical Classification. In: *Security Dialogue*. 2011, no. 42, pp. 77-96. ISSN 0967-0106.
426. *World Barometer Surveys*. Internet web site [citată 20.07.2022]. Disponibil: https://www.globalbarometer.net/survey_to
427. *World Population Prospects 2022: Summary of Results*. New York: United Nations, 2023, 52 p. ISBN 9789211483734.
428. YILMAZ, H. External-Internal Linkages in Democratization: Developing an Open Model of Democratic Change. In: *Democratization*. 2002, vol. 9, no. 2, pp. 67-84. ISSN 1351-0347
429. YOUNGS, R. Democracy Promotion as External Governance? In: *Journal of European Public Policy*. 2009, vol. 16, no. 6, pp. 895-915. ISSN 1350-1763.

c) În limba franceză.

430. BERTRAND, M., DONINI, A. *L'ONU*. Coll. Repères, édition 7. La Découverte 2015, 126 p. ISBN 9782707182876.
431. DELCOUR, L., TULMETS, E. La Moldavie et la politique de voisinage de l'Union européenne: quel partenariat? In: *Revue d'études comparatives Est-Ouest*. 2015, vol 46, nr. 1, pp.137-159. ISSN 0338-0599.
432. DODU-SAVCA, C., JUC, V. La dynamique des relations politiques et juridiques entre la République de Moldova et l'Union européenne. In: *Studii Europene*. 2013, nr.1, pp. 88-101. ISSN 2345-1041.
433. NOVOSSÉLOFF, AL. L'essor du multilatéralisme: principes, institutions et actions communes. In: *Annuaire français de relations internationales*. 2002, vol. 3, pp. 303-312. ISSN 1377-1280.

434. SMOUTS, M. Du bon usage de la gouvernance en relations international. In: *Revue internationale des sciences sociales*. 1998, vol. 50, nr. 1, pp. 81-89. ISSN 0304-3037.
435. TOMUSCHAT, CH. L'intervention structurelle des Nations Unies. In: *R. Mehdi (dir.), La contribution des Nations Unies à la démocratisation de l'État*. Paris: Editions A. Pedone 2002, pp. 101-118. ISBN: 978-2-233-00408-6.

d) În limba rusă.

436. BOLGOVA, И. Восточная политика Европейского Союза: противоречия развития. In: *Восточная Европа. Перспективы*. 2011, №1, с.17-29. ISSN 2221-271X.
437. БАРКОВСКИЙ, И. Правотворческая деятельность международных организаций: теоретические аспекты и современные тенденции. In: *Белорусский журнал международного права и международных отношений*. 2003, № 2, с. 12-20. ISSN 2072-0513.
438. БОГАТУРОВ, А. Д., КОСОЛАПОВ, Н. А., ХРУСТАЛЕВ, М. А. *Очерки теории и методологии политического анализа международных отношений*. Москва: НОФМО, 2002. 380 с. ISBN 5-9019-8102-2.
439. *Дипломатический словарь*. В 3 Т. Т. 1: А – И / под ред. А. А. Громько, А. Г. Ковалева, П. П. Севостьянова, С. Л. Тихвинского. 4-е изд., перераб. и доп. М.: Наука, 1984. 423 с.
440. ЕЖОВА, К., ЕЖОВ, А. «Восточное партнерство» - механизм сотрудничества ЕС на постсоветском пространстве. In: *Восточное партнерство. Цели - опыт - вызовы*. Краков, 2013. с. 87-92. ISBN 9788376384191.
441. ИСРАЭЛЯН, В. Дипломаты лицом к лицу. Москва: Международные отношения, 1990, 352 с. ISBN 5-7133-0184-2.
442. КОВАЛЕВА, Т. *Правотворчество межгосударственных организаций и его виды*. Монография. Калининград: Калинингр. государственный университет, 1999. 247 с. ISBN 5-88874-132-9
443. КРЫЛОВ, Н. *Правотворческая деятельность международных организаций*. Москва: Наука, 1988. 170 с. ISBN 5-02-012875-9.
444. КУНИНА И.А. Сетевой аспект многосторонней дипломатии. In: *Научный диалог*. 2022, № 9, с. 392-409. ISSN 2225-756X.
445. ЛЕБЕДЕВА, М. Дипломатия на пороге XXI: новые вызовы и измерения. In: *Российская дипломатия: история и современность*. Материалы Научно-практической конференции, посвященной 450-летию создания Посольского приказа, 29 октября 1999 года МГИМО. Ред. коллегия, И.С. Иванов [... et al.], Москва: Росспэн 2001, с. 414-421. ISBN 5922800140.
446. ЛЕБЕДЕВА, М., МЕЛЬВИЛЬ, А. Ю. «Переходный возраст» современного мира. In: *Международная жизнь*. 1999, № 10, с. 76-84. ISSN 2070-9307.
447. ЛЕБЕДЕВА, О. Дипломатическая служба. Многосторонняя дипломатия в современных международных отношениях. In: *Право и управление XXI век*. 2015, №1, с. 86-91. ISSN: 2073-8420.
448. ЛЕБЕДЕВА, О. *Современные методы и практики дипломатии*. Аспект- Пресс, 2021. 237 с. ISBN 978-5-7567-1118-9.
449. МАРГИЕВ, В. *Международные организации (теоретические аспекты)*. Майкоп: Адыгея, 2001. 475 с. ISBN 5-7992-0138-8.
450. ПОПОВ, В. И. Современная дипломатия: теория и практика. 2-е изд., доп. М.: Международные отношения, 2010. 572 с. ISBN: 978-5-7133-1363-0.
451. ПЫНЗАРЬ, С. Многосторонняя дипломатия вчера и сегодня: теоретические подходы. In: *Anuar Științific al Institutului de Relații Internaționale*. 2006, № 4, с. 68-74. ISSN 1857-1840.

- 452.САКА, В. Тенденции и проблемы консолидации демократии в Республике Молдова в контексте евроинтеграционных процессов. In: *Детерминанты и перспективы политики европейской интеграции Республики Молдова*/ науч. ред.: П. Байор. Краков: Księgarnia Akademicka, 2015, с.79-88. ISBN 978-83-7638-646-1.
- 453.СТЕРКУЛ, Н. Об особенностях европейской политики в странах Восточного Партнерства: процессы модернизации и реформ. In: *Moldoscopie*, 2018, nr. 4(83), pp. 199-209. ISSN 1812-2566.
- 454.ТИМОШЕНКО, А., ЦОЙ, Е. (eds.). *Мировые интеграционные процессы и международные организации*. Новосибирск: Изд-во НГТУ, 2006. 256 с. ISBN 5-7511-1863-4.
- 455.ЗИНОВСКИЙ Ю. Многосторонняя дипломатия и миротворчество в условиях современного мира. In: *Вестник МГИМО Университета*. 2010, № 6, с. 65-74. ISSN 2071-8160.
- 456.ЗОНОВА, Т. *Дипломатия. Модели, формы, методы*. Москва: Аспект Пресс, 2013, 348 с. ISBN: 978-5-7567-0690-1.
- 457.*Теория международных отношений*. Сост., науч. ред. П. А. Цыганков. Москва: Гардарики, 2002. 400 с. ISBN 5-8297-0107-3.

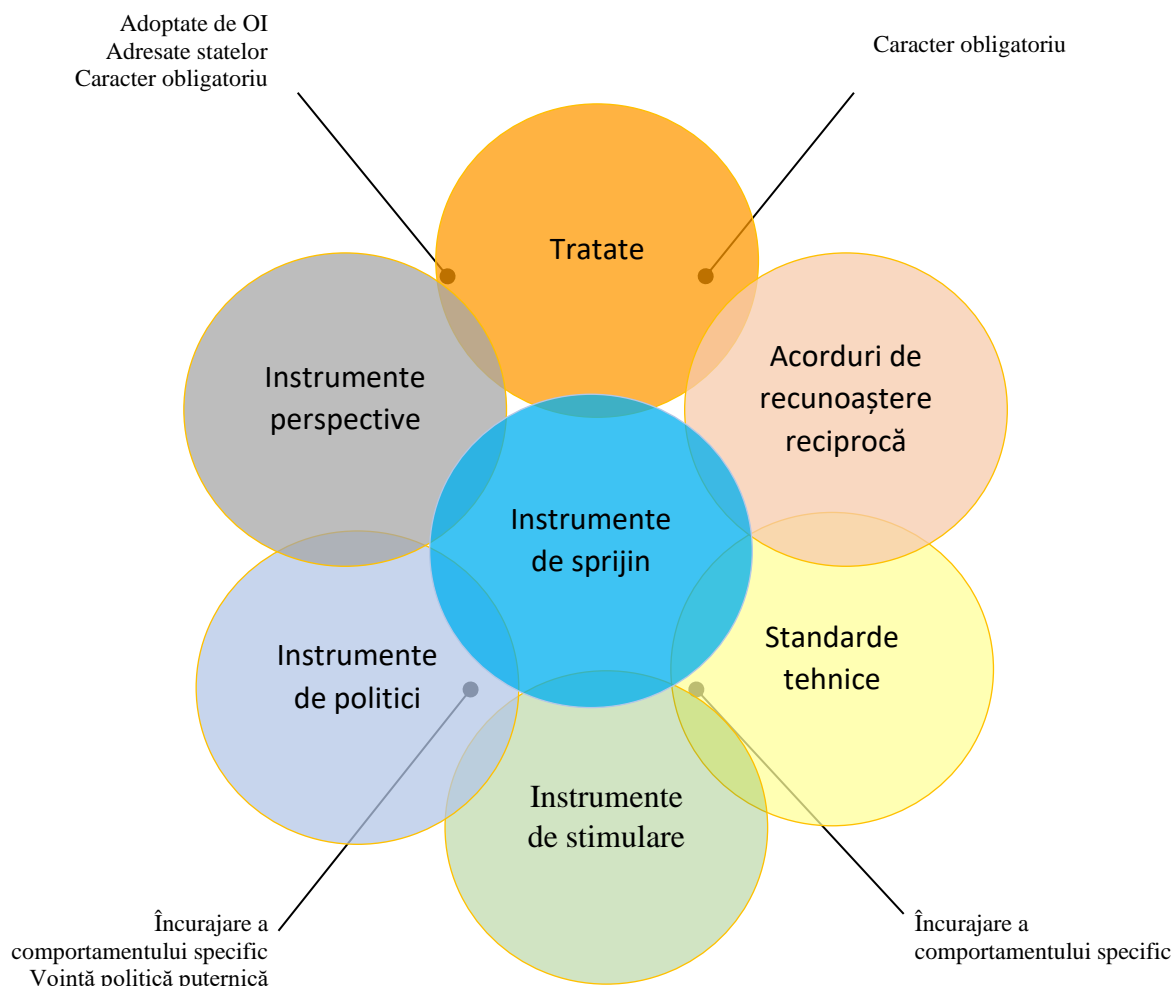
ANEXE

Anexa 1. Caracteristicile de bază ale diplomației multilaterale

Diplomația multilaterală	
Definiri	<p>Se referea la „o nouă diplomație” - multilaterală prin formă și colectivă prin aspirații, care are la bază o serie de acorduri ce conferă organizației internaționale, în mare măsură, un statut independent.</p> <p>Activitate diplomatică care implică reprezentanți a mai multor state, în cadrul organizațiilor internaționale, prin conferințe, summit-uri, negocieri, consultări internaționale.</p> <p>Diplomația multilaterală presupune independența deplină a statelor și varietatea opiniilor.</p>
Parametri de context	<p>Statul nu este singurul actor pe arena internațională. În sens larg, diplomația presupune un proces de comunicare și reprezentare care vizează stabilirea interacțiunii între diferiți subiecți și indivizi, și nu doar între state.</p> <p>Modalitate de a influența luarea deciziilor actorilor și comportamentul acestora prin dialog și negocieri, adică prin metode non-militare și non-violente.</p> <p>Sfere multiple de autoritate și legitimitate în diplomație. Diplomația funcționează la intersecția dintre politica internă și cea externă.</p> <p>Scopurile diplomației sunt mai complexe: stabilirea agendei, gestionarea problemelor internaționale și identificarea soluțiilor reciproc acceptabile.</p> <p>Funcția cheie a diplomației: coordonarea proceselor, consolidarea mediului de integrare.</p>
Reguli și norme	<p>Deschidere, responsabilitate și transparență.</p> <p>Reguli subdezvoltate.</p> <p>Tensiuni instituționale în modele extinse de comunicare diplomatică. Dezacorduri privind așteptările între părțile interesate.</p>
Modele de comunicare	<p>Fluxuri multidirecționale de informații susținute de media și rețele sociale.</p> <p>Interacțiune deschisă și incluzivă, dar care poate fi fluidă și instabilă.</p> <p>Diplomația publică pe larg integrată în structurile și procesele diplomatice.</p>
Actori/roluri	<p>Participarea mai multor părți interesate bazată pe modele variate de implicare, interese și expertiză. Altfel spus, mandatul nu este legat de statutul, pe cât de interesele și calificările titularilor săi.</p> <p>Structurile devin din ce în ce mai diverse. Diplomatul coordonează interacțiunile dintre nivelurile naționale și interguvernamentale ale politicii și operează într-un mediu internațional cu o compoziție extinsă de participanți, inclusiv cu noi actori.</p>

Sursa: Elaborată de autor. © Stejaru Selena

Anexa 2. Categoriile de instrumente dezvoltate de organizațiile internaționale

Tratatele au o definiție general acceptată în dreptul internațional. Este un termen generic folosit pentru a descrie „un acord internațional încheiat între state în formă scrisă și guvernat de dreptul internațional, fie că este încorporat într-un singur instrument, în două sau mai multe instrumente conexe și indiferent de denumirea sa particulară” (Convenția de la Viena privind dreptul tratatelor, 1969). Această familie de instrumente acoperă și convențiile (care sunt echivalente cu tratatele) și protocoalele (care completează sau modifică un tratat prin stabilirea, de exemplu, de drepturi și obligații auxiliare). Tratatele sunt instrumente de sine stătătoare, obligatorii din punct de vedere juridic, de obicei negociate și încheiate de state. Tratatele pot fi încheiate sub auspiciile organizațiilor internaționale interguvernamentale în urma unei *conferințe diplomatice* sau în afara cadrului organizațiilor internaționale.

Instrumentele prescriptive. Exemplu: *decizii, rezoluții sau directive* - sunt instrumente obligatorii din punct de vedere juridic, care nu sunt adoptate direct de state (spre deosebire de tratate), dar de către organizații internaționale (în general organizații internaționale

interguvernamentale), prin intermediul organelor de conducere compuse din statele membre ale organizațiilor internaționale. Aceste instrumente se adresează statelor, care trebuie să ia măsuri necesare la nivel intern pentru a le pune în aplicare pentru a-și respecta obligațiile internaționale.

Instrumentele de politici. Exemplu: *strategii privind politicile, declarații, comunicate, rezoluții și eventual altele clasificate drept instrumente de stimulare, cum ar fi recomandările, documente de orientare, legi model*, în funcție de practica organizațiilor internaționale. Acestea exprimă un angajament politic puternic din partea membrilor organizațiilor internaționale cu privire la un subiect curent vizat.

Instrumentele de stimulare. Exemplu: *recomandări, orientări, bune practici, îndrumări privind bunele practici, coduri de practică, tratate model sau legi model*- sunt cele mai comune instrumente în rândul organizațiilor internaționale (OECD, 2016). Acestea încurajează destinatarii să adopte un comportament anumit, fără a fi obligatorii din punct de vedere juridic și lasă o oarecare flexibilitate pentru a se adapta la condițiile specifice ale membrilor organizațiilor.

Standardele tehnice sunt instrumente voluntare de dezvoltare „ca răspuns la necesitățile într-un anumit domeniu, exprimate de părțile interesate printr-o abordare de jos în sus” (OECD, 2016). Acestea pot fi apoi încorporate de către state în legislația internă (Acordurile SPS și TBT în cadrul OMC impun membrilor alinierea la standardele internaționale) și/sau sunt implementate direct de actori privați, care le percep calitatea și relevanța. Deși standardele tehnice pot fi dezvoltate de diverse tipuri de organizații internaționale, ele explică apariția unei multitudini de organizații private de stabilire a standardelor care operează în domeniile tehnice specifice.

Instrumentele de sprijin sunt utilizate drept instrumente care facilitează implementarea altor instrumente normative adoptate de organizațiile internaționale. Ele nu sunt obligatorii din punct de vedere juridic ca atare, dar impun un cadru formal destinatarii lor și îi ajută să respecte ceea ce se așteaptă de la aceștia în legătură cu instrumente specifice. Această familie poate include *documente programatice sau strategice legate de instrumente normative specifice (cum ar fi agenda, planurile de lucru, planurile de acțiune, planurile de implementare, planurile, cadrele, fișele de parcurs, strategiile) și documentele explicative (note explicative, rapoarte explicative, ghiduri pentru aplicare, seturi de instrumente, notificări, vocabulare, glosare, clasificări)*.

Sursa: The Contribution of International Organizations to a Rule-Based International System: Key Results from the partnership of international organizations for effective rulemaking. OECD Report [citat 10.04.2020]

Anexa 3. Organizații internaționale politice și/sau economice angajate prin documentele constitutive în promovarea valorilor democrației, drepturilor omului, statului de drept

<i>Organizația internațională</i>	<i>Anul de referință a angajamentului</i>
Organizația Statelor din Africa, Caraibe și Pacific (Grupul ACP) Acordul de creare ACP de la Georgetown 1975, revizuit 1992 <i>Organisation of African, Caribbean and Pacific States</i>	1992
Adunarea Parlamentară Paritară (APP) ACP-UE. Acordul de la Cotonou <i>ACP–EU Joint Parliamentary Assembly</i>	2000
Uniunea Africană (creată în 2000 lansată oficial în 2002 ca succesor al Organizației Unității Africane (OUA, 1963-1999). <i>African Union</i>	2000
Grupul Andin (Pactul Andin) Acordul de la Cartagina. Protocol adițional la Acordul de la Cartagena „Angajamentul comunității andine față de democrație” semnat de miniștrii de externe andini la 10 iunie 2000. <i>Andean Group</i>	1989
Asociația Națiunilor din Asia de Sud - Est (ASEAN). Semnarea Cartei care stabilește criteriile de referință pentru democrație, lansă la Jakarta (2008). <i>Association of Southeast Asian Nations</i>	2007
Comunitatea (Tratatul) Benelux. Având în vedere expirarea tratatului din 1958, și pentru a da un impuls reînnoit cooperării Benelux, în 2008 a fost semnat un nou tratat sub o nouă denumire: Uniunea Benelux. Tratatul Nouului Benelux a intrat în vigoare 2012. <i>Benelux Union</i>	1958
Organizația de Cooperare Economică la Marea Neagră. Carta OCEMN a intrat în vigoare în 1999 și devenit documentul fundamental al Organizației. Organisme înrudite/ instituții subsidiare OCEMN: Adunarea Parlamentară a Cooperării Economice la Marea Neagră, Banca pentru Comerț și Dezvoltare a Mării Negre, Centrul Internațional de Studii la Marea Neagră și Consiliul de Afaceri al OCEMN. <i>Black Sea Economic Cooperation (BSEC)</i>	1992
Acordul Central European de Liber Schimb (CEFTA) <i>Central European Free Trade Agreement</i>	1992
Inițiativa Central Europeană (ICE) <i>Central European Initiative</i>	1989
Comunitatea țărilor vorbitoare de limbă portugheză (forum multilateral) <i>Community of Portuguese-Speaking Countries CPLP</i>	1996
Comunitatea Statelor Independente (CSI) <i>Commonwealth of Independent States</i>	1994
Organizația pentru Democrație și Dezvoltare Economică GUAM (ODDE – GUAM) <i>Organization for Democracy and Economic Development (ODDE - GUAM)</i>	1996
Secretariatul Commonwealth <i>Commonwealth Secretariat</i>	1971

Conferința privind Interacțiunea și Măsurile de Consolidare a Încrederii în Asia (CICA). Forum internațional interguvernamental. <i>Conference on Interaction & Confidence-Building Measures in Asia</i>	2002
Consiliul European <i>Council of Europe</i>	1949
Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare <i>European Bank for Reconstruction and Development</i>	1991
Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului <i>European Coal and Steel Community</i>	1951
Agenția Francofonă <i>Francophone Agency</i>	2005
Fondul Global pentru Mediu (GEF). Înființat în 1991, înainte de Summitul Pământului de la Rio din 1992. <i>Global Environment Facility</i>	1991
Curtea Penală Internațională (Tribunalul Penal Internațional) <i>International Criminal Court</i>	1998
Organizația Internațională a Poliției Criminale <i>International Criminal Police Organization-INTERPOL</i>	1956
Comisia Internațională de Stare Civilă (CIEC). Fondată în 1948 la Amsterdam este recunoscută la Berna (Elveția) prin protocolul din 1950 și protocol suplimentar din 1952. <i>International Commission on Civil Status (ICCS)</i>	1952
Organizația Internațională a Muncii <i>International Labour Organisation- ILO</i>	1919
Piața Comună a Sudului (Mercado Común del Sur, MERCOSUR) înființată în 1991 este un proces de integrare regională. Protocolul de la Ushuaia privind angajamentul democratic în cadrul MERCOSUR semnat în 1998	1998
Organizația Tratatului Atlanticului de Nord <i>North Atlantic Treaty Organisation – NATO</i>	1949
Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa <i>Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE)</i>	1990
Forumul insulelor din Pacific <i>Pacific Islands Forum (PIF)</i>	2000
Organizația Națiunilor Unite <i>United Nations</i>	1945
Uniunea Europei Occidentale (UEO) <i>Western European Union (WEU)</i>	1948

Sursă: Elaborată de autor. © Stejaru Selena

Anexa 4. Tratatetele multilaterale încheiate de Republica Moldova

<i>Structură interguvernamentală/ Acord/ Convenție</i>	<i>În vigoare pentru RM din</i>
Acordul Central European de Comerț Liber (CEFTA) Central European Free Trade Agreement	26.07.2007
Agenția Europeană pentru Gestionarea Cooperării Operative la Frontierele Externe ale statelor membre (FRONTEX) European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union	13.08.2008
Agenția Internațională pentru Energie Atomică International Atomic Energy Agency	17.05.2006
Agenția Internațională pentru Energie Regenerabilă (IRENA) International Renewable Energy Agency	03.08.2011
Agenția Multilaterală pentru Garantarea Investițiilor Multilateral Investment Guarantee Agency	22.09.1992
Agenția pentru Cooperare și Informare în Comerțul Internațional Agency for International Trade Information and Cooperation	16.01.2005
Agenția Universitară a Francofoniei (AUF) L'Agence Universitaire de la Francophonie	22.09.2008
Asociația Internațională pentru Dezvoltare International Development Association	14.06.1994
Asociația Internațională pentru Promovarea Cooperării savanților din Statele Independente ale fostei URSS International Association for the Promotion of Cooperation with Scientists from the Independent States of the Former Soviet Union (INTAS)	16.05.1995
Asociația Șefilor de poliție din Europa de Sud-est South European Police Chiefs Association (SEPCA)	06.12.2007
Banca de Dezvoltare a Consiliului Europei Council of Europe Development Bank (CEB)	04.09.2012
Banca Europeană de Investiții (BEI) European Investment Bank	06.06.2007
Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare (BERD) European Bank for Reconstruction and Development	10.04.2005
Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare (BIRD) International Bank for Reconstruction and Development	12.08.1992
Biroul Internațional de Măsuri și Greutăți International Committee of Weights and Measures	14.11.2007
Centrul Internațional pentru Dezvoltarea Politicilor în domeniul Migrației (CIDPM) International Centre for Migration Policy Development (ICMPD)	13.07.2012
Centrul pentru Controlul Democratic al Forțelor Armate Centre for the Democratic Control of Armed Forces	01.06.2016
Centrul Sud-Est European de Aplicare a Legii Southeast European Law Enforcement Center	12.07.2014
Comisia Dunării The Danube Commission	01.04.1999
Comisia Economică pentru Europa a Organizației Națiunilor Unite The United Nations Economic Commission for Europe	22.11.1993

Comisia Interguvernamentală a Coridorului de Transport Europa-Caucaz-Asia The Intergovernmental Commission (IGC) TRACECA	04.12.1999
Comisia Internațională de Stare Civilă The International Commission on Civil Status (ICCS)	15.05.2008
Comisia Internațională pentru Protecția Fluviului Dunărea International Commission for the Protection of the Danube River (ICPDR)	29.08.1999
Comitetul Internațional al Crucii Roșii The International Committee of the Red Cross (ICRC)	24.11.1993
Comunitatea Energiei The Energy Community	01.05.2010
Comunitatea Statelor Independente The Commonwealth of Independent States	5.05.1992
Conferința de la Haga de Drept Internațional Privat Hague Conference on Private International Law	03.11.1993
Conferința Națiunilor Unite pentru Comerț și Dezvoltare The United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD)	14.05.2007
Consiliul Cooperării Regionale Regional Cooperation Council (RCC)	05.06.2008
Consiliul Europei Council of Europe	13.07.1995
Corporația Financiară Internațională International Finance Corporation (IFC)	10.03.1995
Fondul Internațional pentru Dezvoltare Agricolă International Fund for Agricultural Development (IFAD)	17.01.1996
Fondul Monetar Internațional International Monetary Fund (IMF)	12.08.1992
Fondul Națiunilor Unite pentru Copii United Nations Children's Fund (UNICEF)	04.10.1996
Forul Internațional de Transport International Transport Forum	30.08.1996
Grupul Egmont de Unități de Inteligență Financiară Egmont Group of Financial Intelligence Units (FIUs)	31.05.2007
Inițiativa Central Europeană Central European Initiative (CEI)	27.11.2007
Inițiativa de Cooperare în Europa de Sud-Est South-East Europe Cooperative Initiative (SECI)	01.02.2000
Institutul Internațional pentru Unificarea Dreptului Privat International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT)	01.06.2019
Oficiul European Antifraudă European anti-fraud office (OLAF)	15.05.2013
Oficiul European de Poliție European Police Office (Europol)	11.03.2013
Oficiul Înalțului Comisar al Națiunilor Unite pentru Refugiați United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR)	02.12.1998
Organizația de Colaborare a Căilor Ferate Organization for Cooperation of Railways	25.02.1998
Organizația de Cooperare Economică la Marea Neagră The Organization of the Black Sea Economic Cooperation (BSEC)	10.10.1994

Organizația Euroasiatică de Brevete Eurasian Patent Organization (EAPO)	03.12.2012
Organizația Europeană a Dreptului Public European Public Law Organization (EPLO)	23.02.2010
Organizația Internațională a Francofoniei International Organization of La Francophonie (OIF)	16.06.1997
Organizația Internațională a Muncii International Labor Organization (ILO)	10.03.1994
Organizația Internațională pentru Migrațiune The International Organization for Migration (IOM)	20.12.2002
Organizația Mondială a Comerțului (OMC) World Trade Organization (WTO)	26.07.2001
Organizația Mondială a Proprietății Intelectuale World Intellectual Property Organization	25.12.1991
Organizația Mondială a Sănătății World Health Organization (WHO)	21.07.1994
Organizația Mondială a Turismului World Tourism Organisation (UNWTO)	01.01.2002
Organizația Mondială a Vămirilor World Customs Organization (WCO)	28.10.1994
Organizația Națiunilor Unite (ONU) The United Nations (UN)	2.03.1992
Organizația Națiunilor Unite pentru Agricultură și Alimentație Food and Agriculture Organization (FAO)	17.01.1996
Organizația Națiunilor Unite pentru Dezvoltare Industrială United Nations Industrial Development Organization (UNIDO)	01.06.1993
Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO)	27.05.1992
Organizația pentru Democrație și Dezvoltare Economică (GUAM) Organization for Democracy and Economic Development	06.09.2000
Organizația pentru Interzicerea Armelor Chimice Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons (OPCW)	29.04.1997
Organizația pentru Întreținere și Aprovizionare a NATO (NAMSO) NATO Maintenance and Supply Agency (NAMSA)	13.03.2002
Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa Organization for Security and Co-operation in. Europe (OSCE)	30.01.1992
Organizația Tratatului Atlanticului de Nord. Instituirea misiunii Republicii Moldova pe lângă NATO	16.12. 1997
Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est Stability Pact for South. Eastern Europe	01.06.2002
Procesul de Cooperare în Europa de Sud-Est The South-East European Cooperation Process (SEECP)	10.10.2006
Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD) United Nations Development Programme (UNDP)	02.10.1992
Programul Națiunilor Unite pentru Mediu United Nations Environment Programme (UNEP)	15.12.2005
Rețeaua de Sănătate în Europa de Sud-Est South-eastern Europe Health Network (SEEHN)	12.07.2010

Unitatea Europeană de Cooperare Judiciară The European Union's Judicial Cooperation Unit (Eurojust)	21.10.2016
Uniunea Europeană European Union	1.07.1998
Uniunea Internațională a Telecomunicațiilor International Telecommunication Union (ITU)	18.02.1997
Memorandum privind înființarea euroregiunii "Nistru" Euroregion "Dniester" - cross-border cooperation	02.02.2012
Protocol privind înființarea Euroregiunilor Prutul de Sus și Dunărea de Jos	03.07.1997
Memorandum de Înțelegere cu privire la Piața energetică regională în Europa de Sud-Est și integrarea ei în Piața energetică internă a Comunității Europene	08.12.2003

Sursă: Sintetizat de autor în baza sursei disponibile online: <https://mfa.gov.md/ro/content/tratate-internationale> [citat 8. 10.2021]. © Stejaru Selena

Anexa 5. Cadrul normativ în domeniul asistenței externe în Republica Moldova

Legea nr. 595 din 24 septembrie 1999 privind tratatele internaționale ale Republicii Moldova se aplică tratatelor internaționale ale RM, inclusiv celor din domeniul asistenței externe, și determină modul de inițiere, negociere, semnare, intrare în vigoare, aplicare, suspendare, denunțare sau stingere a acestora.

HG nr. 838/ 2008 privind instituirea Comitetului interministerial pentru planificarea strategică stabilește modul de organizare și funcționare a Comitetului interministerial pentru planificarea strategică, care coordonează și monitorizează activitatea Guvernului și a comitetelor guvernamentale ale acestuia în elaborarea și implementarea Programului de activitate a Guvernului, Strategiei Naționale de Dezvoltare și Cadrului de cheltuieli pe termen mediu, integrare europeană și coordonare a asistenței externe. În funcțiile Comitetului intră: (i) asigurarea corelării programelor de asistență externă cu prioritățile strategice identificate; (II) monitorizarea realizării programelor de asistență externă și acordurilor semnate în numele Guvernului RM cu instituțiile financiare internaționale și instituțiile/țările-partenere de dezvoltare.

HG nr. 246/2010 cu privire la modul de aplicare a facilităților fiscale și vamale aferente realizării proiectelor de asistență tehnică și investițională în derulare, care cad sub incidența tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte aprobă lista proiectelor de asistență tehnică în derulare, care cad sub incidența tratatelor internaționale, pentru aplicarea scutirilor la impozitul pe venit, accize, taxe vamale, precum și aplicarea cotei zero a TVA pentru mărfurile și serviciile destinate acestora. Hotărârea se modifică de către Ministerul Finanțelor după înregistrarea proiectului/programului în AMP. Asigurarea evidenței asistenței externe acordate Republicii Moldova are loc prin validarea proiectelor/programelor în Platforma pentru Gestionarea Asistenței Externe (Platforma AMP): www.amp.gov.md.

HG nr. 239/ 2011 cu privire la crearea Consiliului Comun de Parteneriat. În scopul creșterii eficienței, eficacității și durabilității asistenței externe acordate Republicii Moldova de organizațiile internaționale și țările donatoare și în vederea executării prevederilor Programului de activitate al Guvernului „Integrarea Europeană: Democrație, Libertate, Bunăstare 2011-2014”, prevede crearea Consiliului Comun de Parteneriat și aprobarea Regulamentului Consiliului Comun de Parteneriat; controlul asupra îndeplinirii prezentei hotărâri se pune în sarcina Cancelariei de Stat.

HG nr. 442/ 2015 pentru aprobarea Regulamentului privind mecanismul de încheiere, aplicare și încetare a tratatelor internaționale determină procedurile de inițiere a negocierilor, negocierea, semnarea, intrarea în vigoare, punerea în aplicare, suspendarea, denunțarea sau stingerea tratatelor internaționale, inclusiv celor în domeniul asistenței externe, reglementează procedura de aderare la tratate internaționale, de acceptare, aprobare și ratificare a acestora, stabilește modul de acordare a deplinilor puteri, de formulare și retragere a declarațiilor, rezervelor și obiecțiilor.

HG nr. 561/ 2015 cu privire la reglementarea cadrului instituțional și mecanismului de coordonare a asistenței externe acordate Republicii Moldova de organizațiile internaționale și țările donatoare (versiune în vigoare din 16.11.18 în baza modificărilor prin HG1084 din 08.11.18, MO424-429/16.11.18 art.1162). Hotărârea are ca obiectiv asigurarea: utilizării eficiente a resurselor disponibile pentru a maximiza impactul asistenței externe, care abordează necesitățile de dezvoltare ale Republicii Moldova; coerenței și complementarității dintre instrumentele oferite de comunitatea donatorilor și de necesitățile de dezvoltare ale Republicii Moldova; unui suport coordonat pentru îndeplinirea angajamentelor asumate în fața comunității internaționale și, în

special, în fața Uniunii Europene; unui management financiar durabil al asistenței externe; utilizării sistemelor și a procedurilor naționale în procesul de coordonare și management al asistenței externe; unui dialog transparent, coordonat și cuprinzător dintre comunitatea donatorilor, autoritatea națională de coordonare a asistenței externe și beneficiari; dezvoltării capacităților instituționale naționale pentru a putea răspunde nevoilor proprii de dezvoltare. Totodată, hotărârea stipulează apartenența (subscrierea) la angajamentele pe plan internațional în domeniul eficientizării asistenței externe, precum Declarația de la Paris (2005), Agenda de acțiuni de la Accra (2008), Angajamentele de la Busan (2011) și Comunicatul de la Mexico (2014).

HG nr. 576/2017 pentru aprobarea Regulamentului cu privire la implementarea programelor de cooperare transfrontalieră și transnațională finanțate de Uniunea Europeană stabilește norme privind cadrul instituțional și normativ pentru implementarea eficientă a programelor de cooperare transfrontalieră și transnațională finanțate de UE și asigură valorificarea eficientă a fondurilor disponibile pentru Republica Moldova în cadrul Programelor, inclusiv consolidarea cadrului instituțional național pentru valorificarea fondurilor Uniunii Europene, precum și crearea precondițiilor necesare pentru accesarea altor instrumente de finanțare ale UE.

HG nr. 377/ 2018 cu privire la reglementarea cadrului instituțional și mecanismul de coordonare și management al asistenței externe prevede regulamentul cu privire la cadrul instituțional și mecanismul de coordonare și management al asistenței externe și regulamentul cu privire la Modulul Platformei pentru gestionarea asistenței externe.

HG nr. 338/2020 cu privire la Oficiul de Gestionare a Programelor de Asistență Externă prevede crearea Oficiului de Gestionare a Programelor de Asistență Externă cu misiunea de a coordona și de a organiza activitățile orientate spre asigurarea implementării politicilor publice în domeniile de competență stabilite.

Sursă: Sintetizat de autor în baza surselor disponibile online: Cancelaria de Stat a Republicii. [citată 07.11.2022]. <https://cancelaria.gov.md/ro/apc/asistenta-externa>; Ministerul Finanțelor. [citată 07.11.2022] <https://mf.gov.md/ro/lex/other>;

Anexa 6. Tipul angajamentelor AOD net pentru Republica Moldova (2008 – 2027)

Fig.1

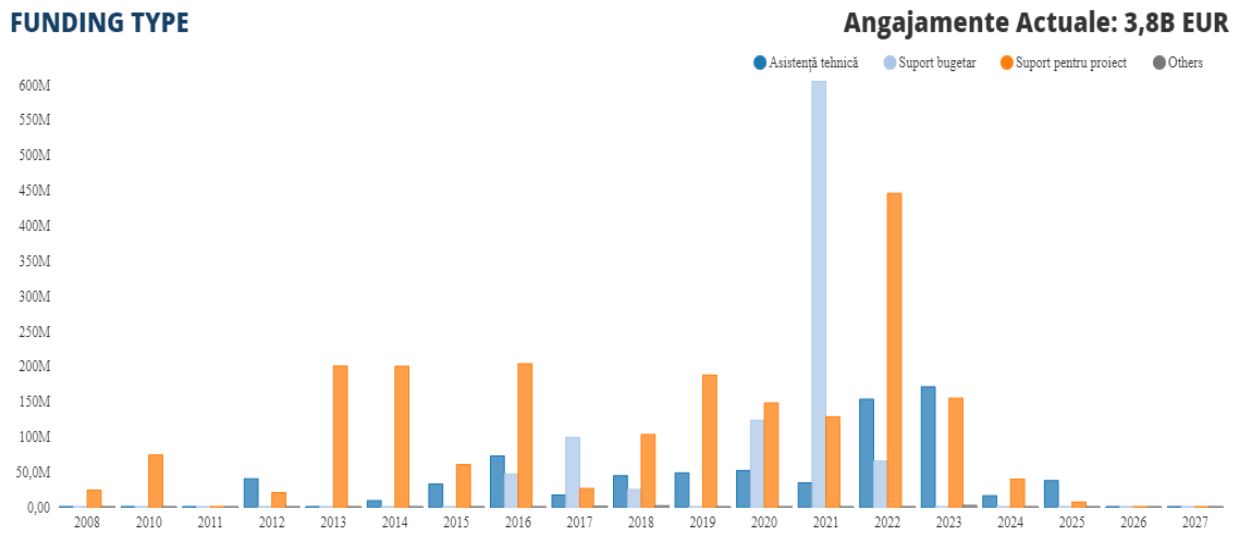
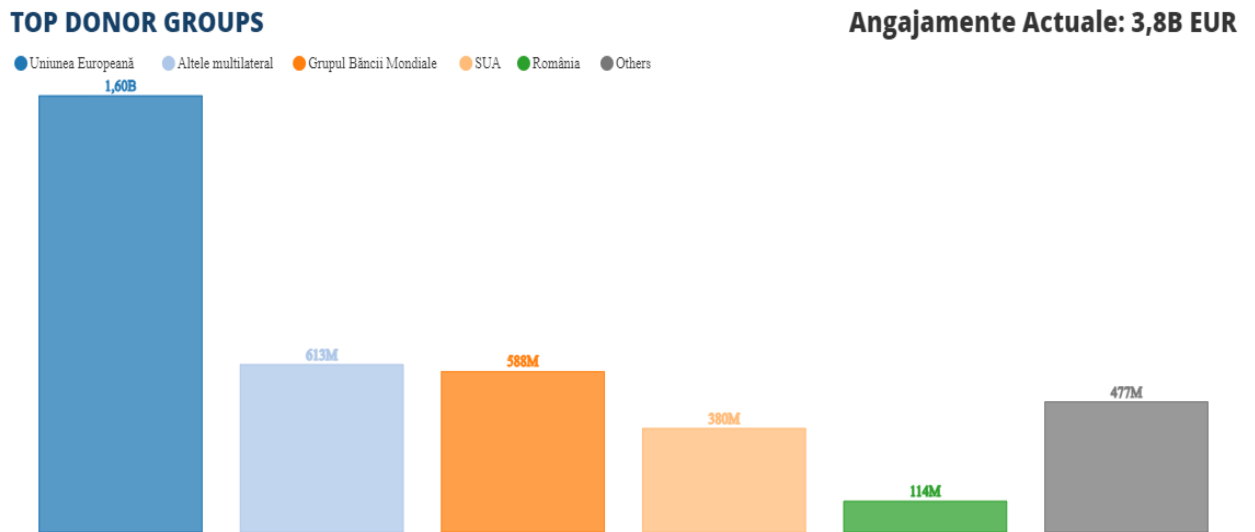

Fig.2

Sursa: <https://amp.gov.md/>

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnata, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Stejaru Selena

Semnătura

Data

CURRICULUM VITAE

Stejaru Selena

Cetățenie: Republica Moldova

Studii: superioare

2013 – prezent, doctorandă. Specialitatea: 562.03 Probleme și strategii ale dezvoltării globale și regionale. Tema cercetării de doctorat: Diplomația multilaterală – mecanism de promovare a reformelor democratice în Republica Moldova.

2007 – 2008 Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, diplomă de master în Studii Europene.

1991 -1997 Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Limbi și Literaturi Străine, specialitatea: limbi moderne și clasice, specializarea: limba engleză, limba franceză, diploma de licență.

Activitatea profesională:

- Universitatea de Stat din Moldova, Departamentul Relații Internaționale, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, lector, 2014 – prezent.

- Universitatea de Stat din Moldova, Catedra Limbi Străine Aplicate, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, lector, 2012- 2014.

- Proiectul PNUD, Dezvoltarea Rețelei Pactul Global Moldova. Dezvoltarea parteneriatelor public private; facilitarea dialogului bilateral și multilateral în cadrul programelor Provocările Mileniului, 2008-2011.

- Proiectul Departamentului de Comerț SUA, Programul de Dezvoltare a Legislației Comerciale în Republica Moldova. Program Internațional, 2002-2008.

- Banca Națională a Moldovei. Serviciul Protocol, 1999-2002.

- Proiectul TACIS. Dezvoltarea creditelor pentru fermierii privați din Moldova. Coordonarea activităților de proiect în 12 raioane pilot din Moldova, 1997-1999.

- Departamentul Relații Internaționale. Ministerul de Telecomunicații și Informatica al Republicii Moldova. Specialist relații publice, 1995-1997.

Competențe lingvistice

Limba maternă - româna

Alte limbi străine cunoscute	Înțelegere		vorbire		scriere
	Ascultare	Citire	Participare la conversație	Discurs oral	
Engleza	C1	C1	C1	C1	C1
Franceza	B2	B2	B2	B2	B2
Rusa	B1	B1	B1	B1	B1

Formarea continuă

1. Modulul de formare profesională continuă ”cariera științifică a cadrului didactic universitar”. Aprilie 15-18, 2019, (60 ore-12 credite).
2. Summer school ”Explaining EU’s actorness and its role in the Eastern neighborhood of the EU”. Iunie 10 – 14, 2019.
3. Seminarul de instruire ”Emiterea, procesarea și afișarea informațiilor și documentelor pe site-ul USM”, 06 februarie 2020 (8 ore – 1 credit).

4. Curs de formare continuă Utilizarea platformei MOODLE în învățământul la distanță, 90 ore, 3 cr. 23.06.2020 – 10.07.2020.
5. Seminarul de instruire INSTRUIREA ȘI CERCETAREA ÎN CONTEXTUL DIGITALIZĂRII MEDIULUI ACADEMIC, Chișinău, USM, 15-22-29 martie 2021.
6. Seminarul de instruire CERCETAREA ÎN ERA DIGITALĂ, Chișinău, USM, 31 martie -07-13 aprilie 2021.
7. Seminarul de instruire: STAREA DE BINE ÎN CONTEXTUL INSTRUIRII DIGITALIZATE, Chișinău, USM, 23-25-30 martie-01-06 aprilie 2021.
8. Formare continuă pentru cadrele didactice universitare „EXERCİTIU DE ÎNVĂȚARE PRIN COLABORARE INTRAUNIVERSITARĂ: Modulul ”COMUNICARE ÎN MEDIUL DIGITAL (3 credite), Chișinău, Republica Moldova, 27, 30, 31 mai 2022.
9. Mobility for Teaching în cadrul Programului Erasmus+ la University of Beira Interior, Portugalia. Perioada 10 – 14 mai 2022.
10. TRAINING Teaching Techniques for EU Studies and Innovative Digital Approaches. Chișinău, Republica Moldova, 23-24 august 2023.

Lista publicațiilor științifice:

În reviste științifice internaționale: recunoscute peste hotare

1. CEBOTARI S., STEJARU S. The role of the UN Security Council in Covid-19 crisis management. *STUDIA SECURITATIS*, Security Studies Magazine, Volume XIV No. 2/2020 Universitatea Lucian Blaga din Sibiu, pp. 18-27. ISSN: 1843-1925

În reviste din Registrul Național al revistelor de profil

1. STEJARU, Selena. The European Union’s multilateral diplomacy: partnerships for promoting democracy. In: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Sociale)*, 2023, nr. 8(168), pp. 262-271. ISSN 1814-3199. (Categorie B).
2. STEJARU, Selena, BUDURINA-GOREACII, Carolina. Diplomația multilaterală în condițiile crizei COVID-19. In: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Sociale)*, 2021, nr. 11, pp. 259-265. ISSN 1814-3199. (Categorie B)
3. BUDURINA-GOREACII, Carolina, STEJARU, Selena. Managementul insituițiilor societății civile în perioada pandemiei COVID-19. In: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Sociale)*, 2021, nr. 8(148), pp. 266-270. ISSN 1814-3199. (Categorie B).
4. STEJARU, Selena. Defining multilateralism: evolution and challenges of multilateral cooperation. In: *Moldoscopie*, 2020, nr. 3(90), pp. 42-51. ISSN (Categorie B).
5. STEJARU, Selena, BUDURINA-GOREACII, Carolina. Organizația Națiunilor Unite: percepții asupra obiectivelor privind procesele de reformă a organizației. In: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Sociale)*, 2019, nr. 3(123), pp. 39-45. ISSN 1814-3199. (Categorie B).
6. BUDURINA-GOREACII, Carolina, STEJARU, Selena. Dimensiunea corelativă dintre instituțiile societății civile și dezvoltarea comunității locale. In: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Sociale)*, 2018, nr. 8(118), pp. 190-196. ISSN 1814-3199. (Categorie B).
7. MOȚPAN, Carolina, STEJARU, Selena. Aspecte teoretice ale proceselor de implementare și conformare a politicilor Uniunii Europene la nivelul statelor membre. In: *Moldoscopie*, 2017, nr. 4(79), pp. 78-92. ISSN 1812-2566. (Categorie C).

8. STEJARU, Selena. Conceptualizing International Organizations and the Evolution of Multilateralism. In: Moldoscopie, 2017, nr.1(76), pp. 186-197. ISSN 1812-2566. (Categoria C).
9. STEJARU, Selena. Rolul ONU în dinamica guvernării globale: promovarea democrației și buneii guvernări prin diplomația multilaterală. In: Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale, 2016, nr. 2(11), pp. 276-284. ISSN 1857-1999. (Categoria B)
10. BUDURINA-GOREACII, Carolina, STEJARU, Selena. Colaborarea instituțiilor societății civile și autorităților statale în elaborarea politicilor publice. In: Moldoscopie, 2015, nr. 1(68), pp. 33-56. ISSN 1812-2566. (Categoria C)
11. STEJARU, Selena, BUDURINA-GOREACII, Carolina. Societatea civilă în contextul procesului diplomatic de stabilire a agendei globale. In: Moldoscopie, 2015, nr. 1(68), pp. 185-200. ISSN 1812-2566. (Categoria C)

În lucrările conferințelor științifice internaționale și naționale

1. STEJARU, Selena. Abordări teoretice ale diplomației multilaterale și ale conceptului de legitimitate a organizațiilor internaționale. În: Știința politică și societatea în schimbare: Materialele conferinței științifice internaționale dedicate celei de-a 20-a aniversări a Facultății Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, 13 noiembrie 2015. Chișinău : CEP USM, 2015, p. 506-509. ISBN 978-9975-71-721-2.
2. STEJARU, Selena, MOȚPAN, Carolina. Theoretical aspects of compliance to the European Union policies at the level of member states. În: Eastern Europe: Regional Studies. Post-Soviet States between Russia and the EU: analysing special circumstances and political tendencies: Conferință științifică internațională, 27 Septembrie, 2016 / coord. V. Teosa [et al.]. Chișinău: CEP, USM, 2017, p. 112-120. ISBN 978-9975-71-954-4.
3. ROMAN, Alexandru; STEJARU, Selena. Unele aspecte privind suportul unei guvernări democratice în Republica Moldova. In: Modernizarea guvernării din Republica Moldova: aspecte teoretico-aplicative: conf. șt. naț. cu part. internaț. 27 mai 2022, Chișinău. Chișinău: CEP USM, 2022, pp. 124-133. ISBN 978-9975-62-500-5.
4. STEJARU, Selena. Promovarea democrației și buneii guvernări prin diplomația multilaterală. În: Dialoguri de pace în Moldova: integrare socială, politici și strategii de acomodare din perspectiva academică/ Marerialele conferinței științifice If You Want Peace, You Have to Plan for It, 18-19 septembrie 2015, Chișinău. Chișinău: CEP USM, 2015. P. 48 -52. ISBN 978-9975-71-715-1.

Date de contact:

Universitatea de Stat din Moldova
 str. Mateevici 60
 e-mail: selena.stejaru@gmail.com